

MARIÁN KABÁT – LUCIA PODLUCKÁ

PREKLADATEĽSKÉ
LISTY **TEÓRIA**
10 **KRITIKA**
PRAX PREKLADU

ZBORNÍK ŠTÚDIÍ A ŠTUDENSKÝCH PRÁČ
Z XXV. ROČNÍKA PREKLADATEĽSKEJ UNIVERZIÁDY

2021
UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE

PREKLADATELSKÉ LISTY 10
Teória, kritika a prax prekladu

Zborník vyšiel s finančným príspevkom Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave.

Za obsah príspevkov zodpovedajú autori.

Študentskú súťaž Prekladateľská univerziáda organizačne a finančne zabezpečil
Literárny fond.

Víťzné práce z Prekladateľskej univerziády 2020 sú uverejnené v pôvodnom znení,
bez redakčnej úpravy.

Editori

Mgr. Marián Kabát, PhD.

Mgr. Lucia Podlucká

Vedecí recenzenti

doc. PhDr. Daniel Lančarič, PhD.

doc. Mgr. Alena Smiešková, PhD.

Vydavateľ

© Univerzita Komenského v Bratislave, 2021

ISBN 978-80-223-5096-9

OBSAH

Úvodné slovo.....	5
<i>Lucia Paulínyová</i>	
ŠTÚDIE	9
Komentovaný preklad na Slovensku	11
<i>Lukáš Bendík</i>	
Špecifiká prekladu písomných informácií pre užívateľov liekov	26
<i>Dominika Litviaková</i>	
Terminologická norma a preklad softvérovej terminológie	37
<i>Veronika Litviková</i>	
Sociologický obrat	52
<i>Matej Martinkovič</i>	
Porovnanie strojového a humánneho prekladu terminológie	64
<i>Diana Pavlíková</i>	
Vzťah medzi skúsenostným komplexom a pracovnou pamäťou v tlmočení	78
<i>Lucia Podlucká</i>	
Vplyv predprekladovej recepcie na kvalitu prekladu	99
<i>Martina Smáková</i>	
Slovenská literatúra v preklade	113
<i>Ivana Staviarska</i>	
Kontextuálny model tlmočenia	129
<i>Pavol Šveda</i>	
ROZHOVORY	141
CENA ANTONA POPOVIČA ZA TEÓRIU A KRITIKU PREKLADU	
CENY ANTONA POPOVIČA ZA UMELECKÝ PREKLAD	
VÝBOR SEKcie PRE UMELECKÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU	
1. CENA: Shirley Jacksonová: <i>Losovanie</i>	157
<i>Eva Lichnerová</i>	

PREKLADATEĽSKÉ LISTY 10

2. CENA: Francesc Serés: *Návrat* 163
Martin Ďurčanský
3. CENA: Ray Bradbury: *Banší* 172
Jana Klimová

SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PREKLADATEĽOV UMELECKEJ LITERATÚRY

1. CENA: John Updike: *Osobná archeológia* 183
Michal Šimurka
2. CENA: Peter John Leonard: *Modlitba* 190
Kristína Sýkorová
3. CENA: Clare Reddawayová: *Ako Martin založil nové náboženstvo* 197
Lenka Vatrťová

CENY ANTONA POPOVIČA ZA ODBORNÝ PREKLAD

VÝBOR SEKCIE PRE VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

1. CENA: Penningtons Manches: *Vplyv brexitu na športový priemysel* 209
Ivan Lалуška
2. CENA: Rolf Bauerfeind: *Infekčné ochorenia prenosné zo zvierat na človeka: Trichinelóza* 217
Lívia Lukšicová
3. CENA: Pavel Miloslavovič Balaban: *Ako funguje ľudská pamäť?* 225
Lenka Kleimanová

SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PREKLADATEĽOV ODBORNEJ LITERATÚRY

1. CENA: Sergej Riazanskij: *Dá sa zatĺcť klinec vo vesmíre?* 230
Xénia Kílianová
2. CENA: Timothy Snyder: *Fašizmus je späť: Môže za to internet* 235
Ivana Staviarska
3. CENA: Guillermo Peris Ripollé: *Mali by sme čítať genóm našich detí?* 240
Jakub Lukáč

SLOVO NA ÚVOD

Rok utiekol ako voda a je tu ďalšie, v poradí už desiate číslo obľúbeného zborníka *Prekladateľské listy*, v ktorom sa jeho tvorcovia Marián Kabát a Lucia Podlucská usilujú priniesť čitateľom zaujímavé nové výskumy študentov, začínajúcich či skúsenejších prekladateľov, tlmočníkov a teoretikov prekladu. Keďže za svojich úctyhodných desať rokov si zborník získal široký okruh priaznivcov a čitateľov, verím, že vďaka finančnej podpore Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, organizačnej podpore Literárneho fondu a nezištnej ochote jeho tvorcov nás ešte nejaký ten rok bude obohacovať a inšpirovať.

Rok 2020 sa niesol v znamení veľkých spoločenských zmien, ktoré sa nás všetkých viac či menej dotkli. Pandémia zastavila organizáciu spoločenských podujatí, konferencií či dokonca promócií, štátnic alebo obyčajných prednášok a cvičení. Ktorý študent by si bol pred rokom pomyslel, že mu semináre či dokonca niektorí vyučujúci budú tak chýbať? Ani my vyučujúci sme si neuviedomovali, aká nenahraditeľná je interakcia na hodinách či osobná komunikácia s kolegami a všetko sme brali ako samozrejmosť. Spomíname na časy, keď sme sa len rozhodovali, či sa stihneme na konferenciu prihlásiť aj s príspevkom, a nemuseli sme premýšľať nad tým, či sa vôbec nejaká koná a či nám účasť na nej neohrozí zdravie.

Tento rok Vám preto ešte radostnejšie predkladám deväť podnetných príspevkov, ktoré sa aj napriek obmedzeniam podarilo editorom zozbierať. Šesť prác pochádza z pera študentov, doktorandov a absolventov z Univerzity Komenského v Bratislave, dve z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a jedna z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Po dva príspevky sú venované tlmočeniu a umeleckému prekladu. V prvej tlmočnickej štúdií popisuje Lucia Podlucská experiment, v ktorom sa usiluje overiť, či existuje korelácia medzi pamäťou a skúsenostným komplexom a či môžeme vyhlásiť, že skúsenostný komplex pozitívne ovplyvňuje výkon pracovnej pamäte v úvodných fázach tlmočenia. V druhej sa Pavol Šveda pokúša navrhnúť nový model tlmočenia s prihliadnutím na širší kontext komunikačnej situácie, a preto ho nazýva kontextuálny model.

Keďže z dôvodu časovej úspory nastáva rozpor medzi teóriou a praxou, či východiskový text dopredu čítať celý, usiluje sa Martina Smáková v príspevku zistiť, či a aký vplyv má predprekladová recepcia na výsledné preložené dielo z hľadiska času a vhodnosti riešení prekladateľských problémov. Ivana Staviarska sa v nad-

vážnosti na výskum Ľudmily Adamovej (Pánisovej) usiluje zmapovať preklad slovenskej literatúry za obdobie 2014 – 2019 a zistiť, do akých jazykov sa prekladá najviac.

Zvyšné príspevky sa zaoberajú doposiaľ čiastočne alebo úplne opomínaným typom a oblastiam prekladu. V prvom predkladá Lukáš Bendík zaujímavú pilotnú sondáž o aktuálnom stave komentovaného prekladu v záverečných prácach na Slovensku. Dominika Litviaková sa zamerala na preklad písomných informácií pre užívateľov liekov a jeho základné špecifiká. V ďalšom príspevku sa Veronika Litviková zaoberá vlastnosťami termínov, princípmi ich tvorby a následne pomocou teoretických východísk analyzuje sedem vybraných termínov z oblasti lokalizácie softvéru. Ďalšia práca Mateja Martinkoviča sa pokúša objasniť, čo je to sociologický obrat a približuje dva pohľady na tento fenomén v translatologickom výskume – z pera A. Chestermana a M. Wolfovej. Diana Pavlíková sa venuje porovnaniu humánneho a strojového prekladu terminológie a usiluje sa zistiť, do akej miery dokáže Prekladač Google pomôcť pri preklade terminológie v štyroch oblastiach odborného prekladu.

Podobne ako minulý rok aj v tomto čísle uverejňujeme dva rozhovory. V prvom nahliadame do tajov práce audiovizuálneho prekladateľa očami Lucie Paulínyovej, ktorej zanieťenie pre tento typ prekladu cítiť z každej odpovede. V závere ponúka začínajúcim audiovizuálnym prekladateľom pár užitočných rád a odporúčaní zo svojich pracovných skúseností. V druhom rozhovore Emília Andrejová, ktorá vedie kanceláriu Generálneho riaditeľstva pre preklad, približuje, ako vyzerá práca prekladateľa pre európske inštitúcie, čím je tento preklad špecifický, a nezabudla spomenúť ani niekoľko odporúčaní, ako si začínajúci prekladatelia či študenti môžu túto prácu vyskúšať.

Rok 2020 priniesol veľa zmien aj do fungovania Literárneho fondu. Keďže sa zrušilo povinné odvádzanie dvoch percent z príjmov, ostáva, žiaľ, otázná jeho ďalšia existencia, a tak aj organizovanie Prekladateľskej univerziády. Uvidíme, čo prinesie rok 2021, a pevne veríme, že víťazné práce z tejto súťaže neuvverejňujeme naposledy.

V sekcii umeleckého prekladu prišlo v 25. ročníku Prekladateľskej univerziády do súbehu 27 súťažných prác, teda o jednu viac než vlani. Z toho bola drvivá väčšina, až 23 prác, z anglického jazyka, dve práce boli z ruského jazyka a po jednej práci z fínskeho a zo španielskeho jazyka. Univerzity boli z hľadiska počtu prihlásených zastúpené takto: trinásť prác sa prihlásilo z Univerzity Mateja Bela, dvanásť prác z Univerzity Komenského a dve práce z Prešovskej univerzity. Verejné kolo sa pre pandemickú situáciu nekonalo. Porota ocenila šesť prekladov, ktoré v zborníku uverejňujeme. V sekcii teória a kritika prekladu prišli do súbehu len dve práce, z ktorých jedna bola finančne ocenená a porota jej udelila druhé miesto. Zaradili sme ju medzi štúdie.

Do sekcie odborného prekladu prišlo v roku 2020 trinásť súťažných prác, teda oproti minulému roku takmer dvojnásobok. Štyri preklady boli z anglického jazyka, po tri z ruského a nemeckého jazyka, dve zo španielskeho jazyka a jeden z talianskeho jazyka. Osem prác pochádza z Univerzity Komenského, po dve práce z Univerzity Mateja Bela a Univerzity Konštantína Filozofa a jedna práca z Prešovskej univerzity. Verejné kolo sa takisto nekonalo a v zborníku uverejňujeme šesť víťazných prekladov.

Určite sa všetci zhodneme, že rok 2020 bol iný než predchádzajúce. Priniesol nám veľa zmien, odlúčenosť, online štátnice, ba dokonca dopyšľavé nemysliteľné online promócie. Hoci sme však fyzicky izolovaní, mentálne byť nemusíme. Všetkých nás predsa spája láska k prekladu, k materinskej reči, zanietenosť pre translatologický výskum či kvalitné tlmočenie. Verím, že pri čítaní *Prekladateľských listov* si budeme aspoň na chvíľku znova blízko.

Lucia Paulínyová

ŠTÚDIE

KOMENTOVANÝ PREKLAD NA SLOVENSKU

Lukáš Bendík

Lukáš Bendík je interný doktorand na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Je dvojnásobným laureátom Prekladateľskej univerziády v kategórii teória a kritika prekladu a v dizertačnej práci skúma neviditeľnosť prekladateľov a ich rozhodovací proces. Zaujíma sa najmä o kritiku prekladu, umelecký preklad a v neposlednom rade aj o sociologické aspekty prekladania.

ÚVOD

Napriek tomu, že translatológia je pomerne mladá vedná disciplína, občas dochádza k tomu, že množstvo vcelku významných oblastí výskumu zostáva nepovšimnutých alebo na okraji záujmu. Do množiny marginalizovaných oblastí výskumu nesporne patrí aj komentovaný preklad, ktorý v odbornej literatúre a praxi akoby ani neexistoval. Túto skutočnosť reflektuje jednak nízky počet dostupných zdrojov domácej i zahraničnej proveniencie o tejto problematike, a jednak chýbajúci model, ktorý by slúžil ako rámcové východisko pre koncipovanie umeleckého alebo odborného komentovaného prekladu. Preto sme sa rozhodli vniesť svetlo do tejto problematiky, čoho výsledkom je pilotný výskum komentovaného prekladu na Slovensku. V príspevku sa zameriavame na fenomén, ktorý má dôležité postavenie predovšetkým v záverečných prácach študentov prekladateľstva. Naším cieľom je zmapovať stav komentovaného prekladu na Slovensku, kvalitatívne i kvantitatívne zanalyzovať obsahovo-formálnu zložku komentovaného umeleckého prekladu, vyhodnotiť jeho najčastejšie determinanty, ich relevantnosť a následne predložiť obraz o aktuálnom stave komentovaného prekladu v záverečných prácach. Na Prekladateľskej univerziáde 2020 udelil Výbor sekcie pre odborný a vedecký preklad predmetnému výskumu 2. miesto v kategórii Teória a kritika prekladu.

1 NIEKOĽKO POZNÁMOK O KOMENTOVANOM PREKLADE

Zmienku o komentovanom preklade (ďalej len „KP“) ako oblasti translatologickeho výskumu nachádzame v monografii zameranej na metodológiu translatológie *The Map: A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies* od A. Chestermana a J. Williamsovej z roku 2002. Hneď v prvej podkapitole *Analýza textu a prekladu* sa uvádza výskum formou komentovaného prekladu, ktorý autori charakterizujú ako introspektívny a retrospektívny výskum pozostávajúci z dvoch fáz: preklad textu a následná kritická reflexia rozhodovacieho procesu. Fundamentálnu časť KP primárne tvoria tri vzájomne prepojené metatexty (Chesterman & Williams, 2002):

- 1) analýza východiskového textu,
- 2) preklad do cieľového jazyka,
- 3) obhájenie prekladateľských riešení, resp. samotný komentár.

Keďže KP je zosobnením prepojenia teórie s praxou a zároveň určitou formou reflexívneho naratívu, študenti by mali pri koncipovaní komentárov preukázať stupeň osvojenia si teoretických poznatkov a podložiť nimi opodstatnenosť prekladateľských riešení. Ďalej je žiaduce, aby študenti dokázali kriticky myslieť, jasne formulovať myšlienky použitím adekvátneho metajazyka a k celému procesu pristupovať čo najobjektívnejšie.

KP je najmä v zahraničí čoraz väčšmi považovaný za štandardný systém hodnotenia študentov v translatologických študijných programoch, umožňujúci študentom prekenuť bariéru medzi teóriou a praxou a autenticky tieto dva tábory zlúčiť (porov. Presas, 2017; Shih, 2018). Popularita KP je však spravidla spätá s akademickým prostredím, hoci pre prekladateľov-pedagógov či dokonca niektorých študentov prekladateľstva ide stále o relatívne neznámy pojem (Shih, 2018).

Pokiaľ ide o názvoslovie, v slovenskom jazyku sa stretávame iba s dvoma variantami – „komentovaný preklad“ a „preklad s komentárom“. V anglofónnej literatúre je situácia odlišná, keďže v tejto otázke teoretici zatiaľ ku konsenzu nedospeli. Najvyššiu frekvenciu majú termíny „*translation commentary*“, čo potvrdil aj dotazníkový výskum, do ktorého sa zapojilo desať britských univerzít (Shih, 2018), po ktorom nasleduje „*commented translation*“, „*translation annotation*“, „*annotated translation*“ alebo „*annotated text for translation*“. Názorová diskrepancia v otázke adekvátneho pomenovania vládne najmä preto, lebo „*annotated translation*“ („anotovaný preklad“) podľa niektorých odborníkov odkazuje na komentovanie vlastného prekladu, zatiaľ čo „*translation commentary*“ („komentovaný preklad“) znamená komentovanie prekladu niekoho iného (Almana, 2016).

2 EMPIRICKÝ VÝSKUM KOMENTOVANÉHO PREKLADU V ZÁVEREČNÝCH PRÁČACH

Ak sa KP chceme venovať aj v praxi, považujeme za dôležité najprv preskúmať stav a podobu KP na Slovensku. Získame tak určitý obsahový a formálny rámec, z ktorého môžeme neskôr vychádzať pri štylizovaní komentárov. V opačnom prípade by sme tápali v tme a koncepciu zostavovali ad hoc. Keď chceme komentár adekvátne spracovať, v prvom rade sa musíme oboznámiť s tým, čo KP vlastne je, keďže trojica fundamentálnych častí KP je príliš abstraktná. Vzhľadom na to, že minucióznej analýze danej problematiky bola doposiaľ venovaná nulová pozornosť a dopátrali sme sa len kusých informácií, tento výskum možno považovať za priekopnícku štúdiu, ktorá usúvzťažňuje naoko vágne teoretické postuláty s praxeológiou komentovaného prekladu a zo zozbieraných údajov vyvodzuje konkrétne závery.

V tejto kapitole kvantitatívnymi a kvalitatívnymi metódami preskúmame stav KP v študentských záverečných prácach evidovaných v *Centrálnom registri záverečných a kvalifikačných prác* (CRZP) v období 2010 – 2019. V našom prostredí sa KP vyskytuje takmer výlučne v záverečných prácach, a preto sme si ich zvolili ako pragmatický indikátor „zaužívanej“ podoby KP na Slovensku. Keďže ide o pilotný výskum, museli sme zvoliť vlastnú metodiku. Najprv definujeme výskumnú vzorku, kritériá, na základe ktorých sme práce analyzovali a zaradili do základného súboru. Záverečné práce kvantitatívne a kvalitatívne kategorizujeme a na základe výskumu predložíme obraz o aktuálnom stave KP v študentských záverečných prácach na Slovensku. Súbežne sa zameriame na najčastejšie determinanty formálno-obsahovej zložky KP a overíme, do akej miery tento stav reflektuje „ideálnu“ podobu komentovaného prekladu, ktorá podľa nás obsahuje všetky tri metatexty (analýzu VT, preklad do CJ, komentár) a v ktorej autor preukáže schopnosť orientovať sa v teórii prekladu a objektívne zhodnotiť i zdôvodniť svoj rozhodovací proces.

2.1 Výskumná vzorka

Základný súbor tvorí **469** záverečných prác (ďalej len „ZP“), ktoré sú evidované v Centrálnom registri záverečných prác v sledovanom období 2010 – 2019.¹ Keďže témou našej práce je komentovaný preklad, tieto ZP museli spĺňať aspoň jedno z nasledujúcich **kritérií**:

- 1) v názve, abstrakte alebo kľúčových slovách sa musí nachádzať heslo „komentovaný preklad“,
- 2) v kľúčových slovách sa musí explicitne objavovať heslo „*annotated translation*“, „*translation commentary*“ alebo „*commented translation*“.

Analyzovanú vzorku sme následne rozdelili do niekoľkých kategórií. V prvom rade sme skúmali podiel zverejnených a nezverejnených bakalárskych (BP) a diplomových prác (DP) (tabuľka 1). Následne sme práce rozdelili podľa príslušného školiaceho strediska/univerzity (graf 1 a tabuľka 2). Treťou kategóriou je typ prekladu (tabuľka 3) a štvrtou kategóriou je zastúpenie jazykov, z ktorých autori ZP vyhotovovali preklad (tabuľka 4).

Keďže všetky čísla boli spracované ručne, môžu sa objaviť nepresnosti, tie by však nemali mať žiaden markantný vplyv na reprezentatívnosť či relevantnosť predloženého výskumu.

2.2 Kvantitatívna analýza

Táto kapitola má primárne ilustračný charakter. Získané informácie kategorizujeme a porovnávame. Predstavujeme celkový počet evidovaných ZP, zastúpenie ZP na jednotlivých univerzitách, najčastejšie typy prekladov a charakter prekladaných textov, ako aj najprekladanejšie jazyky.

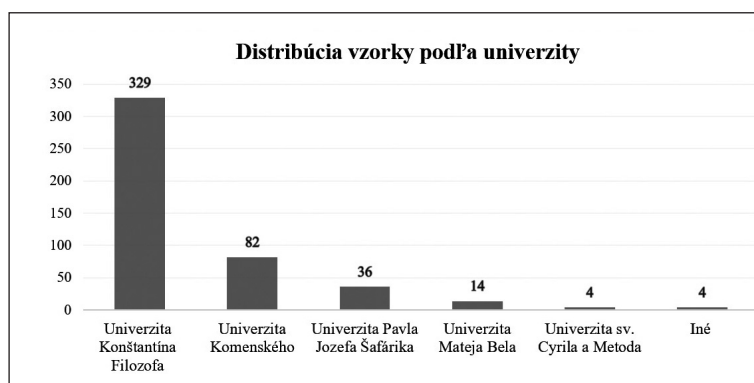
Tabuľka 1: Celkový počet ZP zameraných na KP (2010 – 2019)

Sledované obdobie	Celkový počet evidovaných ZP	Celkový počet evidovaných BP	Celkový počet evidovaných DP	Celkový počet zverejnených BP	Celkový počet zverejnených DP
2010 – 2019	469	438	31	287	28

Pri celkovom počte záverečných prác o KP (**469**) vidíme, že nejde o zanedbateľné číslo a do istej miery nás prekvapilo. Pri pohľade na tieto údaje možno len ťažko vyhlásiť, že KP na Slovensku neexistuje – pravdou je, že KP sa „udomácnil“ na akademickej pôde a stal sa súčasťou záverečných študentských prác, ktorých autori na jednej strane demonštrujú prekladateľské zručnosti a na druhej strane pomocou teórie obhajujú svoje riešenia.

Z celkového počtu zverejnených BP a DP je v sledovanom období 2010 – 2012 zverejnených iba 6 % prác. Povinnosť uzavrieť licenčnú zmluvu medzi autorom a štátom prišla až so zákonom č. 6/2011 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, s účinnosťou od 1. 9. 2011. Predmetný zákon však nemá retroaktívnu platnosť, a preto práce, ktoré boli odoslané do registra pred septembrom 2011, sa spätne prístupňovať nebudú.²

Medzi počtom BP a DP badáme veľký nepomer (438 BP proti 31 DP), ktorý si vysvetľujeme tak, že KP nie je v rámci magisterskej záverečnej práce považovaný za „skutočný“ výskum³, hoci nesporne ide o prípadovú štúdiu a študentskú autokritiku – formu kritiky prekladu –, ktorá je naopak frekventovanou témou študentských ZP. Samozrejme, v prípade DP by komentár mal mať širší záber, ale rozhodne z KP nemožno robiť marginalizovanú záležitosť hodnú výskumu iba na bakalárskom stupni štúdia. Navyše, ak KP chápeme ako formu autokritiky, zaujímavým sa stáva aj markantný rozdiel v počte evidovaných prác zaoberajúcich sa tradičnou kritikou prekladu konkrétneho diela alebo prekladov jedného autora (269) a počtom prác venovaných KP (469). Mali by sme si však uvedomiť, že tvorba KP, a teda kritická interpretácia východiskového textu a formovanie prekladateľskej koncepcie, je náročnejší proces než často tendenčná negatívna kritika cudzieho prekladu. Autor KP ide doslova „s kožou na trh“ a výsledok jeho interpretácie musí publikum presvedčiť.

Graf 1:
Distribúcia vzorky podľa univerzity (2010 – 2019)

Najviac ZP o KP vyšlo z **Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre** (70 %), kde sme pri tomto type výskumu na rozdiel od ostatných univerzít pozorovali aj určitú koncepčnú či jazykovú konzistenciu (pozri 2.3 Kvalitatívna analýza). V počte prác sa na druhom mieste umiestnila **Univerzita Komenského** (17 %), ktorá však drží prvenstvo v počte evidovaných DP (8). Za UK nasleduje **Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach** (8 %), **Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici** (3 %) s druhým najvyšším počtom evidovaných DP (6) a **Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave** (1 %). Najslabšie zastúpenie spomedzi všetkých univerzít mala **Prešovská univerzita** (3 BP, 2010, 2013 a 2015, menej ako 1 %) a **Katolícka univerzita v Ružomberku** (1 BP, 2018).

PREKLADATEĽSKÉ LISTY 10

Tabuľka 2: Distribúcia vzorky podľa univerzity v jednotlivých rokoch (2010 – 2019)

Rok	Univerzita Mateja Bela		Univerzita Komenského		Univerzita Konštantína Filozofa		Univerzita sv. Cyrila a Metoda		Univerzita Pavla Jozefa Šafárika		Iné
	BP	DP	BP	DP	BP	DP	BP	DP	BP	DP	
2010	1	–	–	–	69	–	2	–	1	–	1
2011	–	–	2	–	36	–	1	–	1	1	–
2012	–	1	9	1	31	–	–	–	1	–	–
2013	–	–	9	1	25	–	1	–	–	–	1
2014	–	–	12	1	37	–	–	–	–	–	–
2015	–	2	6	–	41	–	–	–	1	–	1
2016	2	–	7	1	33	3	–	–	1	–	–
2017	2	3	6	2	25	–	–	–	9	1	–
2018	–	–	8	3	14	–	–	–	11	1	1
2019	1	2	8	6	15	–	–	–	5	3	–
Spolu	6	8	67	15	326	3	4	0	30	6	4
	14		82		329		4		36		4

KP v akademickom prostredí silno reprezentuje Univerzita Konštantína Filozofa; aritmetický priemer pre nami sledované obdobie predstavuje 31 ZP venovaných KP na UKF ročne, v roku 2018 však oproti roku 2017 pozorujeme markantný pokles z 25 ZP na 14, pričom stav v roku 2019 je už takmer identický s predošlým rokom 2018 (15). Tento trend bude potrebné v horizonte najbližších štyroch rokov sledovať, aby sa potvrdilo alebo vyvrátilo, či záujem študentov alebo školiteľov ZP o KP na UKF klesá.

Relatívne stabilnú pozíciu s priemerným počtom prác na jeden akademický rok si udržiava Univerzita Komenského (8) a Univerzita Mateja Bela (2), hoci je pravda, že UMB má v porovnaní so vzorkou z UK a UKF nepatrné zastúpenie.

Najvypuklejšim prípadom v posledných troch rokoch je hlavne Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, kde, zdá sa, enormne vzrástol záujem školiteľov a študentov o KP a v porovnaní s obdobím 2010 – 2016 došlo k takmer desaťnásobnému zvýšeniu počtu ZP venovaných KP (z počtu 1 ZP/rok na priemerný počet 10).

Tabuľka 3: Typ prekladu (2010 – 2019)

Sledované obdobie	umelecký preklad		iný ako umelecký		
	próza	poézia	odborný preklad	náučno-populárne texty	audiovizuálny preklad
2010 – 2019	91	4	135	230	10

Pokiaľ ide o typológiu prekladaných textov, potvrdil sa náš predpoklad, a to že najviac sa prekladajú **neumelecké texty** (80 % z celkového počtu ZP). Dominujú najmä náučno-populárne texty (230) vykazujúce spoločné rysy pre umelecký a odborný text, ale nepatria výlučne len do toho alebo onoho štýlu, a preto ich vyčleňujeme do samostatnej kategórie (porov. Biloveský, 2005; Biloveský, 2011; a Gromová, 2009). Práce o odbornom preklade (29 %) sa najväčšmi venovali prekladu legislatívy a nariadení Európskej únie a textom z oblasti medicíny, psychológie, pedagogiky, literárnej vedy a technológií. Kategóriu neumeleckých textov uzatvára KP audiovizuálnych diel (2 %), pričom najviac ZP venovaných AVP vyšlo z Univerzity Konštantína Filozofa (6).

Umelecké texty predstavujú iba 20 % z celkového počtu ZP a pozorujeme priepastný rozdiel v objeme preloženej prózy a poézie. Vzhľadom na to, že preklad básnických textov je v porovnaní s prekladom beletrie podstatne náročnejší tvorivý akt a čelom sa mu postaví iba zopár vyvolených, toto zistenie nás neprekvapilo. Poéziu sme zároveň z logických dôvodov pri kategorizácii oddelili od prózy, k čomu sa sa vrátíme v kvalitatívnej analýze. Najčastejšie sa prekladali poviedky, rozprávky alebo úryvky z románov.

Tabuľka 4: Jazyková distribúcia v záverečných prácach (2010 – 2019)

Jazyky	Počet
angličtina	202
nemčina	97
ruština	89
francúzština	34
španielčina	17
taliančina	6
latinčina	5

poľština	4
portugalčina	4
fínčina	3
švédčina	2
bulharčina	2
rumunčina	2
chorvátčina	1
gréčtina	1
Celkový počet jazykov	15

Pokiaľ ide o jazyky, dominancia **angličtiny** nad ostatnými jazykmi nikoho neprekvapí (43 % z celkového počtu). Porovnateľné zastúpenie pozorujeme pri **nemčine** a **ruštine** – tieto jazyky však angličtine konkurovať nemôžu. Spomedzi tradičnejších jazykov, hlavne v našom európskom kontexte, do popredia vystúpil ešte **španielsky** a **francúzsky** jazyk. Dovedna má týchto 5 jazykov 94 % podiel na jazykovom zastúpení v bakalárskych a diplomových ZP.

Zaujímavosťou je aj zastúpenie väčšieho množstva menej rozšírených jazykov, t. j. latinčiny, poľštiny, portugalciny, fínčiny, švédčiny, bulharčiny, rumunčiny, chorvátčiny a gréčtiny. Za jazykové spestrenie základného súboru nesporne môže aj bohatý výber študijných programov a jazykových kombinácií v študijnom odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo na Univerzite Komenského, kde možno študovať aj také jazyky, ktoré iné slovenské univerzity vo svojich programoch neponúkajú – okrem už spomenutých napr. holandsčinu, arabčinu alebo maďarčinu.

Z celkového počtu 469 ZP boli 2 ZP napísané vo francúzskom jazyku, 13 ZP v anglickom jazyku a 18 ZP v nemeckom jazyku.

2.3 Kvalitatívna analýza

V tejto podkapitole analyzujeme kvantitatívne ohraničenú vzorku 80 zverejnených ZP venovaných prekladu umeleckých textov. Vzhľadom na to, že autor výskumu ovláda iba tri jazyky (anglický, ruský, slovenský) a zaujíma sa výlučne o preklad prózy, analyzovali sme iba práce spĺňajúce tieto kritériá:

- 1) ZP venovaná KP musí byť napísaná v slovenskom, anglickom alebo ruskom jazyku,
- 2) ZP sa musí venovať prekladu prozaického diela.

Z celkového počtu ZP venovaných umeleckým textom (95) sme vyradili 4 ZP venované prekladu básnických textov pre rozdielnosť analyzovaných kategórií, 2 ZP vo francúzskom jazyku a 9 ZP v nemeckom jazyku.

Cieľom kvalitatívnej analýzy bolo preskúmať charakter prekladov s komentárom a poskytnúť obraz o najčastejšie analyzovaných aspektoch VT a CT. Zaujímali nás najčastejšie aplikované prekladateľské stratégie a postupy, uplatnenie predtranslačnej analýzy, miera teoretického opodstatnenia prekladateľských riešení a celková koncepcia tohto typu ZP. Keďže KP nie je v slovenskom prostredí často pertraktovaná téma, venovali sme pozornosť aj tomu, do akej miery ZP tento fenomén reflektujú. Pri spracovávaní výsledkov sme všetky zanalyzované aspekty ZP rozdelili do piatich hlavných kategórií. Prvými dvomi kategóriami je **všeobecná teória prekladu a analýza prekladaného diela**. Pri kategorizácii posunov sme vychádzali z A. Chestermanovej klasifikácie prekladateľských stratégií, v ktorej uvádza **syntaktické, sémantické a pragmatické posuny** (Chesterman, 1997). A. Chesterman podčiarkuje, že jeho zoznam posunov nie je heuristický a že niektoré kategórie sa prekrývajú⁴ (ibid): Kategorizácia posunov vždy podlieha istej subjektivizácii a berieme na vedomie, že niekto iný by jednotlivé posuny mohol kategorizovať inak. Nižšie sú uvedené výsledky analýzy 80 ZP zostupne:

Tabuľka 5: Výskyt kategórií v záverečných prácach venovaných umeleckému prekladu (2010 – 2019)

VŠEOBECNÁ TEÓRIA PREKLADU	25
APLIKOVANÁ TEÓRIA PREKLADU (stratégie)	68
ANALÝZA PREKLADANÉHO DIELA	
autor a jeho miesto v literatúre	71
sujet diela, hlavná myšlienka	60
vnútrotextové a mimotextové faktory	32
anticipácia problémov pri preklade	31
charakteristika štýlu alebo lit. žánru	31
MORFOLOGICKO-SYNTAKTICKÉ POSUNY	
spájanie a rozpájanie viet	44
transpozícia (zámena slov. druhu na iný slov. druh)	35
zmena trpného rodu na aktívny	30
zhoda/zmena v gram. rode alebo čísle, slov. čase alebo spôsobe	29
zmena slovosledu	25

PREKLADATEĽSKÉ LISTY 10

kalkovanie	14
preklad prechodníku	14
posun v schéme (anafora, epifora, epizeuxa, apoziopéza)	12
preklad vedľajšou vetou	7
interpunkcia	6
členy a častice	5
faux amis, vykvanie a tykanie	4
SÉMANTICKÉ POSUNY	
trópy (metafora, metonymia, personifikácia, synekdocha)	41
frazeologizmy	36
expresívna lexika	31
výrazové zosilnenie/zoslabenie	16
slovné hry	11
synonýmia, polysémia	9
charakteronymá	7
antonymický preklad	2
preklad hyperonymom/hyponymom	1
PRAGMATICKÉ POSUNY	
propriá	45
reálie, kulturémy	42
názov literárneho diela	34
kultúrny filter (kreolizácia, exotizácia, naturalizácia)	28
explikácia, expanzia, parentéza, parafráza, preklad opisom	25
toponymá	20
intertextualita, alúzie, symboly	19
výpustka, kompenzácia	17
terminológia	16
generalizácia, konkretizácia	12
formálna totožnosť, koherencia	11

bezekvivalentná lexika	9
substitúcia	8
transkripčia, transliterácia	7
priama reč	5
časový filter (historizujúci, modernizujúci alebo synchronný postup)	4
humor	4
neologizmy/nové významy	3
viditeľnosť prekladateľa (poznámka pod čiarou/v texte)	2
porovnávanie s českým prekladom	1
CELKOVO ANALYZOVANÝCH ZP	80

Za najprekvapivejšie, ale zároveň najzávažnejšie zistenie považujeme, že autori ZP sa fenoménu KP ako takému vôbec nevenovali v teoretickej rovine. Inými slovami, KP ako oblasť výskumu a jeho špecifiká sa explicitne v žiadnej ZP nespomína.

Všeobecná teória prekladu (čo je preklad, typy prekladu, fázy prekladateľského procesu) sa objavila iba v 25 ZP (30 %). Nejedna práca teóriu úplne opomenula a venovala sa iba tvorbe autora prekladaného diela, po ktorej nasledoval komentár. Pokiaľ ide o **aplikovanú teóriu** (68), študenti sa pri obhajobe svojich prekladateľských riešení najčastejšie odvolávali na teoretické východiská D. Müglovej, E. Gromovej, A. Popoviča, J. Vilikovského, J. Levého, P. Newmarka a J. C. Catforda.

V kategórii **analýza prekladaného diela** pozorujeme hneď niekoľko zaujímavých zistení. Hoci sa všetky analyzované práce venovali prekladu umeleckého textu, stručná biografía autora a charakterizácia jeho tvorby či štýlu v niektorých ZP absentovala. V podobnom duchu sa nesie aj ďalšia sledovaná zložka, sujet diela, ktorý bol takisto v niektorých prácach opomenutý. Zarážajúce je, že **vnútrotextové a mimotextové faktory** študenti analyzovali iba v 32 ZP (40 %), hoci tvoria kľúčovú časť komentára. Išlo predovšetkým o študentov Univerzity Konštantína Filozofa a domnievame sa, že vychádzali z publikácie D. Müglovej *Komunikácia, tlmočenie preklad alebo Prečo spadla babylonská veža?* (2018), v ktorej je krokom prekladateľskej analýzy vrátane spomenutých faktorov venovaná samostatná kapitola. Tento predpoklad sa nám bezprostredne potvrdil pri ďalšej zložke, **anticipácia problémov pri preklade**, ktorá v D. Müglovej publikácii nadväzuje na Ch. Nordovej model. Študenti vo VT analyzovali obsahové, jazykové, kulturologické alebo technické problémy. Zdôrazňujeme, že v prak-

tickej časti im táto analýza často poslúžila ako odrazový mostík pre tvorbu komentáru.

Pokiaľ ide o **morfologicko-syntaktické posuny**, signifikantné zastúpenie má spájanie/rozpájanie viet (50 %), transpozícia (43 %), zmena trpného rodu na aktívny (37 %), zmena alebo zhoda v gramatickom rode/číisle, slovesnom čase/spôsobe (35 %) a zmena slovosledu (31 %). Ostatné zložky tejto kategórie mali zastúpenie v menej ako 17 % ZP. Z obsahu analýzy vyplýva, že študenti mali často tendenciu redundantne uvádzať a vyjadrovať sa k viac ako šiestim príkladom toho istého posunu, hoci by na ilustráciu problému často stačia dva vecné príklady.

V kategórii **sémantické posuny** badáme dominanciu prekladu trópov (51 %), frazeologizmov (44 %), expresívnej lexiky (38 %) a manifestáciu výrazového oslabenia/zosilnenia (20 %) nad inými zložkami. Keďže ide o elementárne súčasti umeleckých textov, toto výrazné zastúpenie nás neprekvapilo. Skúmali sme aj frekvenciu prekladu kalambúrov, charakteroným a vysporiadanie sa so synonymiou či polysémiou. Tieto zložky mali zastúpenie zhruba v 10 % ZP. Prekladateľské stratégie s najnižším zastúpením sú antonymický preklad a preklad hyperonymom/hyponymom, čo si však vysvetľujeme možným subjektívnym posudzovaním stratégie a skutočnosťou, že preklad hyperonymom študenti substituovali generalizáciou (obe menej ako 2 %).

Najpočetnejšia a najcitlivejšia je kategória **pragmatických posunov**, keďže možno polemizovať, či daný jav alebo daná stratégia by nemali byť včlenené do niektorej z predošlých kategórií. V umeleckej literatúre vystupuje mnoho postáv, čo sa v ZP premietlo do vysokého zastúpenia prekladu proprií (56 %). Nemale zastúpenie má aj preklad toponým (25 %) a s prekladom vlastných mien úzko súvisí aj transkripčia a transliterácia (8 %). Druhým najkomentovanejším javom bol preklad (pseudo) reálií a kultúrem (52 %), za ktorými nasleduje preklad názvu literárneho diela (42 %). Zo semiotického hľadiska bol spomenutý aj časový a priestorový faktor v preklade. Zmienku o uplatnení kreolizačného, exotizačného alebo naturalizačného postupu na základe vzdialenosti medzi vysielacou a prijímajúcou kultúrou sme našli v 35 % ZP. Študenti najčastejšie volili naturalizačný postup, kreolizačný postup zvolili vtedy, keď chceli istú mieru cudzosti v texte zachovať. Pokiaľ ide o čas v preklade, zmienku sme našli iba v štyroch prípadoch (5 %), pričom v každom z nich šlo o synchronný postup. Viac zastúpené boli taktiež explikácie, expanzie, parentézy, parafrázy a preklad opisom (31 %) a výpusťky a kompenzácie (21 %). Stratégiami s nižšou frekvenciou boli generalizácia a konkretizácia (15 %) a substitúcia (10 %). Čo sa týka intertextuality (23 %), študenti komentovali predovšetkým odkazy na Bibliu, iné literárne diela, piesne, filmy, ale aj predstaviteľov filozofických škôl a pokúšali sa hľadať existujúce preklady citátov. Nezanedbateľné zastúpenie mal aj preklad špecifickej terminológie (20 %), a to najmä z oblasti architektúry a stavebníctva, po ktorom

nasleduje preklad bezekvivalentnej lexiky (11 %) a neologizmov (4 %). Najnižšie zastúpenie pozorujeme pri zložkách preklad priamej reči (6 %), preklad humoru (5 %), viditeľnosť prekladateľa (2 %), ktorá mala podobu jednej poznámky prekladateľa pod čiarou a jednej poznámky v zátvorke, a porovnávaníu študentského prekladu s cudzojazyčným prekladom (1 %).

ZÁVEROM

Predložená štúdia predstavuje prvú sondu do problematiky komentovaného prekladu na Slovensku. Hoci sa tejto oblasti výskumu v teórii prekladu nevenuje zvláštna pozornosť a spomína sa iba okrajovo, na základe empirického výskumu môžeme konštatovať, že KP v slovenskom myslení o preklade skutočne existuje a počet evidovaných záverečných prác venovaných tomuto fenoménu je toho dôkazom. Myslíme si, že vzhľadom na potenciál rozvíjania kritického a tvorivého myslenia má komentovaný preklad vo vyučovacom procese a príprave budúcich prekladateľov nespochybniteľné miesto tak na bakalárskom, ako aj magisterskom stupni štúdia. Koncipovanie komentárov je, samozrejme, do veľkej miery subjektívny proces, ale pre študentov a budúcich prekladateľov je dôležité, aby si osvojili tak schopnosť kriticky interpretovať pluralitný potenciál východiskového textu, ako aj schopnosť vyhodnocovať teoretické postuláty a usúvzťažňovať ich s vlastnými prekladateľskými analógiami. Veríme, že výsledky nášho vedeckého bádania vhodne doplnia slovenské myslenie o preklade. Dnes je už totiž nesporné, že KP je jeho súčasťou, a preto by tomuto fenoménu mala byť venovaná zvýšená pozornosť. Ďalšie smerovanie výskumu vidíme v zmapovaní opačného frontu – komplexnej analýze zverejnených ZP o komentovanom preklade neumeleckých textov – a následnom navrhnutí funkčného modelu komentovaného prekladu tak pre umelecký, ako aj odborný preklad.

POZNÁMKY

- 1 Vzorka je limitovaná databázou CRZP, ktorá eviduje ZP iba od roku 2010, keď bol tento systém spustený po tom, čo NRSR v roku 2009 prijala novelu zákona o vysokých školách, podľa ktorej sa slovenským vysokým školám uložila povinnosť CRZP využívať a ukladať doň záverečné a kvalifikačné práce.
- 2 <https://www.minedu.sk/data/att/1582.pdf>
- 3 Vychádzame z osobných rozhovorov s M. Djovčošom, V. Biloveským a M. Bachledovou, ktorí potvrdili, že v minulosti bol KP na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici vysoko marginalizovanou témou, keďže Ján Vilikovský, bývalý garant študijného programu, nepovažoval KP za

výskum hodný ZP. Tento postoj nesporne odzrkadľuje slabý počet ZP venovaných KP na UMB a nemožno vylúčiť, že identické stanovisko ku KP zaujali aj iné univerzity, čo sa odrazilo tak na celkovom počte prác venovaných KP, ako aj na celkovom počte DP.

- 4 Niektoré pragmatické posuny sú totiž do istej miery zároveň sémantické alebo syntaktické. Chesterman napr. uvádza substitúciu ako sémantický posun, ale my ho zaradujeme medzi pragmatické posuny.

LITERATÚRA

- ALMANA, A. 2016. *The Routledge Course in Translation Annotation: Arabic-English-Arabic*. London and New York : Routledge, 2016. 256 s.
- BILOVESKÝ, V. 2005. *Termín a/alebo metafora*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Filologická fakulta, 2005. 144 s.
- BILOVESKÝ, V. 2011. *Zázraky v orechovej škrupinke. Prekladové konkrétizácie tvorby S. W. Hawkinga v slovenskom kultúrnom priestore*, Banská Bystrica: FHV UMB, 2011. 160 s.
- CHESTERMAN, A. – WAGNER, E. 2014. *Can Theory Help Translators? A Dialogue Between the Ivory Tower and the Wordface*. London: Routledge, 2014. 148 s.
- CHESTERMAN, A. 1997. *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1997. 226 s.
- MÜGLOVÁ, D. 2018. *Preklad, tlmočenie, komunikácie: Prečo spadla Babylonská veža*. 2. vyd. Bratislava: Enigma, 2018, s. 331 – 338.
- PRESAS, M. 2017. Implicit Theories and Conceptual Change in Translator Training. In: *The Handbook of Translation and Cognition, First Edition*. Edited by John W. Schwieter and Aline Ferreira, 2017. s. 519 – 534.
- SHIH, Y. 2018. Translation commentary re-examined in the eyes of translator educators at British universities. In: *The Journal of Specialised Translation*, Issue 30, 2018, s. 291 – 311.
- WILLIAMS, J. – CHESTERMAN, A. 2002. *The Map: a beginner's guide to doing research in translation studies*. United Kingdom: St. Jerome Publishing, 2002.

RESUMÉ

The paper is based on author's diploma thesis on the issue of commented translation in Slovakia. There are several partial studies on this topic; however, commented translation has not been a focal point of discussion or research in the Slovak academic setting. This paper seeks to remedy this situation and fill the gap by investigating commented translation in Slovakia, specifically in bachelor's and master's theses on this topic. The

empirical research consists of both a qualitative and quantitative analysis of 469 theses from the period 2010–2019. The paper provides answers to such questions as: How do students approach the task of commenting a translation? What are the common formal aspects of the commentaries? Which strategies are identified the most? What are the most frequently analysed aspects of translations and source texts across a multitude of text types and languages?

◆◆◆

Mgr. Lukáš Bendík
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
Tajovského 51
Lukas.Bendik@umb.sk

ŠPECIFIKÁ PREKLADU PÍ SOMNÝCH INFORMÁCIÍ PRE UŽÍVATEĽOV LIEKOV

Dominika Litviaková

Dominika Litviaková študovala bakalársky stupeň študijného odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Dokončila bakalárske štúdium v programe anglický jazyk a kultúra a nemecký jazyk a kultúra. Vo svojej bakalárskej práci sa z vlastnej iniciatívy rozhodla venovať veľmi špecifickej oblasti prekladu písomných informácií pre užívateľov liekov. V súčasnosti pokračuje v magisterskom štúdiu v Holandsku.

ÚVOD

Oblasť prekladu písomných informácií pre užívateľov liekov je veľmi špecifická. V procese prekladu takýchto textov nachádzame totiž veľa zaujímavostí a špeciálnych postupov. Okrem toho je tento proces úzko spojený s legislatívou, ktorá presne určuje, ako má písomná informácia vyzerať a čo má obsahovať. Rozhodli sme sa preskúmať túto oblasť, keďže pokiaľ vieme, v slovenskej translatológii doposiaľ neexistuje teória, ktorá by opisovala oblasť prekladu písomných informácií pre užívateľov liekov (PIL). Navyše sa tieto texty, ktoré nazývame aj príbalovými letákmi, podľa zákona musia prekladať do štátneho jazyka. Považujeme to teda za perspektívnu špecializáciu pre prekladateľa. V nasledujúcom texte ponúkame zhrnutie našich zistení pre všetkých, ktorí sa prekladu PIL už venujú, prípadne sa mu chcú venovať v budúcnosti. Nasledovné informácie môžu byť zaujímavé tiež pre všetkých, ktorí sa chcú o preklade PIL dozvedieť viac.

1 PÍ SOMNÁ INFORMÁCIA PRE UŽÍVATEĽOV LIEKOV

Písomná informácia pre užívateľa humánneho lieku je odborný text, ktorý nájdeme vo forme letáku priložený ku každému lieku. Jeho primárnou funkciou je

stručne, jasne a zrozumiteľne informovať užívateľa o základných informáciách o lieku, ktorý sa chystá užiť. Na označenie písomnej informácie pre užívateľa humánneho lieku budeme používať skratku PIL (z angl. patient information leaflet) (www.sukl.sk).

Tvorcami PIL každého lieku sú farmaceutické firmy, ktoré ho vyrábajú (Bongaarts, 2009). Pri ich tvorbe sa na Slovensku riadia zákonom 362/2011 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach. V § 62 s názvom *Písomná informácia pre používateľa humánneho lieku* je podrobne opísané, čo je písomná informácia pre užívateľa humánneho lieku, čo musí obsahovať a v akom poradí (www.slov-lex.sk).

Zákon č. 362/2011 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach v § 62 ods. 1 určuje, že „*písomná informácia pre používateľa humánneho lieku musí byť vypracovaná v súlade so súhrnom charakteristických vlastností humánneho lieku, musí byť v štátnom jazyku*” (www.slov-lex.sk). V § 62 ods. 2 presnejšie definuje jednotlivé požiadavky týkajúce sa zrozumiteľnosti písomnej informácie pre užívateľa lieku nasledovne: „*Písomná informácia pre používateľa humánneho lieku musí byť čitateľná, jasná a zrozumiteľná; v jej texte sa zohľadňujú aj výsledky konzultácií s cieľovou skupinou pacientov.*” Na inom mieste v § 62 ods. 8b dopĺňa, že má „*obsahovať výrazy, ktoré sú zrozumiteľné pre širokú verejnosť*” (www.slov-lex.sk).

Na základe týchto ustanovení o PIL ju vieme zaradiť do žánrov odborného resp. náučného jazykového štýlu. Odkazuje informácie verejnosti jednoduchým spôsobom, aby nenastal problém v dorozumievacom procese medzi odosielateľom a recipientom správy. Uvedené údaje sú však odborné. Cieľom je teda poučiť čitateľa o užívaní lieku, jeho skladovaní a iných podmienkach, ktoré sú dôležité pre správne užívanie lieku.

V sekcii *Vyhľadávanie liekov, zdravotníckych pomôcok a zmien v liekovej databáze* na internetovej stránke www.sukl.sk sme si vo vyhľadávaní registrovaných liekov určili ako príklad PIL k lieku Paralen Rapid 500 mg. Text písomnej informácie je označený ako „*schválený text k rozhodnutiu o registrácii, ev. č.: 2016/00980-REG*” (PIL PARALEN RAPID 500 mg, www.sukl.sk). V nasledujúcej časti si na danom príklade rozoberieme formu PIL z obsahového hľadiska.

Text začína nadpisom: *Písomná informácia pre používateľa*. Zákon č. 362/2011 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach § 62 ods. určuje, že PIL musí na začiatku uvádzať „*identifikačné údaje, a to*

1. *názov humánneho lieku, liekovú formu, silu lieku, cestu podania humánneho lieku; [...]*
2. *farmakoterapeutickú skupinu alebo druh terapeutického účinku vyjadrený textom, ktorý pacient ľahko pochopí*” (www.slov-lex.sk).

V našom príklade je presne podľa zákonných ustanovení uvedený najprv názov lieku: PARALEN RAPID 500 mg, ktorý obsahuje aj silu lieku uvedenú bez-

prostredne za názvom (500 mg). Nasleduje lieková forma uvedená pod názvom, a to „šumivé tablety.“ Pod tým je farmakoterapeutická skupina „paracetamol“ (PIL PARALEN RAPID 500 mg, www.sukl.sk). To všetko je uvedené ako podnadpis.

Nasleduje úvod, v ktorom nájdeme už spomínané upozornenie o nevyhnutnosti prečítania celej PIL a následne jej uschovaní. Pod ním sú odkazy na kompetentné osoby, ktoré môžu pacientovi v prípade potreby poradiť alebo pomôcť. Tými sú najčastejšie lekári alebo lekárnici.

Ďalej je opísaný obsah PIL spravidla v nasledujúcom znení a poradí:

1. Čo je PARALEN RAPID 500 mg a na čo sa používa
2. Čo potrebujete vedieť predtým, ako užijete PARALEN RAPID 500 mg
3. Ako užívať PARALEN RAPID 500 mg
4. Možné vedľajšie účinky
5. Ako uchovávať PARALEN RAPID 500 mg
6. Obsah balenia a ďalšie informácie“ (PIL PARALEN RAPID 500 mg, www.sukl.sk).

V iných PIL sa uvádza namiesto PARALEN RAPID 500 mg daný názov lieku, no ostatné informácie sú uvedené totožne s našim príkladom.

Na konci PIL je uvedený držiteľ rozhodnutia o registrácii a výrobca, jeho kontaktné údaje a mesiac a rok poslednej aktualizácie PIL (PARALEN RAPID 500 mg, www.sukl.sk).

Usporiadanie informácií v PIL je pevne stanovené a zakotvené v zákone. Prekladateľ je teda povinný dbať na to, že formu a usporiadanie informácií v texte PIL nie je možné meniť. Preklad teda podľa možnosti prispôsobuje vedomosti o formálnej stránke PIL. V kapitole *Kvalitatívny výskum o preklade PIL v každodennej praxi* sa okrem iného dozvieme aj to, kto pri preklade zodpovedá za grafickú úpravu a formálnu stránku PIL.

2 KVALITATÍVNY VÝSKUM PREKLADU PIL

2.1 Metodika výskumu

Na základe získaných informácií uvedených v teoretickej časti sme sa rozhodli, že urobíme prieskum. Chceli sme zistiť, ako funguje preklad písomných informácií k liekom v praxi. Preto sme sa rozhodli osloviť prekladateľské agentúry, ktoré sa venujú prekladom PIL, a získať informácie od prekladateľov, ktorí majú s prekladom PIL skúsenosti. Na základe nízkeho počtu respondentov sme sa roz-

hodli dáta zozbierať pomocou rozhovoru. Túto formu zbierania dát zaradujeme do kvalitatívneho výskumu.

Zaumienili sme si teda pomocou vopred pripravených otázok zistiť, aké špecifiká preklad PIL zahŕňa. Výskum sme zamerali na jazykovú oblasť prekladu PIL a praktickú, teda organizačnú oblasť.

Pod jazykovou oblasťou prekladu PIL sme rozmýšľali o prekladateľských problémoch spojených s výberom a skladaním slov do viet, prekladaním latinských, farmaceutických a odborných pojmov. Uvažovali sme aj o odbornosti a terminológii. Aké prekladateľské stratégie volia prekladatelia, aby sa popasovali s jednotlivými problémami? Na toto a aj mnoho iného sme sa pýtali v našom dotazníku, ktorý bol realizovaný formou dialógu s prekladateľmi venujúcimi sa prekladu PIL.

Pod praktickou a organizačnou oblasťou sme uvažovali o odbornosti prekladateľa a jeho vzdelaní. Ďalej sme brali do úvahy aj zákon č. 362/2011 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach a jeho dopad na samotného prekladateľa pri jeho práci.

Prostredníctvom e-mailu sme oslovili prekladateľské agentúry s prosbou o rozhovor. Keďže väčšina prekladateľov pracuje externe a osobné stretnutie by mohlo byť problematické, požiadali o predloženie dotazníka a jeho zodpovedanie elektronickou formou. Na základe žiadosti sme im otázky poslali takouto formou.

Od prvej prekladateľskej agentúry sme dostali dva čiastočne vyplnené dotazníky a od druhej prekladateľskej agentúry jeden čiastočne vyplnený dotazník. Niektoré otázky sú zamerané čisto na jazykovú stránku prekladu PIL, iné sú spojené s organizáciou, zadávaním či legislatívou. Oba druhy informácií sú pre nás veľmi užitočné. V tomto článku si neuvedieme presné znenie otázok, no zosumarizujeme si zistené poznatky v analýze. Pokúsime sa zasadiť uvedené zistenia do prekladateľskej praxe. Na základe toho ponúkneme informácie, ktoré by mohli pôsobiť ako opora pre tých, ktorí sa chcú dozvedieť o špecifikách prekladu PIL.

2.2 Špecifiká pri preklade písomných informácií pre užívateľov liekov – analýza výskumu

V tejto kapitole sa budeme venovať analýze spomínaného dotazníka. Preklad je komplexný proces a treba v ňom mimoriadne dbať na odosielateľa textu, prijemcu textu, spoločensko-kultúrnu situáciu a taktiež aj vedecko-spoločenskú oblasť, v ktorej je daný text vytvorený. Okrem toho zohráva dôležitú úlohu aj funkcia a cieľ textu. Toto všetko a mnoho iného sme sa pokúsili brať do úvahy pri kladení otázok s určitou intenciou.

2.2.1 Analýza praktických a organizačných špecifík prekladu PIL

V prvej otázke sme sa spýtali, ako často sa respondenti s takýmito prekladmi stretávajú. To môže pomôcť pri uvedení si toho, aké sú ich skúsenosti a prehľad v oblasti prekladu PIL. Respondent 1 veľmi konkrétne vyjadril, že v ich agentúre preložia PIL 30 – 60 normostrán za mesiac. Z toho posudzujeme, že to nie je teda nič, čo by bolo výnimočného či ojedinelého charakteru.

PIL je neustále potrebné tvoriť a dopĺňať. Tisíce ľudí denno-denne čítajú PIL za účelom správneho pochopenia zloženia lieku, upovedomenia sa s rizikami spojenými s jeho užívaním a poučenia sa o ich správnom užívaní. V časti *Registrácia liekov v skratke* na portáli Štátneho ústavu pre kontrolu liekov ŠÚKL sme našli údaje o počte „registrovaných liekov podľa ŠÚKL kódov“ (www.sukl.sk) na území Slovenskej Republiky ku dňu 31. 12. 2018, čo predstavuje 48 865 liekov. Navyše počet „registrovaných liekov k 31. 12. 2018 podľa registračných čísel“ (www.sukl.sk) predstavuje 7041 liekov. „Počet vybavených žiadostí o registráciu, zmenu, predĺženie, prevod, zrušenie“ registrovaných liekov v danom roku predstavuje 8475 liekov (www.sukl.sk). Z toho vyplýva, že každoročne sa zmení, doplní, pridá i ubudne obrovské množstvo liekov. To má vplyv aj na zmeny v údajoch PIL alebo vytváranie nových PIL. Keďže podľa zákona č. 362/2011 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach v § 62 ods. 1 PIL „musí byť v štátnom jazyku“ (www.slov-lex.sk), všetky zmeny prechádzajú rukami prekladateľov. Domnievame sa teda, že preklad PIL je celkovo veľmi frekventovanou oblasťou prekladateľskej činnosti.

Uvedené informácie úzko súvisia aj s otázkou číslo dva, v ktorej sme zisťovali, či musí byť pri každej zmene preložená kompletne celá PIL alebo sa len dopĺňa. Vyššie uvedené číselné údaje z portálu ŠÚKL o uvádzaní nových alebo zmenených liekov na trh len potvrdzujú odpovede respondentov. Tí sa zhodujú v tvrdení, že požiadavky na aktualizáciu prekladu PIL sú veľmi frekventované. Respondent 2 dokonca tvrdí, že väčšina ich prekladov bolo práve zameraných na spomínané doplnenia a úpravy. Respondenti sa zhodujú v tom, že v takýchto prípadoch išlo o vyznačené pasáže, ktoré bolo treba preložiť, skontrolovať či zmeniť.

Prekladatelia sa teda podieľajú na neustálom dynamickom procese v liekovej oblasti spojenom so zmenami v PIL. Sú časťou dlhého procesu uvádzania liekov na trh. Tu sa potvrdzuje, že preklad je nevyhnutnou súčasťou medzinárodného dorozumievacieho procesu, ktorý má vysoký význam pre spoločnosť i jednotlivca.

S mimoriadnym významom prekladu PIL pre spoločnosť i jednotlivca sa bezprostredne spája i vzdelanie prekladateľa, ktorý PIL prekladá. Pýtali sme sa preto aj na to, aké vzdelanie požadujú prekladateľské agentúry od prekladateľa

PIL. Respondent 1 demonštroval, že okrem štandardného vzdelania, ktoré je potrebné pre prekladateľskú činnosť, je v ich prekladateľskej agentúre požadované aj vzdelanie v odbore spojenom s farmáciou či medicínou. Navyše sú potrebné aj skúsenosti v danej oblasti. Respondent 2 opísal vzdelanie prekladateľky, ktorá pracovala na prekladoch PIL na základe skúseností z farmaceutickej firmy. Predpokladá sa teda, že spomínaná prekladateľka mala skúsenosti a vedomosti o liekoch a liekovej oblasti. Z uvedených odpovedí dedukujeme, že prekladateľ PIL by mal disponovať vedomosťami v danej oblasti, keďže je priamo spojená s ľudským zdravím. Prekladateľ PIL by mal však podľa našich zistení okrem vzdelania v oblasti prekladu disponovať vzdelaním alebo adekvátnymi vedomosťami vo farmaceutickom odvetví.

Na vzdelanie prekladateľa PIL nadväzovala aj otázka číslo 4 nášho prieskumu, kde sme sa pýtali na dopĺňanie informácií ohľadom PIL. Chceli sme vedieť, či podstupujú prekladatelia PIL nejaké tréningy alebo školenia. Obaja respondenti odpovedali, že prekladatelia si rozširujú informácie na základe vlastnej iniciatívy. Je to súčasťou práce prekladateľa. Túto skutočnosť potvrdzuje aj J. Rakšányiová vo svojej publikácii *Preklad ako interkultúrna komunikácia* (2005), kde píše o vzdelávaní ako o celoživotnej úlohe prekladateľa. Kompetenciu jedinca hľadať, ukladať si a využívať vedomosti, ktoré následne aplikujeme v komunikácii na ich distribúciu a spracovanie, nazvala pojmom „manažment vedomostí“. J. Rakšányiová tvrdí, že „*implicitné vedomosti je potrebné neustále dopĺňať explicitnými, čo vyžaduje vysoko sofistikovaný postup*“ (2005, s. 46). Zdôrazňuje tiež dôležitosť využívania „manažmentu vedomostí“ v odbornom jazykovom štýle, kde sa pracuje s odbornými a presnými informáciami, ktoré si neraz musíme vyhľadať a doštudovať (Rakšányiová, 2005).

Pokračujeme otázkou číslo 5, v ktorej zisťujeme, z ktorého jazyka sa najčastejšie prekladajú PIL. Obaja respondenti sa zhodli, že je to práve angličtina. V súčasnosti považujeme anglický jazyk za medzinárodný dorozumievací jazyk. To sa odzrkadľuje aj v prekladateľskej praxi. Najfrekventovanejším východiskovým jazykom pri preklade PIL je podľa našich zistení anglický jazyk. Tu nám vzniká ďalšia otázka – kto je zadávateľom zákaziek na preklad PIL? Respondentka z prekladateľskej agentúry odpovedala na otázku číslo 6, že zákazky dostávali od zahraničnej prekladateľskej agentúry. To znamená, že všetky pokyny ohľadom prekladu im ponúkla spomínaná zahraničná prekladateľská agentúra. Ich agentúra sa teda stala subdodávateľom. Ako to funguje v iných agentúrach sme sa, žiaľ, nedozvedeli. Je možné, že komunikujú priamo s farmaceutickými firmami. Vzhľadom na obmedzený rozsah tejto práce sme sa tomu síce nevenovali, no poskytuje to priestor na budúci výskum.

2.2.2 Analýza legislatívnych špecifik prekladu PIL

V otázke číslo 7 sme boli zvedaví, či existuje nejaké špeciálne schvaľovanie hotových prekladov PIL a kto ho má prípadne na starosti. Respondent tvrdí, že o proces schvaľovania sa stará klient alebo jemu nadradená autorita. Vyjadril sa aj k úprave grafickej a formálnej stránky PIL, ktorú nemá na starosti prekladateľ, ale koncový klient. Ten je vraj aj držiteľom rozhodnutia o registrácii lieku. Proces schvaľovania teda nie je v kompetencii prekladateľskej agentúry ani prekladateľa. Na čo však prekladateľ musí dbať je zákon č. 362/2011 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach. V ďalšej otázke sme sa teda dotkli tejto problematiky.

Obaja respondenti sa zhodujú v tom, že klient sa priamo riadi legislatívou pri tvorbe PIL. Ustanovenia v zákone č. 362/2011 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach zapracuje do zdrojového textu PIL a napíše k nemu aj usmernenia pre prekladateľov, ktoré im pomáhajú pridržiavať sa týchto ustanovení pri preklade. Prekladateľ sa teda nezaoberá legislatívou priamo, ale na základe pridržiavania sa pokynov od zadávateľa prekladu. Z toho vyplýva, že zadávateľ je zodpovedný za dodržiavanie zákona pri tvorbe PIL. Ako bolo demonštrované v predošlej otázke, je tiež zodpovedný za schvaľovanie a kontrolu výsledného produktu. Má teda v rukách plnú zodpovednosť za obsah, formu a funkčnosť PIL. Respondent 1 však pripúšťa, že existujú prípady, keď zadávateľ poskytol iba text na preklad bez akýchkoľvek inštrukcií. Predpokladáme, že za takýchto okolností je potrebné dohľadávanie na portáli ŠÚKL, pracovanie s paralelnými textami a prípadne dodatočné kladenie otázok adresované zadávateľovi prekladu.

Keďže PIL je postavená na presných zákonných ustanoveniach, chceli sme vedieť, ako je to so zodpovednosťou. Vzťahuje sa na prekladateľa nejaká trestnoprávna zodpovednosť za jeho preklad? Je prekladateľ úplne anonymný?

Keď napríklad čítame pôvodom zahraničnú knihu preloženú do slovenčiny, nájdeme v nej nielen meno autora, ale aj meno prekladateľa. Pri PIL to však tak nie je. Meno prekladateľa sa na PIL neuvádza. Ostáva teda anonymný. Respondenti dodali, že prekladateľ nenesie žiadnu trestnoprávnu zodpovednosť za svoj preklad. Tá je vraj na klientovi, ktorý uvádza liečivo a s ním aj pribalenu písomnú informáciu na trh.

Certifikát normy ISO 17100 predstavuje garanciu určitých prekladateľských manažérskych kompetencií, ktoré dosahujú agentúry v prekladateľských službách. Tým bola udelená na základe certifikátu deklarácia istoty, že ich prekladateľské služby disponujú schopnosťami prekladateľských služieb, ktoré smerujú k naplneniu požiadaviek klienta i ostatných normatívnych a legislatívnych špecifikácii (www.cems.sk). Webová stránka medzinárodnej organizácie na certifikáciu štandardizácie *The Interantional Organization for Standardization* skratkou ISO informuje, že certifikát môžu získať iba tie organizácie, ktoré reprezentujú

stanovené štandardy v danej krajine (www.iso.org). V otázke číslo 10 pri opise prekladu PIL a jeho špecifik sa respondent 1 odvolal na túto normu. Respondent 2 doplnil, že pri preklade PIL sa využíva špeciálna metóda overovania správnosti prekladu a to tzv. „spätný preklad.“

Pod pojmom „spätný preklad“ rozumieme overovaciu metódu správnosti preloženého textu. Pre jednoduchšie pochopenie sa pokúsime techniku spätného prekladu vysvetliť na nami vymyslenom príklade.

Prekladateľ dostane zákazku na preklad PIL lieku X z anglického jazyka do slovenského jazyka. Zadávateľ mu sprostredkuje PIL lieku X v angličtine s určitými inštrukciami a glosármi, ktoré mu pomáhajú pri preklade. Po samotnom preklade PIL lieku X z anglického jazyka do slovenského jazyka odovzdá prekladateľ svoj produkt v slovenčine tretej osobe, ktorá nevidela pôvodný text PIL lieku X v anglickom jazyku. Do rúk sa jej dostane len cieľový text, teda výsledok prekladateľskej činnosti prekladateľa. Úlohou tretej osoby je preložiť PIL lieku X zo slovenčiny naspäť do anglického jazyka. Následne odborníci porovnajú východiskový (teda pôvodný) text od zadávateľa v angličtine so spätným prekladom tretej osoby. Oba texty sú v angličtine. Odborníci špecifikujú rozdiely medzi verziami a posúdia, či je preklad adekvátny. Táto metóda pomáha overiť správnosť prekladu.

Pri procese prekladu hrajú dôležitú rolu už spomínané inštrukcie vypracované zadávateľom. Z odpovedí sme zistili, že sú to glosáre obsahujúce terminológiu potrebnú k prekladu PIL. Veľakrát si prekladateľ musí poradiť s vlastným glosárom. Neraz je potrebné aj vyhľadávanie informácií vo vlastnej réžii na stránkach ŠÚKL a pod.

Tu končia otázky, ktoré sme považovali za organizačné a legislatívne. Respondenti prejavili ochotu reagovať na tieto otázky a tým nám poskytli mnoho informácií, ktoré by sme mohli zosumarizovať do istej organizačnej metodiky teórie o preklade PIL. Vyjadrili sme vonkajšie vplyvy, ktoré priamo zasahujú do procesu prekladu PIL. Opísali sme si profil prekladateľa a jeho zručnosti, ktoré by mohli predpokladať jeho potenciál venovať sa prekladu PIL. Dozvedeli sme sa o jeho vzdelaní, a forme ďalšieho vzdelávania vo farmaceutickom odvetví. Zistili sme frekvenciu prekladu PIL aj jazyk, z ktorého sa prekladá najčastejšie, čo by mohlo pomôcť potencionálnym uchádzačom o prácu s prekladom PIL zhodnotiť potenciál pracovnej náplne a zamerania. Vyjadrili sme sa aj k legislatíve, ktorá je pri práci prekladateľa PIL nevyhnutnou súčasťou. Odzrkadľuje sa tu predpokladaná vysoká dôležitosť precíznosti nie len pri tvorbe, ale aj pri preklade PIL. Zachádzajúc do konečných dôsledkov ide totiž o ľudské zdravie. S tým sa spája aj zodpovednosť, ktorá nie je síce priamo na prekladateľovi, no jeho preklady podliehajú náležitým kontrolám.

2.2.3 Analýza jazykových špecifik prekladu PIL

Respondenti pri otázke, čo robia v prípade, že nemajú istotu pri preklade istých slov, odpovedali totožne. Okrem hľadania konzultujú vzniknuté nejasnosti so zadávateľom prekladu. Tu si všimnime potrebu neustáleho udržiavania kontaktu so zadávateľom pri preklade PIL a dohľadávaní informácií. Nie len prekladateľ, ale aj zadávateľ pracujú spoločne na tom, aby sa k spotrebiteľovi lieku dostala PIL v čo najsprávnejšej a najzrozumiteľnejšej podobe.

Do akej miery je teda dovolené tvoriť pri preklade PIL? Respondent 1 túto činnosť označuje ako „poslednú možnosť“. Priestor na tvorivosť pri preklade PIL je obmedzená a pripúšťa sa iba v mimoriadnych prípadoch, keď ide o „úplný unikát“ a PIL k danému lieku alebo jemu podobnému ešte nikdy nebol preložený. Predmetom ďalšieho výskumu by mohlo byť, k čomu sa prekladatelia prikláňajú pri tvorbe nových termínov v PIL. Nebolo by to však jednoduché skúmať, keďže ide o ojedinelé prípady.

V lekárskej a farmaceutickej oblasti sú latinské názvy veľmi zaužívané na medzinárodnej úrovni. Pri preklade PIL sa to však môže zdať ako problematický faktor. Komunikácia totiž neprebíha medzi odborníkmi navzájom, ale medzi odborníkom a širokou verejnosťou, ktorá môže a nemusí byť vzdelaná v tejto oblasti. Treba preto postupovať s vysokou citlivosťou k príjemcovi a jeho potrebám. Dôležitú úlohu pri preklade latinských názvov zohrávajú však aj už viackrát spomenuté inštrukcie zadávateľa. Zo získaných odpovedí sa domnievame, že sú prioritným zdrojom informácií pre prekladateľov PIL. Respondent 2 to potvrdzuje a dodáva, že sú tvorené odborníkmi v danej oblasti, a preto sa prekladatelia na ne zrejme vedú skutočne spoľahnúť.

2.2.4 Analýza doplňujúcich informácií o špecifikách prekladu PIL

Cieľom otázky číslo 14 je ponúknuť respondentom priestor doplniť informácie o špecifikách pri preklade PIL. Javí sa nám, že respondent 1 zhrnul najdôležitejšie a najzákladnejšie princípy prekladu PIL. Vo svojej odpovedi zdôraznil, že pri preklade PIL treba kladť veľký dôraz na presnosť, správnosť a jednoznačnosť. Tieto vlastnosti slúžia ako prostriedky, ktoré zaisťujú správne porozumenie PIL jeho prijímateľom.

Neraz sa však aj prekladatelia stretávajú s rôznymi ojedinelými a špecifickými problémami. Respondent si v doplňujúcej otázke 14 spomenul na prípad, keď sa písomný návod na použitie zdravotníckej pomôcky nezhodoval s video návodom na jej použitie. Aj napriek upozorneniam smerom k zadávateľovi na túto skutočnosť sa nepodarilo upraviť návod. Ostal taký, aký je. Ako tvrdí respon-

dent, písomná forma návodu na použitie dávala priestor na nesprávne použitie zdravotníckej pomôcky. Uvažujeme o tomto probléme teda nasledovne. Prekladateľ našiel nezhodu alebo chybu v prekladanom texte. Keďže o nej informoval zadávateľa, splnil si svoju úlohu. V otázke číslo 9 sme sa pýtali na trestno-právnu zodpovednosť prekladateľa vzhľadom k produktu jeho činnosti. V našom prípade teda informačného letáku k lieku. Tu vidíme, že prekladateľ by mal z vlastnej iniciatívy ohlásiť nezahody, ktoré poznamenal. Nenesie však za obsahovú stránku pôvodného textu žiadnu zodpovednosť. To sa odráža aj na fakte, že nemá ani priamy vplyv na zmeny a úpravy v pôvodnom texte PIL. Môže na chyby upozorniť, no konečné rozhodnutie je vždy na zadávateľovi, ktorý rozhoduje o obsahu PIL.

ZÁVER

Článok opisuje špecifiká prekladu písomných informácií pre užívateľov liekov. Predpokladáme, že vykonaná analýza získaných informácií by mohla slúžiť ako opora pre prekladateľov, ktorí by sa chceli zamerať na preklad písomných informácií pre užívateľov liekov. Ide o doposiaľ odborne nepreskúmanú oblasť prekladu, ktorá je však nevyhnutným odvetvím prekladateľskej činnosti. Veríme, že nami zistené informácie by mohli raz poslúžiť pri tvorbe teoretických príručiek o špecifikách prekladu písomných informácií pre užívateľov liekov.

LITERATÚRA

- BONGA ARTS, L. 2009. *Translating Patient Information Leaflets*. [diplomová práca]. Utrecht: Utrecht University, 2009. 98 s.
- BACHLEDOVÁ, M. 2017. K metodológii skúmania v humanitných vedách. In: *Prekladateľské listy* 6. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 9 – 25 s. ISBN 978-80-223-4293-3.
- RAKŠÁYIOVÁ, J. et al. 2005. *Preklad ako interkultúrna komunikácia*. Bratislava: Ana Press Bratislava, 2005. ISBN 80-89137-09-1.
- Certifikácia systému manažérstva kvality v prekladateľských službách podľa normy ISO 17100*. Certifikácia Manažérskych Systémov. *Cems.sk* [online]. Prievidza, 2004 [cit. 2020-04-04]. Dostupné na: <https://www.cems.sk/produkt/35-certifikacia-systemu-manazerstva-kvality-v-prekladatelskych-sluzbach-podla-normy-iso-17100?gclid=CjwKCAjwguzzBRBiEiwAgU0FT9CEECvi83PEfpiHXAdZGbhI89YGi1Ne2-Llls90ZT-7mv7CDjsOx3RoCWhwQAvD_BwE&fbclid=IwAR1Q6FfUsx2mlEnx8xZMD9rupzcjFFjxUXLxjoRIkJGa8NCI1r3RdarBJuM>.

Detail Lieku. ŠÚKL: Štátny Ústav pre Kontrolu Liečiv. *Sukl.sk* [online]. Bratislava: Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej Republiky, 2013, 15. apríl 2013 [cit. 2020-01-31]. Dostupné na: <https://www.sukl.sk/hlavna-stranka/slovenska-verzia/pomocne-stranky/detail-lieku?page_id=386&lie_id=86051>.

Frequently asked questions (FAQS). ISO. *Iso.org* [online]. Geneva, Switzerland: International Organization for Standardization, 1946 [cit. 2020-04-04]. Dostupné na: <https://www.iso.org/frequently-asked-questions-faqs.html?fbclid=IwAR1xOPC1mNK4usfsOaVJrEoXwdgUSLZEHId0Sm9mB7EIVV0O9AIJ_7l-e-4>.

PIL. ŠÚKL: Štátny Ústav pre Kontrolu Liečiv. *Sukl.sk* [online]. Bratislava: Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej Republiky, 2013, 15. apríl 2013 [cit. 2020-01-31]. Dostupné na: <https://www.sukl.sk/hlavna-stranka/slovenska-verzia/databazy-a-servis/skratky/p/pil?page_id=753>.

Štatút. ŠÚKL: Štátny Ústav pre Kontrolu Liečiv. *Sukl.sk* [online]. Bratislava: Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej Republiky, 2013, [cit. 2020-01-31]. Dostupné na: <https://www.sukl.sk/hlavna-stranka/slovenska-verzia/o-nas/zakladne-dokumenty/statut-1?page_id=1886>.

Zákon č. 362/2011 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach, [cit. 2020-01-31]. Dostupné na: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2011/362/20200101#>>.

RESUMÉ

This work describes specific features of translation of patient information leaflets from several points of view. It includes an analysis of a patient information leaflet from the linguistic, formal, and legislative point of view to correctly analyze the text before the translation process. It provides an overview of the analysis of qualitative research carried out in form of a questionnaire answered by translators who work within the field. The article focuses on various aspects of the topic to provide the knowledge for possible future additions to translation theory or for practical use of translators working in this field of translation.

◆◆◆

Bc. Dominika Litviaková
Osloboditeľov 47/72
028 01 Brezovica
dominikalitviakova@gmail.com

TERMINOLOGICKÁ NORMA A PREKLAD SOFTVÉROVEJ TERMINOLÓGIE

Veronika Litviková

Veronika Litviková je študentka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, magisterského stupňa odboru filológia, v študijnom programe anglický jazyk a kultúra – slovenský jazyk a kultúra, pričom v roku 2019 úspešne obhájila bakalársku prácu zameranú na pozorovanie a výskum vlastností softvérovej terminológie, z ktorej vychádza aj predkladaný príspevok. Práve lokalizácia, práca s terminológiou a nástrojmi CAT autorku oslovili natolko, že sa rozhodla venovať problematike terminológie aj v diplomovej práci a v budúcnosti by sa touto oblasťou chcela zaoberať aj na profesionálnej úrovni.

ÚVOD

Problematika terminológie nie je v slovenskom ani zahraničnom odbornom prostredí neznáma, venovali sa jej už mnohí autori, ako napr. J. Dolník, I. Masár a pod., ktorí vo svojich prácach popisujú teóriu terminológie, príp. tvorbu a princípy tvorby nomenklatúry.

V prvej časti príspevku sa budeme zaoberať teoretickými východiskami, vlastnosťami termínov, pričom cieľom bude upozorniť na vzťah odborného prekladu a procesu lokalizácie, ktorého súčasťou je i odborná softvérová terminológia. Taktiež prihliadame na pozíciu prekladateľa, ktorý pri výskyte terminologických problémov na seba môže prevziať i rolu terminológa. Primárne sa však zameriavame na podobnosti a rozdiely, s ktorými sa stretávame pri skúmaní vlastností a požiadaviek, ktoré by mal dobrý a funkčný termín spĺňať, a to z pohľadu teoretikov a medzinárodnej terminologickej Normy ISO 704 (2009), súčasťou ktorej sú tiež požiadavky na tvorbu termínov.

V druhej časti tohto príspevku nadväzujeme na teoretické východiská a analyzujeme niekoľko termínov z oblasti softvéru vzhľadom na vlastnosti termínov popísané v Norme. Cieľom je poukázať na vlastnosti termínov a ich nedostatky,

prípadne na nevhodne utvorené termíny, ktoré sú v procese lokalizácie ustálené, hoci nespĺňajú požiadavky správne utvoreného termínu.

1 LOKALIZÁCIA A ODBORNÝ PREKLAD

Pri skúmaní prekladu a jeho druhov narazíme na rôzne typológie slovenských, ale i zahraničných autorov (napr. Popovič, 1983; Gouadec, 2007; Byrne, 2006 a pod.), ktoré sa zameriavajú aj na odborný preklad, pričom na vydeľovanie jednotlivých typov prekladu používajú odlišné kritériá delenia, napr. druh prekladateľských textov, kompetenciu prekladateľa a pod. Napriek odlišnostiam sa všeobecne zhodujú na tom, že odborný preklad je tvorený najmä textami neliterárneho charakteru, ktoré sú typické „*využitím verbálnych štýlém, ktorými sa posilňuje pojmosť (abstraktnosť a všeobecnosť), presnosť, zreteľnosť a odbornosť*“ týchto textov (Findra, 2004, s. 182).

Práve v súvislosti s terminológiou a odborným prekladom je preto vhodné spomenúť i pojem lokalizácia, konkrétnejšie softvérová lokalizácia, o ktorej hovoríme ako o procesoch a operáciách potrebných na vytvorenie verzií aplikácie, či už lokálnych alebo regionálnych, pričom je dôležité zachovanie rovnakej miery využiteľnosti výsledného produktu lokalizácie v iných jazykoch a inej kultúre, akú sme mohli pozorovať pri pôvodnej verzii softvéru (Gouadec, 2007).

Podobne lokalizáciu popisuje aj M. Kabát (2021, s. 40), ktorý ju považuje za „*adaptáciu počítačových softvérov a príslušných dokumentácií z a do rôznych jazykov*“, pričom upozorňuje, že o procese lokalizácie hovoríme aj v spojení s vysoko špecializovanými programami a operačnými systémami. Hoci sa donedávna viedli diskusie, v ktorých sa spochybňovalo postavenie prekladateľa v celom procese lokalizácie, ukázalo sa, že vzťah translatológie a lokalizácie je obojsmerný, oba procesy sa vzájomne ovplyvňujú a obohacujú, pričom prekladateľ v celom procese zohráva kľúčovú úlohu. O konkrétnom použití ekvivalentov termínov v jednotlivých jazykoch však rozhoduje centrálna spoločnosť, preto ju označujeme ako „*umelá*“ ekvivalencia (Pym, 2004). O to dôležitejšie teda je, aby sa dbalo na zjednocovanie termínov v terminologických databázach softvérových spoločností a prirodzene aj na správny spôsob vytvárania nových termínov.

2 TERMINOLÓGIA A VLASTNOSTI TERMÍNŮV

Termín považujeme vo všeobecnosti za základnú jednotku terminológie. Poznáme viacero vymedzení a definícií pojmu termín od starších autorov, ako napr.

J. Horecký, ktorý ho vníma ako „*pomenovanie pojmu v sústave daného vedného alebo výrobného odboru*“ (1956, s. 43), až po súčasné definície, kde sa termín chápe ako „*odborná jednotka so signifikatívnym typom významu*“ a jeho význam teda „*reprezentuje pojem ako výsledok myšlienkového operácie abstrahovania podstatných príznakov nielen zmyslovo vnímateľných objektov, ale i abstraktných javov a procesov*“ (Orgoňová, Bohunická, 2011, s. 164). Dôležité je pritom prihliadať na dátum publikácie týchto definícií, keďže ich delia desaťročia a je pochopiteľné, že definícia J. Horeckého sa zdá ako najmenej konkrétna, pretože z nej vyplýva len pomenovacia funkcia a uplatnenie termínu v odbornej oblasti. Na rozdiel od J. Horeckého, druhá definícia základnú charakteristiku termínu nielen rozvíja, ale aj upozorňuje na to, že termín je produktom myslenia a zmyslového vnímania hmatateľných predmetov i abstraktných javov.

Súčasťou kvalitného lokalizačného procesu je teda v prvom rade terminológia, resp. terminologický zdroj, ku ktorému musí mať prekladateľ prístup. Termíny z oblasti softvéru patria, v porovnaní s matematickou alebo prírodovednou terminológiou, medzi najmladšie a najmenej ustálené, resp. ich variabilita je v porovnaní s inými terminologickými oblasťami príliš vysoká. V tomto smere by sme mohli uvažovať o viacerých spôsoboch, ktorými by sme mohli dosiahnuť jej (aspoň čiastočné) zjednotenie, a to napr. vytvorenie slovníka termínov z oblasti softvérovej terminológie či vytvorenie univerzálnej terminologickej príručky upravujúcej vznikajúcu terminológiu.

Práve v spojitosti so vznikajúcou terminológiou musíme uvažovať o samotných termínoch a ich vlastnostiach, ktoré majú nemalý vplyv na kvalitu a v konečnom dôsledku aj na funkčnosť termínov v praxi. S vlastnosťami termínov sa stretávame napr. v publikácii J. Dolníka, *Lexikológia* (2003), kde ich označuje ako „*optimálne vlastnosti termínu*“, resp. ako kritériá, „*podľa ktorých sa má regulovať tvorba termínov*“. Pre potreby tohto príspevku však budeme vychádzať z vlastností termínov, ktoré podrobne popisuje I. Masár (2000), a teda:

- *Motivovanosť* nám označuje, že je dôležité správne odvodenie termínu, ktoré v konečnom dôsledku zjednoduší pochopenie jeho významu. To by malo nastať bez potreby poznania definície termínu.
- *Systémovosť* kladie dôraz na utváranie spisovných termínov pomocou prostriedkov spisovnej variety jazyka. Upozorňuje tiež na formálnu stránku termínov, ktorá by mala zodpovedať istému systému, ako to môžeme pozorovať napr. v botanike, kde sa používajú rodové a druhové názvy.
- *Ustálenosť* sa vzťahuje na formálnu aj významovú stránku pojmu, pričom dôležité je ustálenie len jednej verzie termínu bez existencie synonymým a ako nevhodná sa vníma tiež variantnosť definícií toho istého termínu v jednom vednom odbore, hoci sa nevylučuje nemennosť. V súvislosti s terminológiou však používame skôr výraz nahradzovanie termínov.

- *Jednoznačnosť a presnosť* pomenávajú schopnosť jedného termínu predstavovať jediný pojem, no v praxi táto situácia nie je reálna, keďže sme limitovaní jazykovými prostriedkami. V súvislosti s termínmi však môžeme dosiahnuť jednoznačnosť a presnosť aspoň v rámci jedného vedného odboru.
- *Derivatívnosť* súvisí s možnosťou utvárania zreteľne motivovaných, systémových a krátkych názvov vhodných pre prax, pričom najčastejšie sa stretávame s potrebou tvorby adjektív.
- *Krátkosť* sa spomína už v spojitosti s derivatívnosťou a hoci by sa mohlo zdať, že krátky termín je vždy vhodnejší ako viacslovný termín, platí to len v prípade, ak skrátením termínu nezanikla požiadavka presnosti a jednoznačnosti termínu.
- *Akonotatívnosť* sa vzťahuje na potrebu vecnosti termínu, príznakosť totiž nie je žiadúca.
- *Definovanosť* sa spája s potrebou existencie definície termínu a najmä jeho významu, pričom musí byť „presným určením pojmového obsahu termínu a stojí v opozícii k výkladu bežných pojmov vo výkladových slovníkoch“ (Orgoňová, Bohunická, 2011, s. 168).
- *Spisovnosť* stojí nad všetkými vyššie spomínanými vlastnosťami termínov, pričom sa vníma ako nevyhnutná súčasť terminológie, no napriek tomu i v súčasnosti môžeme naraziť na termíny, ktoré túto požiadavku nespĺňajú. Jedným z najznámejších príkladov sú napr. názvy nástrojov s príponou „-tko“, typickej pre češtinu, ktorá sa v slovenčine nahrádza príponou „-dlo“, napr. *„krivítko“ vs. „krividlo“.

Keďže počet vlastností, ktorými sa vyznačuje „dobrý“ a vhodne vytvorený termín, je nemalý, pri tvorbe termínu dbáme najmä na vlastnosti, ktoré sú voči iným požiadavkám nadradené, dali by sa označiť ako dôležitejšie. I. Masár tvrdí, že vzhľadom na „značný počet vlastností, ktoré termín má mať, sa musia v konkrétnej terminologickej práci hľadať súvislosti medzi jednotlivými vlastnosťami. Prvoradé hľadisko spisovnosti sa má zladovať najmä s hľadiskom motivovanosti, systémovosti a jednoznačnosti“ (2000, s. 22).

3 NORMATÍVNA ÚPRAVA TERMINOLÓGIE

Terminológiou sa v praxi zaoberajú aj normy, ktoré upravujú jej použitie, ale i samotné vytváranie termínov. Pre potreby tohto príspevku sa budeme opierať o medzinárodnú normu ISO 704 z r. 2009 s názvom *Terminologická práca – Princípy a metódy*. Norma popisuje základné princípy a metódy týkajúce sa tvorby a zostavovania terminológie, ustanovuje všeobecné zásady tvorby názvov, pome-

novaní a formulovania definícií. Jej určenie sa vzťahuje na vedeckú, technologickú, priemyselnú či administratívnu oblasť, ale aj na iné vedné odbory, preto ju považujeme za vhodnú na použitie v oblasti lokalizácie, konkrétne kapitolu 7.4 Tvorba termínov a pomenovaní a podkapitolu 7.4.2 Princípy tvorby termínov, ktoré popisujú vlastnosti termínov, resp. požiadavky charakteristické pre „dobrý“ termín a princípy tvorby termínu, ktoré interpretujeme ako vlastnosti termínov. V mnohých bodoch sa informácie, ktoré ponúka norma o vlastnostiach termínov, zhodujú s poznatkami, ktoré popisuje aj I. Masár (2000). V norme sa teda stretávame s týmito vlastnosťami:

- *Motivovanosť* súvisí s potrebou porozumieť termínu bez poznania jeho definície. Zároveň v príklade nepriamo upozorňuje i na „*termíny s falošnou motiváciou*“, na ktoré poukazuje i J. Horecký (1956, s. 46), pretože „*ich vnútorná forma síce ukazuje určitú motivovanosť, ale tá zvädza k nesprávnemu chápaniu.*“ Ako nevhodne motivovaný termín môžeme označiť napr. pojem „morské plody“, keďže v skutočnosti ide o potravu z morských živočíchov, pričom ako „plod“ v slovenčine primárne označujeme útvar na rastline, ktorý obsahuje semená.
- *Systémovosť* sa zakladá na poznatku, že terminológia by mala predstavovať „*súvislý terminologický systém zodpovedajúci systému pojmov*“ (ISO 704, 2009, s. 39). Tento princíp sa tak presne zhoduje so systémovosťou ako vlastnosťou termínov popísanou vyššie v časti 2, pričom O. Orgoňová a A. Bohunická (2001) v súvislosti so systémovosťou navyše zdôrazňujú použitie spisovných prostriedkov jazyka. Systémovosť vnímame najčastejšie v prípade názvoslovia anorganických zlúčenín, ktoré sa tvorí prípon „-ný“, „-natý“, „-itý“ atď., ako napr. „oxid uhličitý“, „oxid uhoľnatý“ a pod.
- *Vhodnosť* sa ako vlastnosť termínu v teoretických prácach explicitne nevyskytuje, hoci v podstate ide o akonotativnosť, ktorú popisuje napr. J. Dolník (2003). Norma však tiež apeluje na použitie vhodných a hlavne neutrálnych termínov, ktoré nevzbudzujú u čitateľa mylné konotácie. Bežný používateľ si napr. pojem „zápach“ spojí v prvom rade s nepríjemným pachom, no chemik pracujúci v laboratóriu označuje týmto termínom akúkoľvek vôňu.
- *Jazyková úspornosť* sa priamo chápe ako potreba krátkosti a výstižnosti termínu, no dochádza tiež k rozporu medzi výstižnosťou termínu a jeho presnosťou, keďže skrátením termínu môže dôjsť k obmedzeniu presnosti významu a zároveň „*zvýšením počtu charakteristických vlastností vyjadrených v termíne sa termín stáva prídlhý a jeho použitie je komplikované*“ (ISO 704, 2009, s. 40). Norma navyše popisuje i prípad „*koexistencie dlhého a krátkeho tvaru termínu*“ (ibid.), pričom sa upozorňuje na možnosť nesprávnej interpretácie skráteného termínu v sporných prípadoch. Súčasťou tohto princípu je i pravidlo uvádzania dlhého tvaru spolu so skráteným tvarom, príp. skratkou, pri

prvom výskyte daného termínu v dokumente, pričom neskôr sa už používa iba skrátenejší termín.

Táto požiadavka, ktorú uvádzajú teoretici i norma, sa javí ako zaujímavá najmä v kontexte lokalizácie, čo súvisí primárne s jedným zo špecifik lokalizačného procesu, konkrétne s obmedzením počtu znakov. Okrem používania skrátenejšieho termínu sa často uvažuje i o použití skratiek, príp. skrátenejších tvaroch termínov. Takýto príklad uvádza aj M. Kabát (2019), pričom poukazuje na rozpor medzi potrebou významovej presnosti prekladu (pri zachovaní dĺžky termínu) a možnými odchýlkami, ktoré vzniknú skráteneším termínom. Pre potrebu čo najkratšieho cieľového textu uvažuje v tomto prípade o skrátenešení termínu „Funkcie zjednodušenia ovládania“ na podobu „Funkcie zjedn. ovládania“, resp. „Fun. zjednodušenia ovlád.“. Ani jedna zo skrátenejších podôb však v konečnom dôsledku nie je funkčná, ani významovo priezračná. Prekladateľ si teda „*musí vybrať jedno riešenie, ktoré dôkladne zväži a rozhodne sa, či prípadné významové odklony nevyjasní širší kontext alebo či nie sú pre pochopenie zanedbateľné*“ (Kabát, 2019, s. 26).

- *Derivatívnosť* sa uvádza v Norme ako dôležitý princíp pri vytváraní termínu a podobne o ňom hovorí aj I. Masár (2000). Primárne však len zdôrazňuje fakt, že v praxi je potrebné uprednostniť termín, od ktorého je možné utvoriť viac odvodených alebo zložených slov. Napríklad v praxi uprednostníme pojem „jazero“ a od neho odvodené termíny, ako napr. „jazerné rastliny“, „jazerný rybolov“ a pod., pred pojmom „vodná nádrž“.
- *Jazyková správnosť* sa v teoretických prácach uvádza hlavne v spojitosti so spisovnou stránkou terminológie, pričom v Norme sa uvádza potreba dbať na „*morfologickú, syntaktickú a fonologickú normu jazyka súčasne*“ (ISO 704, 2009 s. 41). Príkladom nedodržania tejto požiadavky je napr. pojem „*snímok“. V slovenskom jazyku sa však vo význame fotografie, filmu, či záznamu zvuku používa pojem „snímka“.
- *Orientácia na národný jazyk* ako vlastnosť termínu je uvedená len v Norme, nie v teoretických prácach, ktoré v príspevku uvádzame, pričom za zaujímavú ju môžeme považovať hlavne z translatologického hľadiska. Pred jazykovými výpožičkami norma uprednostňuje použitie pomenovaní jednotlivých pojmov, resp. konceptov vo východiskovom jazyku, v prípade chýbajúceho ekvivalentu v cieľovom jazyku sa teda preferuje pôvodný termín vo východiskovom jazyku. Norma upravuje i prípad, keď oficiálny preklad nie je dostupný, a teda „*pomenovanie je možné buď transkribovať, alebo doplniť o vysvetlenie či preklad ako pomôcku pochopenia významu*“ (ISO 704, 2009, s. 41). S týmto problémom súvisí napr. preklad vlastných mien, a teda v prípade vlastného mena „Slavín“ je pre upresnenie vhodné pri preklade do cieľového textu uviesť, že ide o vojnový pamätník, a teda „*Slavín war memorial*“.

V súvislosti s touto požiadavkou je zaujímavé upozorniť aj na preložiteľnosť, vlastnosť, ktorú uvádza I. Masár v príručke *Ako pomenujeme v slovenčine* (2000). Pozorujeme, že Masár sa prirodzene orientuje i na možnosť prekladu termínov do cudzích jazykov, keďže preložiteľnosť sa v jeho príručke vyskytuje ako „vlastnosť uľahčujúca odbornú komunikáciu a garantujúca jej bezporuchovosť“ (s. 22). V Norme sa však uprednostňuje národný princíp a použitie termínu v podobe a v jazyku, v ktorých termín vznikol. Otázku medzinárodnosti terminológie však uvádza už i J. Horecký v r. 1956, no primárne v súvislosti s preberaním slov a ich prispôbením cieľovému jazyku.

Normatívna úprava sa tak zjavne zameriava hlavne na konkrétne a praktické použitie termínov v prácach odborného charakteru a má potenciál ako usmerenie pri posudzovaní funkčnosti nového termínu.

4 TERMINOLOGICKÉ PROBLÉMY

Pod pojmom „*terminologický problém*“ (Cabréová, 2010, s. 358) rozumieme prekladateľský problém, ktorý sa týka odbornej jazykovej jednotky, čiže termínu. Medzi najčastejšie problémy patrí napr. neporozumenie termínu alebo jeho časti vo vetnej syntaxi, prípadne neznalosť jeho významu vo východiskovom jazyku, taktiež nevedomosť o existencii lexikalizovanej jednotky, ktorá by v cieľovom jazyku predstavovala vecný alebo významový ekvivalent daného termínu, a mnohé iné problémy, ktoré nastanú, pokiaľ neexistuje jednoznačný a ustálený preklad pomenovania.

Pri hľadaní správneho ekvivalentu musí prekladateľ dbať na vecný význam termínu, pričom pochybnosti o použití zdanlivo najvhodnejšieho ekvivalentu sú často na mieste, keďže glosáre či terminologické databázy bývajú zastarané, čo je príznačné hlavne pre rýchlo sa rozvíjajúce vedné odbory. O to dôležitejšia je teda otázka vytvárania terminológie a aktuálnych odborných glosárov či terminologických databáz.

4.1 Prekladateľ ako tvorca terminológie

T. Cabréová (2010) sa okrem problémov s terminológiou zaoberá aj úlohou prekladateľa pri tvorbe termínov. Hoci vieme, že ekvivalencia je v procese lokalizácie tzv. umelá, zo skúseností z práce na lokalizačných procesoch máme overené, že neraz je tvorcom termínov aj samotný prekladateľ, keďže pre nedostatočný počet terminológov zodpovedných za tvorbu termínov a nedostatok času môžu nastať dve situácie, v ktorých bude úlohu terminológa suplovať sám prekladateľ. Ide

o tzv. *ad-hoc terminológa*, keď sa úloha prekladateľa minimalizuje, oboznámi sa s celou problematikou, terminológiou a jej systémovými znakmi, ktoré vykazuje v rámci vedného odboru, a následne navrhne termín z metodologického hľadiska. Prípadne prekladateľ preberie úlohu *systémového terminológa* a upravuje poznatky v databázach, glosároch a pridáva termín, ktorý môžu následne využiť aj ďalší prekladatelia v danom odbore. Na týchto dvoch úrovniach môžeme vnímať prekladateľa ako terminológa (Cabréová, 2010).

Iné prístupy k prekladu neznámeho termínu, napr. použitie pomenovania v nezmenenej podobe, použitie pomenovania vo východiskovom jazyku, využitie parafrázy na popisné vysvetlenie významu termínu, prípadne návrh termínu, ktorý prekladateľ vníma ako vhodný, sa nepovažuje za terminologickú prácu, ale o riešenie s využitím lexikológie.

5 ANALÝZA TERMÍNOV

Praktickú časť tohto príspevku venujeme analýze termínov, ktoré boli vybraté za účelom pozorovania vlastností termínov v praxi. Ide o analýzu termínov spoločnosti Microsoft, ktorú považujeme za najrozšírenejšiu softvérovú terminológiu, pričom vybraté termíny sú ustálené len pre platformy Microsoft Azure, Power BI, Stream a Dynamics CRM. Samotný preklad termínov a ich význam sa totiž líšia v závislosti od produktu, v ktorom sa používajú. Termíny sme získali z webových stránok, ktoré spravuje spoločnosť Microsoft a používateľom umožňuje zobrazenie článkov vo viacerých jazykoch jednoduchým prepísaním jazykového kódu vo webovej adrese alebo výberom požadovaného jazyka v dolnej časti stránky. Definície termínov sme získavali z databázy TRES (Terminology Research Engine System), ku ktorej máme prístup vďaka prekladateľskej praxi, no primárne z jazykového portálu spoločnosti Microsoft (Language Portal), ktorý je dostupný online.

Pre obmedzený rozsah príspevku uvádzame vzorku 7 termínov, hoci sme sa pri analýze a počas výskumu venovali až 45 termínom. Tento počet považujeme za dostatočný a reprezentatívny, keďže terminológia je primárne známa pre jej systémovosť.

Každý termín uvádzame najskôr v anglickom jazyku a následne jeho ekvivalent v slovenskom jazyku, v tomto duchu pripájame i definície, rovnako v oboch jazykoch, pričom súčasťou každého termínu je vlastný komentár, v ktorom sa vyjadrujeme k vybraným vlastnostiam termínu, ktoré sú obsiahnuté v Norme, hodnotíme termíny, ich funkčnosť, splnenie jednotlivých požiadaviek. V prípade výskytu termínu, ktorý nezodpovedá týmto požiadavkám a z nášho pohľadu nepredstavuje vhodný termín, s využitím vlastných vedomostí z oblastí morfológie a lexikológie navrhujeme vlastnú podobu termínu aj s odôvodnením.

Prvý zvolený termín analyzujeme z hľadiska všetkých vlastností, ktoré sú popísané v Norme. V prípade ostatných termínov sa budeme venovať tým vlastnostiam, ktoré sú z nášho pohľadu zaujímavé, príp. sa zameriame práve na nedostatočné splnenie vybraných požiadaviek.

EN: „placeholder“

SK: „zástupný symbol“

Definícia (D): „A box with dotted borders in a slide layout that holds title and body text or objects such as charts, tables, and pictures.“

Definícia v slovenčine (DSK): „Pole s bodkovaným ohraničením v rozložení snímky, ktoré obsahuje názov a základný text alebo objekty, ako sú napr. grafy, tabuľky a obrázky.“

Ekvivalentom jednoslovného termínu „placeholder“ je v slovenčine „zástupný symbol“. Z hľadiska **motivovanosti** vyjadruje prívlastok „zástupný“ schopnosť tohto symbolu predstavovať nejaký text alebo objekt, ako to popisuje definícia. Podstatné meno „symbol“ však vzhľadom na definíciu nie je úplne presné, keďže v prvom rade ide o pole, nie o symbol, no ako symbol by sme mohli vnímať text alebo objekt, ktorý toto pole obsiahne. Čo sa týka **systemovosti**, nie je v našich možnostiach poznať celú terminológiu spoločnosti Microsoft, no vďaka prekladateľskej praxi vieme zhodnotiť, že termín je skutočne systémový. Pojem „zástupný symbol“ je tiež úplne neutrálny, a teda spĺňa požiadavku **vhodnosti**. Zároveň vieme posúdiť, že termín tvoria zaužívané významové vzory a nezávada k chybnému úsudku, keďže sa v oboch jazykoch používa ako substantívum. Keďže prekladom termínu vznikol dvojslovný termín, z hľadiska **jazykovej úspornosti** je menej vhodný ako jeho anglický ekvivalent. Na druhej strane, **významová presnosť** si vyžaduje použitie dvojslovného termínu, keďže samotný pojem „symbol“ by mohol mať homonymnú tendenciu. Z hľadiska **derivatívnosti** slovenský ekvivalent neumožňuje vytvorenie adjektíva, ale ponúka možnosť vytvorenia väzby s nezhodným prívlastkom a vo vete najčastejšie preberá rolu podmetu alebo predmetu, čo môžeme vidieť v príklade: „The image placeholder is added on the canvas“, v preklade „Zástupný symbol obrázka sa pridá na plátno“. Termín sa skladá zo spisovných jazykových jednotiek, preto vyhovuje požiadavke **jazykovej správnosti**. Spĺňa tiež i princíp **orientácie na národný jazyk** tak, ako je popísaný v Norme.

EN: „map“

SK: „mapovať“

D: „To associate data with a specified location in memory.“

DSK: „Priradenie údajov ku konkrétnemu umiestneniu v pamäti.“

Termín „map“ nahradzujeme v slovenskom jazyku ekvivalentom „mapovať“. Pre absenciu neurčitého či určitého člena v anglickom jazyku až z definície usudzujeme, že ide o verbum. Pokiaľ zväžime význam definície, môžeme považovať termín za kalk, pretože ide o doslovný preklad. V prípade tohto termínu ide o frazeologickú **motivovanosť**. KSSJ zachytáva význam pojmu „mapovať“ ako „*nedok. vykonávať činnosti súvisiace so zhotovovaním máp; zachytávať na mape: m. zemský povrch; m-nie nárečových javov; pren. publ. m. situáciu zisťovať*“ (Kačala, Pisárčiková, 1997, s. 302). Zachytávanie na mape tak môžeme vnímať ako prenesený význam k zakreslovaniu umiestnenia v pamäti. Čo sa týka použitia daného ekvivalentu v praxi, pre „laika“ nemusí byť úplne zreteľné, ako vidieť v príklade: „*You can map attributes between entities that have an entity relationship*“, v preklade „*Môžete mapovať atribúty medzi entitami, ktoré majú vzťah entity*“. Správny termín by mal byť dobre motivovaný a metaforickosť či prenesený význam neprospievajú jasnej motivovanosti. Preto navrhujeme použitie termínu „priradiť umiestnenie“, príp. „priradiť umiestnenie v pamäti“. Použitím navrhovaných termínov by sa síce nedodržel princíp **jazykovej úspornosti**, no z Normy vyplýva, že je potrebné v prvom rade dbať na **významovú presnosť**, ktorá by sa takto posilnila.

EN: „*query*“

SK: „dotaz“

D: „*A formalized instruction to a data source to either return a set of records or perform a specified action on a set of records as specified in the query.*“

DSK: „*Formálny pokyn zdroju údajov na vrátenie zoznamu záznamov alebo na vykonanie zadanej akcie v zozname záznamov, ako je to uvedené v dotaze.*“

Termínu „*query*“ v slovenskom jazyku zodpovedá ekvivalent „dotaz“. Hneď na začiatku by sme si mali pripomenúť, že nad všetkými vlastnosťami termínov stojí v prvom rade **spisovnosť**. Termín „dotaz“ je platnou súčasťou terminológie spoločnosti Microsoft a používa sa vo význame pokynu či inštrukcie pre zdroj údajov, ako vidno v príklade „*Query inspects the workbook, then presents the data it found in the Navigator window*“, v preklade „*Dotaz skontroluje zošit a ponúkne nájdené údaje v okne Navigátor*“. Musíme však podotknúť, že daný termín nie je spisovnou jazykovou jednotkou. Z nášho pohľadu preto nespĺňa viaceré princípy tvorby termínov, ako je **jazyková správnosť** a najmä **orientácia na národný jazyk**. Zjavne tento ekvivalent nemôžeme považovať za správny, preto by bolo vhodné nájsť iný, spisovný ekvivalent, alebo používať daný termín vo východiskovom jazyku. V nadväznosti na danú definíciu navrhujeme použitie pojmu „pokyn“, ktorý by priamo odkazoval na podstatu daného termínu uvedenú i v definícii, alebo pojmu „inštrukcia“, ktorý poukazuje na potrebu vykonania určitej danej

akcie vzhľadom na zoznamy záznamov. Napriek nepopierateľnému vplyvu češtiny na tvorbu tohto ekvivalentu sa zachovala požiadavka **jazykovej úspornosti**.

EN: „*connection*“

SK: „pripojenie“

D: „*A link between two or more communications devices.*“

DSK: „*Prepojenie medzi dvomi alebo viacerými zariadeniami určenými na komunikáciu.*“

Pre termín „*connection*“ používame v slovenskom jazyku ekvivalent v podobe pojmu „pripojenie“. Termín považujeme z hľadiska **motivovanosti** za dobrý termín, keďže odkazuje na definíciu a konkrétne na proces, ktorého výsledkom je prepojenie. V danom ekvivalente sa zachovala potreba **jazykovej úspornosti** a zároveň poskytuje priestor pre **derivatívnosť**, keďže od tohto slovesného podstatného mena je možné derivovať viacero slovných druhov (vrátane adjektív). Termín je **vhodný** a **správny**, jeho použitie v praxi je veľmi jednoduché, preto má daný pojem široké možnosti použitia, napr. „*This topic shows you how to create the Microsoft Translator connection, use the Microsoft Translator connection in an app, and lists the available functions*“, v preklade „*Táto téma ukazuje, ako vytvoriť pripojenie k službe Microsoft Translator a ako ho použiť v aplikácii a uvádza zoznam dostupných funkcií*“.

EN: „*connector*“

SK: „konektor“

D: „*A software component designed to support connections between products.*“

DSK: „*Prvok softvéru vytvorený na podporu pripojení medzi produktmi.*“

Tomuto termínu sa budeme venovať v súvislosti s predchádzajúcim termínom „*connection*“. Pojem „konektor“ existuje v slovenskom jazyku ako ekvivalent pre termín „*connector*“, čo vidíme v príklade „*While Microsoft distributes these connectors, we are not responsible for their performance or continued functionality*“, v preklade „*Spoločnosť Microsoft tieto konektory distribuuje, nenesie však zodpovednosť za ich výkon alebo funkčnosť*“. Ako už hovorí samotná definícia, oba termíny spolu významovo úzko súvisia, v definícii pojmu „*connector*“ sa dokonca priamo spomínajú „pripojenia“. Napriek tomu si môžeme všimnúť, že ekvivalenty týchto termínov sa v slovenskom jazyku od seba výrazne odlišujú. Pojem „*konektor*“ preto v súvislosti s požiadavkou **motivovanosti** vnímame ako doslovný preklad, čiže ako kalk. Pre zachovanie potreby **systemovosti** aj logickej súvislosti navrhujeme použitie pojmu „prepájač“, „spájací prvok“ alebo „prvok na spájanie“. V súvislosti s požiadavkou **jazykovej úspornosti** a **derivatívnosti** považuje-

me prvý alebo druhý navrhovaný termín ako vhodnejší. Použitím týchto pojmov by sa zároveň posilnila **významová presnosť** termínu.

- EN: „*mashup*“
 SK: „hybridná webová aplikácia“
 D: „*A web application that combines functionality or data from multiple sources into a single, integrated service, application, or medium.*“
 DSK: „*Webová aplikácia, ktorá spája funkcie alebo údaje z viacerých zdrojov do jednej integrovanej služby, aplikácie alebo do jedného média.*“

V prípade termínu „*mashup*“ a jeho slovenského ekvivalentu „hybridná webová aplikácia“ sa budeme najskôr venovať požiadavke **významovej presnosti**. Z tejto potreby vyplýva, že pri tvorbe termínu treba dbať v prvom rade na pochopenie zo strany používateľa. Trojslovný slovenský ekvivalent v sebe zahŕňa komplexnú informáciu o vlastnostiach danej aplikácie, čo je v prípade anglického termínu vyjadrené iba obrazne a význam daného termínu vysvetľuje až definícia. V tejto súvislosti môžeme aj **motivovanosť** daného pojmu považovať za primeranú a vhodnú, i keď možno nedostatočne širokú, keďže z definície sa dozvedáme, že nejde len o aplikáciu, ale tiež o službu alebo médium. Adjektívum „hybridná“ zároveň vystihuje vlastnosti danej aplikácie, čím sa predišlo zdĺhavému opisu fungovania. Na druhej strane pôsobí termín veľmi neekonomicky a potreba **jazykovej úspornosti** v prípade tohto pojmu musela výrazne ustúpiť práve významovej presnosti. Ruka v ruke s danou požiadavkou ide i potreba **derivatívnosti**, ktorá je výslovne obmedzená práve vznikom až trojslovného termínu. V spojitosti s daným termínom môžeme hovoriť o nasledovaní princípu **vhodnosti**, ale i **jazykovej správnosti**, keďže daný ekvivalent spĺňa obe požiadavky v súlade s normatívnou úpravou.

- EN: „*queue*“
 SK: „front“
 D: „*A holding container for work items. Members of a queue must be of the same work item class (for example, only incidents).*“
 DSK: „*Kontajner (databáza alebo iný ukladací priestor) na uschovanie pracovných položiek. Členovia frontu musia byť súčasťou rovnakej triedy pracovných položiek (napríklad len incidentov).*“

Termín „*queue*“ sa v terminológii spoločnosti Microsoft používa v podobe ekvivalentu „front“. Ide o zaužívaný pojem, čo môžeme vidieť na príklade „*When you click **Insert Signature**, all the email signatures that are owned by the queue owner (user or a team) will appear*“, v preklade „*Keď kliknete na **Vložiť podpis**, zo-*

brazia sa všetky e-mailové podpisy, ktoré sú vo vlastníctve vlastníka frontu (používateľ alebo tím)“. V prípade tohto ekvivalentu je však otáznе splnenie požiadavky **jazykovej správnosti**. V súvislosti s významom naznačeným v definícii sa o fronte zmieňuje aj KSSJ (Kačala, Pisárčiková, 1997, s. 162), a to takto: „*hovor. rad ľudí čakajúcich na niečo: f. na vstupenky, stáť vo f-e.*“ Preto usudzujeme, že **motivovanosť** daného termínu sa zrejme odvíja práve od pripodobnenia zhromaždených pracovných položiek k rozsiahlemu počtu ľudí. A predsa, v tomto význame ide len o hovorový pojem, a teda nespisovný. Požiadavka jazykovej správnosti a nad ňou stojaca potreba spisovnosti vyžadujú pri tvorbe terminológie použitie spisovných jazykových jednotiek, preto navrhujeme použitie pojmu „rad položiek“.

Všetky termíny, ktoré v príspevku uvádzame, boli analyzované vzhľadom na požiadavky, ktoré sú uvedené v terminologickej norme ISO 704:2009. Z uvedenej ukážky a z ostatných analyzovaných termínov vyplýva, že väčšinu vlastností vybratých termínov spĺňajú, a teda sú utvorené v súlade s princípmi tvorby termínov. V prípade niektorých termínov sme však objavili vážne nedostatky, ako je napr. porušenie princípu spisovnosti, nedostatočná alebo nevhodná motivovanosť, nedodržanie princípu jazykovej úspornosti a pod. Preto sme navrhli vlastné riešenia a ekvivalenty termínov, ktoré by vlastnostiam uvedeným v norme vyhovovali.

ZÁVER

V príspevku sa zaoberáme vlastnosťami termínov, ktoré sú uvedené v jazykovedných prácach J. Horeckého, I. Masára a pod., taktiež princípmi tvorby termínov, ktoré sú súčasťou terminologickej normy ISO 704:2009 *Terminology Work – Principles and Methods* a v konečnom dôsledku analýzou vybraných termínov z oblasti softvéru vzhľadom na teoretické východiská.

V súvislosti so všetkými informáciami a poznatkami uvedenými v príspevku konštatujeme, že terminológia tvorí najdôležitejšiu súčasť odborného prekladu a použitie nesprávne uvedeného termínu by mohlo nielen viesť k vážnym chybám v prekladoch, ale v konečnom dôsledku negatívne ovplyvniť percepciu čitateľa, v kontexte lokalizácie používateľa softvéru v cieľovom jazyku.

Ako sme už uviedli, softvérová terminológia patrí medzi jedny z najmladších a najrýchlejšie sa rozvíjajúcich terminológií vôbec, preto je dôležité, aby v procese lokalizácie nedochádzalo k používaniu nefunkčných a nevhodných termínov, pretože táto oblasť prekladu má veľký potenciál aj do budúcnosti.

LITERATÚRA

- BYRNE, J.: *Technical Translation: Usability Strategies for Translating Technical Documentation*, The Netherlands: Springer, 2006. ISBN-10 1-4020-4652-9.
- CABRÉ, T. M.: Terminology and translation, In.: GAMBIER Y., DOORSLAER, L.: *Handbook of translation studies*, John Benjamins Publishing Company, 2010. Vol. 1. ISBN 978-90-2720-331-1, s. 356-365.
- DOLNÍK, J.: *Lexikológia*. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. ISBN 80-223-1733-0.
- FINDRA, J.: *Štylistika slovenčiny*, Martin: Osveta, 2004, s. 182. ISBN 80-8063-142-5.
- GOUADEC, D.: *Translation as a Profession*, The Netherlands: John Benjamins Publishing Co., 2007. ISBN 978-90-272-1681-6.
- HORECKÝ, J.: *Základy slovenskej terminológie*, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1956.
- KABÁT, M.: Pár poznámok k špecifikám lokalizácie; In: *Prekladateľské listy 8. Teória, kritika a prax prekladu*, Univerzita Komenského v Bratislave, 2019. ISBN 978-80-223-4714-3.
- KABÁT, M.: Model lokalizačnej terminologickej databázy. In: *Od textu k prekladu XIV (1. časť)*. Praha: Jednota tlumočníkú a prekladateľú, 2021, s. 40 – 45. ISBN 978-80-7374-129-7.
- KAČALA, J., PISÁRČIKOVÁ, M.: *Krátky slovník slovenského jazyka*, Bratislava: Veda, 1997. 3. vyd. ISBN 80-224-0464-0.
- MASÁR, I., SJS pri SAV: *Ako pomenúvame v slovenčine: Kapitoly z terminologickej teórie a praxe*, Bratislava: OFPRINT, 2000. ISBN 80-967574-9-0.
- ORGOŇOVÁ, O., BOHUNICKÁ, A.: *Lexikológia slovenčiny: Učebné texty a cvičenia*, Bratislava: Stimul, 2011. ISBN 978-80-8127-030-7.
- POPOVIČ, A.: *Originál – preklad: Interpretačná terminológia*, Bratislava: Tatran, 1983.
- PYM, A.: *Localization from the Perspective of Translation Studies: Overlaps in the Digital Divide?*, January 2004. [cit. 25. septembra 2020]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/250363090_Localization_from_the_Perspective_of_Translation_Studies_Overlaps_in_the_Digital_Divide>.
- STN ISO 704:2009, *Terminology work – Principles and methods*, 3. vyd. Dostupné na internete: <<https://www.iso.org/standard/38109.html>>.

RESUMÉ

This paper deals with the analysis of software terminology in relation to the terminology principles stated in the international standard ISO 704:2009 *Terminology work – Principles and methods*. It starts with theoretical knowledge about specialized translation and localization. It also informs about the principal terminological problems in the

translation of technical texts with regard to the role of a translator or rather a language specialist. The practical part focuses on the analysis of the selected technical terms of Microsoft terminology, while the principal aim of the work is to point at their terminology principles. In our commentaries, we assess the appropriateness of these appellations. In case we encounter an unsuitable term then we propose our own solutions. Finally, we concluded that most of these appellations do not meet the requirements of well-formed terms. This can lead to the errors in translation of technical texts or to an incorrect text perception in a target language.

◆◆◆

Bc. Veronika Litviková
Fojtová 334
023 54 Turzovka
cholevova.veronika@gmail.com

SOCIOLOGICKÝ OBRAT

Matej Martinkovič

Matej Martinkovič v súčasnosti pôsobí ako interný doktorand na Katedre translatológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v študijnom programe translatológia. V rámci pedagogickej praxe vyučuje predmety zamerané na anglickú a americkú literatúru a na umelecký preklad. V dizertačnej práci sa zameriava na výskum redakčnej praxe ako právoplatnej súčasti transferového procesu zo sociologického hľadiska.

ÚVOD

V translatológii sa pomerne často skloňuje sociologický obrat, pravidelne sa však berie ako samozrejmosť. Náš príspevok sa pokúsi objasniť otázku, čo sociologický obrat vlastne je. Domnievame sa, že nie je možné zodpovedať túto otázku bez toho, aby sme sa najprv pozreli na koncept obratu vo všeobecnosti, pričom autom jednej z najrozšírenejších koncepcií je filozof a fyzik Thomas Kuhn (1970). Na druhej strane alternatívnu koncepciu obratov viacej orientovanú na humanitné vedy prináša Doris Bachmann-Medicková (2009).

Nemôžeme však opomenúť ani koncepty a pojmy v jadre sociologického obratu – habitus, kapitál, pole a norma – ani niektoré smery v translatologickom výskume, či už A. Chestermanove (2009) *TranslaTOR Studies* alebo M. Wolfovej (2014) „aktivistický obrat“, ktoré sú azda výsledkom práve sociologického obratu.

1 ZMENY, REVOLÚCIE A OBRATY

Skôr než sa začneme venovať sociologickému alebo akémukoľvek inému obratu, či už v translatológii alebo inom vednom odbore, musíme si vyjasniť, čo predstavuje obrat – čo mu predchádza, čím sa vyznačuje atď.

Jeden z prvých teoretikov, ktorý vymedzil obrat vo vednom odbore, resp. paradigmatickú zmenu („*paradigm shift*“) alebo vedeckú revolúciu („*scientific*

revolution“), bol Thomas Kuhn. T. Kuhn (1970) vníma vedeckú revolúciu ako fundamentálnu zmenu základných konceptov a experimentálnych postupov vo vednom odbore. Samotný proces revolúcie rozdeľuje na štyri štádiá (ibid.):

- obyčajná veda – obyčajná veda predstavuje štádium predchádzajúce revolúcii, status quo, platnú paradigmu, teda spôsob nazeranie na odbor, súbor prístupov a výskumných postupov;
- výnimočný výskum – výskumníci v rámci obvyčajnej vedy postupne začnú nachádzať anomálie, fenomény, ktoré nie je možné vysvetliť pomocou platnej paradigmy. V snahe vysvetliť tieto fenomény začnú produkovať nové postupy, teórie, myšlienkové experimenty atď.;
- prijatie novej paradigmy – výnimočný výskum nakoniec vedie k sformovaniu novej paradigmy. Stúpenci oboch paradigiem následne diskutujú o jej adekvátnosti na riešenie nie len súčasných, ale aj budúcich otázok výskumu. Zmeny v rámci novej paradigmy môžu byť markantné, no jej príchod nesignalizuje okamžitý odchod starej paradigmy. Na margo tejto skutočnosti a „triumfu“ novej paradigmy píše Max Planck (2014): *„Nová vedecká pravda nevíťazí tak, že presvedčí svojich oponentov a ukáže im pravé svetlo, ale tak, že jej oponenti nakoniec zomrú a vyrastie nová generácia, ktorá ju pozná“*;
- situácia vzniknutá po vedeckej revolúcii – predstavuje posledné štádium revolúcie, v rámci ktorého sa nová paradigma ustáli ako dominantná.

T. Kuhn (1970, s. 206) ďalej uvádza: *„Novšie vedecké teórie [resp. paradigmy] sú lepšie než skoršie...“* Toto tvrdenie, ako ukážeme neskôr, nie je celkom kompatibilné so spoločenskými vedami, čo si uvedomuje aj samotný T. Kuhn (1972, s. 6), keď píše, že spoločenské vedy sú charakterizované *„tradíciou tvrdení a protitvrdení a rozpravami o základoch“*, čím vymedzuje svoj model ako platný iba pre prírodné vedy.

Problematikou paradigmatických zmien a obratov sa zaoberá aj Doris Bachmann-Medicková (2006) v práci *Cultural Turns: Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*. Odmietá Kuhnovu koncepciu, nakoľko *„vášnivá diskusia o vedeckých ‚revolúciách‘“* (ibid., s. 18, In: Wolfová, 2014, s. 8) sa netýkajú odborov zaoberajúcich sa kultúrou. Trvá na rozlišovaní „paradigiem“ a „obratov“, pričom podľa Wolfovej vychádza z autorov Georgea Marcusa a Michaela Fischera. Oni obraty považujú za *„pomerné prchavé a prechodné medziobdobia ustálenejších štýlov výskumu ovplyvnených paradigmatou“* (Fischer, 1986, In: Wolfová, 2012, s. 9).

D. Bachman-Medicková (2009, s. 4) upresňuje:

„v disciplínach, ktoré sa zaoberajú kultúrou, teória nepostupuje prostredníctvom obrovských rozkolov ‚paradigiem‘. Teoretická pozornosť sa mení menej komplexne v krehkej slučke spätnej väzby problémov a procesov teoretickej konštelácie.“

D. Bachman-Medicková podľa M. Wolfovej (2014) rozlišuje tri štádia obratu vo vednom odbore. Prvým krokom je rozšírenie predmetu výskumného záujmu alebo tematického poľa. Druhý krok je tvorba metafor, napr. „kultúra ako preklad“, ktoré poskytujú nový náhľad. Posledné štádium predstavuje zdokonaľovanie metodológie, ktoré vzbudzuje koncepčné pokroky a interdisciplinárne využitie.

M. Wolfová (2014) na základe uvedeného vyvodzuje, že translatológia je ako vedná disciplína neobvykle náchylná na obraty, nakoľko jej predmet výskumu sa prirodzene nachádza v kontaktnej zóne medzi rôznymi kultúrami zapojenými do translačného procesu, t. j. nachádza sa v priestore interkultúry, a je teda ustavične vystavovaná rôznym kontextom a komunikačným situáciám. M. Wolfová (ibid.) ďalej tvrdí, že táto náchylnosť spočíva v jadre, štruktúre disciplíny ako takej, keďže rôzne spôsoby komunikácie ako predmety výskumu nabádajú k interdisciplinarite.

2 SOCIOLOGICKÝ OBRAT

Translatológia počas svojej relatívne krátkej existencie prešla nejednou väčšou či menšou zmenou, resp. obratom. Z pomedzi najvýznamnejších z nich ešte z 20. storočia môžeme spomenúť napr. pragmatický obrat z času, kedy sa translatológia stále považovala za súčasť lingvistiky, alebo kultúrny obrat, ktorý M. Wolfová (2014) považuje za azda najrozhodujúcejší. Vývoj pokračuje aj v novom storočí, ktoré prinieslo aj nové prístupy a záujmy a viacej výskumu sa začalo zaoberať samotným prekladateľom (Chesterman, 2009) a preklad sa začal vnímať ako spoločenský akt (Wolfová, 2014).

2.1 Základné koncepty a pojmy

V tejto časti uvedieme a stručne predstavíme niekoľko konceptov významných pre sociológiu prekladu.

2.1.1 P. Bourdieu

Podľa K. Kaindla (1999, s. 141) sa Pierre Bourdieu vo svojich výskumoch zaoberá „analýzou a dešifráciou sociálnej moci, hmotnými a nehmotnými sociálnymi rozdielmi a spoločenskou štruktúrou ako takou.“ Hlavnú úlohu v jeho koncepcii hrajú pole, kapitál a habitus.

Pole P. Bourdieu vníma ako sociálny alebo socio-kognitívny koncept, resp. priestor, v ktorom platia určité pravidlá. Polia môžu byť rôznorodé, napr. politické, literárne, vedecké, náboženské atď. (porov. Prunč, 2007), pričom „*znakom poľa je fakt, že nevykazuje homogenitu, ale skôr fundamentálne rozdiely*“ (Wolfová, 2010, s. 24). Každé pole teda pozostáva z viacerých menších polí podobne ako systémy v teórii polysystémov. V každom poli pôsobia rôzni aktéri – jednotlivci aj inštitúcie – vybavení istou disponibilnou mocou (kapitálom) a správaním (habitom). Boj jednotlivých aktérov o moc v poli je pre P. Bourdieua základom sociálnej dynamiky (porov. Prunč, 2007).

Kapitál je podľa P. Bourdieua (1997, s. 49) „*akumulovaná práca buď v materiálnej, alebo vo vznútornej, inkorporovanej forme*.“ Inkorporovaný kapitál môžeme považovať za získané skúsenosti a vedomosti, ktoré aktér využíva pri výkone činnosti. P. Bourdieu bližšie rozlišuje ekonomický, kultúrny, sociálny a symbolický kapitál (2010, s. 2018):

„ekonomický kapitál je bezprostredne konvertovateľný do financií a hodí sa predovšetkým na inštitucionalizáciu vo forme vlastníckych práv; kultúrny kapitál je tiež za istých predpokladov konvertovateľný na financie a je vhodný predovšetkým na inštitucionalizáciu vo forme získavania akademických titulov; sociálny kapitál, kapitál sociálnych väzieb alebo, spoločenských stykov je za určitých podmienok rovnako konvertovateľný na financie a hodí sa predovšetkým na inštitucionalizáciu vo forme získavania šľachtických titulov.“

Vidíme tu dôraz na to, aby sa jednotlivé druhy kapitálu dali skonvertovať na ekonomický kapitál, t. j. aby sa dali využiť na finančný zisk.

Pojem **habitus** jestvuje už dlho. Podľa M. Wolfovej (2014) ho používali napr. Aristoteles, Tomáš Akvinský, či nedávnejšie N. Elias a pod. My sa však zameriame na koncepciu P. Bourdieua (1977, s. 72, In: Jurt, 2010, s. 10):

„Konštitutívne štruktúry typické pre špecifický druh sociálneho prostredia (napr. materiálne existenčné podmienky charakterizujúce istú spoločenskú triedu), ktoré sú empiricky uchopiteľné vo forme pravidelností spojených s istým sociálne štruktúrovaným prostredím, vytvárajú formy habitu, t. j. systémy trvalých, transponibilných dispozícií, štruktúrovaných štruktúr, ktoré sú schopné pôsobiť ako štruktúrujúce štruktúry, inak povedané, ako generatívne a organizačné princípy praktických činností a mentálnych reprezentácií, ktoré môžu byť objektívne, regulované a peridicitné bez toho, aby boli výsledkom reflektovaného dodržiavania pravidiel.“

Habitus môžeme interpretovať ako individuálne správanie jednotlivca, resp. aktéra v rámci daného sociálneho prostredia, resp. poľa, pričom aktér sa správa adekvátne svojmu sociálnemu statusu. Alebo všeobecnejšie ako „*spoločný systém pravidiel a hodnôt, ktorými sa dané spoločenstvo riadi bez toho, aby vedelo, že sa*

nimi riadi, a na základe tejto skúsenosti prijíma či odmieta inakosť a interpretuje realitu“ (Djovčoš 2017, s. 22).

P. Bourdieu (1977) habitus nevníma ako statický konštrukt, ale niečo, čo sa vyvíja – koncepty, ktoré sa sformujú na periférii, sa postupne presúvajú do jadra, stávajú sa samozrejmosťou. Ak je teda habitus dynamický, prirodzene musí jestvovať akési jadro, status quo, resp. súbor noriem, ktoré prijíma celé spoločenstvo. P. Bourdieu toto jadro nazýva doxa. Na doxu môžu pôsobiť dve sily – heterodoxa, ktorá pôsobí proti doxe, a ortodoxa, ktorá doxu posilňuje alebo predstavuje návrat k nej. Treba však zdôrazniť, že habitus spoločenstva nemusí byť homogénny. Medzi jednotlivými skupinami spoločenstva môžu jestvovať odchýlky, rozdiely spôsobené rozdielnym generovaním habitu týchto skupín. P. Bourdieu princíp ilustruje na príklade generačnej priepasti medzi mladšou a staršou generáciou. Taktiež upozorňuje na „vývojovú amnéziu“ (ibid., s. 79), teda na zabúdanie na skutočnosť, že súčasťou každého habitu je istý historický vývoj.

Odkazujúc na K. Kraisa a G. Gebauera (2002), M. Wolfová (2014) tvrdí, že možnosť rekonštrukcie habitu jednotlivca alebo skupiny na základe ich rôznych aktivít je z hľadiska translitológie nesmierne zaujímavá, nakoľko slúži ako prepojenie textovej a spoločenskej analýzy. Inými slovami, umožňuje nám nachádzať vzťahy medzi určitými prekladateľskými rozhodnutiami a habitom prekladateľov v danom historickom momente alebo môže odhaliť, prečo sa niektoré translačné stratégie ujali a iné nie a pod.

2.1.2 Norma

Vyššie sme párkrát spomenuli normy, čo sa zdá byť celkom jednoduchý a zjavný koncept. Zdanie však často klame. M. Djovčoš (2017) uvádza viacero rôznych definícií normy. My si stručne predstavíme iba niektoré z nich.

J. Slavík (1999, s. 53) normu definuje všeobecne ako „*tematizované (vymedzené) a záväzné meradlo, podľa ktorého posudzujeme určité javy ako prijateľné, teda normálne, t. j. v súlade s normou, iné ako neprijateľné, nenormálne, vymykajúce sa z normy.*“ Nakoľko norma sa často stanovuje pomocou štatistických metód, uvedme ešte S. Karikovej (2011, s. 41-42) definíciu štatistickej normy, ktorá

„identifikuje normalitu s početnosťou výskytu určitého javu, vlastnosti, schopnosti a pod. Štatistická koncepcia normality sa zaoberá posúdením, resp. zaradením človeka k skupine (populácii) podľa určitého kvantitatívneho znaku. Grafickým vyjadrením tzv. normálneho rozloženia je Gaussova krivka, ktorá má tvar zvonu. Za normálny sa považuje taký jav, ktorý spadá do strednej hodnoty, alebo do dohovorenej miery rozptylu. Za normálne je potom považované to, čo je bežné, čo má vysokú frekvenciu (je časté) a čo je priemerné. V opačnom prípade sa jav považuje za nenormálny.“

M. Djovčoš upozorňuje, že túto definíciu netreba brať doslovne, ale že je „vhodným prostriedkom na zistenie ‚statu quo‘ skúmaného javu, v našom prípade prekladateľského habitu“ (2017, s. 31).

Z hľadiska sociológie prekladu M. Djovčoš (ibid.) za veľmi užitočnú považuje adjustačnú (sociokultúrnu) normu, ktorá

„za normálne pokladá dobré prispôsobenie sa daným sociálnym podmienkam. Ide o sociokultúrne poňatie normality, ktoré vyjadruje viazanosť na normy a hodnoty daného spoločenského prostredia. Normou je potom to, čo je vymedzené konkrétnymi spoločenskými kritériami, obyčajne vo vzťahu k tradíciám. Takéto poňatie sa odráža napr. aj v stereotypných postojoch k odlišným jednotlivcom. Akokoľvek odlišní ľudia môžu byť považovaní za nenormálnych len preto, že sa vymykajú bežnému očakávaniu“ (Kariková, 2011, s. 42).

Takáto norma podľa M. Djovčoša (2017, s. 31) „najviac koreluje s usporiadaním vzťahov v rámci habitu.“ Jej význam vidí v tom, že predstavuje štatisticky merateľné pole, a tak nám umožňuje vyhodnotiť, čo je v rámci daného habitu normálne, priemerné. Na základe toho následne „vieme určiť prevažujúce tendencie konania a stanoviť pozitívne či negatívne deviácie od normy“ (ibid., s. 33). G. Toury (1995) však pripomína, že normy sa viažu na danú kultúrno-sociálnu situáciu a dá sa hovoriť o istej dynamickosti. Ďalej uvádza, že v danom spoločenstve súčasne jestvujú mainstreamové aj prekonané tendencie a zároveň sa na periférii objavujú nové. V tomto tvrdení badáme paralely s Beourdieuovou koncepciou doxy, ortodoxy a heterodoxy.

Spomedzi translatológov sa k normám okrem G. Touryho vyjadril napr. aj A. Popovič (1975). Zamiera sa primárne na literárne a výrazové normy, ktoré z hľadiska sociológie prekladu nie sú relevantné, ale spomína aj konvencie spoločenského vedomia. Tie sa podľa M. Djovčoša (2017) dajú ďalej rozdeliť na kolektívne a individuálne. „V našom prípade to znamená, že, hoci existujú presvedčenia, ktoré zdieľajú všetci prekladatelia, každý z nich má zároveň vlastné, ktoré sú viac či menej kompatibilné s konvenciami/normami ostatných členov ‚profesie‘“ (ibid., s. 34).

2.2 Prístupy

V poslednej časti sa pozrieme na jednotlivé pohľady na sociologický obrat. Zameriame sa na koncepciu *TranslaTOR Studies* A. Chestermana (2009) a M. Wolfej (2014) aktivistický obrat.

2.2.1 TranslaTOR Studies

A. Chesterman svoju koncepciu *TranslaTOR Studies*, resp. „transláTORlógie“ (Djovčoš, 2017, s. 28) sformuloval v článku *The Name and Nature of Translator Studies* (Názov a podstata translátorlógie).

V rámci sociológie prekladu A. Chesterman (2009) rozlišuje tri hlavné prúdy:

- sociológia prekladateľov (sociology of *translators*);
- sociológia prekladania (sociology of *translating*);
- sociológia prekladov (sociology of *translations*).

Tvrdí, že **sociológia prekladateľov** zahŕňa témy ako „*postavenie prekladateľa (z rôznych uhlov pohľadov) v rôznych kultúrach, sadzby za preklad, pracovné podmienky, vzory a prekladateľský habitus, profesijné organizácie, akreditačné systémy, spoločenské siete prekladateľov, autorské práva atď.*“ (ibid., s. 16) spolu s prekladateľovými postojmi a ďalšími faktormi ovplyvňujúcimi jeho prácu. Zaraďuje sem aj verejný profil prekladateľskej profesie, teda ako túto profesiu vníma verejnosť. Do tejto oblasti by teda spadala aj výskum v ostatnom čase populárnej problematiky tzv. neviditeľnosti prekladateľa.

V tejto súvislosti navrhuje aj zavedenie pojmu „telos“ (Chesterman, 2009), ktorý by označoval osobnú motiváciu prekladateľov, a slúžil ako sesterský pojem pre „skopos“ – zamýšľaný účinok prekladu. „Telos“ by zahŕňal jednak prekladateľove dôvody pre prácu v odbore vo všeobecnosti, jednak dôvody prečo prekladá konkrétny text. Uvádza, že výskum telosov by mohol viesť k lepšiemu porozumeniu „*postojov, osobných cieľov [prekladateľov] a etiky a ako sa uplatňujú v tom, čo a ako prekladajú*“ (ibid., s. 17).

Na margo **sociológie prekladania** ako procesu A. Chesterman (ibid.) píše, že sa zaoberá jednotlivými fázami translácie, teda napr. praktikami, pracovnými postupmi, kontrolou kvality, spoluprácou v prekladateľských tímoch atď. Kľúčovú úlohu v tejto vetve zohrávajú prekladateľské normy, napr. podľa Toury (1995). **Sociológii prekladu** sa A. Chesterman nevenuje, nakoľko nespadá do jeho koncepcie translátorlógie.

A. Chesterman (2009) rozdeľuje celú translológiu na štyri vetvy: textovú, kultúrnu, kognitívnu a sociologickú. Nakoľko textová vetva sa zaoberá vyložene textami, nie je súčasťou translátorlógie. Zvyšné tri vetvy sú však z hľadiska Chestermanovej koncepcie relevantné. Kultúrna vetva sa zaoberá hodnotami, etikou, ideológiou, tradíciami, dejinami atď. Kognitívna vetva sa venuje mentálnym procesom, rozhodovacím procesom, vplyvu emócií, postojom k normám, osobnosti a pod. Nakoniec sociologická vetva sa zaoberá pozorovateľným správaním sa prekladateľov/tlmočníkov ako jednotlivcov, ale aj ako skupín alebo

inštitúcií, ich postavením, pracovným postupom, vzťahom v rámci jednotlivých skupín a postojom k technológiám atď.

V závere štúdie nachádzame vymedzenie translátorológie: „*Translátorológia pokrýva výskum zameraný predovšetkým a explicitne na účastníkov prekladového procesu, napríklad na ich činnosti a postoje, interakcie s ich spoločenským a technickým prostredím, alebo na ich dejiny a vplyv*“ (Chesterman, 2009, s. 20).

Chestermanovu koncepciu isto nemôžeme považovať za obrat, resp. vedeckú revolúciu v ponímaní K. Kuhna – nereprezentuje totiž radikálnu odchýlku, zmenu paradigmy celého odboru. Veď aj sám A. Chesterman vo svojej štúdiu vraví o novej vetve, oblasti výskumu, resp. „pododboru“ v rámci existujúceho odboru, ktorý by jestvoval popri stávajúcich prístupoch, nie proti nim. Dá sa však uvažovať o obrate v ponímaní D. Bachman-Medickovej, nakoľko môžeme hovoriť o istom posune teoretickej pozornosti, rozšíreniu predmetu výskumného záujmu.

2.2.2 Aktivistický obrat

Podľa M. Wolfovej (2014) sa sociológia prekladu rozšírila na základe idey, že preklad je charakterizovaný významným vplyvom spoločenských konfigurácií. To nakoniec viedlo k rozšíreniu výskumu na dovedy prevažne neprebádané témy, napr. inštitúcie venujúce sa príprave prekladateľov, profesijné inštitúcie a ich dopad na prekladateľské praktiky, politické aspekty prekladu atď. M. Wolfová (ibid.) prichádza k záveru, že mocenské vzťahy na pozadí prekladových procesov boli preskúmané už v rámci kultúrne orientovaných prístupov, ale že sociologický prístup nám umožňuje tieto vzťahy umiestniť do kontextu pozície prekladu a prekladateľa v spoločnosti. Ďalšiu výhodu vníma v metodológii – napr. analytické nástroje pôvodne pochádzajúce z iných spoločenských vied nám umožnili lepšie porozumieť problematike neviditeľnosti prekladateľa. V konečnom dôsledku tvrdí, že sociologické prístupy oponujú vžitým metodologickým prístupom, ktoré sa zameriavajú výhradne na porozumenie textu a opomínajú externé faktory prekladu.

M. Wolfová (2014, s. 14) tvrdí, že „*sociológia prekladu vyniesla do popredia sebaistý a sebakritický postoj prekladateľov bez ohľadu na pracovné prostredie, v ktorom pôsobia.*“ Na základe toho usudzuje, že tradične predpokladaná neutralita a neviditeľnosť prekladateľov by sa stala minulosťou v okamihu, keď prekladatelia budú ochotní prijať zodpovednosť za svoju kultúrnu a spoločenskú činnosť. Nakoľko v modernom globalizovanom svete zohrávajú kľúčovú úlohu, z uvedeného M. Wolfová (ibid.) vyvodzuje, že prekladatelia, inštitúcie, ktoré ich pripravujú, a ich profesijné združenia by si mali uvedomovať, že v rôznych ekonomických, spoločenských a kultúrnych kontextoch majú rôzne vplyvy.

čenských a kultúrnych situáciách hrajú čoraz dôležitejšiu úlohu a mali by sa preto zamýšľať o otázkach relevantných pre minulosť, súčasnosť a budúcnosť ľudstva.

V takomto kontexte považuje (Wolfová, 2014) habitus za kľúčový koncept a domnieva sa, že ak by sme ho obohatili o politické a z toho vyplývajúce aktivistické komponenty, lepšie by zodpovedal súčasným potrebám prekladateľského odvetvia. Podľa P. Bourdieua (2001) existuje nepísané pravidlo, že politici majú v kompetencii rozoberať politiky. Z toho vyplýva, že obyčajní ľudia vrátane vedcov nemôžu spolitizovať svoju činnosť alebo uskutočniť politický akt. Politický habitus sa tak môže realizovať iba na základe dvoch predpokladov – po prvé, ak má človek prístup k verejnemu priestoru, ktorému dominujú žurnalisti a politickí aktéri a zvyšok spoločnosti doň môže vstúpiť len zriedkakedy, a po druhé musí nastať zmena doxy. V kontexte prekladu to pre M. Wolfovú (ibid.) znamená, že prekladateľ sa musí viac prezentovať vo verejnom priestore, v médiách. Upozorňuje však, že to sa nevzťahuje len na prekladateľa, ale hlavne na translatológa ako výskumníka.

Politický habitus, resp. aktivistický postoj vidí ako prínos najmä pre prekladateľov a tlmočníkov vo vojnových zónach, prekladateľov zúčastňujúcich sa tvorby a cirkulácie informácií atď. Medzi príkladmi uvádza objasnenie mechanizmov prekladu vo svetových médiách, čo považuje za politický projekt, ktorý nie je uskutočniteľný, ak výskumník nemá politický habitus.

V konečnom dôsledku M. Wolfová (2014) vníma vývoj politického habitu ako prvý krok k vytvoreniu komplexného metodologického a teoretického rámca koncepcie politického odboru v uvedených oblastiach. M. Djovčoš (2017, s. 28) však upozorňuje, že Wolfovej koncepcia pochádza „*najmä z amerického silne lavicového intelektuálneho prostredia a nachádza uplatnenie predovšetkým v prácach M. Tymoczkovej*“ a že v našom kontexte si zatiaľ nenašla uplatnenie. Možnú výnimku vidí v oblasti umeleckého prekladu, kde sa dá hovoriť o „*kultúrnom aktivizme*“ (ibid.). Odôvodňuje to tým, že umelecký prekladatelia sa zväčša nedokážu uživiť len umeleckým prekladom, ale aj napriek tomu sa mu venujú.

ZÁVER

Vedecké revolúcie, resp. paradigmatické zmeny Thomasa Kuhna (1970) predstavujú zásadné zmeny v prístupe k vednému odboru a nastávajú, keď dominantná paradigma prestane postačovať na vysvetlenie všetkých skúmaných javov. Táto koncepcia je celkom rozšírená, ale samotný autor uznáva, že je lepšie aplikovateľná na prírodné vedy, s čím úplne súhlasíme.

Alternatívnu koncepciu obratov ponúka Doris Bachmann-Medicková (2006). Podľa nej sú obraty v odboroch, ktoré sa zaoberajú kultúrou, menej razantné

a prebiehajú v troch štádiách. Vychádzajúc z D. Bachman-Medickovej, M. Wolfová (2014) vyvodzuje, že translatológia je obzvlášť náchylná na obraty, nakoľko jej predmet záujmu sa vždy nachádza na pomedzí dvoch rôznych kultúr, a tak je neustále vystavovaná novým konceptom, uhlom pohľadu.

Príspevok sa venuje i konceptom významným pre sociológiu prekladu – najprv úzko prepojenými pojmami pole, kapitál a habitus v ponímaní sociológa Pierra Bourdieua (1977, 1997, 2000, 2001) a potom pojmu norma. Spomedzi Bourdieuových konceptov sa v sociológii prekladu najčastejšie spomína habitus. V ponímaní P. Bourdieua (1977) habitus predstavuje súbor pravidiel a hodnôt, ktorými sa riadi daná spoločnosť bez toho, aby si tieto pravidlá a normy uvedomovala. Čo sa týka noriem, venovali sme sa prevažne dvom druhom. Štatistickej norme, ktorá sa zameriava na „priemernosť“ v danej vzorke a najlepšie ju vyjadruje stredná hodnota Gaussovej krivky. Za užitočnejšiu pre sociológiu prekladu považuje M. Djovčoš (2017) adjustačnú, resp. sociokultúrnu normu, v rámci ktorej sa za normálne považuje adekvátne prispôsobenie sa sociálnym podmienkam.

Obraty či sociologické koncepty však neexistujú vo vákuu. V príspevku preto predstavujeme aj dva sociologické prístupy v rámci translatológie, a to koncepciu *TranslaTOR Studies*, resp. transláTORlógie Andrewa Chestermana (2009) a „aktivistický obrat“ Michaeli Wolfovej (2014). Chesterman (2009) si translátorlógiu predstavuje ako nový odbor v rámci translatológie, ktorý by sa zameriaval v prvom rade na výskum samotných prekladateľov a tlmočníkov. M. Wolfová (2014) vo svojom „aktivistickom obrate“ odporúča obohatiť koncept habitu o politické aspekty. Domnieva sa, že by to umožnilo lepšie preskúmať určité oblasti, napr. úlohu prekladu v spravodajstve či vo vojnových zónach.

LITERATÚRA

- CHESTERMAN, A. 2009. The Name and Nature of Translator Studies. In: *Hermes no. 42*, 2009, s. 13-22 [online]. 30. 08. 2017. [cit. 24.5.2020]. Dostupné na internete: <<https://tidsskrift.dk/her/article/view/96844/145601>>.
- BACHMAN-MEDICK, D. 2006. *Cultural Turns: Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 2006. ISBN 3499556758.
- BACHMANN-MEDICK, D. 2009. Introduction. The Translational Turn. In: *Translation Studies vol. 2 no. 1*, 209, s. 2 – 16. [online]. 2008. [cit. 19.5.2020]. DOI: 10.1080/14781700802496118. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1080/14781700802496118>>.
- BOURDIEU, P. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Trans. Richard Nice. New York: Cambridge University Press, 1977. ISBN 978-0-521-29164-4.

- BOURDIEU, P. 1997. „Ökonomisches Kapital – Kulturelles Kapital – Soziales Kapital.“ In: *Die verborgene Mechanismen der Macht*, Steinrück, Margareta (Hrsg.), VSA-Verlag, Hamburg, 1997, s. 49 – 75.
- BOURDIEU, P. 2000. „Bourdieu: Ökonomisches, kulturelles und soziales Kapital.“ In: Baumgart, Franzjörg (Hg.). 2010: *Theorien der Sozialisation*, s. 217 – 231.
- BOURDIEU, P. 2001. *Das politische Feld. Zur Kritik der politischen Vernunft*. Konstanz: UVK, 2001. ISBN 3-89669-984-9.
- DJOVČOŠ, M., Šveda, P. 2017. *Mýty a fakty o preklade na Slovensku*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2017. ISBN 978-80-224-1566-8.
- JURT, J. 2010. Die Habitus-Theorie von Pierre Bourdieu. In: *LiThes. Zeitschrift für Literatur- und Theatersoziologie* 3. s. 5-13 [online]. 2010. [cit. 20.5.2020]. Dostupné na internete: <http://lithes.uni-graz.at/lithes/beitraege10_03/heft_3_gesamt.pdf>.
- KAINDL, K. 1999. *Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog. Am Beispiel der Comicübersetzung*. [habilitačná práca]. Viedeň: Stauffenburg Verlag, 1999. 363 s.
- KUHN, T. 1970. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press, 1970. ISBN 0-226-45803-2. [online, cit. 18.5.2020]. Dostupné na internete: <<https://www.lri.fr/~mbl/Stanford/CS477/papers/Kuhn-SSR-2ndEd.pdf>>.
- KUHN, T. 1972. *Criticism and the Growth of Knowledge* (druhá edícia). Cambridge: University Press, 1972. ISBN 978-0-521-09623-2. [online] 2014. [cit. 18.5.2020]. Dostupné na internete: <<https://archive.org/details/criticismgrowth00laka/page/6>>.
- KRAIS, B., GEBAUER, G. 2002. *Habitus*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2002. ISBN 3933127173.
- MIKO, F. 1970. *Text a štýl: k problematike literárnej interpretácie*. Bratislava: Smena, 1970.
- PLANCK, M. 2014. *Scientific Autobiography: And Other Papers*. New York: Open Road Media, 2014. ISBN 149767588X. [online]. 2014. [cit. 18.5.2020]. Dostupné na internete: <<https://books.google.sk/books?id=F3iMBAAAQBAJ>>.
- PRUNČ, E. 2007. *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank&Timme, 2007. ISBN: 978-3-86596-146-4.
- TOURY, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1995. ISBN 1-55619-687-3.
- WOLF, M. 2010. *Streifzüge im translatorischen Feld: zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum*. Wien: LIT Verlag Münster, 2010. ISBN 3643502451.
- WOLF, M. 2014. The sociology of translation and its “activist turn”. In: Angelelli, C. V. (ed.) 2014. *The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014, s. 7 – 21. ISBN 978-90-272-4254-9.

RESUMÉ

The sociological turn is often mentioned in translation studies. The aim of this paper is to first examine what constitutes a turn. To do so the paper introduces conceptions of scientific turns by Thomas Kuhn and Doris Bachmann-Medick. It then briefly introduces base concepts of sociology that are important for translation studies – Pierre Bordieu's closely related field, capital and habitus, and several conceptions of what a norm is. In its final part the paper discusses two approaches to sociology in translation studies – Andrew Chesterman's translaTOR studies sub-branch of translation studies, and Michaela Wolf's proposed activist turn.

◆◆◆

Mgr. Matej Martinkovič
Katedra translatológie FF UKF v NR
Štefánikova trieda 108
949 01 Nitra
m.martinkovic@outlook.com

POROVNANIE STROJOVÉHO A HUMÁNNEHO PREKLADU TERMINOLÓGIE

Diana Pavlíková

Diana Pavlíková je študentka študijného programu anglický jazyk a kultúra a španielsky jazyk a kultúra s prekladateľským a tlmočnickým zameraním na Univerzite Komenského v Bratislave. Aktuálne je v poslednom ročníku magisterského stupňa. Autorka sa zaujíma o odborný preklad a využívanie strojového prekladu a technológií v prekladateľskom procese. V bakalárskej práci, z ktorej je vytvorený nasledujúci príspevok, sa venovala využitaniu strojového prekladu pri preklade terminológie. V diplomovej práci sa chystá nadviazať na predošlý predmet skúmania, pričom sa viac zameria na posteditáciu.

ÚVOD

Tento príspevok vychádza z bakalárskej práce, v ktorej sme porovnávali humánny a strojový preklad terminológie. V práci sme sa snažili zistiť, do akej miery dokáže Prekladač Google pomôcť prekladateľovi odborných textov pri preklade terminológie. Prekladač Google sme testovali v štyroch oblastiach odborného prekladu (ekonómia, právo, medicína, technika), čím sme sa taktiež snažili zistiť, v ktorej oblasti dosahuje najlepšie výsledky.

V príspevku zhrnieme základnú teóriu o strojovom preklade, jeho výhody a nevýhody a informácie o súčasnom používaní na slovenskom prekladateľskom trhu. Spomenieme taktiež teóriu prekladu terminológie a prácu prekladateľa odborných textov. Väčšia časť príspevku sa bude venovať samotnému experimentu v podobe porovnávanía humánneho a strojového prekladu a analýze výsledkov.

1 STROJOVÝ PREKLAD

Každým rokom sa s vývojom technológií v prekladateľskom odvetví stáva strojový preklad známejším pojmom. Dokáže byť v niektorých prípadoch rýchlejší, lacnejší a efektívnejší v porovnaní s humánnym prekladom.

„Strojový preklad je technológia určená na mechanický a automatický proces prekladania textu z jedného prirodzeného jazyka do druhého“ (Munková, 2014, s. 16). Nezahŕňa terminologické databázy, online slovníky či nástroje, ktoré prekladateľovi pri preklade pomáhajú, ako napríklad systémy OCR či prekladateľské nástroje CAT. Hovoríme teda o úplnej automatizácii prekladateľského procesu technológiou bez zásahu človeka.

1.1 Výhody a nevýhody strojového prekladu

Ako sme spomínali, so strojovým prekladom sa zvyknú spájať viaceré výhody. V porovnaní s humánnym prekladom predstavuje lacnejší a rýchlejší variant. Je taktiež dostupnejší a v niektorých prípadoch aj zadarmo (napríklad Prekladač Google dostupný na internete).

V súčasnosti sa však nemôžeme spoliehať iba na strojový preklad pre niektoré z praktických problémov, ktoré predstavil J. Absolon (2018):

- **Nejednotná alebo nepresná terminológia.** Strojový preklad občas nedokáže správne rozoznať vedný odbor, v ktorom sa termín má použiť, alebo nedáva pozor na široký kontext rozsiahleho textu.
- **Porušovanie zmlúv o mlčanlivosti v rámci používania strojového prekladu.** Prekladatelia a prekladateľské agentúry by nemali používať voľne dostupné online prekladače, keďže ich používaním môže dôjsť k porušeniu zmluvy o mlčanlivosti. Služby, ktoré verejne poskytujú strojový preklad, si zvyčajne vyhradzujú právo na analyzovanie alebo uchovávanie prekladaného textu. Je preto dôležité klienta vopred upozorniť alebo si vytvoriť interný systém strojového prekladu.
- **Nesprávne používanie strojového prekladu.** Pri využívaní strojového prekladu musí byť prekladateľ informovaný o tom, aký typ strojového prekladu využíva a ako sa s ním pracuje. Ak nebude vedieť, na čo si treba dávať pozor, strojový preklad mu môže viac uškodiť ako pomôcť.

1.2 Typy strojového prekladu

Strojový preklad sa za posledné desaťročie vyvinul a prešiel si viacerými zmenami. Existuje teda viacero typov strojového prekladu. Dva najznámejšie a aktuálne najvyužívanejšie typy sú štatistický strojový preklad a neurónový strojový preklad, na ktorý sme sa v rámci práce zamerali.

1.2.1 Štatistický strojový preklad

Štatistický strojový preklad (SMT, z angl. Statistical Machine Translation) funguje na princípe natrénovaného štatistického modelu. Učí sa z dvojjazyčných korpusov, ktoré obsahujú prekladateľmi preložené texty. Z nich následne vyberá na základe pravdepodobnosti najvhodnejšie riešenia a využíva ich v cieľovom preklade (Munková, 2014).

Dá sa používať nielen na preklad jednotlivých slov a fráz, ale aj celých viet, čím sa stal v prekladateľskom odvetví populárny. Aktuálne mu však konkuruje neurónový strojový preklad.

1.2.2 Neurónový strojový preklad

Neurónový strojový preklad (NMT, z angl. Neural Machine Translation) predstavuje atraktívny nástroj v rámci prekladateľského sveta. Jeho silnou stránkou je, že sa dokáže od základu naučiť celý proces prekladu vstupného textu do výstupného textu. Využíva prácu dvoch neurónových sietí, jedna sa venuje vstupnému textu a druhá výstupnému, pričom sa obe siete snažia ponechať celú vstupnú informáciu a vygenerovať k nej adekvátny preklad (Wu a kol., 2016).

Dalo by sa povedať, že tento systém sa sám učí prostredníctvom neurónových sietí a časom dokáže vytvárať lepšie a prirodzenejšie preklady. Ide teda o nástroj strojového učenia, ktorý je jedným z prístupov k umelej inteligencii.

Aj keď neurónový strojový preklad zväčša vyriešil problémy predošlých typov, aj tento typ má pár nedostatkov, ktoré popísali Y. Wu a kol. (2016):

- pomalšie tréovanie systému a generovanie najlepšieho riešenia pri preklade,
- neefektívnosť pri preklade menej frekventovaných výrazov,
- pri preklade dlhších úsekov občas nastáva neúplnosť prekladu.

1.3 Súčasný stav využívania strojového prekladu

J. Absolon (2018) vo svojom výskume analyzoval aktuálne využívanie strojového prekladu na Slovensku. Poznamenal, že využívaniu strojového prekladu sa v budúcnosti nebude dať vyhnúť, keďže technológie sú medzi profesionálnymi prekladateľmi čoraz populárnejšie. Systémy strojového prekladu by sa teda mali uviesť nielen vo výučbe na univerzitách, ale aj v prekladateľských agentúrach a iných jazykových inštitúciách. Ak sa totiž nenaučíme využívať strojový preklad, môžeme prísť o viacero príležitostí.

J. Absolon (2018) ďalej z výskumu vyvodil, že študenti prekladateľského smeru síce strojový preklad používajú na dennej báze, nedokážu ho však používať správne a využiť tak jeho celý potenciál. Nesprávne používanie by totiž mohlo viesť aj k terminologickým chybám vo výsledných prekladoch.

2 PREKLADAČ GOOGLE

Prekladač Google je online prekladač dostupný zadarmo od roku 2006. Cieľom spoločnosti je uľahčiť komunikáciu medzi ľuďmi z rôznych krajín. Aktuálne pracuje v 103 jazykoch. Okrem profesionálnych prekladateľov ho teda zadarmo môžu používať aj ostatní ľudia na bežnú komunikáciu.

Prekladač Google si od vzniku prešiel viacerými zásadnými zmenami, vďaka čomu sa vylepšili preklady vo všetkých, no najmä v najfrekventovanejších jazykoch na internete. V roku 2016 totiž Prekladač Google prešiel zo štatistického strojového prekladu na neurónový strojový preklad. Najprv bol tento systém aplikovaný iba na osem jazykových párov, medzi ktorými sa slovenský jazyk nenachádzal, v roku 2017 sa však používanie systému rozšírilo aj na ostatné jazykové páry (Turovsky, 2017).

2.1 Neurónový strojový preklad spoločnosti Google

Spoločnosť Google pre svoj prekladač vyvinula vlastný systém neurónového strojového prekladu s názvom neurónový strojový preklad spoločnosti Google (GNMT, z angl. Google Neural Machine Translation). Počas vývoja tohto systému sa snažili vyrovnáť s nedostatkami neurónového strojového prekladu uvedenými vyššie, a preto predstavili špeciálny hardvér na urýchlenie generovania najlepších riešení pri preklade. Nastavili taktiež efektívnejšie dekodovanie menej frekventovaných slov, aby zabránili nevyhovujúcim prekladom (Wu a kol., 2016).

Prekladač Google sa vďaka neuronovému strojovému prekladu stal efektívnejším a prirodzenejším pri preklade. Najmä čo sa týka slovenského jazyka, preklady začali znieť o niečo menej kostrbato a javia sa ucelenejšie (Turovsky, 2016).

3 PREKLAD TERMINOLÓGIE

V tomto príspevku riešime primárne preklad terminológie. Ide totiž o dôležitú súčasť prekladu odborných textov. Prekladateľ odborných textov teda musí vedieť, ako identifikovať termín na základe jeho definície a vlastností. Pri preklade preto často konzultuje rôzne terminologické glosáre a databázy, čo mu zaberá značnú časť pracovného času. Výsledky zo štúdie M. Allardovej (2012) ukázali, že prekladatelia investujú až do 25 % svojho pracovného času práve vyhľadávaním terminológie, pričom pri neskúsených prekladateľoch sa tento údaj môže vyšplhať až na 60 %.

Okrem poznatkov v rámci terminológie a práce s databázami treba taktiež dobre poznať kontext, aby nedošlo k chybným prekladom alebo nepotrebným kalkom. Treba si preto naštudovať daný vedný odbor alebo sa poradiť s odborníkom.

4 POROVNÁVANIE HUMÁNNEHO A STROJOVÉHO PREKLADU TERMINOLÓGIE

Pred samotným experimentom v podobe porovnávania humánneho a strojového prekladu terminológie sme si museli stanoviť základné kritériá. V prvom rade sme si určili, s koľkými textami a s ktorými odvetviami budeme pracovať. Vybrali sme štyri najprekladanejšie odvetvia z odbornej sféry na základe ponuky na prekladateľskom trhu. Pri výbere sme čerpali najmä z webových stránok, ktoré nám navrhol Prehliadač Google¹:

- ekonómia,
- právo,
- medicína,
- technika.

K odvetviam sme si potrebovali vybrať vhodné texty s dostatočným počtom termínov, a preto sme zvolili odbornú literatúru v podobe učebníc. Text je tak súdržný a Prekladač Google má k dispozícii aj kontext. Taktiež sme dávali pozor na to, aby dané preklady neboli zverejnené na internete. Inak by mohol mať Prekladač Google výhodu, keďže je prepojený s Prehliadačom Google a dokáže sa tak učiť aj z textov dostupných na internete.

Tabuľka 1: Zoznam použitých textov

Odvetvie	Pôvodná verzia	Autor	Humánný preklad	Prekladateľ
Ekonomía	Economics	P. A. Samuelson a W. D. Nordhaus	Ekonomía	Ivan Figura et al.
Právo	Principles of International Commercial Contracts	Unidroit	Zásady medzinárodných obchodných zmlúv	Ján Švidroň
Medicína	Pathology	H. Mohan	Patológia	P. Bábal et al.
Technika	The Feynman Lectures on Physics, Volume II	R. P. Feynman, R. B. Leighton a M. Sands	Feynmanove prednášky z fyziky 3	J. Foltin a P. Šulek

4.1 Metodika

Po výbere potrebnej literatúry sme mohli prejsť na prácu s Prekladačom Google. Z každého odvetvia sme náhodne vybrali 100 termínov. Okrem jednoslovných termínov sme sa rozhodli v niektorých prípadoch použiť aj viacslovné termíny. Do Prekladača Google sme termíny vkladali s celým odsekom, aby sme mu poskytli širší kontext. Keďže ide o neuronový strojový preklad, dá sa predpokladať, že bude lepšie pracovať s kontextom ako bez neho. Niektoré termíny sa totiž môžu vyskytovať vo viacerých odvetviach, takže vkladať ich tam samostatne by mohlo byť pre Prekladač Google máťúce.

Odseky s prekladom sme následne vkladali do tabuliek s tromi stĺpcami. V prvom sme uviedli pôvodný text v anglickom jazyku, v druhom humánný preklad z preloženej odbornej literatúry a v treťom strojový preklad od Prekladača Google.

Následne sme výsledky rozdelili do troch kategórií.

- A. **Strojový preklad sa rovná humánnemu prekladu (SP = HP).** V tomto prípade považujeme strojový preklad za správny. Keďže ide o rovnaký preklad, vyhodnocujeme, že bol Prekladač Google úspešný.
- B. **Strojový preklad sa nerovná humánnemu prekladu, ale považujeme ho za adekvátny (SP ≠ HP, ale je adekvátny).** V niektorých prípadoch sa strojový preklad nerovná humánnemu, preložený termín by sa však mohol považovať za správny, keďže ide napríklad o synonymum² alebo iný akceptovateľný výraz zverejnený v relevantných terminologických databázach³. Aj v tomto prípade teda vyhodnocujeme, že bol Prekladač Google úspešný.

C. **Strojový preklad sa nerovná humánnemu prekladu, ale nepovažujeme ho za adekvátny (SP ≠ HP a nie je adekvátny).** Ak sa v termíne nezachoval jeho význam, nedal sa považovať za synonymum, nehodil sa do vybraného odvetvia alebo Prekladač Google vynechal preklad niektorých jeho častí, preklad sme považovali za nesprávny.

4.2 Výsledky

V každom odvetví sa nachádzali termíny zo všetkých troch uvedených kategórií. Pri spracovaní výsledkov sme analyzovali, prečo niektoré termíny preložil Prekladač Google správne a prečo iné nie. Keďže termínov bolo dokopy 400, z každého odvetvia sme pripravili na ukážku šesť termínov, dva z každej kategórie.

Tabuľka 2: Ekonómia

	Pôvodný text	Humánný preklad	Strojový preklad
SP = HP	Balance sheet	Súvaha	Súvaha
	Current account	Bežný účet	Bežný účet
SP ≠ HP, ale je adekvátny	Market power	Trhová moc	Trhová sila
	Monetary policy	Monetárna politika	Menová politika
SP ≠ HP a nie je adekvátny	Tarif	Clo	Sadzba
	Galloping inflation	Cválajúca inflácia	Chopená inflácia

V prvej kategórii si môžeme všimnúť, že Prekladač Google sa už stretol so základnou ekonomickou terminológiou, a tak správne dokázal identifikovať termíny ako „súvaha“ a „bežný účet“. Termín „*account*“ môže mať vo viacerých kontextoch iné významy, no Prekladač Google správne identifikoval na základe kontextu, že išlo o ekonomický text.

V druhej kategórii sme zaznamenali odlišné termíny. Považujeme ich však za správne, pretože preklady poskytnuté Prekladačom Google sme našli v terminologickej databáze Európskej únie (IATE), čo znamená, že sa vyskytujú v slovenských prekladoch európskych dokumentov a sú teda vhodné na použitie v prekladoch ekonomických textov.

V tretej kategórii sme si všimli prípad, keď oba termíny „clo“ a „sadzba“ sú ekonomické termíny, ale majú rozdielny význam. Prekladač Google teda nedokázal správne rozoznať kontext a zvolil nevhodný termín. V príklade prekladu

„chopená inflácia“ si zas môžeme všimnúť, že daný termín v slovenskom jazyku ani neexistuje, takže tento preklad nemôžeme považovať za správny.

Tabuľka 3: Právo

	Pôvodný text	Humánný preklad	Strojový preklad
SP = HP	Obligor	Dlžník	Dlžník
	Injured party	Poškodená strana	Poškodená strana
SP ≠ HP, ale je adekvátny	Non-performance	Nesplnenie	Neplnenie
	Contract for an indefinite period	Zmluva uzavretá na dobu neurčitú	Zmluva na dobu neurčitú
SP ≠ HP a nie je adekvátny	Cure	Náprava	Liečenie
	Demand	Žiadosť	Dopyt

V prvej kategórii sme mohli vidieť, že Prekladač Google vedel dobre rozoznať právne termíny „dlžník“ a „poškodená strana“ a použiť ich v preklade.

V druhej kategórii, kde sme zaznamenali trochu odlišné termíny, sme si všimli, že Prekladač Google preložil termíny iba trochu rozdielne. Napríklad v prípade termínov „nesplniť“ a „neplniť“ je rozdiel iba v slovesnom vide, ktorý však neovplyvňuje celkový význam. V druhom prípade Prekladač Google vynechal iba jedno slovo, pričom sa význam nezmenil, a termín „zmluva na dobu neurčitú“ je tak adekvátny.

Tretia kategória zastupuje nesprávne preložené termíny. Prekladač Google pri termínoch „cure“ a „demand“ nerozoznal správne odvetvie aj napriek tomu, že sme mu poskytli kontext. Termín „cure“ preložil ako „liečenie“, čo je medicínsky termín a termín „demand“ preložil ako „dopyt“, čo je ekonomický termín.

Tabuľka 4: Medicína

	Pôvodný text	Humánný preklad	Strojový preklad
SP = HP	Rabies	Besnota	Besnota
	Tonsil	Mandľa	Mandľa
SP ≠ HP, ale je adekvátny	Conjunctiva	Spojovka	Spojivka
	Pharynx	Farynx	Hltan
SP ≠ HP a nie je adekvátny	Smallpox	Kiahne	Neštovice
	Yellow fever	Žltá zimnica	Žltá horúčka

V prvej kategórii sme zistili, že väčšinou Prekladač Google nemal problém so správnym prekladom názvov chorôb či častí tela, ako napríklad pri termínoch „besnota“ a „mandľa“.

V druhej kategórii vidíme termíny, ktorých preklad sa nezhodoval s humánnym prekladom, bol však akceptovateľný. V medicínskom odvetví sa totiž používajú termíny latinského či gréckeho pôvodu ako „*farynx*“, ale aj ich slovenské ekvivalenty v podobe termínu „hltan“. V medicínskej terminológii sa taktiež vyskytuje aj viacero synonym, ktoré Prekladač Google občas využil, čo môžeme vidieť pri príklade „spojovka/spojivka“.

V tretej kategórii sme si všimli, že Prekladač Google mal s niektorými termínmi problémy. Očividne nepoznal slovenské ekvivalenty k anglickým termínom, keďže napríklad v prípade termínu „*smallpox*“ zvolil preklad „neštovice“. Ide o český termín, ktorý sa v slovenskom jazyku považuje za nespisovný. V druhom prípade preložil termín „*yellow fever*“ ako „žltá horúčka“. Takáto choroba však v slovenskom jazyku neexistuje, takže Prekladač Google pri preklade vytvoril nesprávne kalk.

Tabuľka 5: Technika

	Pôvodný text	Humánnny preklad	Strojový preklad
SP = HP	Shaft	Hriadeľ	Hriadeľ
	DC motor	Jednosmerný motor	Jednosmerný motor
SP ≠ HP, ale je adekvátny	Resistor	Odporník	Rezistor
	Theory of gravitation	Teória gravitácie	Gravitačná teória
SP ≠ HP a nie je adekvátny	Field line	Siločiara	Pole
	Line integral	Krivkový integrál	Lineový integrál

V prvej kategórii sme zaznamenali, že Prekladač Google bol schopný preložiť aj technické termíny správne. Dokázal si poradiť aj s technickými skratkami, čo môžeme vidieť pri preklade termínu „*DC motor*“ ako „jednosmerný motor“.

V druhej kategórii sme si všimli výskyt synonym, ako napríklad v prvom prípade pri termínoch „odporník/rezistor“, alebo aj preklad s rozdielnym prívlastkom ako pri preložených termínoch „teória gravitácie/gravitačná teória“. V tomto prípade si dokonca môžeme všimnúť, že prekladateľ zvolil menej používaný typ prívlastku v slovenskom jazyku, nezhodný prívlastok, keďže si zrejme stanovil pôvodný anglický termín ako vzor. Prekladač Google zvolil zhodný prívlastok, čo môžeme považovať za prirodzenejšiu voľbu v slovenských prekladoch.

V tretej kategórii sme narazili na významné chyby. V prvom prípade Prekladač Google nepreložil termín „*field line*“ celistvo. V podstate preklad „pole“ zastupuje iba jednu časť anglického termínu „*field*“. V druhom prípade mal opäť problém s časťou termínu „*line*“. Očividne termín nevedel identifikovať, a tak vzal základ z anglického slova, pričom k nemu pridal sufix „-ový“, keďže pravdepodobne rozoznal, že ide o prídavné meno. Tento termín v slovenskom jazyku však neexistuje a je nepoužiteľný.

4.3 Porovnanie a analýza výsledkov

V nasledujúcej tabuľke s výsledkami môžeme vidieť porovnanie všetkých štyroch odvetví. Výsledky sme uviedli v percentách, ale keďže 100 % predstavuje presne 100 termínov, tieto údaje sú aplikovateľné aj na počet termínov. V posledných dvoch riadkoch tabuľky je uvedený percentuálny podiel správneho a nesprávneho prekladu, pričom do správneho prekladu sme zahrnuli prvé dve kategórie, v ktorých sa strojový preklad rovnal humánnemu a strojový preklad sa nerovnal humánnemu, ale považujeme ho za adekvátny. Do nesprávneho prekladu sme teda zahrnuli iba prípady, keď sa strojový preklad nerovnal humánnemu a nemôžeme ho považovať za adekvátny.

Tabuľka 6: Porovnanie výsledkov

	Ekonómia	Právo	Medicína	Technika
SP = HP	67 %	68 %	83 %	77 %
SP ≠ HP, ale je adekvátny	19 %	24 %	11 %	9 %
SP ≠ HP a nie je adekvátny	14 %	8 %	6 %	14 %
Správny preklad	86 %	92 %	94 %	86 %
Nesprávny preklad	14 %	8 %	6 %	14 %

Najúspešnejší bol Prekladač Google pri medicínskej terminológii. Až 94 % termínov dokázal preložiť správne. Medicínska terminológia totiž neobsahuje veľa viacvýznamových termínov. Názvy chorôb, častí tela, liekov, orgánov sú celkom jednoznačné, a je teda možné, že sa ich už Prekladač Google stihol naučiť. Ak sa náhodou stretol s termínom, ktorý v slovenskom jazyku nepoznal, nahradil ho aspoň českým termínom. Ako sme už spomínali, viacero medicínskych termínov pochádza práve z latinského alebo gréckeho jazyka, ktoré sa vyskytujú aj v anglickej medicínskej terminológii, takže preklad z anglického do sloven-

ského jazyka pre Prekladač Google možno nebol v medicínskom odvetví až taký zložitý.

Na druhom mieste sa ocitla právna terminológia. V tomto odvetví Prekladač Google preložil správne 92 % termínov. Aj keď sa v právnej terminológii vyskytuje viac viacvýznamových termínov ako v medicínskej, aj v tomto prípade sa dal predpokladať pozitívny výsledok. Prekladač Google totiž pracuje ako systém neurónového prekladu v online priestore a má k dispozícii širokú databázu paralelných textov v rôznych jazykoch. Keďže sa na internete nachádzajú viaceré dokumenty Európskej únie vo všetkých úradných jazykoch členských štátov, ktoré obsahujú aj zákony, nariadenia či vyhlášky plné právnej terminológie, mal veľa zdrojov, odkiaľ mohol čerpať. Viacvýznamovosť právnej terminológie sa prejavila najmä v 8 % termínov, ktoré Prekladač Google nepreložil správne, pretože nevedel adekvátne identifikovať odvetvie podľa kontextu.

Výsledky strojového prekladu ekonomickej a technickej terminológie sú rovnaké. Prekladač Google preložil správne 86 % termínov a nesprávne 14 % termínov. Tieto výsledky sa na prvý pohľad zdajú rovnaké, ale pri podrobnejšej analýze si môžeme všimnúť isté rozdiely. Pri strojovom preklade ekonomickej terminológie vidíme, že Prekladač Google preložil 67 % termínov rovnako ako prekladateľ a v 19 % termínov sa odlišoval, ale stále sa jeho riešenie dalo považovať za adekvátne. Tento výsledok by sme mohli porovnať s prekladom právnej terminológie, keďže aj v tomto prípade môžeme predpokladať, že Prekladač Google čerpal z európskych dokumentov dostupných na internete. Veľa európskych dokumentov sa totiž venuje aj hospodárskym témam a mnohé sú teda plné ekonomickej terminológie.

Pri technickej terminológii sme zaznamenali iný jav. Prekladač Google preložil až 77 % rovnako ako prekladateľ a iba 9 % termínov malo iný, ale adekvátny preklad. V tomto prípade teda vidíme, že ak Prekladač Google preložil termín inak ako prekladateľ, zvyčajne ho nepreložil adekvátne. V tomto odvetví sa celkovo vyskytovalo viac problémov so spisovnosťou alebo celistvosťou prekladu. Prekladač Google si častejšie „vymýšľal“ preklady alebo iba hádal. Môžeme teda zhodnotiť, že v technickom odvetví existuje viacero podkategórií, ktoré Prekladač Google ešte nestihol preskúmať a v tomto odvetví má teda ešte medzery.

Na záver sme vyhodnotili, že priemerná úspešnosť prekladu terminológie pomocou Prekladača Google je 89,5 % a priemerná chybovosť je 10,5 %. Ide teda o celkom dobrý výsledok, čo sa prekladu terminológie týka. Dá sa teda povedať, že Prekladač Google dokáže prekladateľovi pomôcť pri preklade terminológie do určitej miery. Musí však pracovať s kontextom a prekladateľ by si mal každý termín ešte overiť v relevantných zdrojoch. Prekladateľ tak môže tento nástroj brať iba ako pomôcku, keďže Prekladač Google má ešte stále problém najmä s viacvýznamovými termínmi.

ZÁVER

V príspevku sme sa venovali porovnaniu humánneho a strojového prekladu terminológie. V krátkom teoretickom úvode sme si predstavili pojem strojového prekladu, jeho typy, výhody a nevýhody a súčasné využívanie. Ďalej sme sa venovali Prekladaču Google ako nástroju neurónového strojového prekladu, ktorý sme použili pri našom experimente. Nahliadli sme aj do teórie prekladu terminológie, keďže prekladateľ odborných textov pracuje pri preklade s veľkým množstvom termínov. Bolo preto zaujímavé pozrieť sa na to, ako by mu pri práci mohol pomôcť práve Prekladač Google, ktorý je voľne dostupný na internete.

Naším cieľom bolo zistiť, do akej miery dokáže strojový preklad Prekladača Google pomôcť pri preklade terminológie prekladateľovi a v ktorom zo štyroch odvetví dosiahne najlepšie výsledky. Celkovo sme zhodnotili, že pri všetkých štyroch odvetviach bol Prekladač Google úspešný, keďže preložil nadpolovičnú väčšinu termínov správne. Na prvom mieste sa nachádza medicínska terminológia s 94 % správne preložených termínov, na druhom právna terminológia s 92 % správne preložených termínov a na poslednom mieste je ekonomická a technická terminológia s 86 % správne preložených termínov.

Z výsledkov sme vyhodnotili, že prekladateľ sa môže do určitej miery spoľahnúť na strojový preklad terminológie. Mal by ho však používať iba ako pomocku, prípadne využívať posteditáciu strojového prekladu, keďže Prekladač Google mal občas problémy s prekladom nových a viacvýznamových termínov.

POZNÁMKY

- 1 Webové stránky prekladateľských agentúr, ktoré nám navrhol Prehliadač Google: lexika.sk, presto-preklady.sk, translata.sk a kjtranslations.sk.
- 2 Spisovnosť a možné synonymá sme vyhľadávali pomocou online slovníkov dostupných na webovej lokalite Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra: slovníky.juls.savba.sk.
- 3 Najmä pri právnych a ekonomických textoch sme používali terminologickú databázu EÚ iate.europa.eu a webovú službu s právnymi dokumentmi EÚ wur-lex.europa.eu/homepage.html.

LITERATÚRA

Primárne zdroje

FEYNMAN, P. Richard – LEIGHTON, Robert B. – SANDS, Matthew. 1988. *Feynmanove prednášky z fyziky 3*. Bratislava : Alfa, 1988. 567 s.

- FEYNMAN, P. Richard – LEIGHTON, Robert B. – SANDS, Matthew. 2013. : *Feynman Lectures on Physics, Volume II* [online]. 2013. Dostupné na internete: <http://www.feynmanlectures.caltech.edu/II_toc.html>.
- MOHAN, Harsh. 2010. *Patology*. Naí Dillí : Jaypee Brothers Medical Publishers Ltd, 2010, 933 s. ISBN 978-81-8448-702-2.
- MOHAN, Harsh. 2011. *Patológia*. Bratislava : Balneotherma, 2011. 966 s. ISBN 9788097015664.
- SAMUELSON, A. Paul – NORDHAUS, William D. 2010. *Economics*. New York : The McGraw-Hill Companies, 2010. 676 s. ISBN 978-0-07-351129-0.
- SAMUELSON, A. Paul – NORDHAUS, William D. 2010. *Ekonomía*. Bratislava : Elita, 2000. 820 s. ISBN 80-8044-059-X.
- UNIDROIT. 1994. *Principles of International Commercial Contracts*. Rome : Unidroit, 1994. 256 s. ISBN 88-86449-00-3.
- UNIDROIT. 1996. *Zásady medzinárodných obchodných zmlúv*. Bratislava : IURA EDITION spol. s.r.o., 1996. 324 s. ISBN 80-88715-21-0.

Sekundárne zdroje

- ABSOLON, Jakub. 2018. Praktické problémy interakcie prekladateľa a počítača v procese posteditácie strojového prekladu. In: *Preklad z/do málo rozšírených jazykov 4. Jazyk ako kultúrne dedičstvo*. Bratislava : Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry, 2018, s. 98 – 111. ISBN 978-80-970994-2-8.
- GOMÉZ PALOU ALLARD, Marta. 2012. *Managing Terminology for Translation Using Translation Environment Tools: Towards a Definition of Best Practices* [online]. 2012. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/22837/7/Gomez_Palou_Allard_Marta_2012_thesis.pdf>.
- MUNKOVÁ, Daša. 2014. *Evalvácia strojového prekladu* [online]. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2014. 173 s. ISBN 978-80-558-1116-1. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <<https://cms.crzp.sk/>>.
- TUROVSKY, Barak. 2016. *Found in translation: More accurate, fluent sentences in Google Translate* [online]. 2016. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <<https://blog.google/products/translate/found-translation-more-accurate-fluent-sentences-google-translate/>>.
- TUROVSKY, Barak. 2017. *Higher quality neural translations for a bunch more languages* [online]. 2017. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <<https://blog.google/products/translate/higher-quality-neural-translations-bunch-more-languages/>>.
- WU, Yonghui, et al. 2016. *Google's Neural Machine Translation System: Bridging the Gap between Human and Machine Translation* [online]. Ithaca : Cornell University, 2016. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <<https://arxiv.org/abs/1609.08144>>.

RESUMÉ

The aim of this paper is to find out to what extent Google Translate as one of the most used machine translation system can help translators with translation of terminology in four different fields (economics, law, medicine, and technology). By comparing human and machine translation, we have found that Google Translate correctly translated the biggest amount of terms (94%) in medical terminology. The system of machine translation was also successful in other fields with an average error rate of only 10.5%. Although Google Translate has been able to translate most of the terms correctly in all fields, post-editing is still necessary as Google Translate may have difficulty with translating new terms or terms with several meanings.

◆◆◆

Bc. Diana Pavlíková
Košická 6
066 01 Humenné
pavlikova.dianka@gmail.com

VZŤAH PAMÄTE A SKÚSENOSTNÉHO KOMPLEXU V KONTEXTE PRÍPRAVY NA TLMOČENIE

Lucia Podlucká

Lucia Podlucká je v poslednom ročníku doktorandského štúdia v odbore translatológia na Katedre anglistiky a amerikanistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Svoj dizertačný výskum venuje didaktike tlmočenia a rozvoju tlmočnických zručností v úvodných fázach výučby tlmočenia. Zároveň príležitostne pracuje ako prekladateľka a tlmočníčka na voľnej nohe.

ÚVOD

Každý, kto si už na vlastnej koži zažil tlmočenie, či už v praxi, alebo aj na vyučovacích hodinách, vie isto z vlastnej skúsenosti potvrdiť, že ak mu téma tlmočenia „sadne“, pracuje sa mu omnoho lepšie. V tomto článku sme sa teda rozhodli overiť toto tvrdenie aj v experimentálnej podobe, pričom sme sa však zamerali konkrétne na úvodné fázy didaktického procesu.

Na jednu stranu sme teda postavili intenzitu vzťahu študenta tlmočenia k danej téme. Na jej určenie sme si vybrali tzv. skúsenostný komplex (ktorý definujeme v prvej kapitole). Takisto sme sa rozhodli tému zúžiť tak, aby korešpondovala s témou nášho dizertačného výskumu, a teda prepojiť ju priamo s jednou z konkrétnych tlmočnických zručností – pracovnou pamäťou. Obe veličiny sme pre účel výskumu kvantifikovali.

Za cieľ experimentu sme si určili overiť, či medzi týmito dvomi premennými existuje korelácia a či môžeme vyhlásiť, že skúsenostný komplex pozitívne ovplyvňuje výkon pracovnej pamäte v úvodných fázach tlmočenia. Ako respondentov sme si preto zvolili študentov, ktorí sa s tlmočením stretávajú po prvýkrát a sú v procese osvojovania si základných kompetencií pre tlmočenie.

1 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Pred samotnou realizáciou výskumu je nevyhnutné zadefinovať základné pojmy, ktoré vo výskume používame. Nakoľko sme sa rozhodli v príspevku zamerať na vzťah medzi skúsenostným komplexom a pamäťou, prvú kapitolu venujeme práve týmto termínom. Pozrieme sa na ich definície, no i na to, ako sú vnímané v kontexte tlmočenia.

1.1 Skúsenostný komplex

Najznámejšiu definíciu skúsenostného komplexu poskytuje František Miko, podľa ktorého ide o „*súhrn skúseností, predstáv, myšlienok, citov, záujmov a podnetov, ktoré tvoria vo vedomí človeka istý celok a ktoré sú podkladom pre komunikáciu*“ (1970, s. 14). Takisto dodáva, že práve skúsenostný komplex „*determinuje rozsah, v ktorom sa môže daný text realizovať*“, a teda „*určí, ktoré fakty zo skúsenostného komplexu prichádzajú do úvahy*“ (ibid.) v procese komunikácie.

V translatologickom kontexte bližšie definuje skúsenostný komplex Anton Popovič, ktorý ho označuje ako „*súhrn spoločenských, filozofických, psychologických a iných názorov a skúseností individuálne osvojených prekladateľom*“ (1983, s. 164), pričom namiesto prekladateľa môžeme v našom kontexte doplniť tlmočníka, keďže, ako hovorí A. Keníž, tlmočenie môžeme označiť ako „*ústnu formu prekladu*“ (1980, s. 22). Takisto dodáva, že tento skúsenostný komplex ovplyvňuje komunikačnú, semiotickú a štylistickú realizáciu prekladu, resp. tlmočenia (ibid.).

Dôležitou sa v tomto kontexte zdá i tzv. preinformácia. Taida Nováková o nej hovorí ako o istom stupni „*informovanosti, ktorú označujeme vo vzťahu k novým informáciám ako preinformáciu*“ a zároveň tvrdí, že je „*prirodzene lepšie, ak [...] tlmočník už na začiatku prednášaného textu disponuje istou schémou očakávania*“ (1993, s. 60). Aj T. Nováková teda potvrdzuje predpoklad, že predošlá skúsenosť s témou je pri tlmočení nespornou výhodou a ovplyvňuje tak súhrn potenciálnych možností v rovine cieľovej výpovede (ibid.).

1.2 Pamäť v tlmočení

Podľa Alojza Keníža je pamäť „*jedným z najdôležitejších mimolingvistických faktorov, ktoré hrajú v procese tlmočenia podstatnú úlohu*“ (1980, s. 55). Definuje ju pritom ako „*schopnosť ľudského mozgu zapamätať si a rozpamätávať sa na minulé skúsenosti*“ a ďalej tvrdí, že v konzekutívnom tlmočení sa najčastejšie využíva pamäť krátkodobá (ibid.).

Na označenie pamäte, ktorú využívame v konzekutívnom tlmočení, sa však v súčasnosti používa skôr pojem „pracovná“ alebo „operatívna“ pamäť (porov. napr. Gile, 2009). Pri krátkodobej pamäti totiž hovoríme o uchovávaní informácií na kratší čas (cca 1 – 10 sekúnd) (Ruisel, 1995) a o kapacite 7 ± 2 zhluky (tzv. *chunks*) (Miller, 1956).

Do kontextu tlmočenia sa preto viac hodí koncept pracovnej pamäte, ktorá je alternatívou koncepcie krátkodobej pamäti a je definovaná ako „*ten aspekt kognície, ktorý umožňuje porozumieť a mentálne spracovať okamžité dianie v prostredí, udržať si informácie o nedávnych zážitkoch, získať nové znalosti, riešiť problémy, formulovať, vzťahovať sa a konať podľa súčasných cieľov*“ (Baddeley a Logie, 1999, s. 28 – 29, In: Jakobová, 2017). Detailná definícia Baddeleyho modelu nie je podstatná pre účely tohto článku, zameriame sa preto iba na časť nazývanú „fonologická slučka“. Aj A. Keníz zdôrazňuje, že „*pri tlmočení pracujeme najčastejšie so sluchovou pamäťou*“ (1980, s. 55). Fonologická slučka sa „*špecializuje na podržanie verbálnej informácie počas krátkeho obdobia*“ (Baddeley & Gathercole, 1998, s. 158), na čo sa bude zameriavať i náš výskum.

Aj Daniel Gile (2014, s. 167) definuje pracovnú pamäť v troch bodoch:

- 1) „*Pracovná pamäť je set mechanizmov alebo procesov, ktoré sa zapájajú do ovládania, regulácie a aktívneho spravovania informácií relevantných pre danú úlohu v procese kognitívneho poznávania; funguje primárne na aktuálne ,aktivovaných‘ informáciách z dlhodobej pamäte.*
- 2) *Pracovná pamäť si vyžaduje spracovaciu kapacitu.*
- 3) *Pracovná pamäť má nízku úložnú kapacitu.*

Pre náš výskum bude najrelevantnejší práve tretí bod, ktorým je kapacita pracovnej pamäte.

2 VÝSKUM, JEHO PRAKTICKÁ REALIZÁCIA A HYPOTÉZY

Vo výskume sme sa rozhodli pozrieť na to, či existuje vzťah medzi skúsenostným komplexom a pamäťou, resp. či znalosti, skúsenosti alebo blízky citový vzťah k danej téme ovplyvní výkon študentov tlmočenia v úlohe zameranej na zistenie kapacity pracovnej pamäte. Našou predbežnou hypotézou (neskôr v kapitole 2.4 ich ešte upresníme) bolo, že študenti, ktorí majú s danou témou viac skúseností (resp. zaznamenajú vyššie skóre v dotazníku určenom na jednotlivé aspekty skúsenostného komplexu) dosiahnu vyššie skóre v úlohe zameranej na kapacitu pracovnej pamäte, ktorá pozostáva z vypočítania, zapamätania a následného vybavenia vopred určeného počtu jednotiek.

2.1 Výskumná skupina

Výskum sme realizovali v letnom semestri akademického roku 2019/2020 na FiF UK ako súčasť výskumu zameraného na testovanie tlmočnických zručností (porov. Podlucká, 2018; Podlucká, 2020), ktorý tvorí základ našej dizertačnej práce. Zber dát na výskum sme preto spojili s týmto vedľajším výskumom.

Našu vzorku tvorilo dokopy 21 študentov. Zber dát prebiehal v troch fázach. Prvá fáza prebiehala počas prezenčnej výučby v rámci hodín *Tlmočnického semináru z angličtiny* v rámci zberu dát pre dizertačný výskum. Zúčastnilo sa jej všetkých 21 študentov.

Druhá fáza prebehla o 2 týždne dištančnou formou. Študenti pritom dostali rovnaké zadanie ako pri prvej fáze, ale vypracovali ho doma. Tretia fáza prebiehala identickou formou o týždeň neskôr. Niektorí študenti domáce zadanie neodovzdali, a preto bol počet respondentov v druhej a tretej úlohe nižší.

Všetci študenti boli oboznámení s tým, že zozbierané dáta budú použité na účely výskumu a zúčastnili sa ho dobrovoľne.

Všetci študenti študovali na FiF UK študijný program OPT v kombinácii s anglickým jazykom. V čase zberu dát boli študentami druhého ročníka bakalárskeho štúdia.

2.2 Dotazník zameraný na skúsenostný komplex

Ešte pred úlohou zameranou na rozsah pracovnej pamäte sme študentom zadali dotazník zameraný na určenie stavu skúsenostného komplexu. Uvedomujeme si, že je pomerne zložitá explicitne vyhodnotiť skúsenostný komplex jednotlivca na univerzálnej škále. Výlučne pre účely nášho výskumu sme však vytvorili jednorazový dotazník, na základe ktorého budú dáta vyhodnotené.

Respondentom sme predložili zoznam tém, ktorých sa týkali jednotlivé cvičenia (dokopy bolo tém 10, podľa počtu cvičení v oboch fázach dizertačného výskumu), a pýtali sme sa ich, aby na škále od 1 do 5 ohodnotili pre každú tému nasledujúce kategórie, pričom 1 bola najnižšia možná hodnota a 5 najvyššia možná:

1. Téma ma zaujíma
2. V téme sa vyznám
3. O téme by som rád/rada vedel/-a viac
4. O danej téme som už čítal/-a alebo počul/-a.

Súčet bodov v dotazníku sme sa rozhodli považovať za číselné vyhodnotenie skúsenostného komplexu pre danú tému. Maximálny počet bodov bol 20.

V troch rôznych cvičeniach sme sa zamerali na tri rôzne témy, na ktoré nám študenti vyjadrili svoj vzťah v dotazníku. Išlo o témy **daňové raje**, **obmedzenia pri darovaní krvi** a **koronavírus**.

2.3 Cvičenie zamerané na rozsah pracovnej pamäte

V súčasnosti je známe veľké množstvo cvičení určených na zistenie rozsahu pracovnej pamäte (porov. Gillies, 2013; Nolan, 2005) Na účely tohto výskumu (resp. dizertačného výskumu) sme si zvolili pomerne jednoduché cvičenie, ktorého cieľom je zistiť, koľko jednotiek si dokáže respondent uchovať v pracovnej pamäti a vzápätí ich vymenovať.

Respondenti teda dostali za úlohu vypočítať si krátky, cca 2 – 3 minútový text, ktorý sa skladal z troch častí. Krátky úvod a záver slúžili na priblíženie a špecifikáciu témy a poskytnutie kontextu. Jadro textu obsahovalo zoznam 23 položiek (jednotiek), ktoré si mali respondenti zapamätať. Po vypočítaní textu boli respondenti oboznámení s tým, že bolo zapnuté nahrávanie, a ich úlohou bolo vymenovať čo najviac jednotiek zo zoznamu.

Tematicky boli úlohy zamerané rôzne. Chceli sme pritom pokryť širokú škálu tém, od takých, s ktorými študenti nebudú veľmi oboznámení, až po také, v ktorých sme dúfali, že sa budú študenti vyznať. Položky, resp. jednotky, ktoré mali respondenti vymenovať, boli vo všetkých troch prípadoch krajiny zoradené v abecednom poradí.

V prípade nahrávok vytvorených počas prezenčnej výučby sme počet zapamätaných jednotiek vyhodnotili neskôr, v prípade nahrávok zadaných počas online výučby sme študentov poprosili o vlastné spočítanie správne vymenovaných jednotiek.

2.4 Hypotézy

Ako potvrdzuje A. Popovič (1983), skúsenostný komplex ovplyvňuje realizáciu tlmočenia, a teda očakávame, že ovplyvní i výkon v prípravných cvičeniach na tlmočenie. Predpokladáme, že čím vyššie skóre uvedie respondent v dotazníku o skúsenostnom komplexe, tým lepší bude jeho výkon. Očakávame teda, že sa potvrdí, že medzi skúsenostným komplexom a pracovnou pamäťou existuje korelácia.

Celkovo sme si stanovili tri hypotézy. V prvej hypotéze sa pozrieme na priemerné skóre dosiahnuté podľa jednotlivých tematických okruhov a k nim prináležiacich cvičení:

H1: Cvičenia, v ktorých bude priemerné skóre v dotazníku o skúsenostnom komplexe vyššie, budú mať aj vyššie skóre v cvičení zameranom na kapacitu pracovnej pamäte.

Ďalšie dve hypotézy sa pozrú na celkové skóre dosiahnuté vo všetkých tematických okruhoch a v každom cvičení. Výsledky použité na overenie týchto dvoch hypotéz preto nebudú rozdelené podľa tematického zamerania cvičenia, ale budú vnímať výsledky ako celok:

H2: Celkové vyššie skóre v dotazníku o skúsenostnom komplexe sa prejavi vo vyššom celkovom skóre v cvičení zameranom na kapacitu pracovnej pamäte.

H3: Vyššie skóre v jednotlivých kategóriách v dotazníku o skúsenostnom komplexe sa prejavi vo vyššom celkovom skóre v cvičení zameranom na kapacitu pracovnej pamäte.

V celom kontexte vyhodnocovania dát sa budeme pozeráť na skupinu našich respondentov ako na celok, nie na individuálne výsledky. Postupné zlepšovanie zručností, ktoré by sme vedeli vyhodnotiť, keby sme sa na dáta pozreli individuálne, je totiž integrálnou súčasťou nášho dizertačného výskumu, a preto bude dostupné v našej dizertačnej práci.

3 VÝSLEDKY VÝSKUMU A ICH INTERPRETÁCIA

Posledná časť článku bude venovaná konkrétnym výsledkom výskumu, ktoré budú následne interpretované v kontexte hypotéz stanovených v kapitole 2.4.

3.1 Celkové dosiahnuté skóre v dotazníkoch o skúsenostnom komplexe a v cvičeniach zameraných na kapacitu pracovnej pamäte

Aby boli výsledky porovnaní v nasledujúcich kapitolách zrozumiteľné, v tejto podkapitole uvedieme celkové výsledky našich respondentov v dotazníkoch a cvičeniach. Pre lepšiu prehľadnosť pritom delíme výsledky podľa tematického zamerania cvičenia. Pripomínáme, že v poslednom stĺpci ide o počet zapamätaných jednotiek z celkového počtu 23.

PREKLADATEĽSKÉ LISTY 10

Tabuľka 1: Výsledky dotazníka o skúsenostnom komplexe a cvičenia zameraného na kapacitu pracovnej pamäte; tematické zameranie úlohy: obmedzenia pri darovaní krvi

Respondent	Téma ma zaujíma	V téme sa vyznám	O téme by som rád vedel viac	O danej téme som už čítal/ počul	Celkové skóre	Počet zapamätaných jednotiek
RESP 1	4	4	5	4	17	11
RESP 2	4	3	4	2	13	12
RESP 3	3	1	3	3	10	14
RESP 4	3	2	3	2	10	8
RESP 5	4	1	5	1	11	16
RESP 6	5	3	4	3	15	13
RESP 7	4	3	4	3	14	14
RESP 8	4	3	4	2	13	15
RESP 9	4	2	3	2	11	14
RESP 10	3	4	5	2	14	16
RESP 11	5	4	5	4	18	8
RESP 12	5	4	5	3	17	19
RESP 13	5	4	5	3	17	8
RESP 14	4	4	2	4	14	11
RESP 15	3	2	2	2	9	9
RESP 16	1	1	2	1	5	8
RESP 17	2	4	1	3	10	6
RESP 18	4	4	4	4	16	6
RESP 19	2	2	2	1	7	13
RESP 20	3	3	3	3	12	6
RESP 21	2	1	5	1	9	13
PRIEMER	3,52381	2,80952	3,619	2,5238	12,4762	11,4286

Tabuľka 2: Výsledky dotazníka o skúsenostnom komplexe a cvičenia zameraného na kapacitu pracovnej pamäte; tematické zameranie úlohy: daňové raje

Respondent	Téma ma zaujíma	V téme sa vyznám	O téme by som rád vedel viac	O danej téme som už čítal/ počul	Celkové skóre	Počet zapamätaných jednotiek
RESP 1	5	2	5	2	14	16
RESP 2	2	1	1	1	5	11
RESP 3	4	1	3	2	10	6
RESP 4	2	1	3	2	8	6
RESP 5	3	1	3	1	8	12,5
RESP 6	2	2	3	3	10	8
RESP 7	4	1	4	2	11	13
RESP 8	2	1	3	1	7	19
RESP 9	2	1	2	2	7	7,5
RESP 10	3	2	4	1	10	10
RESP 11	5	3	5	4	17	12
RESP 12	3	1	3	1	8	12
RESP 13	2	1	3	1	9	7
RESP 14	3	2	2	2	9	7
RESP 15	3	1	3	2	9	7
RESP 16	5	3	4	2	14	9,5
RESP 17	3	2	2	3	10	11
RESP 18	4	2	5	2	13	15
PRIEMER	3,167	1,556	3,2222	1,88889	9,9444	10,52778

Tabuľka 3: Výsledky dotazníka o skúsenostnom komplexe a cvičenia zameraného na kapacitu pracovnej pamäte; tematické zameranie úlohy: koronavírus

Respondent	Téma ma zaujíma	V téme sa vyznám	O téme by som rád vedel viac	O danej téme som už čítal/ počul	Celkové skóre	Počet zapamätaných jednotiek
RESP 1	5	4	5	5	19	17
RESP 2	5	3	3	4	15	11
RESP 3	5	4	5	4	18	14
RESP 4	5	4	5	5	19	13
RESP 5	5	3	4	4	16	16
RESP 6	5	4	5	5	19	13
RESP 7	5	4	5	5	19	17
RESP 8	3	4	2	4	13	18
RESP 9	5	4	3	5	17	14
RESP 10	5	3	5	5	18	17
RESP 11	4	3	4	5	16	11
RESP 12	5	4	5	4	18	17
RESP 13	5	3	5	5	18	11
RESP 14	5	4	5	5	19	11
RESP 15	4	4	4	4	16	10
RESP 16	4	3	3	4	14	14
PRIEMER	4,688	3,625	4,25	4,563	17,125	14

Na základe výsledkov v uvedených tabuľkách sa v nasledujúcich kapitolách pozrieme na vzťahy medzi jednotlivými stĺpcami, aby sme mohli určiť, či medzi jednotlivými kategóriami skúsenostného komplexu a kapacitou pracovnej pamäte existuje overiteľný vzťah, čím potvrdíme alebo vyvrátíme naše hypotézy.

3.2 Porovnanie výsledkov jednotlivých cvičení

V tabuľke 4 si zopakujeme informácie z predošlých tabuliek a dáme ich do jednej, prehľadnej tabuľky, aby sme tak mohli ľahšie porovnať rozdiely medzi jednotli-

vými cvičeniami. Pozrieme sa pritom na priemerné skóre dosiahnuté v jednotlivých cvičeniach, pričom pre lepšiu ilustráciu uvádzame i percentuálnu úspešnosť v cvičení.

Tabuľka 4: Porovnanie výsledkov jednotlivých cvičení

Cvičenie	Téma ma zaujíma	V téme sa vyznám	O téme by som rád vedel viac	O danej téme som už čítal/počul	Celkové skóre	Počet zapamätaných jednotiek	Percentuálne vyjadrenie bodov
Cvičenie č. 1	3,53	2,81	3,62	2,53	11,43	12,48	49,69%
Cvičenie č. 2	3,17	1,56	3,23	1,89	10,53	9,95	45,78%
Cvičenie č. 3	4,69	3,63	4,25	4,56	14	17,13	60,87%

V tabuľke 4 vidíme, že cvičenie č. 2 dosiahlo najnižšie bodové hodnoty vo všetkých kategóriách – v dotazníku zameranom na skúsenostný komplex (aj v celkovom skóre, ktoré vzniklo sčítaním jednotlivých kategórií) a takisto aj v počte zapamätaných jednotiek, t. j. v skóre v cvičení zameranom na kapacitu pracovnej pamäte. Na druhom mieste sa ocitlo cvičenie č. 1 a najviac bodov vo všetkých kategóriách získali respondenti v cvičení č. 3. Najhoršie preto dopadlo cvičenie o daňových rajoch, na druhom mieste sa umiestnilo cvičenie o obmedzeniach pri darovaní krvi a najlepšie výsledky dosiahlo cvičenie, ktoré sa tematicky venovalo koronavírusu.

Vidíme teda, že v cvičení, kde respondenti celkovo zaznačili najnižšie skóre skúsenostného komplexu, je i najnižšie celkové dosiahnuté skóre v cvičení na pracovnú pamäť. Rovnaký výsledok dostaneme, i keď sa zameriame na najvyššie skóre. Dalo by sa preto povedať, že čím nižšie je celkové skóre v dotazníku o skúsenostnom komplexe, tým nižšie skóre dosiahli respondenti v cvičení a naopak. Na základe týchto informácií si teda dovoľíme tvrdiť, že medzi výsledkami v skúsenostnom komplexe a pracovnou pamäťou (resp. cvičením zameraným na určenie jej kapacity) existuje korelácia a teda naša prvá hypotéza sa potvrdila.

Na ďalšiu analýzu sme sa rozhodli spojiť výsledky všetkých cvičení dokopy, aby sme tak získali vyšší celkový počet dát a mohli tak s väčšou istotou potvrdiť relevantnosť našich výsledkov.

Ďalšie podkapitoly preto rozdelíme podľa jednotlivých aspektov skúsenostného komplexu a budeme skúmať ich vzťah s výsledkom cvičenia zameraného na pracovnú pamäť.

3.3 Vzťah medzi celkovým súčtom skóre v dotazníku o skúsenostnom komplexe a výsledkom v cvičení zameranom na pracovnú pamäť

Nakoľko v tejto časti pracujeme s vyšším počtom dát, môžeme sa okrem porovnania priemerných skóre pozrieť aj na korelačný koeficient, ktorý vyjadruje vzťahy medzi jednotlivými premennými. Pre účely výpočtu vzťahu medzi celkovým súčtom skóre v dotazníku zameranom na skúsenostný komplex a výsledným skóre v cvičení na pamäť sme preto určili tento koeficient v poslednom riadku tabuľky. Pre lepšiu prehľadnosť uvádzame získané skóre (v stĺpcoch podľa jednotlivých cvičení). Keďže pre účel tohto experimentu nie je relevantné, ktorý respondent dosiahol ktoré skóre, v tabuľke ich neoznačujeme.

Tabuľka 5: Porovnanie súčtu skóre skúsenostného komplexu a počtu zapamätaných jednotiek

Cvičenie 1		Cvičenie 2		Cvičenie 3	
Skúsenostný komplex	Počet zapamätaných jednotiek	Skúsenostný komplex	Počet zapamätaných jednotiek	Skúsenostný komplex	Počet zapamätaných jednotiek
20	11	14	16	27	17
18	12	5	11	18	11
20	14	10	6	23	14
13	8	8	6	23	13
22	16	8	12,5	24	16
20	13	10	8	23	13
21	14	11	13	27	17
21	15	7	19	24	18
19	14	7	7,5	22	14
23	16	10	10	27	17
17	8	17	12	20	11
27	19	8	12	26	17
16	8	9	7	21	11
17	11	9	7	21	11
13	9	9	7	18	10
11	8	14	9,5	21	14
10	6	10	11	-	-

14	6	13	15	-	-
16	13	-	-	-	-
12	6	-	-	-	-
19	13	-	-	-	-
Korelačný koeficient		0,652			

Čím je hodnota korelačného koeficientu bližšia k 1, tým je korelácia medzi jednotlivými premennými silnejšia. Hinkel a kol. (1998) pritom charakterizujú korelačný koeficient v rozmedzí 0,50 do 0,70 ako strednú koreláciu. Vzhľadom na vysokú subjektivitu posudzovania vlastného skúsenostného komplexu respondentov však i strednú koreláciu v tomto kontexte považujeme za významný dôkaz toho, že tento vzťah medzi premennými existuje. Tým môžeme vyhlásiť, že naša druhá hypotéza sa potvrdila.

3.4 Vzťah medzi jednotlivými kategóriami skúsenostného komplexu a výsledkom v cvičení zameranom na pracovnú pamäť

Podobne ako v podkapitole 3.3, aj v tejto podkapitole budeme vyhodnocovať dáta ako jeden celok, aby sme tak získali vyšší počet relevantných dát a vedeli ich tak presnejšie vyhodnotiť. Čím vyšší počet údajov totiž využijeme na vypočítanie korelačného koeficientu, tým vyššia bude relevantnosť získaných údajov. Na dáta sa pritom pozrieme dvomi spôsobmi. Prvým z nich bude posúdenie korelačného koeficientu, podobne ako v podkapitole 3.3. Okrem toho si zoradíme výsledky podľa toho, aké skóre priradili respondenti danej kategórii skúsenostného komplexu (t. j. spojíme všetkých respondentov, ktorí priradili dané skóre od 1 do 5) a pozrieme sa na priemerné skóre dosiahnuté medzi týmito respondentami. Následne porovnáme, či so stúpajúcim skóre skúsenostného komplexu stúpa i priemerné dosiahnuté skóre v cvičení na pracovnú pamäť.

3.4.1 „Téma ma zaujíma“: vzťah medzi záujmom a pamäťou

Na vzťah medzi odpoveďami na otázku, ktorá sa týkala záujmu respondentov o danú tému, a pracovnou pamäťou, resp. jej kapacitou, sa pozrieme v tabuľke 6. Pre lepšiu prehľadnosť tabuľky používame skratku S. K. na vyjadrenie skóre v skúsenostnom komplexe a P. Z. J. ako „počet zapamätaných jednotiek“.

PREKLADATEĽSKÉ LISTY 10

Tabuľka 6: Vzťah medzi odpoveďami na otázku „téma ma zaujíma“ a počtom zapamätaných jednotiek

S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.
1	14	2	8	3	12	4	11
1	16	2	14	3	13	4	16
1	8	2	9	3	14	4	8
1	13	2	13	3	15	4	19
1	11	2	16	3	6	4	8
1	6	2	8	3	12	4	11
1	6	2	10	3	9,5	4	6
1	12,5	2	7	3	11	4	6
1	13	2	11	3	16	4	17
1	19	2	15	3	17	4	14
1	7,5	-	-	3	11	4	13
1	12	-	-	3	11	4	13
1	7	-	-	3	14	4	17
1	7	-	-	3	12	4	18
-	-	-	-	3	13	4	14
-	-	-	-	3	14	4	17
-	-	-	-	-	-	4	11
-	-	-	-	-	-	4	10
PRIEMER	10,857	PRIEMER	11,1	PRIEMER	12,423	PRIEMER	12,723
Korelačný koeficient				0,379			

Keď sa na výsledky pamätového cvičenia pozrieme cez prizmu záujmu o danú tému, môžeme vidieť, že korelačný koeficient dosiahol hodnotu 0,379, čo podľa Hinkla a kol. (1998) predstavuje iba nízku koreláciu. Opäť je však na mieste pripomenúť subjektivitu vlastného hodnotenia skúsenostného komplexu, a preto veríme, že i nízka korelácia má v našom kontexte význam. Keď sa navyše pozrieme na priemerné skóre v jednotlivých „triedach“ respondentov podľa toho, aké číslo si na škále od 1 do 5 zvolili, aby reprezentovalo ich záujem o danú tému, vidíme, že priemer respondentov, ktorí si zvolili číslo 1, je najnižší a tento priemer postupne stúpa priamo úmerne k skóre skúsenostného komplexu.

Preto teda môžeme tvrdiť, že hoci je korelačný koeficient nízky, v otázke vzťahu medzi záujmom o danú problematiku a výsledkom pamätového cvičenia vidíme koreláciu, a tým potvrdzujeme našu tretiu hypotézu.

3.4.2 „V téme sa vyznám“: vzťah medzi prehľadom a pamäťou

Tabuľku 7, v ktorej sa pozrieme na priemerné skóre dosiahnuté respondentami v pamäťovom cvičení v súvislosti s odpoveďou na škále od 1 do 5 na otázku, či sa v danej téme vyznajú, vytvárame na základe rovnakých pravidiel ako tabuľku 6.

Tabuľka 7: Vzťah medzi odpoveďami na otázku „v téme sa vyznám“ a počtom zapamätaných jednotiek

S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.
1	8	3	14	4	11	5	13
PRIEMER	8	3	8	4	12	5	8
-	-	3	16	4	16	5	19
2	6	3	9	4	14	5	8
2	13	3	6	4	15	5	16
2	13	3	12,5	4	14	5	12
2	11	3	10	4	11	5	9,5
2	6	3	12	4	6	5	17
2	8	3	7	4	6	5	11
2	19	3	7	4	13	5	14
2	7,5	3	11	4	15	5	13
2	7	3	18	4	11	5	16
-	-	-	-	4	10	5	13
-	-	-	-	4	14	5	17
-	-	-	-	-	-	5	14
-	-	-	-	-	-	5	17
-	-	-	-	-	-	5	17
-	-	-	-	-	-	5	11
-	-	-	-	-	-	5	11
PRIEMER	10,056	PRIEMER	10,875	PRIEMER	12	PRIEMER	13,5
Korelačný koeficient				0,218			

Medzi prehľadom v danej téme a výsledkom cvičenia zameraného na pamäť sa nám ukazuje korelačný koeficient iba 0,218, čo podľa Hinkla a kol (1998.) znamená iba veľmi nízku koreláciu. Porovnanie priemerných skóre pre jednotlivé kategórie nám však ukazuje priamo úmerný vzťah, keďže so zvyšujúcim sa skóre v skúsenostnom komplexe sa zvyšuje aj priemerne dosiahnutý počet bodov. V tomto prípade sa ukazuje, že i veľmi nízka korelácia môže byť v praxi relevantná, a preto i táto kategória potvrdzuje našu hypotézu.

3.4.3 „O téme by som rád/rada vedel/-a viac“: vzťah medzi záujmom o rozšírenie znalostí a pamäťou

Tretia otázka, ktorú sme položili v rámci dotazníka o skúsenostnom komplexe, naznačuje na jednej strane nedostatok predošlých skúseností, no zároveň i akúsi zvedavosť a ochotu zistiť o danej téme viac. Môžeme predpokladať, že vyššie skóre zaznamenané ako odpoveď na túto otázku indikuje pozitívnejší vzťah k danej téme a celkovo vyšší záujem o danú tému.

Tabuľka 8: Vzťah medzi odpoveďami na otázku „o téme by som rád/rada vedel/-a viac“ a počtom zapamätaných jednotiek

S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.
1	6	3	14	4	12	5	11
1	11	3	8	4	13	5	16
PRIEMER	8,5	3	14	4	14	5	16
-	-	3	6	4	15	5	8
-	-	3	6	4	6	5	19
2	11	3	6	4	13	5	8
2	9	3	12,5	4	10	5	13
2	8	3	8	4	9,5	5	16
2	13	3	19	4	16	5	12
2	7,5	3	12	4	11	5	15
2	7	3	7	-	-	5	17
2	11	3	7	-	-	5	14
2	18	3	11	-	-	5	13
-	-	3	14	-	-	5	13

-	-	3	14	-	-	5	17
-	-	-	-	-	-	5	17
-	-	-	-	-	-	5	17
-	-	-	-	-	-	5	11
-	-	-	-	-	-	5	11
PRIEMER	10,563	PRIEMER	10,567	PRIEMER	11,773	PRIEMER	13,895
Korelačný koeficient				0,416			

V prípade záujmu o prehľbovanie vedomostí o danej téme a vzťahu k pracovnej pamäti dosiahol korelačný koeficient zatiaľ najvyššiu hodnotu oproti ostatným kategóriám skúsenostného komplexu, a to až 0,416, čo môžeme opäť označiť ako nízku koreláciu. Keď sa pozrieme na priemerné skóre v cvičení na pamäť, opäť vidíme, že stúpa spolu so skóre v skúsenostnom komplexe – a to pomerne rapídne, až na rozdiel medzi skóre 2 a 3 skúsenostného komplexu. Inak však vidíme medzi týmito dvomi premennými koreláciu, ktorá opäť potvrdzuje našu hypotézu.

3.4.3 „O téme som už čítal/-a alebo počul/-a“: vzťah medzi skúsenosťami s témou a pamäťou

V poslednej tabuľke sa pozrieme, či sa ukázala priama úmera medzi stúpajúcim skóre v otázke predošlých skúseností v danej téme a bodovým skóre v cvičení zameranom na pracovnú pamäť.

Tabuľka 9: Vzťah medzi odpoveďami na otázku „o téme som už čítal/-a alebo počul/-a“ a počtom zapamätaných jednotiek

S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.	S. K.	P. Z. J.
1	16	2	12	3	14	4	11	5	17
1	8	2	8	3	13	4	8	5	13
1	13	2	15	3	14	4	11	5	13
1	13	2	14	3	19	4	6	5	17
1	11	2	16	3	8	4	12	5	14
1	12,5	2	9	3	6	4	11	5	17
1	19	2	16	3	6	4	14	5	11
1	10	2	6	3	8	4	16	5	11

PREKLADATEĽSKÉ LISTY 10

1	12	2	6	3	11	4	18	5	11
1	7	2	13	-	-	4	17	-	-
-	-	2	7,5	-	-	4	10	-	-
-	-	2	7	-	-	4	14	-	-
-	-	2	7	-	-	-	-	-	-
-	-	2	9,5	-	-	-	-	-	-
-	-	2	15	-	-	-	-	-	-
PRIEMER	12,15	PRIEMER	10,734	PRIEMER	11	PRIEMER	12,33	PRIEMER	13,778
Korelačný koeficient					0,188				

Korelačný koeficient vzťahu medzi skúsenosťami s témou a pracovnou pamäťou je 0,188, čo znamená, že korelácia medzi týmito premennými je najnižšia zo všetkých doteraz skúmaných vzťahov, hoci by sa ešte dala nazvať „veľmi nízkou koreláciou“ (Hinkle a kol., 2003). Okrem toho sa nám v tabuľke ukazuje prvýkrát istá diskrepancia, ktorá sa vymyká doterajšiemu vzorcu priamej úmery. Pri respondentoch, ktorí zaznačili skóre svojich skúseností s témou ako 1, sa objavuje vyššie skóre ako u respondentov, ktorí označili svoje skúsenosti na škále od 1 do 5 ako 2 a dokonca 3 body. V dôsledku toho je pravdepodobne i korelačný koeficient blízky nule.

V tomto prípade teda nemôžeme povedať, že bola naša hypotéza potvrdená. Musíme sa teda zamyslieť nad tým, čo spôsobilo túto odchýlku, a prečo práve táto posledná kategória dosiahla najnižšie skóre. Naskytajú sa nám minimálne tri možné vysvetlenia:

- 1) Premenné spolu navzájom nesúvisia. Nízka hodnota korelačného koeficientu blížiaci sa k nule, a teda k žiadnej korelácií, by túto možnosť potvrdzovala. Môže to teda znamenať, že výkon v cvičení zameranom na pracovnú pamäť alebo teda rovno pracovná pamäť nesúvisí s tým, koľko predchádzajúcich skúseností má respondent s danou témou. Ak však výkon ovplyvňuje pozitívny vzťah k téme, záujem o tému samotnú a ochota zistiť o téme viac, prečo by boli predchádzajúce skúsenosti výnimkou? Toto vysvetlenie sa teda nezdá byť relevantné.
- 2) Vágne položené otázky. Pre lepšiu prehľadnosť a aby sme sa uistili, že respondenti pochopili otázky v dotazníku správne, by mohlo byť vhodnejšie položiť otázky konkrétnejšie, aby nedošlo k prípadnému nedorozumeniu, resp. podceneniu alebo nesprávnemu zaznačeniu odpovede. Riešením by preto bolo vylepšiť dizajn experimentu a pozornejšie zostaviť otázky do dotazníka o skúsenostnom komplexe.

- 3) Pri hodnotách od 2 do 5 medzi premennými opäť vidíme priamu úmeru, a teda odchýlka sa prejavila len pri respondentoch, ktorí si zvolili hodnotu 1. Do úvahy teda prichádza vysvetlenie, že problém nie je v korelácii medzi premennými, ale v tom, že respondenti nesprávne odhadli predošlé skúsenosti s témou. V rýchlosti si možno pri vyplňaní dotazníka nespomenuli na konkrétne skúsenosti, kde by sa s témou stretli. Vo všetkých troch prípadoch však ide o bežné témy, s ktorými sa človek v rámci každodenného života raz za čas stretne, i keď ich cielene nevyhľadáva. Priklonili by sme sa teda k vysvetleniu, že respondenti podcenili svoje predchádzajúce skúsenosti s danými témami.

3.5 Interpretácia výsledkov a implikácie pre didaktické účely

Ako sme si mohli prečítať v záveroch predchádzajúcich podkapitol, väčšina našich hypotéz sa potvrdila bez väčších problémov. Úplné potvrdenie hypotéz nastalo v dvoch prípadoch.

H1: Cvičenia, v ktorých bude priemerné skóre v dotazníku o skúsenostnom komplexe vyššie, budú mať aj vyššie skóre v cvičení zameranom na kapacitu pracovnej pamäte.

Prvá hypotéza sa potvrdila, keďže druhé cvičenie (s tematickým zameraním na tzv. daňové raje) dosiahlo najnižšie skóre aj v dotazníku o skúsenostnom komplexe (vo všetkých kategóriách) a zároveň i v samotnom cvičení na pamäť. Tretie cvičenie (tematicky zamerané na koronavírus) zase dosiahlo najvyššie celkové skóre i čiastkové skóre v kategóriách dotazníka o skúsenostnom komplexe a zároveň aj v cvičení na pamäť. Výsledky teda potvrdili, že medzi výsledkami skóre v dotazníku o skúsenostnom komplexe a výsledkami cvičenia na pracovnú pamäť existuje priama úmera a korelácia. Čím viac skúseností a čím bližší vzťah má respondent k téme, tým lepšie skóre dosiahne v cvičení zameranom na pamäť.

H2: Celkové vyššie skóre v dotazníku o skúsenostnom komplexe sa prejavi vo vyššom celkovom skóre v cvičení zameranom na kapacitu pracovnej pamäte.

V druhej hypotéze sme sa pozreli na set dát ako celok (teda na rozdiel od vyhodnocovania prvej hypotézy sme neriešili rozdelenie na jednotlivé cvičenia) a pozreli sme sa na potenciálnu koreláciu medzi premennými. Táto korelácia sa nám potvrdila s korelačným koeficientom 0,652, teda ako stredná korelácia.

H3: Vyššie skóre v jednotlivých kategóriách v dotazníku o skúsenostnom komplexe sa prejaví vo vyššom celkovom skóre v cvičení zameranom na kapacitu pracovnej pamäte.

Táto hypotéza pozostávala zo štyroch častí, keďže náš dotazník o skúsenostnom komplexe pozostával zo štyroch otázok. V prípade troch z nich sa nám potvrdila korelácia, niekedy vyššia, inokedy nižšia. Pri poslednej z otázok sa preukázala veľmi nízka korelácia a aj náhľad na priemerné dosiahnuté skóre poukázal na isté diskrepancie, ktorých pôvod sme sa snažili vysvetliť v podkapitole 3.4.3. Celkovo by sme teda mohli povedať, že sa hypotéza aspoň z troch štvrtín potvrdila.

Ak by sme teda chceli z týchto potvrdených hypotéz vyvodiť implikácie pre praktické využitie v didaktike tlmočenia, dalo by sa povedať, že lepší výkon dosiahnu študenti v tých témach, s ktorými majú najviac skúseností. Výzvou pre pedagóga sa teda stáva správne odhadnúť výber tém, ktoré využíva počas didaktického procesu, aby správne odhadol skúsenostný komplex študentov, napr. prostredníctvom dialógu so študentami. Pedagóg môže takisto podporiť študentov v tom, aby sa aktívne podieľali na výbere tematického zamerania cvičení.

Nesprávne odhadnutie skúsenostného komplexu študentov môže viesť k tomu, že medzi výkonmi študentov budú veľké rozdiely, ktoré nemusia objektívne odrážať reálny stav tlmočnických zručností študentov a ktoré potom môžu negatívne ovplyvniť napríklad finálne hodnotenie študentov, ktoré potom nemusí byť objektívne, nehovoriac o subjektívnych pocitoch študentov z vlastného výkonu. Práca s veľkým množstvom rôznych tém preto môže mať za dôsledok nielen rozvíjanie skúsenostného komplexu študentov, ale i objektívnejšie zachytenie výkonu študentov.

Úlohou pedagóga je však nielen využívať také témy, s ktorými študenti skúsenosti majú, ale naopak využívať i témy nové a neznáme na rozvíjanie skúsenostného komplexu, aby študentom uľahčil potenciálny prechod do praxe a stret s novými, neznámymi témami. Rozvoj skúsenostného komplexu však nemôže ostať povinnosťou výlučne pedagóga. Jeho úlohou by takisto malo byť motivovať študentov k tomu, aby svoj skúsenostný komplex rozvíjali vo svojom voľnom čase v čo najširšej škále rozličných tém.

ZÁVER

Dotazník a cvičenie vytvorené na účely nášho experimentu dokázali, že medzi skúsenostným komplexom a pracovnou pamäťou existuje korelácia, a teda by sme mohli usúdiť, že čím vyšší skúsenostný komplex v danej téme u respondenta existuje, tým lepšie dokáže využívať pracovnú pamäť. Ide, pochopiteľne,

o generalizáciu, nakoľko výskum prebiehal v kontrolovanom prostredí výlučne v kontexte didaktiky tlmočenia v úvodných fázach. Na to, aby sme potvrdili úlohu skúsenostného komplexu v samotnom tlmočení alebo vo výkone v konzekutívnom či simultánnom tlmočení, by bolo vhodné experiment ďalej prispôbiť i takýmto typom cvičení. Priame implikácie pre výučbu tlmočenia však vidíme i v experimente v tejto podobe a dúfame, že budú inšpiráciou i pre ostatných vyučujúcich tlmočenia, najmä v jeho úvodných fázach.

LITERATÚRA

- BADDELEY, A. – GATHERCOLE, S. 1998. The Phonological Loop as a Language Learning Device. In: *Psychological Review* 1, 1998, s. 158 – 173.
- BADDELEY, A. D. – LOGIE, R. H. 1999. Working Memory: The multiple-component model. In: A. Miyake & P. Shah: *Models of Working Memory*. New York: Cambridge University Press, 1999, s. 28 – 61.
- GILE, D. 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2009.
- HINKLE, D. E. – WIERSMA, W – JURIS, S.G. 2003. *Applied Statistics for the Behavioral Sciences*. Boston: Houghton Mifflin, 2003.
- JAKABOVÁ, B. 2017. *Krátkodobé pamäťové zručnosti v procese konzekutívneho tlmočenia*. Nitra: FF UKF v Nitre, 2017, [diplomová práca].
- KENÍŽ, A. 1980. *Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1980.
- MIKO, F. 1970. *Text a štýl: K problematike literárnej komunikácie*. Bratislava: Smena, 1970.
- MILLER, G. A. 1956. The Magical Number Seven, Plus or Minus Two: Some Limits on our Capacity for Processing Information. In: *Psychological Review* 63. 1956, s. 81 – 97.
- NOLAN, J. 2005. *Interpretation: Techniques and Exercises*. Bristol: Multilingual Matters, 2005.
- NOVÁKOVÁ, T. 1993. *Tlmočenie: teória – výučba – prax*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1993.
- PODLUCKÁ, L. 2018. Návrh modelu testovania tlmočnických zručností. In: *Tradícia a inovácia v translatologickom výskume VI*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2018.
- PODLUCKÁ, L. 2020. The assessment of skills of students in introductory courses to interpreting. In: *Interpreter Training - Experience, Ideas, Perspectives*. Viedeň: Praesens Verlag, s. 66-77. ISBN 978-3706911078.
- POPOVIČ, A. 1983. *Originál – preklad*. Bratislava: Tatran, 1983.
- RUISEL, I. 1995. Cez psychometriku k psychológii osobnosti. In: D. Kováč a kol., *Ústav experimentálnej psychológie SAV 1955-1995: Jeho prínosy k rozvoju psychológie na Slovensku*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV, 1995, s. 84 – 98.

RESUMÉ

The article is aimed at proving the relation between experience complex and working memory in students of interpreting in the context of introductory phases to interpreting. The hypotheses predict a correlation between the two. For the purpose of the research, a survey about previous experience and relation to the subject, and an exercise aimed at the capacity of the working memory, were created for the respondents. Using the results from three individual exercises with three different topics, the data is analysed to prove or disprove the hypotheses. Afterwards, implications for didactics of interpreting are inferred from the results of the experiment.

◆◆◆

Mgr. Lucia Podlucká
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
lucia.podlucka@uniba.sk

VPLYV PREDPREKLADOVEJ RECEPCIE NA KVALITU PREKLADU

Martina Smáková

Martina Smáková sa narodila v Trnave a momentálne študuje prekladateľstvo a tlmočníctvo so zameraním na anglický jazyk a kultúru a francúzsky jazyk a kultúru na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 2020 úspešne obhájila bakalársku prácu s názvom Vplyv predprekladovej recepcie na výsledné dielo, ktorá tvorí podklad pre nasledujúci príspevok. V budúcnosti by sa autorka chcela venovať teórii prekladu a prekladu umeleckej literatúry.

ÚVOD

Vznik tohto príspevku podnietil výskum zrealizovaný v rámci bakalárskej práce, ktorá sa zaoberá problematikou pracovného postupu pri preklade umeleckých textov so zameraním na úlohu predprekladovej recepcie východiskového textu (VT), keďže práve tá sa v praxi zvykne z rôznych príčin zanedbávať.

Keďže hlavným cieľom práce bolo zistiť, či a aký vplyv má predprekladová recepcia na výsledné preložené dielo z hľadiska celkového času a vhodnosti riešení prekladateľských problémov, rozhodli sme sa uskutočniť vlastný výskum a analýzou výsledkov dospieť k potvrdeniu alebo zamietnutiu nasledujúcich dvoch hypotéz:

1. Študent prekladateľstva, ktorý si celý VT pred začatím reprodukcie textu v cieľovom jazyku prečíta, si zvolí vhodnejšie riešenia prekladateľských problémov ako študent, ktorého recepcia textu prebieha paralelne s jeho reprodukciou.
2. Ak prekladateľ celý text najskôr prečíta a až následne ho reprodukuje v cieľovom jazyku, potrebuje dlhší celkový čas na prácu s textom ako prekladateľ, ktorý text reprodukuje paralelne s recepciou textu.

1 POSTOJ K ČÍTANIU TEXTU V TEÓRII PREKLADU

Čítanie celého VT tvorí integrálnu súčasť procesu prekladu a slovenskí teoretici mu pripisujú dôležitú úlohu, pričom dôraz kladú na dôkladné pochopenie diela ako celku, ktoré predchádza jeho prekódovaniu.

Podľa Antona Popoviča sa proces prekladu „realizuje etapovito ako proces dekódovania správy a kódovania správy za pomoci ‚sprostredkujúceho‘ systému“ (Popovič, 1983, s. 171). Pri dekódovaní dochádza k recepcii VT, ktorá okrem iného pozostáva z racionálneho pozorovania textu prostredníctvom diskurzívneho čítania originálu, ktoré vedie k jeho opisu a analýze (ibid.).

J. Vilikovský tvrdí, že prekladateľ svoj pracovný postup začína tým, že si prostredníctvom čítania o diele vytvára predstavu. Odhaľuje jeho hodnotu, objektívnu ideu, autorský zámer, usúvzťažňuje ich s použitými jazykovými prostriedkami a umeleckými obrazmi, pričom sleduje, ako sa tieto ideové a štruktúrne stavebné jednotky podieľajú na výstavbe zmyslu pôvodného umeleckého diela (Vilikovský, 1984).

Prečítanie celého VT je teda dôležité, pretože vedie k pochopeniu skutočnosti zachytenej v diele a prostriedkov, akými sa autor túto skutočnosť rozhodol zobraziť. Toto pochopenie potom tvorí základ pre utvorenie konzistentnej koncepcie prekladu.

2 CHARAKTERISTIKA VÝSKUMU

Predmetom výskumu boli preklady anglického umeleckého textu v rozsahu 2,2 normostrany, ktorý bol výlučne pre potreby výskumu napísaný autorkou príspevku. Celý výskum sme postavili na vzorke dvadsiatich študentov 3. ročníka prekladateľstva a tlmočníctva na Univerzite Komenského v Bratislave, ktorí disponujú približne rovnakými prekladateľskými kompetenciami, pretože absolvovali rovnaké množstvo prekladateľsky zameraných predmetov.

Študentov sme rozdelili do dvoch skupín – A a B. Desať študentov v skupine A dostalo za úlohu si VT najskôr prečítať a následne začať s prekladom do slovenčiny. Zvyšní desiaty študenti v skupine B text rovno prekladali, pričom pri práci si dopredu nemohli prečítať úsek presahujúci jednu vetu, no k už prečítanému či preloženému textu sa mohli vraciť bez obmedzení. Obe skupiny si odsledovali a zaznamenali aj celkový čas práce s textom. Každému študentovi bol pridelený identifikačný kód obsahujúci označenie P, číslo a písmeno A alebo B (napr. prvému prekladateľovi zo skupiny A prislúcha kód P1A).

Počas výskumu sme získali dvadsať umeleckých prekladov, ktoré nám poslúžili ako zdroj údajov pre analýzu vhodnosti riešení prekladateľských problémov, a dvadsať časových údajov o trvaní procesu prekladu.

3 SLEDOVANÉ JAVY

Pri spracovaní údajov z cieľových textov sme sa zamerali na riešenia desiatich vybraných prekladateľských problémov, medzi ktoré patria nasledovné lexikálne, syntaktické, suprasegmentálne a formálne javy:

- a) Názov „*A CATchy Story*“ (slovo ukryté v inom slove) – podstata prekladateľskej výzvy spočíva v tom, že nebyť zvýraznenia slova „*cat*“, čiže „mačka“, tento názov by zo sémantického hľadiska bol pomerne nejednoznačný a o téme textu by nič neprežrádzaľ.
- b) Meno „*Tom Schrödinger*“ (hra s viacvýznamovosťou) – jedna z postáv v texte je čitateľom predstavená ako Tom Schrödinger. „*Tom*“ je v anglicky hovoriacich krajinách bežná skratka mužského vlastného mena Thomas, čiže prvoplánovo je veľmi ľahké sklízuť k záveru, že chlapec sa v skutočnosti volá Thomas. Toto meno však predstavuje prekladateľský problém, pretože slovo *tom* má aj iný význam, a síce podľa internetového slovníka *Oxford Advanced Learner's Dictionary*¹ toto slovo môže označovať kocúra. Odhalenie ďalšieho významu mena Tom prekladateľovi naznačuje stotožnenie Toma so Schrödingerovou mačkou, a síce že Tom sám je Schrödingerova mačka tohto príbehu.
- c) Prídavné meno „*purr-fect*“ (krížené slovo) – toto krížené prídavné meno je založené na fonetickej podobnosti prvej slabiky slova „*perfect*“ a anglického citoslovca pre pradenie mačky „*purr*“. Prekladateľská výzva teda spočíva v nájdení ekvivalentného kríženého slova v slovenčine s odkazom na mačky.
- d) Meno mačky „*MEOW*“ (akronym) – prekladateľ sa musí vysporiadať aj s menom kocúra *MEOU*, ktoré sa zhoduje s anglickým citoslovcom zvuku vydávaného mačkami „*meow*“. No aj jeho formálna podoba naznačuje, že nejde o obyčajné meno odvodené od citoslovca, ale o akronym, ktorý je v tomto prípade utvorený od mena „*Mr. Edward Osborne Wilson*“.
- e) Hovorový idiomatický výraz „*grin like a Cheshire cat*“ – frazéma obsahuje ďalší odkaz na mačku. Tentoraz ide postavu mačky zo známej knihy od Lewisa Carrolla *Alica v krajine zázrakov*. P. Kvetko vo svojom *Prekladovom anglicko-slovenskom frazeologickom slovníku* (2014) neuvádza slovenský ekvivalent tejto frazémy, ponúka len vysvetlenie, že frazéma znamená „*smiať sa na plné ústa, smiať sa od ucha k uchu; škeriť sa, uškierať sa (nahľúplo)*“ (Kvetko, s. 101). Prekladateľ sa teda musí vysporiadať s možnou stratou obraznosti výrazu alebo stratou odkazu na mačku.
- f) Priezvisko „*Greenhoff*“ a prezývka „*Greenhorn*“ – v úvode príbehu sa jedna z hlavných postáv predstaví ako „*Mike Greenhoff*“. Neskôr túto postavu však oslovia prezývkou „*Greenhorn*“, ktorá podľa internetového slovníka *Oxford Advanced Learner's Dictionary*² označuje neskúsenú osobu, ktorej je ľahké

prejsť cez rozum. Nepozorný prekladateľ si odlišnosť týchto slov nemusí všimnúť, keďže sú v texte umiestnené pomerne ďaleko od seba.

- g) Nepríznakové aktuálne členenie výpovede na rému – tému pomocou neurčitého člena – takéto aktuálne členenie je v slovenčine príznakové, a preto si prekladateľ musí dať pozor na hypnózu originálom.
- h) Rýmová dvojica „*Gifted Dumpsters*“ a „*gifted youngsters*“ – prekladateľ by sa mal pokúsiť o zachovanie tohto suprasegmentálneho prvku textu.
- i) Nefunkčná formálna nejednotnosť značenia priamej reči.
- j) Nefunkčná chyba v pravopise mena „*Jimmy*“.

4 ANALÝZA RIEŠENÍ PREKLADATEĽSKÝCH PROBLÉMOV A ČASU PRÁCE S TEXTOM

Pri analýze prekladových textov sme uplatnili kvantitatívno-kvalitatívny prístup. Riešenia, ktoré si študenti zvolili pri preklade názvu, sme rozdelili do piatich kategórií. Ich prehľad ponúkajú tabuľky 1 a 2.

Tabuľka 1: Preklad názvu v skupine A

Typ riešenia	Doslovný preklad bez zachovania formátu	Doslovný preklad + nefunkčné zachovanie formátu	Kreatívny preklad + nefunkčné zachovanie formátu	Kreatívny preklad + funkčné zachovanie formátu	Kreatívny preklad bez zachovania formátu
Spolu	0	2	3	3	2

Tabuľka 2: Preklad názvu v skupine B

Typ riešenia	Doslovný preklad bez zachovania formátu	Doslovný preklad + nefunkčné zachovanie formátu	Kreatívny preklad + nefunkčné zachovanie formátu	Kreatívny preklad + funkčné zachovanie formátu	Kreatívny preklad bez zachovania formátu
Spolu	3	2	0	1	4

Za najnevhodnejšie z týchto riešení považujeme doslovný preklad, v ktorom boli nefunkčne zvýraznené prvé tri písmená začiatočného slova, čiže názov zostal nejednoznačný a zvýraznená časť slova nie je samostatným slovom s jasnou sémantikou. Takto postupovali z každej skupiny dvaja študenti. Ukážkou doslovného prekladu s nefunkčným zachovaním formátu je napr. „CHYTľavý príbeh“.

Po doslovnom preklade bez ukrytého slova siahli len študenti zo skupiny B, ktorí text čítali paralelne s reprodukciou, čo zrejme spôsobilo, že preložili len doslovný význam, keďže na začiatku ešte nepoznali zmysel zvýraznenej časti a následne sa k úprave už nevrátili, čiže text o túto hru so slovom ochudobnili a názvu zostal len všeobecný charakter. Medzi takéto riešenia patrí napr. „Chytlavá poviedka“.

Traja študenti zo skupiny A si zvolili kreatívne riešenie, vyznačili ale časť, ktorá nie je samostatným slovom, no svojou sémantikou naznačuje spojitosť s mačacou témou ako napr. „MAČKoolový príbeh“ alebo „Lákadlom oPRADENÝ príbeh“. Tieto riešenia síce presne nezodpovedajú pôvodnej hre so slovom, no aj napriek tomu ich možno považovať za adekvátne.

Za najvydarenejšie kreatívne riešenia, ktoré dodržali podstatu hry so slovom z originálneho textu, a to napr. „ZaujímŇAUvý príbeh“ alebo „PodMIAUnivý príbeh“. V skupine B sa takéto riešenie podarilo len jednému študentovi.

Po kreatívnom riešení, v ktorom sa nezvýraznilo samostatné slovo, siahli dvaja študenti zo skupiny A a štyria zo skupiny B. Niektoré z nich obsahujú vlastnú hru so slovom, ako napr. krížené slovo „Mňaupínavý príbeh“, iné zasa neobsahovali žiadnu hru so slovom: „Nenechajte sa lapit“.

Porovnaním údajov z tabuliek zisťujeme, že kým v skupine B sa polovica študentov držala doslovnosti a polovica si zvolila kreatívny prístup, v skupine A sa doslovnosti pridržali len dvaja študenti a ostatní k riešeniu pristúpili kreatívne. Možným vysvetlením tohto rozdielu je skutočnosť, že študenti v skupine A si prečítaním celého textu pred prekladom utvorili predstavu o téme príbehu, a preto už na začiatku pri preklade názvu vedeli siahnúť po kreatívnom riešení, ktorým naznačili tému príbehu.

Pri ďalšom sledovanom jave, a síce pri hre s viacvýznamovosťou mena „Tom“, sme sa krátko po odovzdaní prekladu na študentov obrátili s otázkou, ako tento jav pochopili, keďže všetci meno tejto postavy nechali v pôvodnom znení.

Z odpovedí vyplynulo, že bez ohľadu na postup, tejto hre s viacvýznamovosťou ako odkazom na kocúra v každej skupine pochopil len jeden študent, traja v oboch skupinách si ju vysvetlili ako odkaz na postavy z populárnych kreslených filmových rozprávok a šiesti ju nepochopili. V tomto prípade rozdiel v postupe pri preklade zvolené riešenie vôbec neovplyvnil.

Len jeden študent zo skupiny A s touto viacvýznamovosťou aj pracoval a do prekladu ju zakomponoval prostredníctvom Tomovej prezývky „Muro“, čo výrazne prispelo k zvýšeniu pochopiteľnosti niektorých pasáží textu. V ostatných 95 % prípadoch zostal tento odkaz na kocúra v mene „Tom“ úplne stratený, čím sa znížila jasnosť niektorých nadväzností v texte.

Ďalej sme skúmali, ako sa študenti vysporiadali s kríženým slovom vo výraze „*a purr-fect plan*“. Jednotlivé riešenia sme podľa zvoleného postupu zaradili do piatich skupín, ktoré uvádzajú tabuľky 3 a 4.

Tabuľka 3: Preklad kríženého slova „purr-*fect*“ v skupine A

Typ riešenia	Násobenie, zvýraznenie spoluhlásky „r“	Vlastné krížené slovo	Nevydarená hra so slovom	Preklad obyčajným výrazom	Kompenzácia inde
Spolu	1	2	5	2	0

Tabuľka 4: Preklad kríženého slova „purr-*fect*“ v skupine B

Typ riešenia	Násobenie, zvýraznenie spoluhlásky „r“	Vlastné krížené slovo	Nevydarená hra so slovom	Preklad obyčajným výrazom	Kompenzácia inde
Spolu	2	3	1	3	1

Za najneadekvátnejšie riešenie považujeme preklad kríženého slova obyčajným výrazom, keďže pri ňom dochádza k absolútnej strate hry so slovom a text sa tým ochudobňuje. Dvaja študenti zo skupiny A a traja zo skupiny B slovo „purr-*fect*“ prekladali bežnými slovami ako „perfektný“ či „skvelý“.

Za riešenia najlepšie zodpovedajúce slovnej hre vo VT považujeme preklad vlastným kríženým slovom, ktoré zakomponováva prvok súvisiaci s mačkami. Medzi takéto riešenia patrí napr. slovo „mňauastrovský“ alebo „zaují-mňau-vý“.

Pokusov o podobnú hru so slovom bolo najmä v skupine A pomerne veľa, no piati študenti zo skupiny A a jeden zo skupiny B pri tejto snahe veľmi neuspeli, pretože výsledný výraz má isté nedostatky. Napríklad slová „pr-r-fektný“ alebo „pr-fektné“ síce majú štruktúru kríženého slova, no „pr-r“ ani „pr“ v slovenčine nie sú citoslovčia pradenia mačky, ale ide o citoslovce, ktorým sa dáva koňom pokyn na zastavenie. Študenti si pri tomto riešení poslovenčili anglické citoslovce a nevedomili si, že v slovenčine takéto citoslovce označuje iný zvuk, a preto slovensky hovoriaci čitateľ nemusí pochopiť, že malo ísť o hru so slovom odkazujúcu na mačky a nemusí taktiež pochopiť, prečo boli slová takto pozmenené, a preto toto riešenie nie je adekvátne. Násobenie spoluhlásky je v týchto prípadoch len vedľajší produkt snahy vytvoriť krížené slovo.

Za nevydarené riešenia považujeme aj slovo „mačkistický“, pretože by malo ísť o kríženie slov „mačka“ a „fantastický“, ktoré by si skôr žiadalo tvar „mačkas-tický“. Z uvedených príčin podobné riešenia nemožno považovať za adekvátne.

Za vhodnú náhradu kríženého slova však považujeme riešenia obsahujúce násobenie spoluhlásky „r“, ktoré evokuje zvuk vrčania mačky, čím nedochádza k úplnej strate odkazu na mačku. Medzi takéto slová patrí napr. „perrrfektný“ alebo „prrráve“. Pri slove „prrráve“ by sme si mohli jav vysvetliť aj ako krížené

slovo, no keďže nič stopercentne nenasvedčuje, že ide o križené slovo (pri slovách typu „prféktne“ máme stopercentnú istotu, keďže dochádza k vypusteniu samohlásky „e“), považujeme pri slove „prírráve“ za dominantný prvok násobenie spoluhlásky, ktoré má za účel evokovať zvuk vrčania mačky.

Za primerané riešenie považujeme aj vykompenzovanie odkazu na inom mieste použitím výrazu „spriadam perfektný žart“ obsahujúci sloveso spriať odvodené od slovesa priasť, čiže vydávať zvuk ako mačka.

Porovnaním riešení oboch skupín je možné skonštatovať, že pri rozhodovaní sa medzi kreatívnym riešením a prekladom bežným slovom študenti v oboch skupinách postupovali veľmi podobne.

Sledovaným javom bolo aj meno kocúra „MEOW“, čiže akronymu utvoreného od mena „Mr. Edward Osborne Wilson“. Aj v tomto prípade sme riešenia študentov roztriedili do piatich skupín, pričom ich prehľad sa uvádza v tabuľkách 5 a 6.

Tabuľka 5: Preklad akronymu „MEOW“ v skupine A

Typ riešenia	Zachované a dáva zmysel	Úplná strata, nedáva zmysel	Vlastná skratka, riešenie dáva zmysel	Vlastná skratka, riešenie nedáva zmysel	Celkovo nezmyselné vlastné riešenie
Spolu	6	1	2	1	0

Tabuľka 6: Preklad akronymu „MEOW“ v skupine B

Typ riešenia	Zachované a dáva zmysel	Úplná strata, nedáva zmysel	Vlastná skratka, riešenie dáva zmysel	Vlastná skratka, riešenie nedáva zmysel	Celkovo nezmyselné vlastné riešenie
Spolu	7	0	2	0	1

Pri riešení tohto javu si väčšina študentov, šesť v skupine A a sedem v skupine B, zvolilo cestu exotizácie, keď mačke, resp. kocúrovi, ponechali pôvodné meno „Meow“, resp. akronym „MEOW“, odvodené od mena Mr. Edward Osborne Wilson, pričom táto exotizácia sa v jednom prípade zmiernila vloženým vysvetlením, že ide o slovo „mňau“ po anglicky, v inom texte zasa študent mačku najskôr nazval „Mjau“ a neskôr vysvitlo, že sa píše „MEOW“. V dvoch prípadoch bolo počiatočné „Mr.“ nahradené slovenským slovom „Majster“ a „Myrmekológ“, čím sa miera exotizácie tiež trochu znížila. Takéto riešenia si zachovali hru so slovom a aj napriek exotizácii v slovenčine dávali zmysel, a preto ich možno považovať za adekvátne.

Za najzrozumiteľnejšie a teda aj najadekvátnejšie však považujeme riešenia študentov, ktorí si vymysleli vlastnú skratku mena mačky. Takto postupovali z každej skupiny dvaja študenti a medzi ich riešenia patrí napr. meno „Vil“, resp. akronym „VIL“, utvorený od mena „Vladimír Iljič Lenin“ alebo meno „Mňau“ utvorené od „Madame Nau“.

Riešenia vo zvyšných troch kategóriách nemožno pokladať za vhodné, pretože majú výrazné nedostatky. V skupine A došlo v jednom prípade k úplnej strate, keď prekladateľ meno úplne vynechal a mačku v texte označoval len všeobecne „mačka“, čo spôsobilo, že významná časť textu prestala dávať zmysel. V skupine B sa zasa vyskytol prípad, keď prekladateľ najskôr mačku nazval „Mravčiak“, potom z nej bez akéhokoľvek vysvetlenia bola „Mňauka“ a následne opäť „Mravčiak“.

Z porovnania riešení možno skonštatovať, že približne rovnaký počet študentov si v každej skupine zvolil cestu exotizácie a počty študentov, ktorí zapojili vlastnú kreativitu a vymysleli zmysluplné vlastné meno, sú v oboch skupinách vyrovnané.

Ďalej sme sa pri analýze zaoberali riešeniami, ktoré si študenti zvolili, pri preklade hovorového idiomatického výrazu „*grin like a Cheshire cat*“. Jednotlivé riešenia sme zatriedili do štyroch kategórií a prehľad ponúkajú tabuľky 7 a 8.

Tabuľka 7: Preklad idiomatického výrazu „*grin like a Cheshire cat*“ v skupine A

Typ riešenia	Ako mačka/Mačka Šklabka/Šklíba	Ako opica	Ako Cheshirská mačka	Preklad opisom
Spolu	6	0	1	3

Tabuľka 8: Preklad idiomatického výrazu „*grin like a Cheshire cat*“ v skupine B

Typ riešenia	Ako mačka/Mačka Šklabka/Šklíba	Ako opica	Ako Cheshirská mačka	Preklad opisom
Spolu	8	1	1	0

Šesť študentov v skupine A a až osem študentov v skupine B sa uchýlilo k doslovnému prekladu s využitím slovenského ekvivalentu mena postavy z knihy *Alica v krajine zázrakov*, pričom v jednom prípade v skupine B sa dokonca vyskytlo aj české pomenovanie. Takéto riešenie nepovažujeme za najvhodnejšie, keďže doslovné preklady na mačku síce odkazujú, no nejde o hovorový idiomatický výraz a vzniká riziko, že cieľový čitateľ postavu Mačky Šklabky nepozná, a preto nemusí pochopiť, o aký druh úškrnu ide.

Za nevyhovujúce riešenie považujeme doslovný preklad, ktorý zachoval aj pôvodné znenie mena mačky, čiže úplnú exotizáciu. V takomto prípade je isté,

že anglicky nehovoriaci cieľový čitateľ toto prirovnanie vôbec nepochopí. Vzhľadom na opakujúci sa motív mačky v texte neadekvátne znie aj prirovnanie chlapcovho úšklabku k opici.

Traja študenti si zvolili preklad opisom, čím prispeli k zvýšeniu pochopiteľnosti záverečného obrazu v texte, no aj ich riešenie má isté nedostatky. Napríklad jeden študent frazému preložil ako „uškrňal sa od ucha k uchu“, no v slovenčine sa od ucha k uchu zaužívané skôr usmievame. Náhradou slova usmievať sa za slovo uškrňat sa výraz síce nadobudol odtieň posmešnosti, no stratil svoju ustálenosť.

Porovnaním riešení sme zistili, že až 90 % študentov v skupine B si zvolilo doslovný preklad, pričom v skupine A to bola stále nadpolovičná väčšina, a to 70 % študentov. K prekladu opisom sa uchýlili len traja študenti zo skupiny A, čiže študenti, ktorí prekladali paralelne s čítaním textu mali o niečo väčšiu tendenciu doslovne sa pridržať originálu.

Pri ďalšom sledovanom jave sme sa zamerali na priezvisko jednej z postáv „Greenhoff“, ktorú v závere textu oslovia ako „Greenhorn“. Sledovali sme, ako podobnosť týchto slov a ich odstup v texte ovplyvní pozornosť študentov. Riešenia sme rozdelili do piatich skupín a ich prehľad sa uvádza v tabuľkách 9 a 10.

Tabuľka 9: Preklad mena „Greenhoff“ a prezývky „Greenhorn“ v skupine A

Typ riešenia	Greenhoff plus vhodný preklad zachovanie podobnosti	Greenhoff plus vhodný preklad bez podobnosti	Greenhoff plus Greenhorn	Substitúcia so zachovaním podobnosti	Chyba
Spolu	1	6	3	0	0

Tabuľka 10: Preklad mena „Greenhoff“ a prezývky „Greenhorn“ v skupine B

Typ riešenia	Greenhoff plus vhodný preklad zachovanie podobnosti	Greenhoff plus vhodný preklad	Greenhoff plus Greenhorn	Substitúcia so zachovaním podobnosti	Chyba
Spolu	0	3	3	2	2

Analýza preukázala, že traja študenti z každej skupiny si tento rozdiel vôbec nevšimli a v preklade ponechali prezývku „Greenhorn“ nepreloženú. Dvaja študenti v skupine B si nielenže ich rozdiel nevšimli, ale jeden postave meno zmenil na „Greenhof“ a druhý z oslovenia „Greenhorn“ urobil „Greenhold“. Tieto prípady ani nemožno nazvať riešeniami, sú to chyby, ktoré boli pravdepodobne spôsobené nepozornosťou. V skupine B sa podobnej chyby celkovo dopustila až polovica študentov.

Šiesti študenti zo skupiny A a traja zo skupiny B zachovali meno postavy a pri oslovení si zvolili vhodný preklad ako „zelenáč“ či „amatér“. Zvyšní dvaja študenti zo skupiny B si zvolili substitúciu za slovenský ekvivalent, ako napr. „Kováčik“ a „Nováčik“, čo síce uľahčilo nájdenie podobne znejúcich slov, no slovenské priezvisko medzi typicky anglickými menami pôsobí rušivo, a preto toto riešenie nepovažujeme za adekvátne. Najvydarenejšie pôsobí riešenie zo skupiny A, kde jeden študent ponechal priezvisko Greenhoff v pôvodnom znení a ako oslovenie si kreatívne vytvoril vlastný posmešný výraz „Greentrt“.

V skupine A si pri preklade rozdiel v mene a v oslovení nevšimli len traja študenti, kým v skupine B ich bolo až päť, pričom dvaja z nich jedno zo slov ešte aj skomolili. Na základe tohto porovnania možno usúdiť, že pozornejší boli študenti, ktorí si text najskôr celý prečítali.

Ďalej sme sa pozreli na to, ako sa anglické aktuálne členenie výpovede, v ktorom sa jadro výpovede vďaka neurčitému členu dostáva pred novú časť výpovede, odrazí na preklade študentov v každej zo skupín.

Analýzou údajov z jednotlivých textov sme zistili, že z každej skupiny bol aktuálnym členením výpovede zhyponizovaný rovnaký počet študentov. 80 % študentov si v každej skupine zvolilo vhodné riešenie. Rozdiel v postupe pri preklade teda na študentov v tomto prípade nemal nijaký vplyv.

Ďalším sledovaným javom bola rýmová dvojica výrazov „*Gifted Dumpsters*“ a „*gifted youngsters*“, kde sme sledovali, či prekladatelia tento suprasegmentálny prvok v preklade zachovávajú.

Aj v tomto prípade sa pomer študentov, ktorí v preklade rým použili a nepoužili, v oboch skupinách zhoduje. Vhodné riešenie si však zvolilo v každej skupine len 20 % študentov a u zvyšku došlo k strate rýmovej dvojice. Tieto údaje teda naznačujú, že rozdielny postup riešenie tohto prekladateľského problému neovplyvnil.

Pri analýze sme sa zamerali aj na to, ako si študenti poradia s nefunkčným nejednotným značením priamej reči. Postupy študentov sme rozdelili do troch skupín, ktoré sú obsiahnuté v tabuľkách 11 a 12.

Tabuľka 11: Formálna nejednotnosť značenia priamej reči v skupine A

Typ riešenia	Zachované podľa originálu	Iba úvodzovky	Kombinácia oboch v 1 priamej reči
Spolu	1	8	1

Tabuľka 12: Formálna nejednotnosť značenia priamej reči v skupine B

Typ riešenia	Zachované podľa originálu	Iba úvodzovky	Kombinácia oboch v 1 priamej reči
Spolu	2	7	1

Porovnaním údajov sme zistili, že väčšina študentov v oboch skupinách si uvedomila nefunkčnosť nejednotnosti priamej reči a v preklade na značenie priamej reči použili pre súčasnú slovenskú normu typické značenie úvodzovkami, čo považujeme za vhodné riešenie.

Jeden študent zo skupiny A a dvaja zo skupiny B zachovali variáciu v značení v súlade s originálom, čo nemožno označiť za vyslovene nesprávny postup, no prejavilo sa tu pridržanie sa originálu. Za absolútne nevhodné však považujeme riešenie jedného študenta z každej skupiny, ktorí použili kombináciu značenia úvodzovkami a pomlčkami v jednej priamej reči ako napr.

—„Prečo si to myslíš?“

Rozdiel v počtoch študentov v jednotlivých kategóriách je len minimálny a ani v tomto prípade nemožno jednoznačne tvrdiť, že rozdielne postupy mali na rozhodnutia študentov nejaký vplyv.

Posledným sledovaným prvkom bola nefunkčná chyba v mene „Jimmy“. V tomto prípade si všetci študenti bez ohľadu na postup nefunkčnú chybu všimli a následne ju aj opravili, na základe čoho možno skonštatovať, že rozdiel v postupe na všímavosť študentov nemal žiadny vplyv.

Okrem analýzy intratextuálnych javov sme sa zamerali aj na porovnanie celkového priemerného času potrebného na prácu s textom. Údaje o celkovom čase potrebnom na prácu s textom pre prekladateľov v skupine A sa uvádzajú v tabuľke 13 a pre prekladateľov zo skupiny B v tabuľke 14.

Tabuľka 13:

Celkový čas práce s textom skupiny A

Kód	Počet minút
P1A	58
P2A	77
P3A	73
P4A	65
P5A	105
P6A	76
P7A	98
P8A	62
P9A	90
P10A	78
Priemer	78

Tabuľka 14:

Celkový čas práce s textom skupiny B

Kód	Počet minút
P1B	58
P2B	84
P3B	75
P4B	57
P5B	88
P6B	73
P7B	80
P8B	50
P9B	50
P10B	111
Priemer	73

Porovnaním priemernej hodnoty sme zistili, že študenti, ktorí si celý text pred začatím jeho reprodukcie prečítali, strávili prácou s textom v priemere o 5 minút viac ako študenti, ktorí text čítali paralelne s jeho reprodukovaním.

5 ZHRNUTIE VÝSLEDKOV VÝSKUMU

Badateľný rozdiel medzi skupinami sa vyskytol v troch prípadoch. Pri preklade názvu sa pre doslovnosť rozhodlo o 30 % študentov viac v skupine B. Pri idiomatickom výraze „*grin like a Cheshire cat*“ sa doslovnosti pridržalo o 20 % študentov viac v skupine B. No a nepozorných pri preklade mena „*Greenhoff*“ a prezývky „*Greenhorn*“ bolo o 20 % viac študentov v skupine B ako v skupine A.

Z týchto troch prípadov možno rozdiel v riešeníach priamo prepojiť s rozdielnym postupom len pri dvoch javoch, a to pri preklade názvu, kde študentom v skupine B na začiatku chýbal kontext, čo pravdepodobne spôsobilo, že si slovnú hru v názve nevedeli spojiť s mačkou a na záver sa k úprave prekladu názvu už nevrátili.

Druhým javom je chybovosť pri preklade mena „*Greenhoff*“ a prezývky „*Greenhorn*“, ktoré sa v texte vyskytli pomerne ďaleko od seba, čiže študent, ktorý si text vopred neprečítal, mohol pri prekladaní zabudnúť na presné znenie priezviska, pričom si neuvedomil, že slovo „*greenhorn*“ má svoju preložiteľnú sémantiku a v dôsledku podobnosti ho považoval za priezvisko z úvodu. Po dokončení reprodukcie textu si títo študenti teda znenie prekladu pred odovzdaním s VT buď neporovnali, alebo boli nesústreďení a tento rozdiel si opäť nevšimli.

Z uvedeného vyplýva, že hypotéza, v ktorej sa tvrdí, že študent prekladateľstva, ktorý si celý VT najskôr prečíta, si zvolí vhodnejšie riešenia prekladateľských problémov ako študent, ktorého recepcia textu prebieha paralelne s jeho reprodukciou; sa preukázateľne potvrdila len v 2 javoch z 10, pri ktorých sme v súvislosti s neprečítaním textu vopred v skupine B spozorovali v priemere o 25 % viac nevhodných riešení ako v skupine A.

Skutočnosť, že pri zvyšných ôsmich javoch sa naša hypotéza nepotvrdila, možno vysvetliť tým, že poznanie či nepoznanie celého kontextu vzhľadom na charakter javov nezohralo pri preklade žiadnu úlohu a rozhodujúca bola úroveň kreativity študentov, prípadne ich filologická zdatnosť. Veľmi podobný postup pri preklade formálnych javov možno vysvetliť rovnakou vedomostnou základňou.

Z časového hľadiska možno päťminútový rozdiel v dĺžke práce s textom medzi skupinami vysvetliť tým, že študenti v skupine A prečítaním celého VT pri pracovnom postupe urobili o krok viac ako v skupine B. Rýchlosť čítania jednotlivých študentov sa môže líšiť, no týchto 5 minút pravdepodobne zodpovedá

priemernému času potrebnému na prečítanie celého VT. Týmto zistením sa teda potvrdila naša hypotéza, že ak si prekladateľ celý text najskôr prečíta a až následne ho reprodukuje v cieľovom jazyku, potrebuje dlhší celkový čas na prácu s textom.

V súvislosti s výsledkami výskumu je nutné uviesť, že vzorka dvadsiatich študentov predstavuje približne 1/3 všetkých študentov 3. ročníka prekladateľstva a tlmočníctva na Univerzite Komenského, a preto sú výsledky tohto výskumu reprezentatívne len pre študentov 3. ročníka na Univerzite Komenského.

Navyše študenti s textom pracovali nepretržite. Za bežných okolností by mali možnosť nechať si preložený text „odležať“ a vrátiť sa k nemu s časovým odstupom a čistou hlavou, čo by im umožnilo text vyčistiť od prípadných chýb či vymyslieť vhodnejšie riešenia.

Únava z nepretržitej práce a fakt, že študenti sa do výskumu zapojili dobrovoľne vo svojom voľnom čase mohli spôsobiť, že preklad chceli mať čo najskôr odovzdaný, a preto neupravili svoje prvoplánové riešenia, čím by sa vysvetlil aj výskyt chýb v odovzdaných textoch.

Preukázaná bilancia výsledkov platí pre preklad VT, ktorý má pomerne krátky rozsah, čo významne uľahčuje dôslednú kontrolu a umožňuje aj jednoduchšiu a časovo nenáročnú spätnú úpravu riešení. Skúmanie prekladov rozsiahlejšieho diela by mohlo priniesť odlišné výsledky.

ZÁVER

Cieľom príspevku bolo odprezentovať výsledky výskumu, v ktorom sme zisťovali, či a ako predprekladová recepcia VT ovplyvňuje výsledný preklad z hľadiska celkového času a vhodnosti zvolených riešení prekladateľských problémov. Na túto oblasť sme sa zamerali, pretože dochádza k rozporu medzi teóriou, ktorá preklad bez prečítania celého VT nepripúšťa, a praxou, kde sa nielen v radoch študentov prekladateľstva, ale aj medzi profesionálnymi prekladateľmi stretávame s prekladáním umeleckých textov, pri ktorom sa tento krok z časových dôvodov vynecháva.

Príspevok by mal byť akýmsi zdvihnutým prstom, ktorý upozorňuje na opodstatnenosť prečítania celého VT pred prekladom. Je celkom prirodzené, že študenti prekladateľstva skúšajú nájsť čo najrýchlejšiu techniku prekódovania cudzojazyčného textu do iného jazykového a kultúrneho systému. Ak sa však v záujme úspory času rozhodnú pre vynechanie tohto odporúčaného kroku, musia dbať na to, aby toto vynechanie vykompenzovali zvýšenou ostražitosťou.

POZNÁMKY

- 1 Dostupné na: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/tom_1?q=tom [cit. 5. apríla 2020].
- 2 Dostupné na: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/greenhorn?q=greenhorn> [cit. 5. apríla 2020].

LITERATÚRA

- KVETKO, Pavol. 2014. *Prekladový anglicko-slovenský frazeologický slovník*. Bratislava: Veda. ISBN 9788022413855.
- POPOVIČ, Anton, ed. 1983. *Originál – preklad: Interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran.
- VILIKOVSKÝ, Ján. 1984. *Preklad ako tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

RESUMÉ

The aim of this paper is to provide an overview of the results of a research conducted as part of a bachelor thesis. The research was aimed at finding out how reading the whole text before translation influences the total time needed for translation as well as the appropriateness of the translation problem solutions applied in the final work as opposed to not reading the whole source text in advance. The paper offers a short description of the research, it characterises the nature of ten translation problems included in the source text. It continues with an analysis of the acquired data from the target texts, and it concludes with a summary of our findings.

◆◆◆

Bc. Martina Smáková
Jablonec 208
900 87 Jablonec
martina.smakova@gmail.com

SLOVENSKÁ LITERATÚRA V PREKLADE (2014 – 2019)

Ivana Staviarska

Ivana Staviarska vyštudovala slovenský a anglický jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Počas štúdia sa spočiatku viac zameriavala na slovenskú literatúru, translatológiu sa naplno venovala až v magisterskom stupni štúdia, a to najmä problematike prekladu humoru. V diplomovej práci skúmala slovenskú literatúru v preklade a recepciu súčasných slovenských autorov/autoriek v inonárodných kontextoch. V budúcnosti by sa chcela venovať najmä knižnému prekladu.

ÚVOD

V súčasnom globalizovanom svete, ktorý môžeme bez akýchkoľvek výčítiek označiť za akúsi „velkú dedinu“, je viac než nutné prezentovať našu literárnu produkciu aj v zahraničí, a to okrem iného aj pre rastúcu migráciu, s ktorou ruka v ruke kráča aj multikulturalizmus. Platforma *Literature Across Frontiers* (Literatúra naprieč hranicami) v jednej zo štatistík uvádza, že podiel cudzojazyčných prekladov do angličtiny každoročne osciluje len okolo 3 % (1990 – 2015), čo sa výrazne líši od importu v iných krajinách. *Európska rada asociácií umeleckých prekladateľov* (CEATL) zas uvádza, že export z angličtiny je naopak enormný a to najmä v menších krajinách, kde môže dosiahnuť až 80 % z celkového počtu prekladov. CEATL to dokonca uvádza ako jeden z problémov medzi prekladom a kultúrnou diverzitou, ktorá je v súčasnosti dôležitou témou európskej kultúrnej politiky. J. Lambert (In: Gromová, 2007) skepticky tvrdí, že čím viac spoločnosť importuje prekladové texty a nevyváži export, tým viac sa môže stať závislou od jedného zdroja. Cieľom nášho výskumu je zmapovať preklad slovenskej literatúry v nadväznosti na výskum Ludmily Adamovej (Pánisovej) v monografii *Slovenská literatúra v anglickom preklade – história a súčasnosť* (2014). E. Adamová prináša všeobecnú komparatívnu analýzu dvoch období slovenskej literatúry v preklade:

1945 – 1966 a 1996 – 2013. Predmetom nášho výskumu je kvantitatívna analýza prekladov slovenskej literatúry za obdobie 2014 – 2019 vydaných s podporou grantového systému SLOLIA, ktorý funguje pod záštitou Literárneho informačného centra. SLOLIA je najdôležitejším ukazovateľom stavu slovenskej literatúry v preklade a hoci existujú aj diela vydané bez tohto druhu dotácie, ich počet podľa dostupných údajov neprevyšuje aktivitu SLOLIE.

1 SÚČASNÝ STAV PROBLEMATIKY

Pred rokom 1989 sa preklad slovenskej literatúry pestoval v medziach ideológie – neraz sa prekladali autori, ktorí sympatizovali s vtedajším režimom (P. Jilemnický, F. Král), a výnimky boli len ojedinelé (J. Blažková). Napriek tomu, že malá vybraná časť diel bola preložená zo slovenčiny do cudzieho jazyka, celkovo sa tejto problematike v translatológii nevenovala výrazná pozornosť, akoby tento segment prekladu ani neexistoval. Svetlo do tohto obdobia a zároveň aj viac-menej súčasnú reflexiu slovenskej literatúry v preklade prináša E. Adamová v monografii s názvom *Slovenská literatúra v anglickom preklade – história a súčasnosť (1832 – 2013)* (2014), ktorej základom je komparatívna analýza stavu v oblasti prekladu slovenskej literatúry do cudzích jazykov v rozmedzí rokov 1945 – 1966 a 1996 – 2013 (diela vydané s podporou komisie SLOLIA) a následný výskum prekladov do angličtiny a mapovanie recepcie v anglofónnych krajinách. Špecifické roky prvého skúmaného obdobia súvisia s jediným pokusom o knižné zmapovanie cudzojazyčných prekladov slovenských autorov od Libora Kněžeka *Slovenská literatúra v prekladoch 1945 – 1966* (1970). Adamovej monografia je nasýtená faktami, prináša obraz o tom, ako sa slovenská literatúra dostávala aj za hranice nášho kultúrneho kontextu a otvára ďalšie možnosti výskumu slovenskej literatúry v preklade, ktorému sa venuje iba niekoľko čiastkových štúdií.

Sme presvedčení, že dôležitým problémom, ktorý sa objavuje pri preklade slovenskej literatúry do cudzích jazykov, je nedostatočné pokrytie tohto fenoménu (MJ → CJ) v príprave študentov OPT. Podľa výskumu R. Lička 25 % respondentov uviedlo, že prekladu do angličtiny bola na seminároch venovaná minimálna pozornosť a ide skôr o okrajovú záležitosť, 45 % respondentov odpovedalo, že hoci na seminároch do angličtiny prekladali, vymedzený rozsah hodín rozhodne nie je postačujúci a iba 25 % respondentov bolo spokojných s výučbou prekladu z materinského jazyka do anglického (2017, s. 44). Vychádza z toho, že väčšina respondentov (70 %) nebola spokojná s pokrytím prekladu do angličtiny v rámci vyučovania na univerzite, aj keď treba podotknúť, že odpovede respondentov sa môžu líšiť podľa univerzity. Študenti si tak len čiastočne dokážu osvojiť

túto kompetenciu, hoci v praxi (agentúry, živnosť, korporáty) sa často stretávajú práve s dopytom po preklade zo slovenčiny do cudzieho jazyka, a to v rámci odborného prekladu¹. Tento smer prekladu je, samozrejme, omnoho náročnejší, no aj tak pokladáme obojsmerné zvládnutie prekladu v kontexte prípravy budúcich prekladateľov za kľúčové. Podobne to vidia aj translatologičky Daniela Müglová a Edita Gromová, ktoré taktiež vyučujú budúcich prekladateľov a tlmočníkov na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre, a v publikácii *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku* (2018) naznačujú možné cesty, ktorými sa môže štúdium OPT uberať, a tak sa ešte viac priblížiť praxi: „V prekladových a tlmočnických predmetoch je nevyhnutné posilniť zložku transferu z materinského jazyka do cudzieho jazyka, pretože špecifikum nášho trhového prostredia si tento translačný smer vyžaduje (súvisí to s problémom slovenčiny ako menej rozšíreného jazyka, a teda v zahraničí málo vyučovaného jazyka)“ (Djovčoš, Šveda a kol., 2018, s. 44).

Významnú úlohu v spojitosti s prekladom slovenskej literatúry zohrávajú inštitúcie (kultúrne inštitúty, veľvyslanectvá, lektoráty), ktoré sa zároveň nie vždy za vynikajúcich podmienok snažia aj o propagáciu slovenskej literatúry v zahraničí. Najpovolanejšou inštitúciou spomedzi všetkých je *Literárne informačné centrum* (LIC), ktoré zohráva významnú úlohu pri podpore a propagácii prekladov slovenskej literatúry do cudzích jazykov, a to najmä prostredníctvom grantového systému SLOLIA.

2 VÝSKUMNÁ VZORKA A VÝSKUMNÉ OTÁZKY

Základný súbor tvorí 387 diel, ktoré sme vyexcerpovali prevažne z výročných správ LIC uverejnených na oficiálnej stránke. Správy v časti *Dotácie na podporu vydávania slovenskej literatúry v zahraničí* (KOMISIA SLOLIA) podrobne uvádzajú zoznam slovenských prekladov do jednotlivých cudzích jazykov za daný rok spolu s vydavateľstvom, prekladateľom a výškou dotácie. Na základe mailovej komunikácie s pracovníčkou LIC sme dodatočne dostali internetový odkaz na databázu diel, ktorá obsahuje pôvodné diela a zároveň aj inojazyčné preklady diel slovenských autorov vydaných v zahraničí. Podľa rôznych kľúčov je teda možné vyhľadať diela (rok, prekladateľ, vydavateľstvo, jazyk originálu/prekladu, krajina, s podporou/bez podpory SLOLIA) a následne si zoznam diel podľa zvoleného kľúča exportovať ako tabuľku alebo dokument. Zdroje (databáza, správy), ktoré sme mali k dispozícii, však nekorešpondovali v celkovom počte prekladov za skúmané obdobie – viacero kníh uvedených v databáze nebolo uvedených vo výročných správach a naopak. Na základe toho sme kontrolovali jednotlivé tituly uvedené vo výročných správach s databázou, aby sme zistili, ktoré diela sú „na-

vyššie. Napokon sme prvotne zhromaždené počty z výročných správ (365 diel) navýšili o 22 diel.

Zároveň sa pri zbieraní údajov vyskytol aj špecifický typ diela – Alexandra Salmela: *27 čiže smrť robí umelca* (2011). Alexandra Salmela je slovenská autorka žijúca vo Fínsku, pričom originál tejto knihy je napísaný vo fínčine. V roku 2011 sa prekladu do slovenčiny zhostila Silvia Žilinská spolu so samotnou autorkou. V našom skúmanom období granty SLOLIA podporili aj preklad diela do poľštiny (2018), hindčiny (2018) a maďarčiny (2016). Tieto tri diela sme do výskumnej vzorky nezaradili, keďže predpokladáme, že nejde o pôvodné slovenské dielo (fínsky originál) napriek tomu, že autorka je pôvodom zo Slovenska.

Analyzovanú vzorku sme roztriedili do kategórií na základe jazyka, roku vydania a typu textu. V kategórii „typ textu“ sme rozlišovali medzi prózou, poéziou, antológiou a odbornou publikáciou. Aby sme predišli prílišnému kumulovaniu podkategórií, divadelné hry sme zaradili k próze a literárne časopisy prinášajúce výber z tvorby viacerých slovenských autorov k antológiám.

Keďže všetky čísla boli spracované ručne, môžu sa objaviť nepresnosti, tie by však nemali mať žiaden markantný vplyv na reprezentatívnosť či relevantnosť predloženého výskumu.

Výskumné otázky sú formulované na základe cieľov, ktoré sme uviedli v úvode práce, pričom v nich zohľadňujeme metodiku výskumu a výskumnú vzorku, s ktorou pracujeme:

- 1) *Ako sa za obdobie 2014 – 2019 zmenila situácia v súvislosti s prekladom slovenskej literatúry? Prekladá sa v priemere viac/menej/takmer rovnako než v období 1996 – 2013 (výskum E. Adamovej)? Aké sú implikácie týchto zistení? Badáme v uplynulom období nejaký trend?*
- 2) *Do ktorých jazykov sa slovenská literatúra prekladá najviac?*

3 KVANTITATÍVNA ANALÝZA

Táto podkapitola má primárne ilustračný charakter. Získané údaje roztriedené do kategórií porovnávame a dopĺňame ďalšími informáciami. Predstavujeme celkový počet prekladov v jednotlivých jazykoch v sledovanom období, jazyky, do ktorých sa najviac prekladá, celkový počet prekladov v každom skúmanom roku a rozdelenie prekladov podľa typu textu.

3.1 Slovenská literatúra v zahraničí

Tabuľka 1: Počet prekladov do jednotlivých jazykov (2014 – 2019)

JAZYK	počet prekladov
amharský	5
anglický	18
arabský	16
bieloruský	6
bulharský	17
český	51
čínsky	2
esperanto	1
fínsky	1
grécky	3
gruzínsky	1
hebrejský	1
hindský	9
holandský	2
chorvátsky	14
macedónsky	20
maďarský	54
nemecký	24
poľský	29
rumunský	5
ruský	10
slovinský	14
srbský	31
španielsky	8
taliany	7
turecký	2
ukrajinský	12
SPOLU	387

Tabuľka 2: Počet prekladov do jednotlivých jazykov (1996 – 2013) podľa E. Adamovej (2014)

JAZYK	počet prekladov
anglický	17
arabský	19
bulharský	44
český	67
čínsky	1
fínsky	3
francúzsky	9
gruzínsky	1
hebrejský	2
hindský	4
holandský	1
chorvátsky	11
litovský	2
lotyšský	1
macedónsky	9
maďarský	34
nemecký	31
nórsky	2
poľský	32
rumunský	17
ruský	16
slovinský	13
srbský	33
španielsky	11
švédsky	3
taliany	13
turecký	3
ukrajinský	9
SPOLU	410

Počet cieľových jazykov je až 28, ide teda o naozaj pestrú paletu, v ktorej nás zaujali jazyky ako amharčina, hindčina, hebrejčina, arabčina či čínština. Môžeme povedať, že preklad naozaj nie je limitovaný odlišnosťami dvoch kultúr a vytvorí pomyselný most aj medzi takými kultúrami, ktoré môžu byť hodnotovo na míle vzdialené. Prekvapilo nás však slabé zastúpenie španielčiny (8) a taliančiny (7), ktoré dokonca počtom predbehli arabčina (16) a hindčina (9). Prekladateľky z taliančiny Miroslava Vallová a Alessandra Mury zhodne tvrdia, že „*iba okrem niekoľkých jednotlivcov (zväčša profesionálne zainteresovaných jedincov), talianski čitatelia slovenskú literatúru vôbec nepoznajú*“ (In: Adamová, 2014, s. 24). Ako sa zdá, tento trend pokračuje, pričom obdobná situácia nastáva aj pri španielčine. Pri komparácii s obdobím 1996 – 2013 môžeme konštatovať, že slovenská literatúra sa v ostatných šiestich rokoch takmer nedostala do povedomia škandinávskych jazykov. Zatiaľ čo v predošlom období sa vyskytli tri škandinávské jazyky (hoci nie s ohromujúcim počtom prekladov) – nórčina (2), švédčina (3), fínčina (3) –, za posledných šesť rokov nastalo skôr hluché obdobie a štafetu prevzala len fínčina s jedným prekladom.

Treba však povedať, že sme sa zamerali výlučne na diela s podporou SLOLIA, a teda skutočný stav slovenskej literatúry v preklade sa môže líšiť, aj keď sme nepredpokladali, že pôjde o dramatické rozdiely. V snahe overiť túto skutočnosť sme si v databáze LIC vyfiltrovali počet prekladov do niekoľkých cudzích jazykov bez podpory SLOLIA za obdobie 2014 – 2019. Je však možné, že v databáze nemusia byť zaevidované úplne všetky diela vydané bez tejto podpory. Na základe dostupných údajov nás však výsledok veľmi neprekvapil, napr. do angličtiny bolo (bez podpory SLOLIA) preložených **5 diel**, do srbčiny **iba 2** a do poľštiny **ani jedno**. Faktom teda ostáva, že granty SLOLIA sú významnou inštanciou v šírení slovenskej literatúry v zahraničí.

Celkovo možno konštatovať, že napriek veľmi malému záujmu slovenskej translatológie o preklad našej literatúry do cudzích jazykov sa diela slovenských autorov v období 2014 – 2019 prekladali (387 diel), hoci v porovnaní s prekladmi, ktoré naša krajina každoročne importuje, je tento export nízky. Pre porovnanie našich údajov o exporte uvádzame údaje z diplomovej práce od Natálie Popovcovej *The Place Of Translations Of American Literature In Publishing Policy Of Slovak Publishing Houses After 1989* (2017) o importe z vybraných literatúr v rokoch 2014, 2015 a 2016:

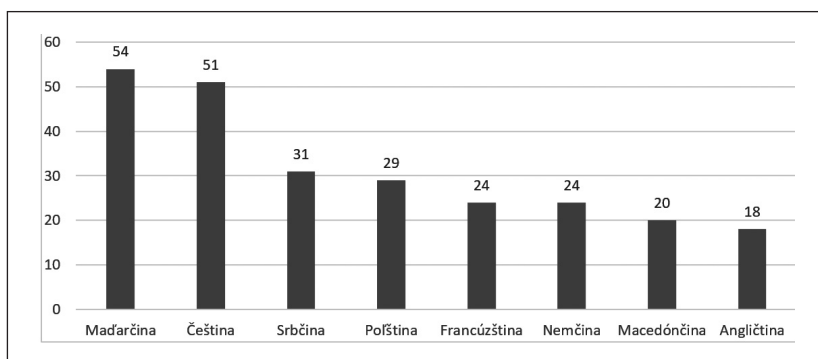
Tabuľka 3: Preklad z vybraných literatúr do slovenčiny (Popovcová, 2017)

	2014	2015	2016
anglická a americká literatúra ²	216	213	180
nemecká literatúra	17	24	17
francúzska literatúra	5	12	10
ruská literatúra	9	7	6
talianska literatúra	6	11	7
španielska literatúra	2	3	2
severská literatúra ³	32	34	17
SPOLU	287	304	239

JAZYK	2014	2015	2016
anglický	2	3	3
nemecký	4	2	2
francúzsky	1	1	0
ruský	1	1	3
taliansky	2	0	1
španielsky	3	0	0
severské jazyky	0	0	0
SPOLU	13	7	9

Na základe uvedených tabuliek badáme trend, že literatúra písaná po anglicky tvorí najväčšiu časť preložených diel na slovenskom knižnom trhu. Podľa N. Popovcovej, americká literatúra začala vystupovať do popredia po roku 1995, v čase, keď zaniklo posledné štátne vydavateľstvo. Odvtedy tvoril preklad z americkej literatúry polovicu celkovo vydaných prekladov na Slovensku a v tomto trende sa okrem roku 2006 nevyskytli anomálie (2017, s. 40). Práve vzorka jazykov, ktorú sme porovnávali s výskumom N. Popovcovej, jasne ukazuje, že ťažisko prekladu slovenskej literatúry sa nachádza na iných frontoch, nie práve v jazykoch uvedených v tabuľke č. 4.

3.2 Podiel prekladov podľa jazykov

Graf 1:

Jazyky, do ktorých sa SVK literatúra najviac prekladá (2014 – 2019)

Z jazykov V4 sa na popredných priečkach drží čeština, čo opäť vyvoláva otázku, či je nutné prekladať do lexikálne a regionálne príbuzného jazyka. Treba však povedať, že u našich susedov je preklad z cudzích jazykov do češtiny v rámci ktorejkoľvek trhovej oblasti podmienený zákonom o štátnom jazyku. Ten pripúšťa výlučne texty v štátnom jazyku (nevytyčuje „zrozumiteľný jazyk“), pričom sa to vzťahuje aj na vydávanie cudzojazyčných knižných titulov. Problematika čeština verzus slovenčina sa prenáša okrem literatúry aj do sféry filmov a seriálov, čo potom úzko súvisí aj s audiovizuálnym prekladom. Český divák celkovo nevidí zo slovenskej produkcie na obrazovkách nič v pôvodnom znení a knihy sa jednoducho preložia, čo značne znižuje kontakt so slovenčinou.

Diametrálne odlišná situácia však vládne na Slovensku, kde čeština vo viacerých oblastiach dominuje – stále je na pultoch kníhkupectiev množstvo kníh dostupných iba v češtine a zároveň filmy/seriály majú český dabing/české titulky. V súčasnosti je v knižnom priemysle už vopred prehratý boj urobiť slovenský preklad zahraničného knižného titulu, ak je už urobený preklad do češtiny. Potvrďuje to aj senior editor Ikaru, Michal Moško: „*Ak chce slovenský vydavateľ vidieť aké-také predaje z knihy, neostáva mu iné, iba priniesť titul na trh ešte predtým, ako bude dostupné české vydanie. To spôsobuje väčší tlak na vydavateľa a najmä prekladateľa, čo sa týka rýchlosti prekladu*“ (Moško, 2013). Podľa nášho zákona o štátnom jazyku (zákon č. 1/1996) je jednoducho český jazyk pre Slovákov zrozumiteľný. Alojz Keníž o tejto „anomálii zrozumiteľnosti“ hovorí: „*Dôsledky sú do očí i uší bijúce. Na jednej strane preferujeme češtinu, kde by sme mohli dať zarobiť slovenským prekladateľom a na druhej strane čeština negatívnym spôsobom*

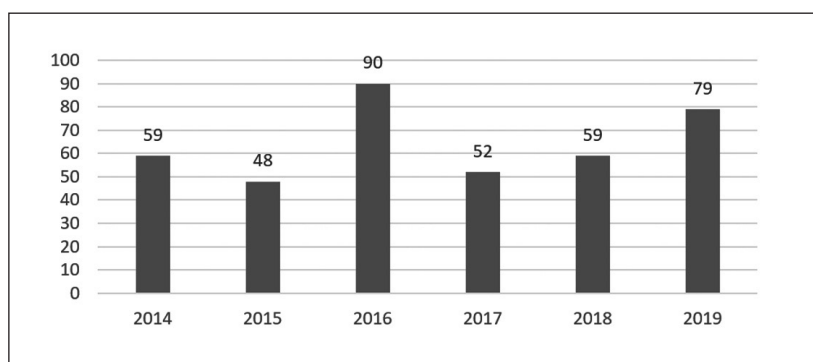
ovplyvňuje používanie slovenčiny, keďže sa nám často počuté cudzie jazykové prvky zdajú prirodzené a normálne“ (Keníž, 2014, s. 64).

V období 1996 – 2013 vyšlo 67 českých prekladov (Adamová, 2014), zatiaľ čo v našom výskume je to za šesť rokov už 51 prekladov, čo predznamenáva istý nárast, ak prihliadame aj na dĺžku skúmaných období. Podobná situácia nastáva aj pri porovnaní celkového počtu prekladov – v predchádzajúcom období (1996 – 2013) bolo celkovo vydaných 410 prekladov s podporou SLOLIA, v našom výskume ide o 387 prekladov za šesť rokov, čo opäť predznamenáva nárast.

V súvislosti s jazykmi je potrebné upozorniť na dva knižné veľtrhy v Budapešti (*Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál*, apríl 2016) a v Paríži (*Livre Paris*, marec 2019) spojené s čestným hosťovaním Slovenska na týchto knižných udalostiach. Pri príležitosti hosťovania dostalo Slovensko možnosť okrem propagácie slovenskej literatúry vydať preklady slovenských titulov do maďarčiny (37) a francúzštiny (19). Z toho vyplýva, že prvenstvo maďarčiny a francúzštiny v prvej osmičke najprekladanejších jazykov má svoje opodstatnenie. Po odrátaní diel preložených na základe účasti na veľtrhu sa nám situácia najprekladanejších jazykov mení. Prvenstvo by prevzala čeština (13 %), čo značí akýsi pokračujúci (z istej časti možno nechcený) trend, keďže prvenstva sa čeština ujala aj v predchádzajúcom období. Francúzština by sa presunula na posledné miesta rebríčka všetkých jazykov, keďže okrem kníh preložených najmä vďaka hosťovaniu na parížskom knižnom veľtrhu *Livre Paris* v roku 2019 sa preložilo iba päť diel. L. Adamová uvádza, že problémom pri preklade do francúzštiny, v ktorej sú naše preložené diela neznáme a počtom dosť obmedzené v porovnaní s inými stredoeurópskymi literatúrami, je absencia pilierových autorov etablovaných na francúzskom knižnom trhu. Autorka ďalej porovnáva túto situáciu s českou literatúrou, ktorá sa vyznačuje piliermi ako Hrabal, Kundera, Škvorecký či Havel (2014, s. 25). Podobný názor zastáva aj prekladateľka do angličtiny, Júlia Sherwood, ktorá hovorí, že „v porovnaní s Českou republikou nemáme vo všeobecnom povedomí anglojazyčných čitateľov na čom stavať. Česká literatúra má svojich veľkánov, každý vzdelanejší človek počul o Haškovi, Hrabalovi, Čapkovi, Kunderovi či Havlovi“ (SME, 17. 9. 2019, online). Júlia Sherwood zo svojich skúseností tiež tvrdí, že „anglofónny trh celkovo nie je otvorený voči prekladovej literatúre (celkovo tvorí len 3 percentá, hoci v tomto smere v posledných 2 – 3 rokoch nastal mierny pokrok a počet prekladových kníh sa už odhaduje až na 5 percent“ (Sherwood, 2020, mailová komunikácia). Plne sa stotožňujeme s týmito názormi a dodávame, že súčasná slovenská literatúra po roku 2000 kráča v „pluralite autorských poetík a existujúcich literárnych štruktúr, v ich heterogénnosti, fragmentárnosti, resp. v čiastkovosti a individualizovanosti jednotlivých iniciatív“ (Passia – Taranenková, 2014, s. 16), a stále čakáme na akési zlomové dielo, ktoré sa stane kánonom. Itamar Evan-Zohar (1979) v rámci teórie polysystému tvrdí, že „veľkí

literárni hráči“ (anglická, francúzska, americká literatúra) nepotrebujú preklad, lebo by mohol ohroziť centrum polysystému. V týchto literatúrach má preto preklad sekundárne postavenie, zatiaľ čo literatúra malého národa (bez ohľadu na dĺžku jeho existencie) má tendenciu prekladovej literatúre poskytovať primárne postavenie (ibid.). Slovensko sa nachádza v pozícii malého národa, a teda v literárnom systéme poskytuje primárne postavenie práve prekladu. Slovenské diela sa prekladajú aj do srbčiny (8 %), ktorá zastáva tretie miesto. Táto skutočnosť je spôsobená najmä tým, že v Srbsku stále žije silná slovenská komunita, ktorá sa presadzuje aj v oblasti prekladu slovenských diel do srbčiny.

3.3 Podiel prekladov jednotlivovo po rokoch

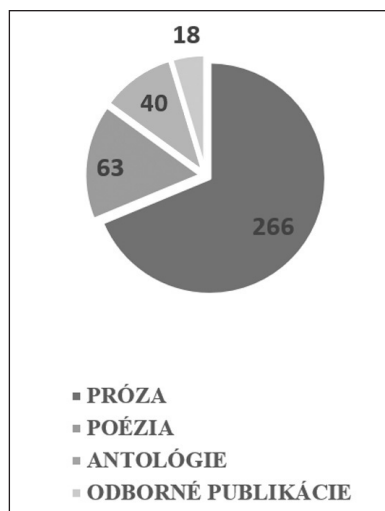

Graf 2:

Celkový počet prekladov v jednotlivých rokoch (2014 – 2019)

Pokiaľ ide o celkový počet vydaných prekladov v jednotlivých rokoch, zistili sme, že najviac prekladov bolo vydaných rokoch 2016 a 2019, čo je však výsledkom čestného hostovania na knižných veľtrhoch v Budapešti a Paríži. Ak by sme na to pozerali bez účasti na veľtrhoch, v roku 2016 by bolo vydaných 53 prekladov a v roku 2019 by to bolo 60 prekladov. Môžeme teda konštatovať, že tak veľtrhy, ako aj účasť na mnohých iných zahraničných podujatiach nám celkom výrazne navyšujú počet preložených diel. Odhliadnuc od týchto udalostí sa skúmané obdobie drží v rozmedzí 50 – 60 prekladov ročne.

3.4 Podiel prekladov podľa typu textu

Graf 3:
Celkový počet vydaných prekladov podľa typu textu (2014 – 2019)

Tabuľka 5: Najprekladanejší slovenskí autori (2014 – 2019)

AUTOR	počet prekladov
P. Vilikovský	14
J. Beňová	11
M. Kompaníková	11
P. Rankov	11
Balla	10
U. Kovalyk	8
P. Krištúfek	8
M. Krajňak	8
I. Dobrakovová	7
J. Juráňová	7

V preklade slovenskej literatúry dominuje najmä próza (69 %) čo pre nás nie je prekvapivým zistením. Vo všeobecnosti sa próza teší väčšej obľube u čitateľov, pričom zahraniční vydavatelia sa orientujú najmä podľa čitateľských preferencií, aby preložené dielo, na ktoré vynaložili nemalé finančné prostriedky, neostalo len tak stáť na pulkoch kníhkupectiev. Myslíme si však, že 63 preložených básnických zbierok určite nie je málo.

Zaujímavosťou je až 40 preložených antológií (v kategórii aj s literárnymi časopismi) – svedčí to o istom kompromise v preklade slovenskej literatúry. Hoci sa autorom nedostane preklad celej knihy, môže byť uverejnená poviedka/novela/báseň spolu s inými autormi, čo tiež vytvára priestor na recepciu, ktorá, ak je pozitívna, môže byť impulzom aj na vydanie celej knihy konkrétneho autora. Pozitívom tohto formátu je aj zoskupovanie autorov podobných poetík, ženských autoriek či autorov, ktorí majú podľa istého kľúča k sebe blízko. V tomto prípade pôsobia antológie aj ako malé „bibliografie“ a zahraniční čitatelia vedia ihneď siahnuť po viacerých autoroch zastupujúcich poetiku/žáner či iný znak, ktorý čitateľa zaujíma. Atribúty antológie sú naozaj výnimočné, ponúkajú množstvo pozitív, problémom však stále ostáva ich malá publicita v rámci čitateľskej obce a ešte menšiu ju majú, keď fungujú v preklade. Potvrdzujú to aj slová J. Sherwood: „Antológie sa možno predávajú aj menej ako diela jednotlivých autorov, ak nemajú

velkú publicitu, čo je v prípade slovenských antológií naozaj zriedkavosť. V kníhkupectvách – aspoň v Londýne – slovenské antológie sotva nájdete, aspoň ja sa nepamätám, že by som niektorú z novších antológií (*Dedalus Book of Slovak Literature* alebo náš *Into the Spotlight*) niekde zahliadla“ (2020, mailová komunikácia). V tabuľke č. 5 uvádzame najprekladanejších autorov za obdobie 2014 – 2019. Prvenstvo patrí Pavlovi Vilikovskému (14) zo staršej strednej generácie autorov s počtom 35 prekladov. V skladbe prvej desiatky autorov však môžeme vidieť aj zvýšený záujem o preklad ženských autoriek (43).

3.5 Propagácia a dotácie pre zahraničných vydavateľ'ov (LIC)

Tabuľka 6: Propagácia prekladov slovenskej literatúry v zahraničí a ročná výška dotácií na podporu prekladu SVK literatúry⁴

	počet propagačných podujatí s účasťou SVK	ročná výška dotácií na preklad SVK literatúry
2014	32	141 027 €
2015	33	187 471 €
2016	27	119 491 €
2017	37	153 455 €
2018	26	175 818 €
2019	19	178 610 €

Posledná tabuľka analýzy v číslach ilustruje podujatia venované propagácii slovenskej literatúry v zahraničí a celkové náklady, ktoré poskytuje LIC každý rok na preklad slovenskej literatúry. Počtom podujatí chceme najmä demonštrovať, že vzhľadom na počet prekladov za jednotlivé roky (pozri graf 3) veľmi aktívne propagujeme slovenskú literatúru v zahraničí, a to nie len v susedných štátoch (napr. aj Káhira, Monterrey, Vilnius). Výšku dotácie v jednotlivých rokoch uvádzame najmä s dôrazom na problémy, s ktorými sa v rámci podpory stretáva aj samotné LIC. Finančná podpora určená práve na preklad nie je dostačujúca, čo LIC aj samo uvádza vo svojich výročných správach: „*Treba pripomenúť, že pridelené finančné prostriedky na Komisiu SLOLIA nie sú postačujúce, lebo záujem o vydávanie diel slovenských autorov v prekladoch v zahraničí sústavne narastá. Bolo by veľmi potrebné navýšiť finančné prostriedky na podporu vydávania prekladov, keďže ide o jeden z najúčinnějších spôsobov šírenia slovenskej literatúry v zahraničí*“ (Výročná správa LIC 2018, s. 42). LIC sa teda mnohokrát dostáva do

patovej situácie a nie je schopné vyplatiť všetky záväzky, ktoré má v danom roku voči zahraničným vydavateľom. Dlh si prenáša do ďalšieho roka, čím uberá z rozpočtu a zároveň nespĺňa základné kritériá štandardnej spolupráce so zahraničným vydavateľom, ktorý má dotáciu dostať do mesiaca, odkedy Komisia SLOLIA obdrží dohodnuté výťažky.

4 ZÁVERY

Kvantitatívna analýza priniesla odpovede na niektoré z výskumných otázok:

- 1) *Ako sa za obdobie 2014 – 2019 zmenila situácia v súvislosti s prekladom slovenskej literatúry? Prekladá sa v priemere viac/menej/takmer rovnako než v období 1996 – 2013 (výskum L. Adamovej)? Aké sú implikácie týchto zistení? Badáme v uplynulom období nejaký trend?*

V porovnaní s výskumom L. Adamovej sa počet vydaných prekladov už za šesť rokov takmer vyrovnal ich počtu v období 1996 – 2013.

Tabuľka 7: Porovnanie s výskumom L. Adamovej (2014)

1996 – 2013	17 rokov	410 prekladov	29 jazykov
2014 – 2019	6 rokov	387 prekladov	28 jazykov

Hoci sa slovenskej literatúre v preklade stále nevenuje zvláštna pozornosť a spomína sa iba okrajovo, na základe štatistického výskumu konštatujeme, že slovenská literatúra je živým organizmom, ktorý sa pohybuje aj mimo Slovenska a určite nestojí len zapadnutá prachom na veľvyslanectvách. Každoročne o tom svedčí okolo 30 podujatí (nielen na veľvyslanectvách), na ktorých máme možnosť propagovať preklady slovenskej literatúry. Počet vydaných prekladov s podporou SLOLIA sa už za šesť rokov temer vyrovnal ich počtu v období 1996 – 2013, ktoré bolo zahrnuté vo výskume L. Adamovej. Rokmi sa teda postupne posúvame k vyšším číslam, aj keď stále je u nás priepastný rozdiel medzi importom a exportom v rámci prekladu, keďže ako literatúra malého národa máme tendenciu ponúkať primárne postavenie prekladom z cudzích jazykov (teória polysystému).

- 2) *Do ktorých jazykov sa slovenská literatúra prekladá najviac?*

Prvú päťku jazykov, do ktorých sa slovenská literatúra najviac prekladá, tvorí maďarčina, čeština, srbčina, poľština a francúzština (graf č. 2).

Slovenská literatúra sa v našom skúmanom období prekladala do 28 jazykov, čo hodnotíme veľmi pozitívne, keďže dobre zastúpené sú aj vzdialené jazyky

(arabčina, hindčina) a niekedy prekonávajú aj geograficky bližšie jazyky. K jazykom, do ktorých sa najviac prekladá, zaraďujeme medzi inými aj maďarčinu a francúzštinu, ktoré však posilnilo čestné hostovanie Slovenska na knižných veľtrhoch. Odhliadnuc od toho by bola na prvom mieste čeština, ktorá pokračuje v trende predchádzajúceho obdobia a zároveň otvára mnohé diskusie na tému česko-slovenskej komunikácie a štátneho jazyka, ktorý je v oboch krajinách definovaný odlišne.

V záveroch chceme ešte podotknúť, že najviac sa prekladá próza, pričom za veľký, no stále nedocenený a nedostatočne propagovaný prínos v šírení slovenskej literatúry v zahraničí považujeme aj preklad antológií. Najprekladanejším autorom bol Pavel Vilikovský, pričom badať aj zvýšený záujem o ženské autorky, ktoré „*vnášajú do slovenskej literatúry nielen nový špecifický pohľad, ale občas aj úplne nové témy (napríklad dnes aktuálna téma života Slovákov a Slovienek mimo Slovenska)*“ (Darovec, 2016). Na základe počtu podujatí propagujúcich preklady slovenských diel (v réžii LIC) nemôžeme povedať, že preklady končia na veľvyslanectvách a nedochádza k ich recepcii v cieľovej kultúre. Podľa B. Németh z LIC je skôr problémom, keď knihy ostanú zapadnuté prachom na policiach zahraničných vydavateľstiev v prípade, že s knihami nepracujú, nepropagujú ich a nesnažia sa ich predať. Práve preto je LIC partnerom zahraničného vydavateľa v propagácii prekladov našej literatúry, finančne podporuje zahraničné cesty autorov, čítačky a iné podujatia spojené s prezentáciou nových prekladov. Z nášho pohľadu, ak je toto partnerstvo dobre nastavené, ešte viac sa otvára cesta k recepcii konkrétnej knihy a zároveň je zahraničný vydavateľ motivovaný, keď vidí, ako aj Slovensko participuje na zviditeľňovaní prekladu.

POZNÁMKY

- 1 Podľa výskumu R. Lička, 87,4 % respondentov nikdy neprekladalo umelecký text zo slovenčiny do angličtiny. (2014, s. 46)
- 2 N. Popovcová vo svojom výskume osobitne uvádza počet prekladov z anglickej a americkej literatúry. V našom výskume pracujeme s jazykmi, a preto uvádzame súčet prekladov z uvedených literatúr.
- 3 Podľa N. Popovcovej tvorí skupinu severskej literatúry nórska, fínska a dánska.
- 4 Všetky údaje v tabuľke sú vybrané z jednotlivých výročných správ LIC. Ide teda o dotácie a podporu podujatí pod záštitou LIC.

LITERATÚRA

- ADAMOVIČ, E. 2014. *Slovenská literatúra v anglickom preklade – história a súčasnosť (1832 – 2013)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. 2014. 164 s.
- DAROVEC, P. 2016. *Súčasná slovenská literatúra je na okraji záujmu verejnosti*. TASR [online]. 2016. [cit. 2020-04-05]. Dostupné na: <<https://www.teraz.sk/knihy/p-darovec-nasa-sucasna-literatura/222782-clanok.html>>.
- DJOVČOŠ, M. – ŠVEDA, P. 2018. *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2018. 243 s. ISBN 978-80-223-4469-2.
- EVAN-ZOHAR, I. 1979. Polysystem Theory. In: *Poetics Today*, vol. 1: 1 – 2. s. 278 – 310.
- GROMOVÁ, E. 2007. Teoretické myslenie o preklade v 80. až 90. rokoch 20. storočia. In: *Myslenie o preklade*. Bratislava: Kaligram, 2005, s. 40 – 55.
- KENÍŽ, A. 2014. Ako ďalej s prekladom v audiovizuálnych médiách? In: *Audiovizuálny preklad: výzvy a perspektívy* / E. Peréz (Janecová), E. Gromová (eds.). Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta. 2014, s. 61 – 69. ISBN 978-80-558-0572-6.
- LIČKO, R. 2014. *Translation into English as a Foreign Language in Slovakia. A Slovak Survey*. Banská Bystrica: Belianum, 2014. 110 s. ISBN 978-80-557-0764-8.
- MOŠKO, M. Vydávanie kníh je romantika aj tvrdý biznis. Metalopolis [online]. 2013. [cit. 2020-04-05]. Dostupné na: <<http://www.metalopolis.net/Articles/6812/MIROSLAV-MOSKO-Vydavanie-knih-je-romantika-aj-tvrdy-biznis/>>.
- PASSIA, R. – TARANENKOVÁ, I. 2014. *Hľadanie súčasnosti. Slovenská literatúra začiatku 21. storočia*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2014. 219 s.
- POPOVCOVÁ, N. 2017. *The Place of Translations of American Literature in Publishing Policy of Slovak Publishing Houses after 1989*, s. 36 – 37 [diplomová práca]. Banská Bystrica: UMB BB. 85 s.
- SHERWOOD, J. 2019. *Slovákovi chýba vlastný Čapek a Kafka. Angličania potom váhajú, či vydávať ich preklady*. SME [online]. 2019. [cit. 2020-04-05]. Dostupné na: <<https://kultura.sme.sk/c/22265596/anglicania-sa-slovenskej-literatury-stale-boja-problem-je-ze-nemame-svojho-capka.html>>.
- CEATL: <<https://www.ceatl.eu/current-situation/translation-statistics>>.
- Literature Across Frontiers: <https://www.lit-across-frontiers.org/wp-content/uploads/2013/03/Translation-Statistics-UK_2017-1.pdf>.
- <https://www.lit-across-frontiers.org/wp-content/uploads/2013/03/Translation-Statistics-Study_May2015.pdf>.
- Zákon o štátnom jazyku Slovenskej republiky: <<https://www.zakonypreludi.sk/zz/1995-270>>.
- Zákon o štátnom jazyku Českej republiky: <<http://www.narodnisjednoceni.cz/images/obr/zakon.pdf>>.

RESUMÉ

With the use of quantitative methods, the paper analyses translations of original Slovak literature for the period 2014-2019 published with the financial support of the grant system SLOLIA. The results were compared with the research of Ludmila Adamová (2014), who analysed the publications from 1996-2013, and with the situation in the translation of Czech literature. For six years, the number of translated works has almost become equal with the number for the period 1996-2013 (410 translations). During the period under study, most of the works were translated into Hungarian, Czech, Serbian, Polish and French. The export in Slovakia is remarkably similar to the export of Czech market.

◆◆◆

Mgr. Ivana Staviarska
Višňová 132/14
083 01 Sabinov
ivana.staviarska@gmail.com

KONTEXTUÁLNY MODEL TLMOČENIA

Pavol Šveda

Pavol Šveda je odborný asistent na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Od roku 2004 pôsobí ako tlmočník a prekladateľ, od roku 2007 je akreditovaným tlmočníkom pre Európske inštitúcie. Od roku 2009 pôsobí na svojej alma mater ako pedagóg tlmočenia, zameriava sa predovšetkým na didaktiku tlmočenia a sociológiu prekladu a tlmočenia. Je spokojný otec dvojičiek a milovník hôr a kníh.

ÚVOD

Od počiatkov skúmania tlmočenia ako kognitívneho procesu, ktorý vyžaduje špecifické mentálne úsilie a predpokladá isté osvojené metódy a postupy, sa objavilo viacero modelov, ktoré proces tlmočenia opisujú graficky či slovne. Najznámejšími sú model úsilia, sekvenčný a gravitačný model D. Gilea (2009), tzv. Parížsky trojuholník D. Seleskovitchovej a M. Ledererovej (1989) a zo slovenských spomeňme model A. Keníža (1980). V tomto príspevku sa pokúsime navrhnúť model tlmočenia, ktorý nijako predošlé spomenuté modely nenahrádza, skôr len ponúka inú perspektívu na pohľad komunikačného procesu, ktorý zahŕňa tlmočenie a osobu tlmočníka. Jeho jadrom je teória relevancie (Sperber & Wilson, 1986), ktorá predpokladá, že podstatou komunikácie je viac ako len doslovný význam výpovede. Práve o túto teóriu opierame aj náš model, ktorý úlohu tlmočníka zasadzujú do širšieho kontextu komunikačnej situácie, práve preto hovoríme o kontextuálnom modeli.

1 TEÓRIA RELEVANCIE

Francúzsky kognitívny antropológ Dan Sperber a anglická psychologička Deirdre Wilsonová v roku 1986 publikovali knihu s názvom *Relevance*, s podtitulom

Communication and Cognition. V tejto knihe predstavujú nový, pragmatický pohľad na medziludskú komunikáciu. Zdôrazňujú, že podstatou ľudskej komunikácie je dekódovanie nielen doslovného významu výpovede, ale aj úmyslu, ktorý rečník výpovedi prikladá. V tomto kontexte hovoria o okázalej komunikácii („*ostensive communication*“), pri ktorej sa rečník snaží upútať pozornosť poslucháča na obsah svojej výpovede. V danom procese sa rečník snaží potvrdiť relevantnosť svojej výpovede a jej obsahu pre poslucháča. Poslucháč prijíma túto komunikáciu ako celok, ktorého súčasťou je okrem informačného obsahu danej výpovede aj očakávanie jej subjektívnej relevantnosti a všetky ostatné senzorické vnemy. Tento celok zasadzuje poslucháč do kontextu svojich predchádzajúcich skúseností, poznatkov a zážitkov. Na základe tohto všetkého môže poslucháč dedukovať, čo mu chcel rečník povedať. Je samozrejmé, že z takejto výpovede si môže vziať omnoho viac, ako len jej doslovný obsah. Ten sa stáva len jednou zo zložiek celkového obsahu výpovede. E. A. Nida (1964) rozoznáva nielen komunikačné, ale aj psychologické šumy.

Ak teda politik hovorí o potrebe podporiť kompromisný návrh istého zákona, ako poslucháči vnímame omnoho viac než len samotnú argumentáciu a lingvistickú rovinu jeho výpovede. Vnímame jednak osobu daného politika, pozorujeme jeho mimiku, výber lingvistických prostriedkov, intonáciu aj tón reči. To všetko zasadzujeme do kontextu našej predchádzajúcej skúsenosti s daným politikom ako jednotlivcom, ale aj príslušníkmi jeho strany či politikmi celkovo. Podvedome porovnáваме túto výpoveď s inými podobnými situáciami, zasadzujeme rečníkove slová do kontextu aktuálneho stretnutia, predchádzajúcich aj nasledujúcich rečníkov a zároveň vnímame jeho výpoveď v širšom rámci spoločenského vývoja. V tomto pestrom kaleidoskope vyslovených, no najmä nevyslovených informácií a emócií je doslovný obsah politikových slov len jednou zložkou celkovej komunikácie.

D. Sperber a D. Wilsonová (1995) rozvíjajú svoju teóriu v oveľa širšom antropologickom kontexte a svojim bádáním výrazne prispeli k rozvoju pragmatolingvistiky. Pre naše uvažovanie o postavení tlmočníka v komunikačnej situácii však postačí aj takýto veľmi povrchný úvod. Je dostatočný na to, aby sme každú komunikačnú situáciu vnímali práve cez optiku teórie relevancie ako komplexný, mnohohrstevný proces, v ktorom je samotný obsah vypovedaných slov len jednou zo zložiek, ktoré musí tlmočník vziať do úvahy.

2 MODELY TLMOČENIA

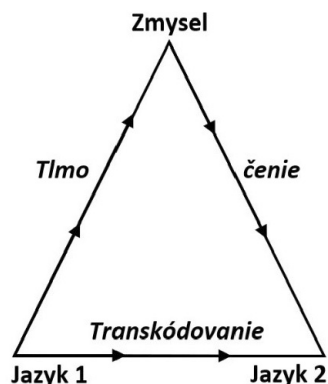
Podľa Robina Settona by sme mohli modely tlmočenia rozdeliť na dve základné kategórie: vzťahové a kognitívne modely (Setton, 2013). Kým vzťahové modely

opisujú tlmočenie ako interakciu viacerých komunikačných aktérov a definujú tlmočenie cez postavenie tlmočníka v komunikačnej situácii, kognitívne modely vysvetľujú mentálnu (kognitívnu) rovinu tlmočenia ako súboru procesov a činností prebiehajúcich v hlave tlmočníka. Franz Pöchhacker (2005) rozlišuje medzi viacerými kategóriami modelov tlmočenia a pri predstavovaní svojho vlastného modelu ponúka chronologický pohľad na vývoj modelov tlmočenia.

2.1 Kognitívne modely tlmočenia

Snaha zadefinovať tlmočenie sa vždy pohybovala medzi R. Settonovými dvoma kategóriami a zodpovedala aj aktuálnemu vývoju v iných vedných disciplínach, predovšetkým v lingvistiky, ale aj neurológii. Prvým komplexnejším modelom, ktorý popisoval proces (simultánneho) tlmočenia, bol model anglického psychológa Davida Gervera. D. Gerver už od šesťdesiatych rokov skúmal tlmočenie ako fenomén z pohľadu psychológa a opísal ho ako proces „*komplexného spracovávania informácií, ktorý zahŕňal prijímanie, ukladanie, analyzovanie a transformovanie hovorenej informácie*“ (1975, s. 119). D. Gerver, ktorý priznáva, že jeho model je komplexný práve tak, ako je komplexná činnosť tlmočenia (ibid., s. 124) pomenúva jednotlivé operácie vstupu informácií, ich uchovávanie v krátkodobej, pracovnej pamäti, rozkódovania a opätovného zakódovania a následne výstupu. Zaujímavým konceptom, ktorý D. Gerver opisuje, je princíp akejsi nárazníkovej pamäte, ktorá slúži na podržanie informácií a ich neskoršie spracovanie.

Kým D. Gerverov model bol viac-menej obmedzený na simultánne tlmočenie a I. Čenková ho označuje ako „*psychologický model tlmočenia*“ (2008, s. 69), model Danice Seleskovitchovej (1968) je uplatniteľný na všetky typy tlmočenia práve vďaka svojej univerzálnosti. Interpretatívny model, ktorý autorka predstavila v roku 1968, sa stal veľmi známym a medzi tlmočníkmi aj pedagógmi tlmočenia veľmi obľúbeným. D. Seleskovitchová opisuje jadro procesu tlmočenia (a koniec koncov aj prekladu) pojmom *deverbalizácia*. Pri tlmočení sa neprekódujú len slová medzi zdrojovým a cieľovým jazykom, ale tlmočník „*vyzlieka*“ význam výpovede z obalu slov v zdrojovom jazyku a v tejto abstraktnej, *deverbalizovanej*, podobe ho vzápätí „*oblečie*“ do slov v cieľovom jazyku. Interpretatívny

Obr. 1

Model D. Seleskovitchovej a M. Ledererovej (1984, s. 185)

model tlmočenia, postavený na teórii zmyslu („*théorie du sens*“) D. Seleskovitchová predstavila spolu s ďalšou didaktickou tlmočenia Marianne Ledererovou v diele *Interpréter pour traduire* (1984).

Za prirodzeného nástupcu interpretatívneho modelu tlmočenia možno označiť model úsilia D. Gilea, mimoriadneho a všestranného odborníka, ktorý sa preslávil predovšetkým svojim dielom *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training* (Gile, 2009). Jeho model úsilia je veľmi populárny práve v kontexte didaktiky tlmočenia, keďže umožňuje obrazne segmentovať paralelne prebiehajúce procesy pri konzekutívnom aj simultánnom tlmočení a pomáha nám o nich uvažovať ako o samostatných činnostiach, ktoré čerpajú z jednej limitovanej kapacity našej pozornosti, resp. kognitívnej kapacity. Tieto samostatné činnosti však na seba veľmi úzko nadväzujú nielen tým, že sa delia o limitovanú kognitívnu kapacitu, ale aj tým, že sa navzájom podmieňujú. D. Gileov model nadväzuje na psychologickú líniu, ktorú pred ním načrtla D. Seleskovitchová a M. Ledererová, je tak doteraz najznámejším príkladom kognitívneho modelu tlmočenia.

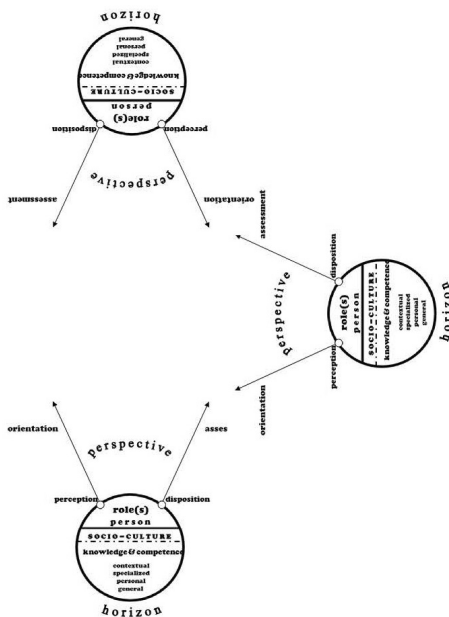
Prejdime ešte na opačnú stranu vtedy existujúcej železnej opony. Ako poznamenáva I. Čenková (2001), na západe po dlhé obdobie Studenej vojny existovalo len veľmi obmedzené povedomie o pestrom a intenzívnom výskume tlmočenia v krajinách vo sfére vplyvu Sovietskeho zväzu. Jedným z popredných teoretikov tlmočenia bol praktizujúci tlmočník Gelij Vasiljevič Černov. Jeho model pravdepodobnostnej predikcie sa zameriaval na simultánne tlmočenie a skúmal objektívnu a subjektívnu redundanciu. G. V. Černov podrobne rozlišoval zdroje informácií v procese tlmočenia a tým aj zdroje redundancie, ktoré na jednej strane mohli tlmočníkovi pomáhať, no na druhej strane mohli pôsobiť aj zavádzajúco. Jeho model podrobne mapuje tvorbu úsudkov z kontextu komunikácie a tiež na základe predchádzajúcej tlmočnikovej skúsenosti a poznatkov (subjektívna redundancia) (Černov, 2004). Práve množstvo praktických príkladov, ktoré G. V. Černov vo svojej knihe uvádza, dokumentuje, aký významný vplyv má na tvorbu tlmočnickovho úsudku celé spektrum faktorov, od rečníka, cez čas a miesto podujatia až po adresáta prejavu (ibid.). Práve týmto premostením sa približuje aj druhej skupine modelov tlmočenia, ktoré R. Setton (2013) nazýva „vzťahové“.

2.2 Vzťahové modely tlmočenia

Kým dosiaľ spomenuté modely formované predovšetkým v prostredí západnej Európy by podľa R. Settona zapadali do kategórie kognitívnych modelov, koncom sedemdesiatych rokov 20. storočia sa na nemeckých univerzitách, predovšetkým pod vplyvom funkcionalistických škôl myslenia o preklade a tlmočení,

presadzovalo uvažovanie o tlmočení vo vzťahovej rovine (Setton, 2013). Najznámejšou bola práve Vermeerova teória *skoposu* (Reiss & Vermeer, 1984/2014). Pre každé uvažovanie o tlmočení ako procese je podľa tejto teórie najprv nevyhnutné poznať účel výpovede a špecifickú situáciu, v ktorej sa tlmočník nachádza. Pochopenie a opísanie konkrétnych komunikačných situácií, pri ktorých dochádza k tlmočeniu, nám následne umožňuje transponovať tieto súvislosti do modelov, ktoré zovšeobecňujú tlmočenie ako proces. Práve na tomto princípe postavila jeden z prvých vzťahových modelov v roku 1976 aj nemecká tlmočička a didaktička tlmočenia Hella Kirchhoffová. Jej model komunikačného systému dvoch jazykov a troch strán vychádzal z komunikačnej teórie a zdôrazňoval fakt, že okrem samotnej verbálnej zložky obsahuje tlmočený obsah aj neverbálnu zložku a je zaradený do špecifického kontextu, zarámcovaného sociokultúrnym prostredím (Pöchhacker, 2005).

Na modely vychádzajúce z funkcionalistických lingvistických teórií nadviazali aj ďalší teoretici tlmočenia z okruhu nemecky hovoriacich krajín. Vybrali by sme ešte model Franza Pöchhacker z Viedenskej university. Jeho model (2005), ktorého názov by sme mohli preložiť aj ako „model interakcie“ („*Interactant Model of the interpreting situation*“) vychádza z pochopenia a opísania konkrétnej situácie,

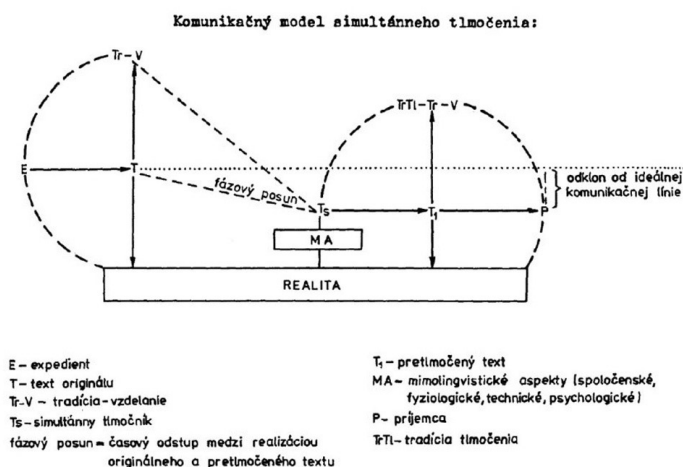

Obr. 2
Model F. Pöchhacker (2005, s. 689)

pri ktorej dochádza k tlmočeniu. Na opísanie konkrétnej situácie musíme poznať perspektívu jednotlivých účastníkov, ich uhol pohľadu a všetko, čo formuje ich hodnotenie danej situácie. Tieto faktory definujú psychologické nastavenie voči ostatným aktérom komunikačnej situácie. Okrem toho je každý z aktérov komunikácie, ktorí sú pri tlmočení minimálne traja, formovaný aj konkrétnou rolou, ktorú v danej situácii zastáva (predsedajúci, obžalovaný, hosťiteľ, tlmočník...), ovplyvňuje ho aj jeho socio-kultúrne zázemie.

Pri vzťahových modeloch tlmočenia, predovšetkým v jeho konzekutívnej podobe treba zdôrazniť, že ich význam a dôležitosť sa ukázala predovšetkým v kontexte rozvoja uvažovania o komunitnom tlmočení. Hoci aj pri konferenčnom tlmočení je spektrum formátov tlmočených podujatí široké, úloha tlmočníka je tu viac-menej vopred presne definovaná. Či už ide o obchodné rokovanie, odbornú konferenciu alebo tlačovú besedu, rola tlmočníka je jasne vymedzená konvenciami. V prípade komunitného tlmočenia je však dynamika stretnutí výrazne vyššia. Neraz ide o veľmi intímne témy či mimoriadne zložité podmienky, postavenie jednotlivých aktérov komunikačnej situácie sa môže dynamicky meniť a vyvíjať aj v priebehu tlmočenia. Správne pochopenie postavenia tlmočníka a jeho role je teda nevyhnutné na presné opísanie jeho činnosti a adekvátne nastavenie očakávaní.

Na záver nemôžeme nespomenúť uvažovanie o komunikačnom modeli tlmočenia z prostredia slovenských škôl. Alojz Keníž v roku 1980 predstavil svoj komunikačný model tlmočenia, ktorý v podstatne transponuje komunikačný model prekladu A. Popoviča (1975) na oblasť tlmočenia. A. Keníž (1980) venuje osobitnú pozornosť postaveniu tlmočníka v komunikačnom procese nielen voči

Obr. 3

Model A. Keníža pre simultánne tlmočenie (1980, s. 54)

rečníkovi (expedientovi) a príjemcovi tlmočeného textu. Mimoriadnu pozornosť venuje mimolingvistickým činiteľom, ktoré môžu zásadne ovplyvniť kvalitu tlmočenia (ibid., 1980). Tými sú napríklad stresové činitele (napríklad miera pripravenosti tlmočníka alebo atmosféra na rokovaní) alebo havarijné situácie, akými je napríklad zlyhanie technického vybavenia.

3 KONTEXTUÁLNY MODEL TLMOČENIA

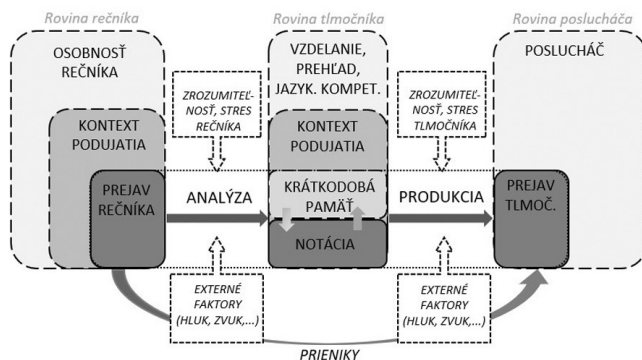
Ako príspevok do početnej skupiny predstavených modelov tlmočenia vníma-
me aj našu snahu o opísanie procesu tlmočenia. Naš model nijako nenahrádza
existujúce modely a jeho ambíciou je len skombinovať a syntetizovať podstatné
prvky viacerých modelov tlmočenia do jedného celku, ponúka tak opäť jeden
z možných pohľadov na to, ako vnímať proces tlmočenia. Pri jeho koncipovaní
hrala významnú úlohu predovšetkým vlastná skúsenosť s tlmočením na rôznych
fórach, od stretnutí na najvyššej formálnej úrovni, cez rôzne technické stretnu-
tia a audity až po pozorovanie neformálneho a neštruktúrovaného spontánneho
tlmočenia. Ako zdôrazňujú R. Setton a A. Dawrant, pri rozvíjaní konceptu teórie
relevancie je „*kvalita komunikácie je kompromisom medzi účinkom efektov, ktoré
poslucháč dokáže odvodiť z prejavu, a úsilím potrebným na ich pochopenie*“ (2016,
s. 112). Práve tlmočnickova schopnosť zasadiť pretlmočený text do širšieho kon-
textu, ktorý je zrozumiteľný poslucháčovi a zároveň zachováva obsah, intenciu aj
podanie rečníka, je rozhodujúca pre úspešné tlmočenie.

Pri pohľade na náš model je zrejmé, že jeho podstatnou črtou je práve dôraz
na zasadzovanie tlmočených informácií do kontextu. Práve túto skúsenosť sme si
nespočetnekrát overovali pri vlastnej tlmočnickej praxi. Identické slovné spoje-
nia, vety a aj dlhšie textové celky môžu byť nositeľmi celkom odlišných myšlienok
a emócií. Tlmočenie nie je automatické prekódovanie štatisticky najpravdepod-
obnejšieho významu slov medzi zdrojovým a cieľovým jazykom. Ak by to tak
bolo, pripomínalo by to neslávne známe preklady automatických prekladačov.
Pre úspešné tlmočenie je nevyhnutné, aby tlmočník zasadil prejav rečníka do (1.)
kontextu podujatia, napríklad diskusie, ktorá práve prebieha a prebiehala bez-
prostredne pred vystúpením, či do tematického rámca daného podujatia. Pojem
„primár“ bude mať napríklad celkom iný význam na lekárskej konferencii a na
podujatí venovanému jadrovej energetike. Tlmočník musí však okrem kontextu
daného podujatia neustále vnímať aj (2.) osobnosť rečníka. To, kto hovorí dané
slová, zohráva rovnako významnú, ak aj nie významnejšiu rolu ako kontext po-
dujatia. Rodová, rasová alebo náboženská identita rečníka, jeho predchádzajúci
verejný, ale aj súkromný život, to všetko zohráva dôležitú rolu pri interpretácii
konkrétnych slov. Ako príklad si vezmeme situáciu, ak anglický pojem „*nigger*“

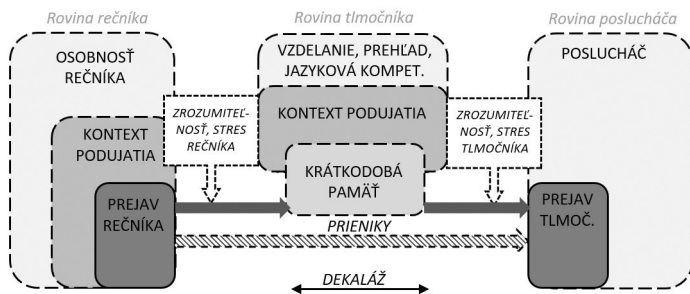
použije človek s bielou pletou, a človek afroamerického pôvodu (pozri napr. Kennedy, 1999). Samotný informačný obsah prejavu spolu s kontextom podujatia a osobnosťou rečníka tak tvorí rovinu rečníka, ktorá je identická pre každý typ a formát tlmočenia.

Druhou rovinou je rovina tlmočníka. Tú už ovplyvňuje modalita tlmočenia, ako vidno v modeloch pre konzekutívne aj simultánne tlmočenie. Rozdiel je však len na základnej úrovni spracovania tlmočeného textu. Kým pri konzekutívnom tlmočení je na primárnej úrovni zastúpená okrem krátkodobej pamäte aj tlmočnická notácia, pri simultánnom tlmočení je to už len pamäť. Ďalšie dve úrovne už zostávajú rovnaké. Tlmočník opäť pracuje s pojmami a informáciami, ktoré zazneli na danom podujatí, ktoré si pripravil v rámci prípravy na podujatie a všetky tieto informácie si zasadzujú do kontextu podujatia (1.), ktorý je jeho primárnym referenčným rámcom. Na zmiernenie informačnej nevýhody, ktorá je pre tlmočníka daná z povahy jeho postavenia voči ostatným aktérom podujatia a zdôrazňujú ju viacerí autori (napr. Černov, 2004; Gile, 2009), zohráva mimoriadne dôležitú úlohu príprava tlmočníka na podujatie a priebežné oboznamovanie sa s témou tlmočenia priamo na mieste. Práve tak môže tlmočník aspoň čiastočne kompenzovať svoju asymetrickú pozíciu, ktorá je výrazná predovšetkým na začiatku podujatia. Tieto informácie dopĺňa referenciami, ktoré čerpá z hĺbky vlastnej skúsenosti, svojho vzdelania, všeobecného prehľadu a jazykovej kompetencie v oboch používaných jazykoch (2.). V tomto smere je veľmi nápomocný Gileov gravitačný model (2009), ktorý opisuje, ako dostupnosť jazykových prostriedkov v pamäti tlmočníka zásadne ovplyvňuje jeho výkon. Z dlhodobého hľadiska je podstatný adekvátny kompetenčný rámec tlmočníka v jazykovej aj všeobecnej rovine (pozri Šveda, 2016).

Tretou rovinou je v konečnom dôsledku rovina poslucháča. Na schémach k nášmu modelu už v prípade tretieho bloku chýba odkaz na kontext podujatia čo je spôsobené tým, že je model opísaný z pohľadu tlmočníka. Kým pri rečníkovi umiestňujeme ním podávané informácie do kontextu podujatia, v prípade poslucháča, ktorý je pasívny, len berieme do úvahy jeho špecifiká. Pri svojej práci a výbere vhodných jazykových prostriedkov, ako aj pri rozhodovaní o tom, ktoré informácie si vyžadujú vysvetlenie a doplnenie a ktoré naopak možno redukovať, musí tlmočník brať do úvahy aj poslucháča a jeho (predpokladanú) pozíciu voči informáciám obsiahnutým v prejave. Pre cudzinca, ktorému tlmočíme v Terchovej, si napríklad odkaz na „Jurka Jánošíka, nášho rodáka“ vyžaduje aspoň redukovanú doplňujúcu informáciu, ak predpokladáme, že o našom zbojníkovi počuje prvýkrát. Podobne napríklad vysvetľovanie rutinne používanej skratky OČTK (orgány činné v trestnom konaní) má zmysel, ak tlmočíme cudzincovi či zadržanej osobe s nižším vzdelaním, no nemusíme sa tým ako tlmočník zaťažovať, ak tlmočíme pre príslušníkov polície či prokuratúry.

Obr. 4
Kontextuálny model pre konzekutívne tlmočenie

Obr. 5
Kontextuálny model pre simultánne tlmočenie

Špecifickú rolu pri tlmočení zohrávajú prieniky, sú to napríklad vlastné mená alebo všeobecne známe pojmy, ktoré poslucháč zachytí v originálnom prejave aj bez toho, aby ovládal jazyk rečníka. Povedzme, že cudzinec zachytí v Slovenskom texte pojem „protesty Gorila“, keďže pojem gorila je všeobecne zastúpený aj v iných jazykoch, bude poslucháč prirodzene očakávať, ako sa tento pojem objaví v pretlmočenom texte. Pri podobných príkladoch musí tlmočník neustále vyhodnocovať, ktoré pojmy môžu takto preniknúť z originálneho textu priamo k poslucháčovi, použiť ich v pretlmočenom texte a v prípade potreby vysvetliť. Význam správneho pretlmočenia takýchto prienikov je najmä v subjektívnej dôvere poslucháča, ale aj rečníka voči tlmočníkovi. Kým pri konzekutívnom tlmočení sú tieto prieniky čiastočne odsadené väčším časovým rozdielom spôsobeným tlmočením, pri simultánnom tlmočení prichádzajú k poslucháčovi priamo a tlmočník má kratší čas na ich spracovanie.

ZÁVER

Náš kontextuálny model tlmočenia možno z pohľadu Settonovej klasifikácie zaradiť skôr medzi vzťahové modely, hoci kladie významný dôraz na informačné súvislosti tlmočeného textu. Neskúma a neopisuje kognitívne procesy prebiehajúce v mysli tlmočníka, túto úlohu mimoriadne dobre splnili spomínané modely iných autorov (napr. Gerver, 1975; Černov, 2004; Gile, 2009). Na druhej strane ani nekladie dôraz na konkrétnu konšteláciu vzťahov v konkrétnej komunikačnej situácii, ako napríklad Pöchhackerov model (2005). Z pohľadu jeho pragmatického nastavenia sa skôr podobá na jednoduchý model R. Settona a A. Dawranta (2016), no zdôrazňuje najmä spracovávanie obsahovej stránky tlmočeného textu. Domnievame sa, že práve zasadzovanie tlmočeného prejavu do kontextu konkrétneho podujatia, špecifickej osobnosti rečníka a zohľadňovanie postavenia poslucháča je zásadné na optimálne naplnenie tlmočnickovho poslanca. Podľa D. Gilea (2009) je poslaním prekladateľov a tlmočníkov v prvom rade služba pre konkrétnych ľudí, ktorí majú konkrétne ciele a ich výpovede sú len nástroje, ktorými chcú tieto ciele dosiahnuť. R. Setton a A. Dawrant hovoria o tlmočení ako o kognitívnej mediácii v konkrétnej komunikačnej situácii (2016). Vraciame sa tak aj k Sperberovej a Wilsonovej teórii relevancie (1995), v ktorej je samotná verbálna zložka výpovede len jedným z nástrojov, ktoré majú upriamiť pozornosť poslucháča na prenášanú informáciu. Výpoveď je tým relevantnejšia, čím nižšia je náročnosť mentálneho spracovania prijímaných informácií. Nemalú úlohu zohráva práve formálna stránka výpovede, výber konkrétnych verbálnych aj mimoverbálnych komunikačných prostriedkov. Práve zasadzovanie výpovede do širšieho informačného kontextu a čo najoptimálnejšie formálne spracovanie výpovede je príspevkom tlmočníka k znižovaniu tejto mentálnej náročnosti. Dalo by sa povedať, že pri optimálnom tlmočení sa znižuje náročnosť mentálneho spracovania na strane poslucháča a zvyšuje sa tak pozitívny kognitívny efekt na strane poslucháča. Žiada sa dodať, že neraz ide o nepriamu úmeru a cenou za čo najnižšiu mentálnu náročnosť spracovania výpovede na strane poslucháča môže byť vysoká kognitívna záťaž na strane tlmočníka.

Veríme, že náš model môže prispieť k širšiemu uvažovaniu o postavení tlmočníka v komunikačnej situácii. Najmä z pohľadu študentov tlmočenia bude užitočným rámcom, ktorý im pomôže lepšie vyhodnocovať konkrétne komunikačné situácie, správne sa rozhodovať pri hľadaní optimálnych riešení v procese tlmočenia a v neposlednom rade aj podčiarkne dôležitosť a význam prípravy na tlmočenie.

LITERATÚRA

- ČENKOVÁ, I. 2001. *Teorie a didaktika tlumočení I*. Praha: Univerzita Karlova, 2001.
- ČENKOVÁ, I. 2008. *Úvod do teorie tlumočení*. Praha: Česká komora tlumočnicku znakového jazyka, 2008.
- ČERNOV, G. V. 2004. *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting: A probability-prediction model*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B. V., 2004.
- GERVER, D. 1975. A Psychological Approach to Simultaneous Interpretation. In: *Meta*, 20(2), s. 119 – 128. 1975.
- GILE, D. 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training* (Rev. vyd.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B. V., 2009.
- KENÍŽ, A. 1980.: *Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1980.
- KENNEDY, R. L. 1999. Who Can Say „Nigger“? And Other Considerations. In: *The Journal of Blacks in Higher Education*, s. 86 – 96, 1999.
- NIDA, E. A. 1964. *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill, 1964.
- PÖCHHACKER, F. 2005. From Operation to Action: Process-Oriented in Interpreting Studies. In: *Meta*, 50(2), s. 682 – 695, 2005.
- REISS, K., & VERMEER, H. J. 1984. *Towards a general theory of translational action: skopos theory explained*. Oxon/New York: Routledge, 2014.
- SELESKOVITCH, D., & LEDERER, M. 1984. *Interpéter pour traduire*. Didier Erudition, 1984.
- SETTON, R. 2013. Models of Interpreting. In: C. A. Chapelle, *The Encyclopedia of Applied Linguistics* (s. 3722 – 3730). Blackwell Publishing Ltd., 2013.
- SETTON, R & DAWRANT, A. 2016. *Conference Interpreting – A Complete Course*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016.
- SPERBER, D., & WILSON, D. 1995. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 1995.
- ŠVEDA, P. 2016. *Vybrané kapitoly z didaktiky simultánneho tlmočenia*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016.

RESUMÉ

Numerous models describe the process of interpretation. Setton (2013) distinguishes between external (relational) and internal (cognitive) models of conference interpreting based on the perspective each model takes. This paper has attempted to build on existing models, synthesise their individual strengths, and propose a new, contextual model of interpreting. The contextual model, inspired by the Relevance theory of Sperber and Wilson (1995), lays emphasis on setting the information processed by the interpreter

primarily into the context of the particular event and secondarily into the context of the speaker's personality. Whether in simultaneous or consecutive interpreting, the interpreter has to process, analyse and convert each unit of information to the target language in a permanent connection with the wider informational framework of the particular event while considering individual specificities of the speaker. Such contextual processing of information may present an increased cognitive load for the interpreter but significantly eases the information transfer for the listener.

◆◆◆

Mgr. Pavol Šveda, PhD.
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
811 44 Bratislava
pavol.sveda@uniba.sk

ROZHOVORY

PREKLADOPÉDIA 4

AUDIOVIZUÁLNY PREKLAD V SKRATKE

Mgr. Lucia Paulínyová, PhD. sa už vyše desať rokov prakticky a teoreticky venuje audiovizuálnemu prekladu, zameriava sa najmä na dabingový preklad a dabingovú úpravu, ale má skúsenosti aj s prekladom titulkov. Audiovizuálny preklad bol aj témou jej dizertačnej práce, ktorú úspešne obhájila a následne vyšla v upravenej podobe v knižke Z papiera na obraz: proces tvorby audiovizuálneho prekladu. Spolupracuje hlavne s televíziou RTVS, ale v minulosti spolupracovala aj s televíziou JOJ. Venovala sa aj umeleckému prekladu, prekladala knihy pre Ikar, v súčasnosti sa na materskej dovolenke venuje najmä korektúram umeleckých a odborných publikácií a prekladom pre RTVS.

Ako by ste v skratke opísali čaro audiovizuálneho prekladu?

Musím sa priznať, že audiovizuálny preklad mi učaroval už počas prvých ročníkov štúdia na univerzite. Snívala som, že raz budem prekladať známe filmy, uvidím ich ako prvá a dokonale preložené ich sprostredkujem slovenským divákom. V druhom ročníku som mala v strede na ploche počítača súbor s názvom My dream job, v ktorom som mala vypísané všetky dabingové štúdiá a postupne som sa ich pokúšala oslovovať. Na dabingu ma priťahovalo hlavne spojenie obrazu, zvuku a jazyka, komplexnosť tohto typu prekladu a prepojenie znalostí z viacerých odborov. Prekladateľ si v domácom prostredí skúša prácu dabingového herca, usiluje sa čo najviac vcítiť do úlohy dabingového režiséra či zvukára a pripraviť im scenár tak, aby sa im s ním čo najľahšie pracovalo. Okrem „klasických“ prekladateľských zručností sa od neho vyžaduje znalosť fonetiky a schopnosť započúvať sa do melódie cudzojazyčnej vety a tvorivo a prirodzene do nej vložiť slová v inom jazyku. No kto by si to nechcel vyskúšať?

Pri audiovizuálnom preklade niekedy nastávajú situácie, keď sa prekladateľ musí zamýšľať nad vynechávaním z prekladu. Ako sa v takom prípade správne rozhodnúť? Dá sa to?

Najmä pri preklade z angličtiny rieši audiovizuálny prekladateľ problematiku vynechávania prakticky neustále. Anglické slová sú zvyčajne monoslabičné,

slovenské zas dvoj- až trojslabičné. K tomu ešte pridajme rýchlu dikciu, skrátené vyjadrovanie a „prehĺtanie“ niektorých slabík a prekladateľ má neraz hlavu v smútku. Ja sa snažím nič nevynechávať, ale len skracovať. Ak sa už uchýlim k vynechaniu, ide o slová či spojenia, ktorých vypustenie diváka o nič neukráti. Napríklad v dialógu dvoch osôb môžeme pokojne vynechať oslovenie, nemusí byť v každej vete. Často pomáha aj obraz a možno vynechať niečo, čo na ňom divák jasne vidí, a tak divák nepríde o žiadnu informáciu. Prípadne uplatním simplifikáciu, teda miesto dlhšieho vyjadrenia využijem kratšie synonymum, miesto obrazného pomenovania priame a potom sa to na inom mieste usilujem divákovi vynahradiť.

Môže sa audiovizuálnym prekladom užiť aj začínajúci prekladateľ?

Povedala by som, že začínajúci prekladateľ sa môže užiť prekladom, ale nielen audiovizuálnym. Nových prekladateľov berú totiž v štúdiách spočiatku ako záložníkov. Ak im „starý“ prekladateľ vypadne a potrebujú preklad nýchlo spraviť, oslovia aj „nových“. Ak sa osvedčia, oslovia ich po čase znova a takto sa postupne dostanú do „užšieho kruhu prekladateľov“ (ako ho ja nazývam). Týchto prekladateľov štúdiá oslovujú neustále, nemajú núdzu o prácu a z mojich skúseností si dokonca niekedy môžu z viacerých audiovizuálnych diel prácu vyberať.

V diskusiách sa často objavujú laické hodnotenia audiovizuálneho prekladu. Ako vnímate stav slovenského audiovizuálneho prekladu ako odborníčka?

Musím priznať, že často, bohužiaľ, nemožno hovoriť o tvorbe slovenského znenia či tvorbe titulkov, ale skôr o pásovej výrobe. Za čo najkratší čas treba vyrobiť čo najviac a ešte k tomu čo najlacnejšie. Klasika. Výsledkom sú preto neraz nekvalitné titulky a nesynchronny a neprirodzený dabing, ktorý sa ozaj nedá pozerať a aj mňa mnoho ráz odradil od pozerania televízie. No nemám rada, keď sa všetko hádže do jedného vreca, popri nevydarených prekladoch nájdeme aj mnohé vynikajúce. Vždy to závisí od prekladateľa i od celého tímu tvorcov. Mnohé veľkorozpočtové filmy a najmä 3D filmy premietané v kinách sú preložené priam bravúrne a divák len žasne nad prekladateľovou kreativitou. Dokonca ma už prekvapila aj výborná kvalita niektorých amatérskych titulkov. Ja som večná optimistka a som presvedčená, že keby zadávatelia na prekladateľov tak časovo a finančne netlačili, vznikalo by oveľa viac hodnotných prekladov.

Myslíte si, že streamovacie služby, ako napr. Netflix, ovplyvnia preferencie slovenských divákov a zvýšia popularitu titulkov?

Popularita titulkov v posledných rokoch nepochybne narástla. Streamovacie služby k tomu určite ešte dopomôžu. Nemyslím si však, že dabing pôjde úplne do úzadia. Stále sa nájde mnoho „pohodlných“ divákov, ktorým sa v neskorých

nočných hodinách nechce čítať, prípadne chcú film počúvať v pozadí popri inej práci, nehovoriac o deťoch či starších divákoch so slabším zrakom, pre ktorých je čítanie titulkov neprijateľné.

Opíšete nám svoj obľúbený prekladateľský oriešok?

Skúste vo filme adekvátne preložiť odpoveď vojaka generálovi „Yes, sir.“ „Rozkaz, pán generál“ bude asi pridlhé, však? ☺

Ako môže prekladateľovi pri tvorbe dialógových listín pre dabing pomôcť osobná návšteva dabingového štúdia? Čo sa pri nahrávaní dabingu môže doúčiť prekladateľ?

Prekladateľ sa môže pri návšteve štúdia naučiť všetko o procese tvorby nového jazykového znenia. Podľa môjho názoru je táto skúsenosť na nezaplatenie a odporúčam ju všetkým audiovizuálnym prekladateľom, nielen začínajúcim, ale aj skúseným. Ja som sa spočiatku chodila pozeráť na nahrávky takmer všetkých svojich preložených diel, robila som si počas nich poznámky, ak museli herci alebo režisér niečo počas nahrávky zmeniť, doma som skúmala prečo a cez prestávky som ich bombardovala všelijakými otravnými otázkami. Dabingový preklad je len prvým krokom v tvorbe slovenského znenia, na ktorom spolupracuje niekoľko odborníkov z rôznych odborov. Prekladateľ stojí úplne na začiatku celého tohto procesu a vďaka návšteve štúdia dokáže lepšie pochopiť prácu svojich kolegov a dialógovú listinu lepšie prispôbiť ich potrebám. Návšteva nahrávky kolegov ho zas môže inšpirovať, prípadne mu poukázať na nedostatky, ktorých by sa mal v budúcnosti pri preklade vyvarovať.

Čo by ste odporučili študentom – budúcim audiovizuálnym prekladateľom?

Odporučila by som im, nech sa nedajú ničím odradiť. Začiatky sú všade ťažké a určite to platí aj pre audiovizuálny preklad. Chvilku trvá, kým sa prekladateľ dostane do spomínaného „užšieho kruhu“, kým zrýchli svoju prácu natoľko, aby sa mu prekladať oplátilo a dokázal sa touto prácou uživiť, kým sa vypracuje od prekladania všelijakých reality show a krimi seriálov k hodnotným audiovizuálnym dielam, ktorých preklad ho bude baviť. Predtým však, ako začínajúci prekladateľ osloví televízie, štúdiá, titulkovacie spoločnosti či festivaly, odporúčam mu nasledovné:

1. „Vyprekladať sa“ – prekladať všetko, čo sa mu dostane pod ruku, teda venovať sa aj iným typom prekladu. Odborné preklady mu neskôr pomôžu pri preklade dokumentov a umelecké zas pri preklade hraných filmov.
2. Natrénovať si audiovizuálny preklad doma – stiahnuť si film, preložiť ho a upraviť tak, aby „pasoval na ústa“ (t. j. artikulačné pohyby sa zhodovali) alebo si stiahnuť voľnedostupný titulkovací softvér a skúšať vytvoriť titulky.

3. Študovať prácu iných titulkárov, dabingových prekladateľov a úpravcov, inšpirovať sa ich riešeniami, vyvarovať sa problematických pasáží, prípadne si tvoriť glosáre slangu, subštandardných výrazov, vulgarizmov a pod. Pri dabingu odporúčam najmä staršie diela, ktoré sa skutočne tvorili poctivo a so snahou minimálne sa vyrovnáť originálnej verzii (Dempsey a Makepeaceová, Kramerová vs Kramer a pod.)

Keď vás potom oslovia na preklad nejakého diela, celý sa doň vložte. Ak to bude možné, choďte sa pozrieť na jeho nahrávku do štúdia, prípadne si svoje dielo pozrite vo finálnej podobe (nadabované, otitulované, ako ho vidí divák) a značte si všetky zmeny, ktoré po odovzdaní prekladu prebehli a ponaučte sa z nich. Želám vám veľa šťastia!

Étienne Dolet povedal pred smrťou slávnu vetu: „Traduttore, traditore.“ Čo si o tom myslíte? Je prekladateľ zradca?

Pokiaľ prekladateľ vynaloží všetko úsilie, aby príjemcovi, v našom prípade divákovi, sprostredkoval významovo rovnocenný, prirodzený a oku a uchu lahodiaci preklad, nemôže byť zradca, ale skôr je záchranca. Záchranca všetkých recipientov, ktorí by si bez jeho pomoci dané audiovizuálne dielo nemohli pozrieť. Je tiež záchranca všetkých audiovizuálnych diel, ktoré by bez prekladateľa nikdy neprekročili hranice jazyka, štátu či národa. Zradcom sa stáva vtedy, keď preklad či už pre nedostatok času, pre nízky honorár alebo z rôznych iných príčin odflákne.

Otázky formulovali

Marián Kabát a Lucia Podlucká

PREKLADOPÉDIA 5

ČO POTREBUJEM NA PRÁCU PREKLADATEĽA V EÚ?

Mgr. Emília Andrejová v súčasnosti vedie kanceláriu Generálneho riaditeľstva pre preklad, ktorej úlohou je okrem lingvistickej práce šíriť povedomie o hlavných aktivitách a projektoch generálneho riaditeľstva na Slovensku. Medzi tieto aktivity patrí napríklad organizácia prekladateľskej súťaže Juvenes Translatores, podujatí pri príležitosti Európskeho dňa jazykov, konferencií Translating Europe či mesačných prekladateľských stáží.

Aká je úloha Generálneho riaditeľstva Európskej komisie pre preklad?

Generálne riaditeľstvo Komisie pre preklad (DGT) podporuje rozhodovací proces Komisie a umožňuje jej vykonávať rozhodnutia, dodržiavať zmluvy EÚ a komunikovať o svojej každodennej práci vo všetkých úradných jazykoch EÚ. Tým, že DGT sprístupňuje informácie ľuďom v jazyku, ktorému rozumejú, pomáha Komisii lepšie komunikovať s občanmi EÚ a zabezpečiť, aby EÚ bola otvorenejšia, zodpovednejšia a demokratickejšia a aby jej občania mohli v plnej miere využívať svoje práva. DGT preto poskytuje svoje služby vo všetkých 24 úradných jazykoch EÚ (áno, ešte stále aj v angličtine, keďže napriek Brexitu ostáva úradným jazykom Únie).

Ovplyvnila pandémia COVID-19 vašu prácu? Ako?

V prvom rade z hľadiska spôsobu práce – homeoffice bol už aj predtým na DGT značne využívaný, ale teraz sa stal jedinou možnosťou. Začiatky boli technicky náročné a naše servery nestíhali nápor takého množstva zamestnancov pracujúcich na diaľku, ale postupne sa to upravilo. Napriek týmto sťaženým podmienkam sme lámali rekordy počtu preložených strán. Len za minulý rok sme preložili vyše 2 300 000 strán, čo je doteraz najvyšší počet v histórii DGT. Z toho takmer štvrtinu predstavovali nové verzie, čo je dôkazom hektických časov a toho, že dokumenty sa často menili podľa aktuálnych okolností. Takisto vzrástol počet krátkych dokumentov s urgentnými termínmi, aj práca mimo štandardného pracovného času. A na to nadväzuje aj vyššie zapojenie strojového prekladu (tzv.

eTranslation), ktorý je už teraz integrovaný do niektorých webstránok (samozrejme, s upozornením, že ide o strojový preklad). Jedným z príkladov je aj aplikácia Re-Open EU o cestovaní v rámci EÚ v súčasných podmienkach, ktorá sa aktualizuje týždenne na základe dát dodávaných členskými štátmi.

Aké typy textov sa prekladajú v európskych inštitúciách?

Od výmyslu sveta s výnimkou poézie a prózy. Ak však hovoríme o Európskej komisii, najväčší podiel tvoria legislatívne texty, potom sú to oznámenia a správy Komisie určené ostatným inštitúciám a členským štátom, biele a zelené knihy a verejné konzultácie, oznámenia uverejnené v úradnom vestníku, vyhlásenia, výzvy na predkladanie návrhov, tlačové správy, úvodníky, texty na web (europa.eu) a sociálne médiá, publikácie, prejavy, korešpondencia s občanmi a organizáciami atď. Za svojich čias prekladateľky webových dokumentov som zažila aj niečo, čo sa približovalo prekladu prózy. Bol to preklad komiksu pre týždňov a veľmi nás to všetkých bavilo, keďže to konečne bolo niečo záživnejšie. Ale aby nikto nezávidel, chodia nám aj preklady webových stránok rozložené na tzv. *labels*, keď ani sám autor niekedy nevie, čo kam patrí a kde to bude uverejnené. Čiže ako prekladateľ máte bohatý výber a na svoje si príde naozaj každý.

Čím sú texty európskych inštitúcií špecifické?

Eurožargónom a európskou angličtinou, na ktorú si treba zvyknúť. Kvalita textov, ktoré prídu na preklad, sa rokmi zlepšuje, ale stále medzi nimi nájdete také, pri ktorých sa vám zastaví tok myšlienok. Výhodou je, že ku každej požiadavke na preklad dostaneme informácie, na koho sa môžeme obrátiť, a tak sa často stáva, že si u autora overujeme, čo chcel tým či oným výrazom povedať. Veľmi ľahko napríklad odhalíte, že anglický zdrojový text písal Francúz/Francúzka. A vtedy je fajn vedieť sa zorientovať v tzv. *false friends*. Skvelou internou iniciatívou DGT je kampaň *Ako písať zrozumiteľne* (v origináli *Clear Writing*), kde sa viete prihlásiť na odber „*Claire's clear writing tips*“ a každý piatok vám príde e-mail s najčastejšími chybami pri tvorbe textov a návodom, ako sa im vyhnúť. Typickou ukážkou pôvodnej autorskej tvorby v inštitúciách je napríklad táto veta: *Its goal is to raise awareness about securing information and to provide assistance in the implementation of improvements to corporate information security tools.*

Ako sa dá stať prekladateľom pre európske inštitúcie?

Ľahko. Dobré teda, žarty bokom. Existujú dva spôsoby, ale oba vyžadujú návštevu portálu eps.europa.eu. Ak ste absolventi, odporúčam začať stážou. Väčšina inštitúcií ponúka dosť možností, ako si vyskúšať, či na to mám a či ma to bude baviť. Napríklad Európska komisia ponúka 5-mesačnú platenú stáž pre prekladateľov, ktorá prebieha dvakrát ročne v Luxemburgu. Ak sa chcete rovno uchádzať

o zamestnanie, vytvorte si EPSO konto, v ktorom o sebe vypíšete základné informácie, a potom sa môžete prihlásiť na výberové konanie – buď na zmluvného zamestnanca (označené ako CAST PERM, pretože prebieha bez termínu ukončenia, čiže sa môžete prihlásiť kedykoľvek počas roka), alebo na prekladateľa administrátora (tieto výberové konania sa vypisujú raz ročne v lete, ale nie pre všetky jazykové kombinácie, takže treba mať oči na stopkách, kedy vypíšu konanie pre slovenský jazyk). Takéto výberové konanie trvá zhruba 9 mesiacov a treba v ňom prejsť viacerými kolami, kým sa dostanete na tzv. rezervný zoznam, z ktorého si potom inštitúcie vyberajú svojich zamestnancov.

**Čo by ste odporučili študentom, ktorí majú záujem o preklad pre inštitúcie?
Na čo by sa mali zamerať?**

V prvom rade si treba dobre prečítať podmienky výberu zamestnancov. Na to, aby ste vôbec mohli absolvovať stáž, potrebujete ovládať výborne tri jazyky – svoj materinský, jeden z trojice pracovných jazykov (angličtina, nemčina, francúzština) a jeden ľubovoľný z 24 úradných jazykov. To je základná podmienka. Potom treba myslieť na to, že v Európskej komisii pracujú prekladatelia takmer výlučne do svojho materinského jazyka a výber zdrojových jazykov je limitovaný (približne 90 % textov je v angličtine). V Európskom parlamente či vo Výbore regiónov je väčšia šanca využiť pri svojej práci aj iné jazyky.

Špecializácia na určitú oblasť je fajn, ale nie je nevyhnutná. Orientácia v politikách a činnosti EÚ je rozhodne plusom. A takisto treba ovládať aspoň základy práce s nástrojmi CAT. Aj napriek tomu, že prax nevyžadujeme a pri nástupe vás poriadne zaškoolíme, sami uvidíte, že sa zorientujete oveľa rýchlejšie, ak už budete vedieť, čo je to SDL Trados, Memsource alebo OmegaT a ako sa používajú. A ďalšia podstatná vec, ktorá je „*must*“ pred každým pracovným pohovorom – dobre si naštudujte, kam sa vlastne hlásite. Všetky k tomu potrebné informácie sú verejne dostupné na internete. Poďakovať mi môžete neskôr.

Ako si môžu študenti vyskúšať prácu prekladateľa pre európske inštitúcie?

Ako som spomínala už vo svojej predchádzajúcej odpovedi, inštitúcie ponúkajú rôzne stáže. Stačí natuknúť „*EU traineeships*“ do vyhľadávачa a budete mať prehľad aktuálnej ponuky. Európska komisia okrem platených 5-mesačných stáží ponúka aj mesačné „*training placements*“. Môžete ich absolvovať aj v Luxemburgu, tieto však nie sú hradené a tým pádom ponúkam možnosť absolvovať takúto stáž v kancelárii DGT na Zastúpení Európskej komisie v Bratislave. Miesta sa rýchlo zaplňujú, preto odporúčam túto možnosť zvážiť čo najrýchlejšie. Často sa stane, že ma oslovia piataci, ktorým už žiaľ neviem ponúknuť voľný termín skôr, ako spravia štátnice.

Využíva sa v rámci inštitúcií aj strojový preklad, resp. vstupuje do práce prekladateľa aj umelá inteligencia?

Áno, pri každom preklade má prekladateľ Európskej komisie možnosť označiť si v zdrojoch aj strojový preklad, takže je na ňom/nej, či ho využije. Niekomu to uľahčuje prácu, iní ho nevyužívajú, aby ich nemýlil. Na DGT využívame náš interný strojový preklad, eTranslation, ktorý využíva databázu našich textov, takže ak sa vám opakujú texty s rovnakou tematikou, vie byť dosť nápomocný.

Étienne Dolet povedal pred smrťou slávnu vetu: „Traduttore, traditore.“ Čo si o tom myslíte? Je prekladateľ zradca?

V taliančine je to krásna slovná hračka postavená na zámene dvoch písmen a ja sa v takýchto doslova vyžívam. Ale nie, nemyslím si, že je prekladateľ zradca. Pochybujem, že niekto vstupuje do tohto krásneho povolania a profesie s cieľom zrádzať. Môže sa stať, že z nevedomosti alebo nedostatočných skúseností zradíte význam, veď nech hodí kameňom ten, kto sa pri preklade ani raz nepomýlil, ale dúfam, že sú to skôr výnimky ako pravidlo.

Otázky formulovali

Marián Kabát a Lucia Podlucká

**CENA
ANTONA POPOVIČA
ZA TEÓRIU A KRITIKU
PREKLADU**

**XXV. ROČNÍK
PREKLADATELSKEJ UNIVERZIÁDY**

ZOZNAM VŠETKÝCH SÚŤAŽIACICH

Do 25. ročníka Prekladateľskej univerziády sa do kategórie teória a kritika prekladu zapojili títo študenti:

- 1) **Lukáš Bendík** z Univerzity Mateja Bela s prácou *Komentovaný preklad ako didaktický nástroj autokritiky študentov prekladateľstva na Slovensku*. Túto prácu uvádzame v upravenej podobe v sekcii Štúdie.
- 2) **Simona Petková** z Univerzity Komenského s prácou *Komparatívna analýza vlastných mien v diele Hry o život*.

**CENY
ANTONA POPOVIČA
ZA UMELECKÝ PREKLAD**

**XXV. ROČNÍK
PREKLADATELSKEJ UNIVERZIÁDY**

1. CENA VÝBORU SEKCIE PRE UMELECKÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

*Volám sa **Eva Lichnerová** a som absolventkou prekladateľstva a tlmočníctva v kombinácii anglický jazyk a kultúra – ruský jazyk a kultúra na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Umeleckému prekladu by som sa rada venovala i naďalej.*

*Do Prekladateľskej univerziády som sa zapojila s prekladom kontroverznej poviedky americkej spisovateľky **Shirley Jacksonovej** s pôvodným názvom *The Lottery*. Prvýkrát vyšla v časopise *The New Yorker* v roku 1948 a u čitateľov vyvolala vlnu pobúrenia – mnohí posielali redakcii alebo spisovateľke nenávisťné listy a stovky z nich dokonca zrušili svoje predplatné. Samotná autorka však tvrdila, že sa príbeh snažila napísať tak, aby čitateľov pobúrilo nezmyselné násilie a krutosť v ich bežnom živote.*

LOSOVANIE SHIRLEY JACKSONOVÁ

Preklad: *Eva Lichnerová*

Dvadsiateho siedmeho júna bolo jasné a slnečné, čerstvo zohriate ráno typického letného dňa. Všade kvitli kvety a zelenala sa tráva. Dedinčania asi od desiatej zapľňali na námestí priestor medzi poštou a bankou. Niektoré mestá mali toľko obyvateľov, že im losovanie zabralo dva dni a museli začať už dvadsiateho šiesteho, no v tejto dedine, kde žilo len okolo tristo ľudí, celé losovanie trvalo menej než dve hodiny, takže keď sa začalo o desiatej ráno, na obed už mohli byť dedinčania doma.

Deti sa, pravdaže, zišli ako prvé. Nedávno ukončili školský rok a na väčšinu z nich doľahol pocit slobody. Schádzali sa v tichosti – než sa pustili do hlučných hier, debatovali o triede, učiteľovi, knihách a pokarhaniach. Bobby Martin mal plné vrecká kameňov a ďalší chlapci onedlho tiež, vybrali si tie najhladšie a najokrúhlejšie. Bobby, Harry Jones a Dickie Delacroix – dedinčania vyslovovali toto meno „delakroj“ – vytvorili v rohu námestia obrovskú hrbu kameňov, ktorú strážili pred nájazdami iných chlapcov. Dievčatá stáli bokom, zhovárali sa medzi

sebou, hľadeli spoza ramien na chlapcov, a najmenšie deti sa váľali po zemi alebo držali za ruky starších súrodencov.

Čoskoro začali prichádzať muži, dozerali na svoje deti, preberali sadenie, dážd, traktory a dane. Stáli ďalej od rohu s hrbou kamenia, vtipkovali potichu a skôr sa usmievali, než smiali. Ženy, oblečené vo vyblednutých domácich šatách a svetroch, prišli krátko po nich. Pozdravili sa, vymenili si klebety a zamierili k manželom. Keď pri nich chvíľu postáli, začali volať na deti, no tie neochotne posúchlili až na štvrtý alebo piaty raz. Bobby Martin sa vytrhol zo zovretia matkinej ruky a so smiechom sa rozbehol naspäť k hrbu kameňov. Otec ho ostro napomenul, Bobby sa rýchlo vrátil a postavil sa na miesto medzi ním a starším bratom.

Podobne ako zábavy na námestí, klub mládeže či halloweensky program, aj losovanie viedol pán Summers, ktorý svoj čas a energiu venoval občianskym aktivitám. Mal okrúhlu tvár, bol to veľký dobrák, obchodoval s uhlím a ľudia ho ľutovali, lebo nemal deti a zobral si harpyu. Keď prišiel na námestie s čiernou drevenou škatuľou v rukách, dedinčania boli zabratí do rozhovorov. Zamával im a zvolal: „Dneska trochu meškám, ľudia.“ Kráčaľ za ním prednosta pošty pán Graves, niesol trojnohý stolček, ktorý postavili do stredu námestia a pán Summers naň položil čiernu škatuľu. Dedinčania dodržiavali vzdialenosť, k stolčeku sa nepribližovali, a keď sa pán Summers opýtal: „Pomôže mi niekto?“ všetci váhali, až napokon predstúpili dvaja muži, pán Martin so starším synom Baxterom, a pridržali mu škatuľu na stolčeku, kým v nej miešal lístky.

Pôvodné losovacie vybavenie sa už dávno stratilo – čiernu škatuľu, ktorá teraz spočívala na stolčeku, používali už pred narodením Starého Warnera, najstaršieho obyvateľa. Pán Summers často dedinčanom vravieval, že treba vyrobiť novú škatuľu, no čierna škatuľa predstavovala tradíciu a nikto nemal chuť niečo z nej meniť. Súčasnú škatuľu vraj vyrobili z pozostatkov pôvodnej škatule, tej, ktorú zhotovili prví osadníci dediny. Každý rok po losovaní pán Summers začal hovoriť o novej škatuli, ale každý rok táto téma utíchla bez toho, aby sa s tým čosi urobilo. Čierna škatuľa bola z roka na rok ošúchanejšia. Vlastne už ani nebola celkom čierna, jednu stranu mala úplne zodratú, takže na niektorých miestach presvitala pôvodná farba dreva, a inde bola zase vyblednutá alebo špinavá.

Kým pán Summers jednou rukou dôkladne miešal lístky, pán Martin so starším synom Baxterom pevne držali škatuľu na stolčeku. Keďže sa z rituálu veľa nezachovalo, pán Summers nahradil kúsky dreva, ktoré používali celé generácie, lístkami papiera. S kúskami dreva, ako tvrdil, si mohla dedina vystačiť, pokiaľ bola maličká, no dnes mala už viac než tristo obyvateľov a očakávalo sa, že ich počet bude rásť, drevo teda museli vymeniť za niečo menšie, čo nezaberalo v škatuli toľko miesta. Večer pred losovaním pán Summers s pánom Gravesom pripravili lístky a vložili ich do škatule, následne ju zamkli a odniesli do bezpečia uhliarne pána Summersa. Čakala tam do rána, kým pre ňu prišiel pán Summers

a odniesol ju na námestie. Zvyšok roka bola škatuľa odložená, niekedy na jednom mieste, inokedy na druhom. Jeden rok strávila v stodole pána Gravesa, druhý rok na zemi na pošte, a niekedy ju nechali na poličke v Martinovom obchode.

Pán Summers musel pred vyhlásením začiatku losovania vybaviť niekoľko formalít. Pripravil si zoznamy všetkých hláv rodín a pri každej rodine mal spísané hlavy domácností aj ich členov. Ako vedúci losovania zložil prednostovi pošty riadnu prísahu. Niektorí ľudia si pamätali, že kedysi vedúci losovania niečo prednášal – mechanicky, jednotvárne, každý rok odriekal to isté. Niektorí tvrdili, že počas odriekania či spievania stál, iní si boli istí, že kráčal medzi ľuďmi, ale od tejto časti rituálu sa pred mnohými rokmi napokon upustilo. Kedysi existoval aj rituálny pozdrav, ktorým vedúci losovania vítal osoby prichádzajúce ku škatuli, ale to sa po čase tiež zmenilo, posledné roky stačilo, keď sa každej prichádzajúcej osobe len prihovoral. Pánovi Summersovi to šlo výborne, bol oblečený v čistej bielej košeli a modrých džínkach. Počas nekonečne dlhého rozhovoru s pánom Gravesom a Martinovcami mal jednu ruku nedbanlivo položenú na čiernej škatuli. Vyzeral veľmi spôsobilo a významne.

Keď konečne prestal rozprávať a obrátil sa k zhromaždeným dedičanom, z chodníka vedúceho k námestiu práve pribehla pani Hutchinsonová s prehodeným svetrom cez ramená a vkĺzla medzi ľuďmi na konci davu. „Úplne som zabudla, čo je dnes za deň,“ povedala pani Delacroixovej, ktorá stála vedľa nej a obe sa ticho zasmiali. „Myslela som si, že môj starý vonku ukladá drevo,“ pokračovala pani Hutchinsonová, „vyzrela som z okna a detí nikde nebolo, potom som si spomenula, že je dvadsiateho siedmeho a hneď som letela.“

Utrela si ruky do zástery a pani Delacroixová ju upokojila: „O nič si neprišla. Ešte stále tam kvákajú.“

Pani Hutchinsonová natiahla krk, v dave po chvíli zbadala muža s deťmi, čo stáli vpredu. Na rozlúčku poklepala pani Delacroixovú po ruke a začala si kliesniť cestu. Ľudia jej ochotne ustupovali, aby mohla prejsť. Dvaja alebo traja z nich oznamovali tak hlasno, že to všetci počuli: „Už ti ide, Hutchinson.“

„Bill, už je konečne tu.“

Pani Hutchinsonová podišla k manželovi a vyčkávajúci pán Summers veselo poznamenal: „Už som si myslel, že budeme musieť začať bez teba, Tessie.“

Pani Hutchinsonová sa uškrnula: „Vari by si nechcel, aby som ten riad v dreze nechala len tak, Joe?“ V dave zaznel tlmený smiech a ľudia sa po príchode pani Hutchinsonovej vrátili na svoje miesta.

„Tak,“ prevravel pán Summers sucho, „teraz hádam začneme, nech to máme za sebou, aby sme sa mohli vrátiť späť do práce. Chýba niekto?“

„Dunbar,“ ozvalo sa pár ľudí. „Dunbar, Dunbar.“

Pán Summers nahliadol do zoznamu. „Clyde Dunbar,“ povedal. „Naozaj. Zlomil si nohu, pravda? Kto zaňho losuje?“

„Asi ja,“ prehovorila jedna žena a pán Summers sa k nej otočil.

„Losuje zaňho jeho manželka,“ vyhlásil. „Nemáš dospelého chlapca, ktorý by to urobil za teba, Janey?“ Hoci ako každý v dedine dobre poznal odpoveď, od vedúceho losovania sa vyžadovalo, aby položil túto otázku. Kým pani Dunbarová odpovedala, čakal s výrazom zdvorilého záujmu.

„Horace má len šesťnásť rokov,“ priznala pani Dunbarová pokorne. „Asi musím muža zastúpiť tento rok ja.“

„V poriadku,“ povedal pán Summers. Niečo si poznačil do zoznamu, ktorý držal v rukách. Vzápätí sa opýtal: „Watsonov chlapec tento rok losuje?“

Vysoký mladík v dave zodvihol ruku. „Tu som,“ ozval sa. „Losujem za seba a moju mamu.“ Nervózne zažmurkal a sklonil hlavu, keď sa mu prihovorilo pár ľudí.

„Si chlapík, Jack.“

„Dobre, že má tvoja mama na to chlapa.“

„No,“ povedal pán Summers, „hádám sme všetci. Starý Warner dorazil?“

„Tu som,“ zaznelo a pán Summers prikývol.

Odkášlal si a pozrel do zoznamu, načo dav náhle utíchol. „Ste pripravení?“ zvolal. „Teraz prečítam mená, najprv hlavy rodín. Prídu sem chlapi a vezmú si zo škatule lístok. Držte ho v rukách zložený, nepozerajte naň, kým sa všetci nevyskúšajú. Je všetko jasné?“

Eudia to už robili toľkokrát, že pokyny počúvali len jedným uchom, takmer všetci mlčali, oblizovali si pery a hľadeli len pred seba. Pán Summers zdvihol ruku a zvolal: „Adams.“ Muž vystúpil z davu a podišiel dopredu. „Ahoj, Steve,“ pozdravil ho pán Summers.

„Ahoj, Joe.“ odvetil pán Adams. Odmerane a nervózne sa na seba usmiali. Nato pán Adams siahol do čiernej škatule a vytiahol z nej zložený lístok. Pevne ho držal za jeden roh, otočil sa, a bez toho, aby pozrel na ruku, ponáhlal sa späť na svoje miesto v dave, trochu ďalej od rodiny.

„Allen,“ pokračoval pán Summers. „Anderson... Bentham.“

„Akoby od posledného losovania neprešla ani chvíľa,“ povedala v zadnom rade pani Delacroixová pani Gravesovej. „Akoby sme si tým naposledy prešli len minulý týždeň.“

„Čas ozaj rýchlo beží,“ poznamenala pani Gravesová.

„Clark... Delacroix.“

„Ide môj starý,“ spozornela pani Delacroixová. Kým jej manžel kráčal dopredu, ani nedýchala.

„Dunbar,“ zvolal pán Summers.

Keď pani Dunbarová pokojne kráčala ku škatuli, ženy ju povzbudzovali: „Do toho, Janey.“

„Ideš na to.“

„Ďalší sme my,“ povedala pani Gravesová. Sledovala, ako pán Graves z boku podišiel ku škatuli, sucho pozdravil pána Summersa a vytiahol si kúsok papiera. Všetci muži v dave podchvíľou nervózne otáčali zložené lístky vo veľkých rukách. Pani Dunbarová držala kúsok papiera a stála pri svojich dvoch synoch.

„Harburt... Hutchinson.“

„Vylez, Bill!“ zvolala pani Hutchinsonová a ľudia v jej blízkosti sa zasmiali.

„Jones.“

„Ľudia vravia,“ povedal pán Adams Starému Warnerovi, ktorý stál vedľa neho, „že v dedine na severe chcú s losovaním prestať.“

„Banda bláznov,“ odfrkol si Starý Warner. „Mladým nie je nič dosť dobré. Za chvíľu sa budú chcieť vrátiť do jaskýň, nikto nebude robiť, tak budú žiť. Vždy sa vravievalo: úroda vtedy hojná je, keď sa v júni losuje. Keby sme ich počúvali, našou potravou by bola dusená burina a žalude. Losovanie bývalo odjakživa,“ dodal podráždene. „Dost, čo sa musím prizerať, ako mladý Joe Summers s každým vtipkuje.“

„Niekdže už s losovaním prestali,“ tvrdila pani Adamsová.

„Z toho nevzide nič dobré,“ vyhlásil Starý Warner rozhodne. „Banda mladých bláznov.“

„Martin.“ Bobby Martin sledoval, ako jeho otec kráča dopredu. „Overdyke... Percy.“

„Mohli by si pohnúť,“ povedala pani Dunbarová svojmu staršiemu synovi. „Mohli by si pohnúť.“

„Už to skoro majú,“ odvetil jej syn.

„Priprav sa, pôjdeš to povedať otcovi,“ upozornila ho.

Pán Summers vyhlásil svoje meno, predstúpil o krok dopredu a vytiahol si zo škatule lístok. „Warner,“ zvolal vzápätí.

„Losovať idem už sedemdesiaty siedmy raz,“ rozprával Starý Warner, keď kráčal pomedzi ľudí. „Sedemdesiaty siedmy raz.“

„Watson.“ Vysoký mladík nemotorne prešiel davom.

Ktosi mu povedal: „Neboj sa, Jack.“

Pán Summers dodal: „Máš čas, synak.“

„Zanini.“

Nasledovala dlhá prestávka, počas ktorej nikto poriadne ani nedýchal, až pán Summers, ktorý držal svoj lístok vo vzduchu, napokon prehovoril: „Dobre, priatelia.“ Chvíľu sa nikto nehýbal a potom sa lístky otvorili. Naraz sa všetky ženy rozhovorili.

„Kto je to?“

„Kto to má?“

„Dunbarovci?“

„Watsonovci?“

Nato sa začali ozývať hlasy: „Je to Hutchinson. Je to Bill.“

„Má to Bill Hutchinson.“

„Choď to povedať otcovi,“ prikázala pani Dunbarová staršiemu synovi.

Ludia sa začali obzerať po Hutchinsonovcoch. Bill Hutchinson ticho stál, zísal na papier vo svojej ruke. Zrazu Tessie Hutchinsonová skríkla na pána Summersa: „Nedal si mu dosť času, aby si vybral lístok! Videla som ťa! Nebolo to fér!“

„Tessie, rešpektuj to,“ zvolala Pani Delacroixová.

Pani Gravesová dodala: „Všetci sme mali rovnakú šancu.“

„Sklapni, Tessie,“ povedal Bill Hutchinson.

„No, priatelia,“ začal pán Summers, „celkom rýchlo sme to zvládli, a teraz sa musíme trochu poponáhľať, aby sme skončili včas.“ Nahliadol do ďalšieho zoznamu. „Bill,“ pokračoval, „losoval si za Hutchinsonovcov. Patria k Hutchinsonovcom ešte iné domácnosti?“

„Don a Eva!“ skríkla pani Hutchinsonová. „Aj im dajte šancu!“

„Dcéry losujú s rodinami ich manželov, Tessie,“ namietol pán Summers mierne. „Vieš to, ako aj všetci ostatní.“

„Nebolo to fér,“ povedala Tessie.

„Podľa mňa bolo, Joe,“ priznal Bill Hutchinson ľútostivo. „Moja dcéra losuje s rodinou jej muža, je to úplne fér. A ja nemám inú rodinu okrem detí.“

„Teda, pokiaľ ide o losovanie za rodiny, si to ty,“ vysvetľoval pán Summers, „a pokiaľ ide o losovanie za domácnosti, si to tiež ty. Je to tak?“

„Je to tak,“ potvrdil Bill Hutchinson.

„Kolko máš detí, Bill?“ spýtal sa ho formálne.

„Tri,“ odvetil Bill Hutchinson. „Bill mladší, Nancy a malý Dave. A Tessie a ja.“

„Dobre teda,“ povedal pán Summers. „Harry, máš ich lístky?“

Pán Graves prikývol a zdvihol kúsok papiera. „Daj ich do škatule,“ prikázal mu. „Vezmi aj Billov a vlož ho tam.“

„Myslím, že by sme mali začať odznova,“ pani Hutchinsonová rozprávala tak ticho, ako len mohla. „Veď vám vravím, že to nebolo fér. Nedal si mu dosť času. Každý to videl.“

Pán Graves vybral päť lístkov, vložil ich do škatule a všetky ostatné lístky hodil na zem, kde ich nadvihol vánok vetra.

„Počúvajte ma,“ obzerala sa pani Hutchinsonová vôkol seba.

„Si pripravený, Bill?“ Spýtal sa pán Summers a Bill Hutchinson rýchlo pozrel na ženu s deťmi a prikývol.

„Nezabudnite,“ povedal pán Summers, „vytiahnite si lístky a neotvárajte ich, kým bude mať každý ten svoj. Harry, ty pomôž malému Davovi.“ Pán Graves vzal chlapčeka za ruku a ten s ním poslušne odišiel ku škatuli. „Zober si lístok zo škatule, Davy,“ nabádal ho pán Summers. Davy vložil ruku do škatule a zasmial

sa. „Zober len jeden,“ upozornil ho. „Harry, ty podrž lístok.“ Pán Graves si vzal zložený lístok zo zovretej päste malého Dava, ktorý pri ňom stál a začudovane ho pozoroval.

„Ďalej, Nancy,“ zvolal pán Summers. Nancy mala dvanásť rokov a jej kamaráti zo školy sťažka dýchali, keď si roztomilo zapla sukňu, vykročila dopredu a vzala si lístok zo škatule. „Bill mladší.“ Billy s červenou tvárou a nadrozmernými nohami pri losovaní skoro zvalil škatuľu. „Tessie.“ Chvíľu váhala, vzdorovito sa obzerala vôkol, napokon však stisla pery a šla ku škatuli. Schmatla lístok a držala ho za chrbtom.

„Bill,“ vyhlásil pán Summers. Bill Hutchinson siahol do škatule a chvíľu v nej šmátral, kým nakoniec vytiahol kúsok papiera.

Dav mlčal. Jedno dievča zašepkalo: „Dúfam, že to nie je Nancy,“ jej šepot sa niesol celým davom.

„Už to nie je ono,“ vyhlásil Starý Warner presvedčivo. „Ludia už nie sú to, čo bývali.“

„V poriadku,“ prehovoril pán Summers. „Otvorte lístky. Harry, ty otvor lístok malému Davovi.“

Pán Graves otvoril lístok a keď ho zdvihol a každý videl, že je čistý, celý dav si vydýchol. Nancy s Billom mladším otvorili svoje lístky naraz, obaja sa rozžiarili a so smiechom sa otočili k davu, držiac lístky nad hlavami.

„Tessie,“ povedal pán Summers. Nastalo ticho, o chvíľu pán Summers pozrel na Billa Hutchinsona, ten otvoril svoj lístok a ukázal ho. Bol čistý.

„Je to Tessie,“ hlesol pán Summers. „Ukáž nám jej lístok, Bill.“

Bill Hutchinson prešiel k svojej žene a nasilu jej vytrhol kúsok papiera z ruky. Bola na ňom čierna bodka, ktorú pán Summers večer predtým nakreslil ceruzkou v kancelárii uhliarne. Bill Hutchinson ho zdvihol a dav sa zamrivil.

„Dobre, ľudia,“ povedal pán Summers. „Poďme to rýchlo ukončiť.“

Dedinčania si rituál nepamätali a stratili pôvodnú čiernu škatuľu, no nezaбудli, že majú použiť kamene. Hľba kameňov, ktorú vytvorili chlapci, bola nachystaná, na zemi ležali ďalšie kamene s trepotajúcimi sa lístkami zo škatule. Pani Delacroixová si vybrala taký veľký kameň, že ho musela zdvihnúť oboma rukami. „Poď,“ otočila sa k pani Dunbarovej, „ponáhľaj sa.“

Pani Dunbarová v rukách držala malé kamene a lapala po dychu. „Nemôžem bežať. Choď napred, doženiem ťa.“

Deti už kamene mali a ktosi podal pár okruhliakov malému Davymu Hutchinsonovi.

Tessie Hutchinsonová teraz stála v strede vyprázdneného priestoru a keď sa k nej dedinčania pohli, zúfalo pred seba vystrela ruky. „To nie je fér!“ skríkla. Kameň ju zasiahol do hlavy.

Starý Warner opakoval: „Podme, podme všetci.“ Steve Adams stál na čele davu dedinčanov pri pani Gravesovej.

„To nie je fér, to nie je správne!“ kričala pani Hutchinsonová, no už boli príliš blízko.

◆◆◆

Mgr. Eva Lichnerová

Dubové 172

038 23 Dubové

e.lichnerova@gmail.com

2. CENA VÝBORU SEKCIE PRE UMELECKÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

V rodnom liste sa uvádza, že som **Martin Ďurčanský**. Evidujú ma ako študenta Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo – anglický jazyk a španielsky jazyk v poslednom ročníku magisterského stupňa. Venujem sa ako tlmočeniu, tak prekladu, pričom nepohrdnem nijakým textom: od pedagogických či ekonomických textov až po lekárske a umelecké v obidvoch študovaných jazykoch. V minulosti som už dosiahol prvé miesto v tejto kategórii s prekladom z angličtiny, nuž som teraz „kandidoval“ so španielskym prekladom. Okrem toho rozvíjam aj vlastnú literárnu činnosť. Za oporu pri prekladaní ďakujem dr. Reichwalderovej a Bohu.

Francesc Serés je španielsky autor románov a poviedok. Pred inými spisovateľmi som ho uprednostnil predovšetkým pre jeho neodbytnú vieru v to, že akékoľvek utrpenie človeka má zmysel a ústi napokon do naplnenia života. Autor sprostredkúva svoje myšlienky živým rozprávačským štýlom a psychologickou drobnokresbou postáv. Príbeh poviedky zasadzuje do prostredia zlievarne, v čom bol aj najväčší prekladateľský oriešok – pre overenie správnosti odborných termínov bolo nevyhnutné vyhľadať vyštudovaného odborníka z tejto oblasti, ktorým sa stal dr. Miroslav Matejka, za čo mu tiež patrí nemalá vďaka. Serés zároveň podporuje sémantickú stránku svojho textu aj formálne vycibrenými súvetiami s poetickým nádychom, čo sa preklad snaží zachovať v najväčšej možnej miere, aby tak čitateľovi poskytol komplexný umelecký zážitok.

NÁVRAT FRANCESC SERÉS

Preklad: *Martin Ďurčanský*

Čosi sme slabo začuli, iba akýsi bezhlasný vzlyk, výkrik dieťaťa uväznený v ohlušujúcom huriavku továrenskej mašinerie. Stále nechápeme, ako nám doľahol až do uší, zvyčajne sme mohli kričať, koľko sme chceli, no kým stroje pracovali, nikdy sme sa nepočuli, lebo ten hluk stlmil aj najhlasnejšie hulákание na obyčajný

šepot. Stačí pobudnúť pol hodinky v závode a rachot sa nám tak zavŕta do hlavy, že viac nepočujeme nič a pokiaľ chceme voľačo vyjadriť alebo o niečo poprosiť, musíme gestikulovať. Čosi sme len slabo začuli, ston podobný zamňaukaniu, a už sa mu zástera zapletala do rotora a stroj ho dvíhal hore nohami do vzduchu. Mimovoľne sme sa všetci traja rozbehli z filtračnej stanice do ovládacej kabíny a kontrolórovi sme zďaleka ukazovali, aby prerušil napájanie. Dobre vieme, že strojom trvá viac ako pol minúty, než sa zastavia, sila zotrvačnosti nedovolí reťazi spomaliť, až kým sa brzdové čeluste nespália a trenie železa o železo neroztaví koľajničky. Ložiská a protiváhy sa naďalej krúčia, ozubené kolesá a reťaze len pozvoľne spomaľujú, reťaz si neuvedomuje, že ide rozdrviť človeka a naďalej sa točí, zas a znova, zas a znova.

Zbadám, ako sa zakliesnil medzi reťaze, čo pohybujú sitami, zamotal do pleťiva, ktoré pokrýva valce, vidím ako ho nadvihuje pomedzi filtre na oddeľovanie nerastu od trosky... Medzi reťazami ostali odtrhnuté chodidlá.

Mašinéria si ho podala, musíme ho vytiahnuť spomedzi bubnov a reťazí, ešteže stratil vedomie, aj keby ho teraz dorazili valce, nič by si nevšimol. Spolu s Moletom sme sa vyšplhali hore, keď už bol pohyb reťazí natolko pomalý, že nám nemohol ublížiť. No len čo Molet zbadal zmračeného nešťastníka, celkom zmeravel, prišlo mu zle a musel si sadnúť na sito. Triasol sa a keby nám neprišiel na pomoc ďalší kolega, nikdy by sme Manela z tej spleti nedostali.

Telo sme síce vytiahli, no chodidlá v gumákoch nie, stále boli zakliesnené na rovnakom mieste medzi reťazami a ozubenými kolesami. Chceli sme zomrieť, dívali sme sa na seba a nevedeli, čo povedať, najprv musíme spustiť telo a potom sa vrátíme po chodidlá. Nevedeli sme síce, či nestráca krv, no nemohli sme otáľať a stiahli sme mu nohy tlakovým obvazom, pričom všetko bolo príšerne ušpinené železom a troskou, takže stopy krvi sme nerozoznali, hoci zaručene musel krvácať. Len ťažko sme sa s ním predierali pomedzi hŕby železa a súkolia, no kým sme ho spustili, kolegovia sa už našťastie stihli zoradiť a čakali na nás, aby ho od nás prevzali. Hluk načisto ustal, no v ušiach nám ešte pískalo, akoby sme sa ponorili do najbolestnejšieho ticha, nemého zvuku prehlušovaného iba spomaľujúcou dodávkou, v ktorej narýchlo zhotovili improvizovanú posteľ z kombinéz a čistých plášťov. Vrátil som sa k sitám, aby som pohľadal chodidlá. Gumáky sa zachytili medzi reťaz a súkolia, pomocou páky som musel rozhýbať ozubené kolesá, aby som ich dokázal vytiahnuť. Jeden z kolegov mi hodil zásteru, do ktorej som ich zabalil tak pevne, ako som len vládol. Keď som stál na vrchu prvého sita, hneď vedľa miesta, odkiaľ sme vytiahli Manela, zbadal som, ako dodávka stále viac pridáva a trúbi, aby jej nikto nezastal cestu. Prišla už aj jeho mama so sestrou a obe nasledovali dodávku v druhom aute, rozliehalo sa len prenikavé a vzdialené trúbenie klaksónov uháňajúcich do nemocnice.... Akoby som ich ešte počul, nič iné vtedy neprerušovalo ticho zlievarne.

Nasledujúce ráno sa zastavila jeho sestra, vrátila sa domov, aby mu nabalila šaty a jedlo. Hospitalizovali ho, bol na tom veľmi zle, stratil veľa krvi. Šéfovia nám dali poldňové voľno, aby sme išli do Barcelony darovať krv. Nohy mal zmrzačené a telo pokryté od hlavy po päty modrinami a škrabancami. O chodidlá, pravdaže, príde.

Keď o tom tak premýšľam, v zlievarni sme zažili naozaj všeličo: ktosi si spálil ramená a tvár roztaveným železom, dvaja zase oslepli pri úniku pary a viacerí spadli do pece a nezostala po nich ani pamiatka. Nesmeli sme nosiť široké odevy, kožená zásterka musela byť dobre obopnutá, aby nás nepostriekalo roztavené železo, o rozťahovaných kombinézach nemohlo byť ani reči, lebo ako nám hovorievali veteráni pri prvej šichte: „Ak ti zo šiat niečo trčí, v stroji kopyto hneď otrčíš“, ba ešte aj šnúrkou zo zásterky sme museli dôsledne ukryť za pracky. Pracovné nástroje pre zmenu spôsobovali rezné rany, amputácie, udretia, rôzne poranenia, skrátka stále ten istý príbeh, keď sa železo a ľudské telo stretnú zoči-voči. Len čo sa do počuješ, ako niekto prišiel o prst, ďakuješ Bohu, že ty svoj ešte máš, hoci si súčasne uvedomíš bolesť, čo pri zranení kolegu akosi zasiahne aj teba, lebo záhadne a rovnomerne prenikne všetkým presne ako ten výkrik, čo sme napriek lomozu strojov všetci začuli. Každého pri pohľade na jeho chýbajúce chodidlá zároveň schvátila zimnica.

Celé dni sa v areáli diskutovalo dookola o chlapcovi, ktorý prišiel o chodidlá a hoci sa určite zotaví, chodiť už nikdy nebude. Keď sa čosi také prihodí, pretriasa sa to od píly až po farbiareň a od závodu na opracovanie skla až po pekáreň. Hocikedy doobeda sa k nám potom vyberú niektoré pracovníčky a pýtajú sa na chorého alebo raneného, kým my chlapi iba čakáme, kedy sa skončí smena, alebo zahučí siréna, aby nám oznámila čas raňajok a obedu.

Pred tou nehodou som s Manelom neraz raňajkoval. Nechali sme prácu prácou, dali si do očí kvapky proti podráždeniu a následne sme si šli dôsledne vydrhnúť ruky, šiju a tvár teplou vodou a veľkým množstvom mydla, lebo prach zo železa a trosky sa dostane všade. Hoci sme mali iba pol hodinky, chceli sme sa na seba dívať s čistou tvárou a červenými perami bez obrysov po ochranných okuliaroch a brady, ktorú nám sadza zanechávala na tvári. Ešte aj teraz sa celý areál zastaví, len čo v zlievarni zaznie siréna, lebo jej zvukové znamenia považujú za smerodajné aj ostatné fabriky a haly. Keď sa teda ozvala siréna, dievčatá z pekárne a pradiarne vychádzali, stretávali sa a smiali. My sme si posadali na železné nosníky, ktoré sme poukladali pozdĺž ulice ako lavičky. Nič sme im neveravievali, akurát sme im zamávali a smiali sme sa pri pohľade na Manela, ako si češe a umýva vlasy pivom od raňajok. Ony sa tiež smiali, mávali nám a my sme sa snažili nerozprávať s plnými ústami a neukazovať špinavé nechty, ako to už medzi mužmi a ženami chodí, čo svet svetom stojí.

A teraz starý známy príbeh: isté dievča rado pokukovalo po Manelovi a ja som si zanedlho musel hľadať nových spolustolovníkov, lebo to dievča, ktoré sa počas

prechádzky najviac smialo a chlapec s vlasmi zmáčanými pivom už raňajkovali spolu. Raz nám skrátka oznámil, že sa ide najesť na breh rieky, a keď sa vracal, hádzali sme po ňom biele papieriky... Jasné, smiali sme sa, myslím, že nás to rozveselilo, veď naše jediné chvíle smiechu boli práve tie, keď sme si robili žarty z niektorého kolegu, hneď ako začal baliť nejakú slečnu. Málokedy sa môžeme zasmiať na niečom inom.

Amanda pracovala za pásom v pekárni. Vtedy tam robilo iba dvadsať dievčat, deväť hodín denne päť dní v týždni plnili viedenské chlebičky a biskvity. Kedykoľvek prechádzala okolo nás zamúčená od hlavy až po päty, rozopla si pracovný plášť, stiahla z hlavy sieťku a rozpustila si vlasy. Mala na to napokon plné právo, veď bola prestávka, nuž a tak sme trávili tú polhodinku, keď sme nemuseli drieť v zlievarni a mohli sme sa poctivo vyumývať, aby nám dievčatá, ktoré nás uvidia, aspoň na tých tridsať minút dodali nádeje, že nás čaká aj niečo lepšie než len čistenie a tavenie železa. Spomínam si, ako sme Manelovi vravievali, aby sa príliš nepribližoval, lebo je ešte špinavý a odtlačky prstov na jej plášti by ho prezradili a on sa len smial, všetci sme sa smiali, keď sme videli, ako sa počas raňajok prechádza a odpreádza ju až k dverám pekárne. Dojímalo ma vidieť ich spolu, ona po jeho boku, stále vysmiata, on s vrchným dielom kombinézy uviazaným okolo pásu. Občas prišiel do továrne taký naradostený, že chodil po rukách, prípadne sa vyšplhal po niektorej reťazi, až kým sa skoro nedotýkal strechy haly a potom niekoľko ráz zakričal: „Amanda, Amanda, Amanda“, hoci príšerný rachot zlievarne pohltil slová. Objímal tú reťaz a maznal sa s ňou akoby to bolo dievča, čím nás vždy pobavil.

Počas hospitalizácie si ju neželal vidieť. Prvé dni, kým ešte nebol plne pri vedomí, chodila do nemocnice, no len čo mu vysadili sedatíva a pochopil, že prišiel o nohy, vyhlásil, že o nej nechce viac počuť a nech vypadne. Za tie mesiace strávené v nemocnici si neželal vidieť nikoho a mňa prijímal s mrazivým pohľadom. Až keď ho mali prepustiť, zmieril sa so svojim postihnutím a začal sa správať aspoň trochu normálnejšie. Amanda stále prichádzala k železným nosníkom, aby sa nás opýtala, ako sa má a my sme jej povedali všetko, čo sme sa dozvedeli od jeho mamy a sestry a ešte niečo navyše. Keď sa však rebrá vrátili na svoje miesto a pahýle zahojili, nebolo už veľmi o čom hovoriť, naďalej bol v nemocnici, potom doma, ale nechcel nikoho vidieť.

Ubehlo viac ako pol druhu roka než sme ho jedného dňa opäť zbadali v zlievarni. Skameneli sme, videli sme ho predtým len na vozíčku alebo nanajvýš s barlamami, no v ten deň chodil už len za pomoci palíc. Dal si vyrobiť protézy na mieru, ktoré nosil aj v tej chvíli. Prezradil nám, že ich má viac: jedny na riadenie buldozérov a iných vozidiel, len ich ešte musí vyskúšať, ďalšie na chodenie po hrboľatých terénoch a iné na slávnostné príležitosti. Nemocničný ortopéd odvádza dobrú prácu a firma sa o neho ani na chvíľu neprestala starať. Vďaka protézam dokáže stáť na

nohách bez toho, aby sa unavil, ba tvrdil, že sa mu podarilo aj pobehnúť... Najlepšie však je, že už nepotrebuje vozík ani barly, stačia palice, a bol presvedčený, že ak sa bude snažiť, časom sa navždy rozlúči aj s nimi. Dlhší čas sa o to pokúša, hoci to nikomu nespomínal, lebo doktori si tým neboli vôbec istí. Opakované kontroly a rádiogramy však nepreukázali nijaké kontraindikácie, ani opotrebovanie kostí či zmeny v držaní tela. Každý deň si chodieval zaplávať do Vicu.

Keď požiadal o opätovné zaradenie do pracovného procesu, šéfovia ho nedokázali odmietnuť. Začínal s jednoduchšími strojmi, žeriavmi, potom s bagrami a buldozermi, až skončil pri traktoroch a kamiónoch. Nechcel ani len počuť o ďalšej péenke, ani za nič, žiadna maródka či invalidný, posediačky má v nohách dosť citu, aby vykonával rovnakú prácu ako ktorýkoľvek iný operátor.

Povahovo sa zmenil. Prvé týždne dochádzal pred začiatkom smeny, aby sme nevideli, ako chodí, ešte mu chýbala prax, robil príliš veľké a nemotorné kroky. Kontroloval úroveň oleja, vody a paliva a len čo premazal hriadele a ložiská, zapol traktor alebo buldozér a nezastavil sa až do poobedia. Raňajkoval a obedoval v kabíne vozidla a k umývadlu sa zámerne pobral vtedy, keď sme my ostatní sedeli vonku na nosníkoch. Nevedeli sme ho nijako presvedčiť, aby s nami raňajkoval a obedoval, preto sme sa rozhodli, že ho nenecháme na pokoji, až kým nezastaví buldozér a nesadne si k nám. Jedného rána nechal ktosi zámerne otvorený pecný prieduch a hala sa tak rozhorúčila, až sme všetci museli vyjsť von. Aj on.

Keď som sa ho jedného dňa odvážil spýtať na Amandu, poslal ma dočerta a dva týždne sa na mňa ani nepozrel. Kvôli minútovému rozhovoru sme prišli o všetko, čo sme vďaka pecnému prieduchu dosiahli. Kým bol Manel na péenke, Amanda prichádzala celé mesiace skoro každý deň, počas prestávky na raňajky vybehla z pekárne a chodievala až k našim nosníkom. Nikto nič nevedel, hoci občas jej snád niekto potvrdil, že ho videl, vraj vyzerá lepšie, no... Kým bol v nemocnici alebo doma, nechcel o nej ani počuť.

Ako to býva, pri viacerých príležitostiach som sa rozprával s dievčaťom, ktoré ju sprevádzalo, Máriou. Stretávali sme sa už asi rok, než sme pochopili, že sa o Amande rozprávame aj preto, aby sme sa mohli vídať, nuž som za ňou začal dochádzať do pekárne. Nijak zvlášť sme sa nepokúšali dať Manela a Amandu znova dohromady, hoci sa to od nás ako ich priateľov očakávalo. Počas tej chvíľky na raňajky sme akurát prebehli širokými ulicami areálu, aby sme sa stretli pri rieke, pozdravili sa a znova rozlúčili: ja som šiel taviť železo, ona plniť chlebičky. Niekedy mi hovorievala o Amande, že sa má zle, že sa musela obrátiť na psychológa a požiadala o dovolenku, lebo si potrebuje na pár týždňov oddýchnuť od práce. Dokázala by sa zmieriť s Manelovým postihnutím, ale nevie prijať, že by o nej nechcel už viac počuť.

Naše dni ubiehali bez výraznejších zmien. Priviezli nám rudu a železný šrot, zlievareň chrlila trámy, nosníky, platne a rúry, zas a znova, rúry, platne, trámy,

nosníky a my sme si dávali kvapky, aby sme si očistili oči od sadzí. Pokiaľ ide o Manela, bolo to ako na hojdačke. Niekedy sa zdalo, akoby bol spokojnejší, ba dokonca si aj zažartoval alebo povedal nejaký vtip. Prešlo niekoľko dní a keď sme si už mysleli, že je všetko po starom, opäť sa z nepochopiteľných dôvodov zavrel bez akéhokoľvek vysvetlenia v kabíne žeriavu a nechcel s nami jedávať na nosníkoch. Nikto sa ho na nič nepýtal a on nikomu nič nepovedal, no popravde, takéto výpadky neboli časté, obvykle mával dobrú náladu. Prichádzal stále neskôr, teda skoro v rovnaký čas ako my, nemusel už chodiť o pol hodiny skôr, len aby sme nevideli, ako kráča... Čím lepšie mu to šlo, tým presnejšie, pravdaže, dochádzal, dokonca raz za nami sám prišiel, či sa spolu nenajeme. Vymenili sme si prekvapené pohľady a neodvážili sa oponovať.

Ťahal som to v práci, ako obyčajne, od siedmej do jednej a od tretej do ôsmej, dohliadal som celé dni, aby sitá prepustili do pecí dostatok rudy a aby sa nenahromadilo priveľa trosky. Celé hodiny som zdvíhal a zatváral posúvače, čistil formy na odliatky a dával si kvapky do očí. Tu a tam na mňa na konci smeny čakala Mária a pozdravila sa Manelovi, načo jej on so sklopenou hlavou odzdravil. Všetko šlo ako obvykle: v susednej továrni pílili polená a drvili triesky na preglejky, vo vzdialenejšej pradiarni sa zotavovali z dlhodobej krízy a brusiči skla naďalej rezali a leštili sklo, krištál a fľaše najrôznejších značiek a tvarov z celého sveta. Nič zvláštne sa nedialo a pritom sa dialo všetko, všetko napredovalo, alebo sa prinajmenšom aspoň niekam pohlo, vždy sme šli o krok ďalej s neistotou, čo nás čaká... Keď sme sa s Máriou predstavili našim potenciálnym svokrovcami a ja som sa vydal na výlet so synom z jej predošlého manželstva, rozhodli sme sa, že sa vezmeme. Stretávali sme sa počas obedných prestávok, zvykla priniesť aj piškótu, ktorú si brávala z pekárne zákuskov, lebo tie nepodarené si smela vziať. To bolo všetko, môj život sa točil stále okolo toho istého: taval som železo a sporil, aby som raz mohol s niekým tráviť noci vo vlastnom domove po návrate zo zlievarne...

Až kým nenastal onen septembrový deň.

Stál som hore na zariadeniach filtrujúcich trosku, keď som zbadal, ako vbehla dnu. Medzi hurhajom a pohybom strojov, uprostred čiernoty železnej trosky sa zablysol biely pracovný plášť. Mária sa na mňa pýtala ostatných operátorov. Ukazovala mi, aby som zliezol a to čo najrýchlejšie.

Amanda sa zranila. Stála blízko kadí s maslom a múkou vedľa stroja na spracovanie cesta a kým odoberala vzorku, pokĺzla sa a spadla do nádrže. Lopatky rotora zastavilo jej vlastné telo. Mechanici z pekárne museli rozobrať vrtuľu, aby ju odtiaľ bezpečne vytiahli. Domnievali sa, že to s ňou nebude vážne, mala však vychýlenú chrčticu a vyklbené rameno, telo vyzeralo hrozne zle a hoci ju ešte nevyšetril doktor, pod vrstvami cesta sa mohli skrývať aj otvorené rany.

Mala škrabance a bola doudieraná, ale po krvi ani stopy. Odviezli ju v sanitke do nemocnice. Nieкто to musel oznámiť Manelovi a očividne boli všetci toho názoru, že by som to mal byť ja.

Ukázal som mu, aby zastavil stroj a vliezol som k nemu do kabíny. Len čo som mu to oznámil, opäť naštartoval buldozér a keď sa smena končila, zostal pracovať ešte niekoľko hodín. Šlak aby to trafil!

Koncom týždňa som šiel navštíviť Amandu do nemocnice. Mala vyklbené ľavé rameno a potrhané väzivá a šlachy od zápästia až po chrbát. Podstúpila už tolko operácií, až o nich stratila prehľad, operovali jej ruku, zápästie, lakeť, rameno... Rameno však veľmi pravdepodobne zostane aj tak vykrivené do niektorej strany.

Celá ruka vyzerala ako veľká podliatina, modrá od kože pod nechtami až po škrvny na krku a hrudi. Amanda bola pod sedatívami, doktorom sa podarilo odhaliť zranenia spôsobené úderom a lieky ju zbavili bolesti, no čo bolo horšie, všetky operácie, zákroky a následná rekonvalescencia ju ešte len čakali.

Takto sa to s ňou ťahalo skoro dva roky.

My sme zatiaľ v zlievarni naďalej prichádzali o siedmej a končili o ôsmej a zvykli sme medzi sebou žartovať, že „od siedmej do ôsmej je to len hodinka“. Všetko bežalo po starom: niektorí jedávali na nosníkoch, my ostatní na brehu rieky, dievčatá z pekárne a pradiarne sa prechádzali areálom, starí pracovníci išli na dôchodok a viac sme ich nevideli, akurát niektorí občas zavítali počas raňajok a doniesli fľašu vína alebo škatuľu so sladkosťami... Prichádzali noví mladí zamestnanci, ktorí vždy čakali na raňajky, aby sa mohli pokochať okoloidúcimi dievčatami z pekárne a pradiarne, my chlapi sme tavili železo, ženy piekli chlieb. Všetko zostávalo v zabehnutých koľajach, tak to už skrátka býva.

Ak som niekedy meškal, Mária mi prišla naproti, aby ma odprevadila domov, pričom sme sa spolu občas aj vyspali. Pokiaľ však nablízku zazrela Manela, ani sa nepriblížila, nechcela ho vidieť, v žiadnom prípade. Nemusel som mu nič vysvetľovať, chápal, o čo ide, veď vedel, že Amanda ho po celý čas navštevovala, až kým ju nevyhodil. Je zaujímavé sledovať, ako musí človek niektoré struny napnúť a iné povoliť, ako sa musia niektoré city obrúsiť a ako sa musíme snažiť zasiať do druhých dobro, aby sme im pomohli dospieť. Amanda na naše návštevy čakala, dúfala, že ju prideme pozrieť, nie aby sme jej donášali novinky, ale aby sme sa s ňou proste trochu pozhovárali. Ponosovala sa nám, že raz ju pozošívajú a potom opäť rozrežú a tak dokola, zakaždým ma nanovo zafačujú, vpravievala. Keď sme sa pýtali, ako sa jej to prihodilo, vždy odvetila, že sa pokľzla na masle, ponorila sa ramenom do kade, až kým ju do nej nevtiahlo celú. Skrátka mala smolu, čo narobí.

Počas tých dlhých týždňov sme jej robievali v nemocnici spoločnosť, až ju napokon prepustili do domácej starostlivosti. Vedúci dal Márii povolenie, aby pracovala len pol dňa, vďaka čomu mohli Amandini rodičia chodiť do práce

s vedomím, že ich dcéra nezostane doma sama. Trávili spolu dlhé hodiny, prijímali návštevy, chodili sa prechádzať po uličkách neďaleko areálu, sledovali televíziu alebo si čítali. Doktori jej tvrdili, že operácie nedopadli zle a môže sa vyliečiť, ale od prvého dňa vedela, že rukou už nebude vedieť hýbať ako kedysi a rameno zostane vykrivené. Vrátila sa jej aj dobrá nálada, o ktorú predtým prišla. Viac rás som ju počul smiať sa, zvlášť keď jej Mária pomáhala pri obliekaní a ja som musel čakať na chodbe. Stretával ju jeden chlapček a keď ju stále videl so zafačovanou rukou, pristúpil a opýtal sa, prečo si každý mesiac zlomí ruku. Rozosmiala sa.

Vela som na Manela musel naliehať, aby ju navštívil, no nakoniec sa mi ho podarilo presvedčiť. Márii sa zas po mnohých hádkach a škriepkach podarilo presvedčiť Amandu, aby ho nevyhodila. Nechcem si ani len predstaviť, aký chlad musel medzi nimi pri tom stretnutí panovať, on sa na mňa nasledujúce dva týždne nechcel pozrieť a ani si nezašiel posediť na nosníky. Len vďaka povinným otázkam ako „nepotrebuješ viac rudy?“, „už si skončil s troskou?“, „mohol by si vyčistiť tamten kút?“ sme sa postupne opäť rozhovorili a pokiaľ za mnou neprišla Mária, sedávali sme spolu na nosníkoch. Vždy som hľadal zámienky, aby som ho mohol osloviť, všemožne som sa s ním snažil stretávať, prosil som ho napríklad, aby mi dával do očí kvapky. Keď sa znova rozčertil, sedával odo mňa tak ďaleko, ako sa len dalo, no ako bežali dni, diaľka sa kúsok po kúsku skracovala, až kým sa napokon neocitol zase vedľa mňa. Vedel som, že Manel navštevuje Amandu, Mária mi to prezradila, ale ja som mlčal, veď ak by som sa pred ním preriekol čo i len slovom, opäť by sme jedávali oddelene.

Od nehody v sitách na trosku ubehli tri dlhé roky. Skoro všetko na našu svadbu bolo pripravené, obaja sme našetrili a kúpili si byt v neďalekej dedine: nevhodne rozmiestené domy a bytovky susediace so závodmi na sušenie klobás, k tomu zvyšky lesa, z ktorých niekto spravil park, rovnaká kanalizácia a osvetlenie, aké mali aj mäsiarske podniky, nuž tak vyzerala naša dedina. Boli to najlacnejšie byty v Osone. Mária si pridala ešte jednu smenu v pradiarni a ja som obsluhoval pece a formy, čo bola tá najťažšia práca. Všetko sme si dobre spočítali a vyšlo nám, že ak budeme naďalej sporiť, byt môžeme do štyroch rokov splatiť a je náš. Jej syn súhlasil, chcel mať znova otca, o tom druhom nepočul už celé roky.

Keď som to oznámil Manelovi, všimol som si na ňom akúsi zmenu. Priznal sa mi, že sa tiež zapísal na inú prácu, bude odväzovať trosku na skládku. Teoreticky nesmel jazdiť na akomkoľvek stroji mimo priestorov zlievarne, ale mal chuť sa prevetrať a keďže k skládke sa dalo dostať v rámci komplexu a nemusel prejsť cez nijakú cestu, vedúci mu vyhovel. Popravde som tej zmene nedokázal prísť na kĺb, až kým mi Mária neprezradila, že Amanda znovu nastúpila do pekárne a nateraz ju poverili kontrolou faktúr, aby sa neunavila. Bude sedávať pri okne. Fabriky v tých rokoch trpeli nedostatkom personálu a podniky v areáli zvykli preradzovať pracovníkov, ktorí nechceli ísť na maródku či invalidný dôchodok.

Mám podozrenie, že kamión odvážal trosku častejšie než bolo nevyhnutné. Raz som dokonca zbadal, ako sa zastavil pred pekárňou, zatiaľ čo polovica návesu mu trčala nad chodníkom, a čakal, kým jeden z trajlerov patriacich fabrike na sklo neprestane manévrovať. Mária mi rozprávala, ako sa dievčatá zo závodu smiali a počítali, koľko rás prešiel okolo, prípadne si z neho uťahovali, keď počas jazdy zastavil alebo sa zadíval do okien kancelárií. Nieže by si to všímala aj ona, pravdaže.

Mária sa so mnou zosobášila. Na svadobnej hostine sme ich neposadili spolu, ale zato ich stoly stáli presne oproti sebe, a tak sa počas celej slávnosti nemohli vyhnúť vzájomným pohľadom. Vedeli sme už, že sa aj tak tajne stretávajú, lenže ako hovorievala Mária, aj my máme právo sa trochu pobaviť.

Dva roky po našom sobáši sa tiež vzali. Svadba bola nezabudnuteľná. Maneľovi sme po oslave zmáčali vlasy pivom, hoci mu ich už veľa neostalo, smiali sme sa a boli sme na mol. Syn Amandy a Manela sa volá Viktor a akurát dovšil rôčik. Amanda mu hladieva chodidlá a rameno a díva sa na mňa akoby vravela: „Vidíš, čím všetkým sme si museli prejsť, aby sme ho mohli mať?“ Aj nám sa narodili deti.

Pri nejakej príležitosti som sa chcel Márie opýtať, ako sa to vôbec mohlo všetko takto zbehnúť, naozaj ako, no ona mi stále odpovie, nech sa toľko nezamýšľam nad minulosťou, nech nechcem vedieť priveľa, veď všetko dopadlo dobre.

◆◆◆

Bc. Martin Ďurčanský
Slovenskej jednoty 42
040 01 Košice
martindurcansky1@gmail.com

3. CENA

VÝBORU SEKcie PRE UMELECKÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

Volám sa **Jana Klimová** a pochádzam z Popradu. Študujem na Univerzite Komenského v Bratislave v odbore filológia, program anglický jazyk a kultúra – slovenský jazyk a kultúra. Prekladateľskej univerziády som sa zúčastnila prvýkrát v roku 2019, za svoju prácu som získala čestné uznanie. Popri štúdiu sa venujem výučbe anglického jazyka a lokalizácii. Umelecký preklad a literatúra sú mojou srdcovou záležitosťou a v budúcnosti sa im plánujem venovať naplno.

Ray Bradbury bol americký spisovateľ žánru sci-fi a fantasy. Jeho najznámejším dielom je román 451 stupňov Fahrenheita, ktorý sa prekladu do slovenského jazyka dočkal až v roku 2015. Poviedka Banši (Banshee) pochádza zo zbierky s názvom The Toynbee Convector, vydané v roku 1988. K výberu tohto diela ma priviedla moja láska k sci-fi literatúre a poviedkam Raya Bradburyho, ktoré ma oslovili po prečítaní zbierky Ilustrovaný muž v roku 2017 v českom preklade. Uvedomila som si, že na slovenskom knižnom trhu chýbajú preklady jeho diel a rozhodla som sa s touto situáciou popasovať aspoň vo forme prekladu jednej z nich. Banši som si vybrala najmä kvôli poetickým slovným spojeniam a pochmúrnej atmosfére írskoho vidieka. Mojim cieľom bolo preniesť atmosféru pôvodného textu do slovenčiny tak, aby čitateľ sám zacítil chladný, vlhký vzduch a začul tiché vzlykanie za dverami.

BANŠÍ

RAY BRADBURY

Preklad: Jana Klimová

V tú nezvyčajnú, chladnú noc som cestoval z Dublinu naprieč ospalými mestečkami írskoho vidieka, obklopený hustou hmlou a priam ohlušujúcim tichom. Mrholilo, čas akoby stál, vonku sa ani lístok nepohol, ľudoprázdna krajina ustrnula v rúchu očakávania. Noc ako stvorená pre nevšedné stretnutia na prázdnotou zívajúcich križovatkách. Vzduchom poletovali priesvitné pavučiny nedbajúc

na to, že široko ďaleko nebolo žiadneho pavúka. Za lúčiami v diaľke vŕzgali kovové brány, od okien domov sa odrážal ligotavý mesačný svit.

Počasiu priam stvorené pre banšiu, ako sa v Írsku hovorí, neblahý pocit mnou prenikal až do morku kostí. Taxík prehrmotal hlavnou bránou sídla Courtown, tak ďaleko od Dublinu, že ak by mesto v noci zaniklo, nikto by o tom nemal ani poňatia.

Zaplatil som šoférovi a sledoval, ako sa taxík otáča a smeruje späť k mestu plnému života a mňa necháva za sebou, samého, s dvadsiatimi stranami dokončeného scenára vo vrecku a so šéfom – režisérom čakajúcim vo vnútri. Stál som obklopený polnočným tichom, vdychoval som čerstvý írsky vzduch a vydychoval oxid z uhoľných baní mojej duše.

Zaklopal som.

Dvere sa okamžite rozleteli. Predo mnou stál John Hampton, do ruky mi strkal pohár sherry a hnal ma dovnútra.

„Pánečku, synak, ty ma ale napínaš. Vyzleč si kabát. Daj mi ten scenár. Je hotový, čo? Teda, aspoň to tvrdíš. Som veľmi zvedavý. Dobré, že si zavolaš z Dublinu. Som doma sám, Clara je aj s deťmi v Paríži. Bude to paráda, prečítame si to, premakáme scény, stiahneme fľašu a do druhej sme v posteli a – čo to bolo?“

Dvere boli stále otvorené. John urobil krok, naklonil hlavu, zatvoril oči a započúval sa.

Na lúkach v diaľke šelestil vietor, ako keby niekto v oblakoch šušťal prikrývkami na obrovskej posteli.

Aj ja som sa započúval. Z ďalekých, tmavých polí sa niesli tiché stony a vzlyky. Oči stále zatvorené, John zašepkal: „Vieš, čo to je, synak?“

„Čo?“

„Potom ti poviem. Švihaj.“

Zatvoril dvere, otočil sa a viedol ma dovnútra, veľký pán prázdneho sídla, v jazdeckom saku a voľných nohaviciach, vyblýskaných poltopánkach, nenapraviteľný sukničkář s vlasmi večne strapatými z milovania sa v cudzích posteliach. Usalašil sa pri kozube v knižnici, oslnivo sa usmial, žiarivé zuby sa blykli ako lúč z majáka, len moment a boli preč, do ruky mi strkal ďalšiu sherry výmenou za scenár.

„Pozrime sa, čo to môj génus, moja ľavá srdcová komora, moja pravá ruka stvorila. Sadni si, pi a sleduj.“

Stál obkročmo chrbtom k ohňu, ohrieval si chrbát, listoval stranami rukopisu, jasne si vedomý, že svoju sherry pijem trochu prirýchlo, žmúriac očami zakaždým, keď dočítal stranu. Prečítané listy papiera nechával padať a ja som sledoval, ako sa pomaly znášajú na zem. Keď bol hotový, pustil poslednú stránku, zapálil si malú cigaru a s pohľadom upreným do stropu pofajčieval, skúšal moju trepezlivosť.

„Ty zkurvysyn,“ vydýchol nakoniec. „Je to skvelé. Do riti, synak. Skvelé!“ Neočakával som takú srdečnú chválu, úplne ma to položilo.

„Samozrejme, treba to trošku upraviť!“

Hneď som sa vzbopil.

„Samozrejme,“ odsúhlasil som.

Ako veľký šimpanz sa hojdavo zohol po stránky a otočil sa k ohňu. Cítil som, že má nutkanie ich spáliť. Sledoval plamene a krčovitito zvieral rukopis.

„Jedného dňa, synak,“ povedal potichu, „ma musíš naučiť písať.“

Zrazu sa zdal pokojný, zmierený, akoby ho naplnil skutočný obdiv.

„Jedného dňa,“ odpovedal som so smiechom, „ma musíš naučiť režírovať.“

„Zviera bude náš film, synak. Sme to ale tím.“

Podišiel ku mne a pripili sme si.

„Sme my to ale tím!“ Zmenil tému. „Ako sa má žena? A deti?“

„Čakajú ma na Sicílii, v teplúčku.“

„Raz-dva si pri nich, na slnku! Som...“

Stuhol, dramaticky sa odmlčal, naklonil hlavu sa započúval sa.

„Hej, čo to má byť...“ zašepkal.

Otočil som sa a čakal.

Tentokrát sa zvonku starobylého sídla niesli tichučké zvuky, akoby niekto škrabal nechtami po fasáde, alebo sa spúšťal po odumretom konári stromu. Nasledoval tichý vzdych a niečo ako ston.

John stál dramaticky naklonený, ako mím predvádzajúci sochu s doširoka otvorenými ústami, akoby nasával zvuky svojim vnútorným uchom. V predstieranom šoku vypúľil oči, boli veľké ako taniere.

„Chceš vedieť, čo je to za zvuk, synak? Banší!“ „Čo?“ zaúpel som. „Banší!“ zahlaholil. „Duch starej ženy, čo straší na cestách hodinu predtým, ako niekto zomrie. To si práve počul!“ Pristúpil k oknu, odtiahol záves a vykukol. „Pst! Možno to budeme...my!“ „Ale dost, John!“ zachechtal som sa pomedzi zuby. „Synak, ja nežartujem.“ Zrak uprel do dialky a užíval si vlastnú melodramatickosť. „Žijem tu už desať rokov. Smrť klope na dvere. Banší sa nikdy nemýli. Ale kde sme to boli?“

Kúzlo okamihu sa zrazu vytratilo, vrátil sa spať ku kozubu a zažmúril na rukopis, akoby ho videl po prvýkrát v živote.

„Doug, zamyslel si sa niekedy nad tým, ako veľmi sa na Zviera podobám? Hrdina plávajúci v mori rýb, neustále loviaci, ženskú využiť a potom odkopnúť, v každom kúte sveta, nikdy sa nezastaviť, nikde nespočinúť? Možno preto to robím. Vieš, koľko som ich už mal? Stovky! Mal...“

Zasekol sa, opäť raz umlčaný mojimi riadkami. Slová sa mu dostávali pod kožu, na líca mu vystúpila červeň.

„Úžasné!“

Neisto som čakal.

„Nemyslím toto!“ Odhodil scenár a schmatol výtlačok London Times z kozubovej rímsy. „Toto! Úžasná recenzia na tvoju novú zbierku poviedok!“

„Čože?“ vyskočil som.

„Len pokoj, synak. Ja ti tento skvost prečítam. Budeš hotový. Fantastické!“

V žilách mi stuhla krv, tušil som, že si zo mňa bude opäť utahovať alebo ešte horšie, bude sa tváriť, že žartuje, no bude hovoriť pravdu.

„Počúvaj.“

John zdvihol noviny a čítal, ako keď kapitán Acháb čítal z Bible.

„Poviedky Douglesa Rogersa sú možno naozaj obrovským úspechom pre americkú literatúru...“ John sa zastavil a vrhol na mňa nevinný pohľad. „Čo na to zatiaľ hovoríš, synak?“

„John, pokračuj,“ zamrmlal som. Preglgol som riadny dúšok sherry, klzal sa hrdlom až kým vo mne neuhasiť posledný plamienok sebaovládania.

„...ale tu v Londýne,“ pokračoval John, „od autorov čakáme viac. Rogersova snaha napodobniť Kiplingove myšlienky, Maughamov štýl a Waughov dôvtip je na smiech, sú to chatrné písачky, úbohé napodobneniny oveľa hodnotnejších diel. Douglas Rogers, nechceme ťa!“

Vyskočil som a chcel som mu noviny vytrhnúť, ale John ich lenivým pohybom vhodil do ohňa, papier sa zatrepotal ako krídla umierajúceho vtáka, vzbĺkol v plameňoch a v roji iskier.

Rozhodný som civel do ohňa, odhodlaný vytiahnuť ten prekliaty kus papiera, no nakoniec som bol rád, že zhorel.

John s pobavením skúmal môj výraz. Bol som červený ako rak, zuby zatnuté, ruka opretá o rímsu, zovretá v päšť, tuhá ako kremeň.

Vyhĺkli mi slzy, z boľavých úst som nedokázal vylúdiť ani slovka.

„Čo sa deje, synak?“ Obzeral si ma zvedavo John, ako opica krúžiaca okolo chorého zvierata v kletke. „Je ti zle?“

„Ježiši, John!“ vyhrkol som. „Bolo to nutné?“

Kopol som do ohňa, polená sa skotúlali a do komína sa vzniesla sprška iskier.

„Ale Doug, nemyslel som si...“

„Ale hovno si si nemyslel!“ rozčuľoval som sa ďalej, zízajúc naňho uslzene. „Prečo si taký?“

„Ale no tak, Doug, prečo som aký? Bola to dobrá recenzia, fantastická! Len som pár viet pridral, aby ti trošku zovrela krv!“

„Teraz sa už pravdu nedozviem!“ nariekal som. „Pozri!“

Poslednýkrát som kopol do teraz už kôpky popola.

„Kúpiš si ďalší výtlačok, zajtra, v Dubline, Doug. Uvidíš, zbožňujú ťa, len som ťa naťahoval, aby ti sláva nestúpila do hlavy. Koniec randy. Synak, nestačí ti, že si práve napísal naozaj fantastický scenár, s tými najúžasnejšími scénami? Je to to najlepšie, čo si kedy vytvoril!“ Oblapil ma okolo pliec.

Typický John, najprv ti naloží, a potom ťa učičíka sladkými rečičkami.

„Vieš, v čom je tvoj problém, Doug?“ Strčil mi do roztrasenej ruky ďalší pohár sherry. „Hm?“

„Čo?“ zafňukal som ako uplakané dieťa, už pokojné, pripravené sa opäť smiať. „V čom?“

„Vieš, Doug...“ Johnova tvár sa rozžiarila, uprel na mňa hypnotický pohľad ako Svengali. „Nemáš ma ani z polovice tak rád, ako ja teba!“

„Ale no tak, John...“

„Nie, synak, myslím to vážne. Prepána, ja by som pre teba aj zabil. Si ten najlepší spisovateľ na celom svete a ja ťa zbožňujem, telom aj dušou. A preto som si myslel, že si môžem dovoliť takýto nevinný žart. Vidím, že som sa mýlil...“

„Nie, John,“ protestoval som, opovrhujúc samým sebou, lebo ma dotlačil k tomu, aby som sa ospravedlnil ja. „Je to v poriadku.“

„Fakt prepáč, synak, naozaj...“

„Už to nechaj!“ zasmial som sa. „Stále ťa mám rád. Mám...“

„To je môj chlapec! A teraz...“ John sa zatočil, tlesol dlaňami a pomiešal stránky ako balíček kariet. „Venujme hodinku úpravám tohto skvelého, fenomenálneho scenára a...“

Už po tretíkrát dnes v noci sa jeho tón a nálada z ničoho nič zmenili.

„Pst!“ vyhrkol. S prižmúrenými očami sa zakymácal v strede miestnosti, ako utopenec. „Doug, počuješ?“

Domom sa prehnal studený závan vetra. Po okenici v podkroví škrabal dlhý necht, mesačný svit na okamih zmizol za oblakmi.

„Vila banší,“ prikyvoval John, čakajúc s naklonenou hlavou. Z ničoho nič zdvihol zrak. „Doug, choď von a presvedč sa na vlastné oči.“

„Tak to určite.“

„Nie, naozaj choď,“ hnal ma John. „Dnes v noci nie je nič také, ako sa na prvý pohľad zdá, stále pochybuješ o mojich slovách, pochybuješ, že tam vonku je banší. Obleč si môj zvrchník, z chodby. Švihaj!“

Trhol dverami šatníka na chodbe a vytiahol svoj veľký tvídový zvrchník napáchnutý tabakom a dobrou whiskey. Zvierajúc ho vo svojich opičích dlaniach ním zamával ako matador šatkou v corride. „Toró! Haha!“

„John,“ povzdychol som si unavene.

„Alebo si zbabelec, Doug, máš stiahnutý chvost? Máš...“

Už po štvrtýkrát sme obaja jednoznačne začuli ston, nárek, tichučký šepot za ťažkými vchodovými dverami.

„Čaká na teba, synak!“ víťazoslávne povedal John. „Tak bež. Obetuj sa pre tím!“

Stál som tam v zvrchníku, slávnostne pomazaný vôňou tabaku a chľastu, John ma so všetkou dôstojnosťou obradne pozapínal, potiahol za uši a pobožkal na čelo.

„Budem ťa sledovať, synak, podporovať ťa. Šiel by som s tebou, ale banší je hanblivé stvorenie. Boh ťa žehnaj, synak, a ak sa už nevrátiš – miloval som ťa ako vlastného syna!“

„Ježiši,“ vydýchol som a otvoril dvere.

Vtom mi John zastal cestu, postavil sa medzi mňa a chladný mesačný svet.

„Nechod, synak, zmenil som názor! Ak tam zomrieš...“

„John,“ odtlačil som jeho ruky. „Chceš, aby som vyšiel von. Predpokladám, že tam na mňa čaká koniarka Kelly, vydáva všetky tie zvuky, aby si sa dobre pobavil...“

„Doug!“ vykrikol pohoršene, akoby žartoval, no bol zároveň urazený, a s doširoka otvorenými očami ma schmatol za plecía. „Prisahám Bohu!“

„John,“ povedal som, sčasti podráždený, sčasti pobavený, „zatiaľ dovidenia.“

Rozhodnutie som oľutoval hneď, ako som vykročil z dverí, John ich chvatne zatresol a zamkol. Smial sa? O chvíľku neskôr som zazrel jeho siluetu v okne knižnice, v ruke pohár sherry, sledujúc nočné divadlo, ktorému bol nielen režisérom, ale aj divákom.

S tichou nadávkou na perách som sa otočil, nahrbil plecía v cézarskom plášti, odignoroval tucty bodných rán uštedrených vetrom a vykročil na štrkovú príjazdovú cestu.

Dám tomu tak desať minút, pomyslel som si, trošku Johna vystraším, otočím vtip hore nohami, dotrámcam sa späť dovnútra, v roztrhanej a zakrvácanej košeli, s nejakou vymyslenou historkou. Pánečku, áno, to bude žart...

Zastavil som.

Zamarilo sa mi, že v malom hájiku predom mnou pomedzi stromami povieva sem a tam niečo ako veľký papierový šarkan.

Oblaky plávali po oblohe, zakrývajúc mesiac takmer v splne, zahaľujúc ma do ostrovčekov tieňov.

Zbadal som to opäť, o niečo ďalej, akoby sa celá hromada kvetov zrazu odtrhla od stopiek, aby pokryla fádnu cestu. V rovnakej chvíli som začul ten najtichší vzlyk, ako tichučké kvílenie pántov na dverách.

Mykol som sa, odvrátil a zahľadel na sídlo.

Videl som Johna, samozrejme vyškereného ako tekvica v okne, popíjajúc sherry, v teplúčku a v pokoji.

„Ách,“ nariekal vzdialený hlas. „Preboha...“

A vtedy som ju zbadal.

Stála tam, opretá o strom, odetá v dlhých, bielych šatách a v hrubej bavlnenej štóle pod pás, ktorá sa vo vetre dvíhala a klesala, ako živá.

Zdalo sa, že ma nevidí, a ak ma videla, tak som ju nezaujímal, nebála sa ma, tá sa už nebála ničoho na svete. Všetku jej pozornosť pohltil dom, okno, knižnica, uprene hľadela na siluetu muža v diaľke.

Pleť mala bielu ako sneh, ako vytesanú z mramoru, ako tie najkrajšie írské ženy, dlhý, ladný labutí krk, plné, chvejúce sa pery a žiarivé, prenádherné smaragdové oči. Jej profil sa vynímal na pozadí holých konárov stromov, niečo sa vo mne pohlo, zvinulo v kŕči a skonalo. Ochromil ma smrtiaci pocit bolestného odlúčenia, ktorý sužuje mužov, keď okolo nich prejde žena, hotové stelesnenie krásy, a potom navždy zmizne. Chceš zvolať, ostaň, ľúbim ťa. Ale slová máš zaseknuté v hrdle, zatiaľ čo hrejivé lúče jej prítomnosti miznú v nenávratne.

Prekrásna žena, naďalej pozerajúc do okna vzdialeného domu, prehovorila.

„Je tam?“ opýtala sa.

„Čože?“ opýtal som sa ja.

„Je to on?“ pýtala sa ďalej. „Zviera,“ povedala, potláčajúc hnev. „To monštrum. Zver samotný.“

„Nerozum...“

„Veľké zviera,“ pokračovala. „na dvoch nohách. On ostáva, ale ženy prichádzajú a odchádzajú. Špinavé ruky si utiera ich telami, dievčatá sú vreckovkami, ženy polnočnou pochútkou. Má ich poukladané ako vo vínnej pivnici, podľa ročníka, nevie ich mená, iba vek. Panebože, je to on?“

Sledoval som jej pohľad, smerujúci cez upravený trávnik k domu, k siluete v okne.

A pomyslel som na svojho šéfa v Paríži, v Ríme, v New Yorku, v Hollywoode, na to more žien, ktorých dôstojnosť pošliapal, ako temný Ježiš prechádzajúci sa po teplých vlnách. Hotový bufet žien tancujúcich na stole, túžiacich po potlesku, a John, na odchode, so slovami: „Drahý, požičaj mi päťku, tá žobráčka pri dverách mi láme srdce...“

Pozoroval som mladú ženu, tmavé vlasy strapaté od nočného vetra, a opýtal som sa:

„Kto by to podľa vás mal byť?“

„Predsa on,“ odpovedala. „Býva tam, no už ma viac nemiluje.“ Zatvorila oči, po lícach sa jej skotúľali slzy.

„Ten už tam viac nebýva,“ povedal som.

„Ale býva!“ Prihlnala sa ku mne, akoby ma chcela udrieť, alebo mi napľuť do tváre. „Prečo mi klamete?“

„Počujte,“ pozrel som jej do snehovej, popolavej tváre, „to bolo už veľmi dávno.“

„Nie, žiadne dávno neexistuje! Je len tu a teraz!“ Pobehla smerom k domu. „A ja ho ešte stále milujem, tak veľmi, že by som preňho zabila, urobila by som preňho čokoľvek!“

„Ako sa volá?“ Zastal som jej cestu. „Meno?“

„Predsa Will. Willie. William.“

Vykročila, no ja som zdvihol ruky a pokrútil hlavou.

„Teraz tam žije Johny. John.“

„Klamete! Cítim ho. Možno sa už nevolá Will, ale je to on. Pozrite!“

Ruky zdvihla do vetra vanúceho smerom k domu, ja som sa otočil a pocítil, čo cítila ona. Ocitol som sa v minulosti, v čase niekde na hranici. Pošepkal mi to vietor, potvrdila to noc a svetlo v okne so siluetou.

„Je to on!“

„Je to môj priateľ,“ povedal som jemne.

„Nie je, on nikdy nemal priateľov!“

Snažil som sa na to pozrieť jej očami a pomyslel som si: Preboha, nebudaj to takto bolo vždy, vždy v tom dome býval nejaký muž, aj pred štyridsiatimi, osemdesiatimi, sto rokmi! Nie ten istý muž, to nie, ale jeho diabolské dvojčky, a toto stratené dievča postávalo na ceste, ruky predurčené milovať zasypané snehom, srdce pripravené poskytnúť útechu zamrznuté. Jediné, čo jej ostalo, je šepkať, vzdychať, stonať a kvíliť až do chvíle, keď jej plač utíšia ranné lúče slnka, len aby mohla opäť nariekať, keď sa na oblohe objaví mesiac.

„Ten muž vo vnútri je môj priateľ.“

„Ak to myslíte vážne, tak priateľ môjho nepriateľa je mojím nepriateľom!“ zašeptala oduševnene.

Pozrel som na cestu k cintorínu v dialke a sledoval, ako sa v bráne kúdoľí prach.

„Vráťte sa, odkiaľ ste prišli,“ povedal som.

Pozrela sa rovnakým smerom, na rovnakú cestu a rovnaký prach a ticho sa opýtala: „Takže odpočinok v pokoji neexistuje?“ zaplakala. „Musím prísť opäť, rok čo rok, bez nádeje na spravodlivú odplatu?“

„Ak by tu naozaj žil Will, váš William, ako by som vám dokázal pomôcť?“

„Poslali by ste ho von.“ odpovedala potichu.

„A čo by ste mu urobili?“

„Uložili by sme sa,“ zamrmlala, „na večný spánok. Ležali by sme vedľa seba ako dva okruhliaky v studenej rieke.“

„Aha,“ povedal som a prikývol.

„Opýtate sa ho teda? Pošlete mi ho?“

„Nie. Nie je ten, ktorého hľadáte. Sú si síce podobní. Takmer rovnakí. V každom storočí sa volá inak, ale dievčatá stále strieda ako na páse a ruky špinavé od hriechu si naďalej utiera ich hodvábnymi blúzkami.“

„A stále v sebe nemá ani trochu lásky?“

„Slovom láska mrhá bez rozmyslu, vábi ním ženy do svojich sietí,“ povedal som.

„Och, Kriste, a ja som sa lapila do jeho osídien!“ a vykrikla tak nahlas, až sa v okne opäť objavila známa silueta. „Budem tu celú noc. Určite zacítiť moju prítomnosť, srdce mu pookreje, je jedno, ako sa teraz volá, či ako veľmi má prehnitú dušu. Aký je rok? Ako dlho už naňho čakám?“

„Neprezradím vám. Zlomilo by vám to srdce.“

Otočila sa a uprene sa na mňa zahľadela. „Takže vy ste jeden z tých dobrých mužov, džentlmen, čo by nikdy nikomu neublížil a nikdy sa nemusí schovávať za ľži? Kriste, keby som vás len poznala skôr, ako jeho!“

Zašelestil vietor, no zvuk prišiel z jej hrdla. Niekde v dialke v ospalom meste zvon odbíjal ďalšiu hodinu.

„Musím sa vrátiť dnu,“ povedal som a s nádychom som sa opýtal: „Môžem pre vás niečo urobiť? Nejako vám pomôcť?“

„Nie,“ odpovedala. „vy nie ste ten, čo mi ublížil.“

„Rozumiem,“ povedal som.

„Nerozumiete. Ale snažte sa, a za to som vám veľmi vďačná. Bežte dnu, lebo tu zamrznete.“

„A čo vy?“

„Ha!“ vyprskla. „Mne už viac chladno nebýva, a ani nebude. Choďte!“

S radostou som poslúchol. Chladná noc a mesačný svit mi prenikli až do mor-ku kostí, bol som presýtený závanom minulosti a ňou. Vietor ma potisol trávna-tým pahorkom až ku dverám, otočil som sa. Stále stála na svitom zaliatej ceste, so stólou vejúcou v poryvoch vetra, so vzpaženou rukou.

„Ponáhľajte sa,“ započul som ju šepkať, „povedzte, že ho očakávam!“

Rozrazil som dvere, vtrhol do domu a zvalil sa v chodbe, srdce som mal až v hrdle, bilo ako o dušu, tvár v zrkadle bola bledá ako stena.

John sedel v knižnici, popíjal ďalší pohárik sherry, nalial aj mne.

„Jedného dňa,“ povedal, „sa naučíš všetko, čo hovorím, brat s veľkou rezervou. Pánečku, veď sa na seba pozri! Premrznutý na kosť. Na, do dna. A tu máš ďalší!“

Vypil som, dolial mi, opäť som vypil. „Takže to bol všetko len žart?“

„Čo iné?“ smial sa John, keď zrazu stíchol.

Zvonku sa opäť donieslo stonanie, mesiac pohládzal strechu sprevádzaný tým najtichším nárekom.

„Tu máš tú svoju banšiu,“ povedal som, zízajúc na dno pohára, neschopný po-hybu.

„No jasné, synak, tak to určite,“ povedal John. „Dopi, Doug, a ja ti ešte raz prečítam tú fantastickú recenziu z London Times.“

„Noviny si spálil, John.“

„To síce áno, synak, ale pamätám si ju takmer na slovo presne. Pi.“

„John,“ povedal som, upierajúc pohľad do kozuba. Popol z novín sa vzniesol nad plamenev poryve vetra. „Tá recenzia je... bola... skutočná?“

„Preboha, no jasné, samozrejme že áno. Vlastne...“ zastavil sa a zatváril sa falošne ustarane. „V redakcii dobre vedia, ako veľmi ťa mám rád, Doug, tak ma požiadali, aby som tú recenziu napísal ja sám.“ John natiahol dlhočiznú ruku a dolial mi. „Tak som ju napísal. Pod pseudonymom, samozrejme, no nie je to

parádne? Ale musel som písať pravdivo, Doug, vieš. Tak som pravdivo napísal, čo som v tvojej knihe považoval za dobré, aj čo som považoval za zlé. Skritizoval som ťa presne tak, ako keď mi odovzdáš úbohý scenár a ja ťa pošlem prepísať ho. No povedz, nie som ja ale klasa, prvotriedny macher?“

Naklonil sa ku mne, chytil ma za bradu, nadvihol ju, a dlho a sladko sa mi zapozeral do očí.

„Hneváš sa?“

„Nie,“ povedal som, no hlas ma zradil.

„Prepána, no nech sa prepadnem, ak sa hneváš. Prepáč, bol to len žart, synak, len žart.“ A priateľsky ma udrel po pleci.

Aj keď nešlo o nič závažné, John zasiahol moje citlivé miesto a zaboľelo to.

„Kiežby si si to nevymyslel, kiežby si nežartoval, keby tá recenzia bola ozaj skutočná,“ povedal som.

„To si želám tiež, synak. Nevyzeráš dobre. Som...“

Do domu sa oprel vietor. Sklo zarinčalo v okeniciach, vzduchom sa niesol šepot.

Z ničoho nič som sa bezdôvodne ozval: „Je tam. Banší.“

„Doug, bol to len žart. Na mňa si musíš dávať pozor, nebrať ma vážne.“

„Nie,“ povedal som, pozerajúc na okno. „naozaj je tam.“

John sa zasmial. „Takže si ju naozaj videl, čo?“

„Je to krásna, mladá žena, stojí v tej zime, zahalená v štóle. Mladá žena s dlhými čiernymi vlasmi a veľkými zelenými očami, pleť biela ako sneh a vznešený, rímsky nos. Hovorí ti to niečo, John? Pripomína ti niekoho?“

„Môže to byť ktorakoľvek z tisícok,“ smial sa John potichu a snažil sa zhodnotiť, do akej miery žartujem. „Dopekla...“

„Čaká na teba,“ povedal som. „Vonku, na konci cesty.“

John neisto pozrel na okno.

„To ona vydáva tie zvuky,“ povedal som. „Opísala mi ťa, alebo niekoho tebe veľmi podobného menom Willy, Will, William. Ale ja som vedel, že hovorí o tebe.“

John sa zamyslel. „Mladá hovoríš? A krásna, a je tam vonku, teraz?“

„Najkrajšia žena, akú som kedy videl.“

„A nemá nôž...?“

„Neozbrojená.“

John vydýchol. „No, tak to znamená, že by som mal vyjsť von a trochu si s ňou pohovoriť, nemyslíš, hm?“

„Už ťa očakáva.“

Vybral sa ku dverám.

„Nezabudni si kabát, noc je chladná,“ pripomenul som mu.

Obliekal si kabát, keď k nám zvonku opäť dolahol jasný nárek, zakvlenie, lamenty a opäť kvílenie.

„Preboha,“ povedal John s rukou na kľučke, pokúšajúc sa predo mnou zakryť strach, „naozaj je tam.“

Prinútil sa otočiť kľučkou a otvoril dvere. Do vnútra prenikol poryv vetra a priniesol so sebou ďalšie tiché kvílenie.

John stál v chlade, premeriaval si dlhú cestu do temnoty.

„Počkaj!“ vyhrkol som na poslednú chvíľu.

John sa zastavil.

„Niečo som ti zamľčal,“ povedal som, „čaká na teba, to je pravda, stojí vonku. Ale...je mŕtva.“

„Nemám strach,“ povedal John.

„Nie,“ povedal som, „ale ja mám. Ak vyjdeš von, už sa živý nevrátiš. Je jedno, ako veľmi ťa v tejto chvíli nenávidím, nemôžem ťa pustiť. Zatvor dvere, John.“

Ďalší ston a potom kvílenie.

„Zatvor tie dvere.“

Natiahol som sa, aby som mu strhol ruku z mosadznej kľučky, ale on ju pevne zovrel, naklonil hlavu, pozrel na mňa a povzdychol si.

„Si fakt dobrý, synak. Skoro taký dobrý ako ja. Obsadím ťa v ďalšom filme. Budeš hviezda.“

Otočil sa, vykročil do tmy a potichu zatvoril dvere.

Čakal som, kým som nezačul kroky na štrkovej ceste, zamkol som dvere a chvatne prebehol celým domom, zhasínajúc svetlá. Zastavil som sa v knižnici, zvyšky London Times tancovali v kozube, v komíne sa kúdočil popol.

Stál som tam, dlhú chvíľu som popol sledoval. Striaslo ma, vybehol som hore do veže, berúc schody po dvoch, rozrazil som dvere na svojej izbe a hneď ich zatresol, vyzliekol som sa a skočil do postele. Schoval som sa pod perinu práve, keď hodiny v dialke odbili jednu hodinu po polnoci.

Moja izba bola tak vysoko vo veži a tak ďaleko od vchodových dverí, že bolo jedno, kto alebo čo klope, búcha, či dobíja sa dovnútra, šepkajúc, prosiac a potom jačiac...

Ako by som to len mohol počuť?

◆◆◆

Bc. Jana Klimová

Vodárenská 112

058 01 Poprad

jane.klimkaa@gmail.com

1. CENA SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PREKLADATEĽOV UMELECKEJ LITERATÚRY

Volám sa *Michal Šimurka*, študujem na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici medziodborovo prekladateľstvo a tlmočníctvo anglického jazyka a históriu. Mojm predmetom záujmu je najmä tlmočenie z a do anglického jazyka, ako aj odborný a sčasti umelecký preklad. V oblasti histórie sa sústreďujem na dejiny stredovekého vojenstva a náboženského myslenia.

John Updike je jedným z najuznávanejších amerických spisovateľov, ako jeden z mála je niekoľkonásobný držiteľ Pulitzerovej ceny za beletriu. Sám som sa s ním do výberu môjho prekladu na Prekladateľskú univerziádu však nestretol. Updike dokáže na niekoľkých riadkoch odovzdať obrovské množstvo informácií. Svojho čitateľa nepodceňuje a pristupuje k nemu ako k inteligentnej osobe, ktorá dokáže čítať medzi riadkami. Preniesť takýto podtón textu vnímam ako zaujímavú výzvu pre mňa ako prekladateľa, preto som sa aj pri výbere rozhodol pre poviedku *Osobná archeológia*.

OSOBNÁ ARCHEOLÓGIA JOHN UPDIKE

Preklad: *Michal Šimurka*

Čoraz častejšie býval sám. Postarší spoluhráči golfu buď ležali pod zemou, alebo sa tam práve uberali, pracovné vzťahy pomaly chladli, do roboty už nebolo kam ísť, žena stále hrala bridž alebo pendlovala po nejakých svojich výboroch a dospelé deti nevedeli, kde im hlava stojí – presne ako jemu v ich veku. Tak sa Craig Martin začal zaujímať o pozostatky predošlých majiteľov svojho pozemku. Vo svojich najlepších rokoch, keď ešte pracoval desať, či dvanásť hodín každý všedný deň a víkendy trávil v spoločnosti, celý pozemok v podstate odignoroval. Do niektorých zákutí roky ani nevročil. Tie štyri hektáre slúžili na tlmenie zvedavosti blízkyh susedov a zároveň boli poistkou pre prípad, keď ich bude musieť Grace, vdova po Craigovi, predať pravdepodobne nejakému investorovi. Bola od Craiga o šesť rokov mladšia.

Ak tomu správne rozumel, približne do roku 1900 išlo o zalesnený kopec za nejakým statkom. Starší zazobaný pán, ktorý sa neskoro oženil, si pre seba a svoju mladučku nevestu postavil rozľahlé letné sídlo na mieste, kde kedysi bývala pekná vyhládka ohraničená balvanmi. Miesto ako stvorené na piknik, cez preriedený les sa dalo kochať aj pol kilometra vzdialeným Atlantikom.

Pozemok pretínali staré cesty postavené na oporných kamenných múroch. Pre vozidlá hnané spaľovacím motorom však boli príliš príkre, zákruty príliš ostré. Cez serpentíny a neochvejné zelené aleje ich museli ťahať kone. Tam, kde už raz podložie udupali kolesá, sa stromom ani po rokoch nechcelo zapustiť korene. Ako tak Craig stál na jednom zo svojich žulových útesov, predstavoval si, ako sa k nemu s hrmotom blížia vŕzgajúce vozy a bričky ťahané poníkmi. Ako sa derú cez blato, čo možno kedysi bývala vozovka, dnes už zahalená malinčím. Ako sa v nich vezú mladé dámy, odeté do letného mušelínu, každá s čepcom na hlave previazaným stužkou, v spoločnosti mladých pánov v bielych nohaviciach so štýlovými slamenými klobúkmi. Prechádzajú okolo a tešia sa na piknik pod korunami stromov na vrchole.

Ale možno to mal v hlave celé popletené. Krajina v Massachusetts bola pred sto rokmi takmer holá, vystavená napospas vetru a slnku. Kravy a ovce ju pravidelne spásali. Cesta sa vinula po ohromnú hradbu skalnatých monolitov, ako by sa vôbec dostala až na vrchol? Žulové skaly blízko domu podávali tajomné svedectvo. Kde-tu mali vyvrátené diery, akoby sa tam mala ukotviť železná brána, alebo nejaká ťažká markíza. Veranda s výhľadom na more odhnila už dávno, sám Craig kedysi vymenil schátranú terasu pred domom. Tá zas poskytovala výhľad na okružlu asfaltovú príjazdovú cestu, ktorá nahradila štrkom vysypané obratisko pre koče.

Les skrýval rôzne zarastené haldy ostrých kameňov. Podľa Craiga vznikli pravdepodobne v dobe, keď sa odstrefovala skala na základy domu. Začiatkom dvadsiateho storočia sa po tejto oblasti potulovali skupinky talianskych murárov. Sotva sa tu stihli udomáčniť, už aj stavali obrovské múry, ktoré sa časom pomaličky, kameň po kameni rozpadali. Raz v noci sa tak zrútilo pár metrov oporného múru, ktorý mal práve držať najambicióznejší záhradný projekt Craigovej ženy. Vysypalo sa nie len množstvo zeminu a kvetín, ale aj staré plechovky, sklenené nádoby a popol. Taký ten cinkajúci popol, čo býva v peci na uhlie. Podložie záhrady teda tvorila skládka popola a odpadu. Kedy vlastne vznikla? Pravdepodobne neskôr, ako si myslel, v rovnakom čase, ako keď sa nalievali betónové základy pre pareniská, dnes už prepadnuté plošiny zastrešené prehnutým rámom, spráchniveným tmelom a popraskaným sklom.

Podľa Craigovej teórie si pozemok prešiel štyrmi epochami. Prvá bola epocha stvorenia a perfektnej starostlivosti. Nadšený boháč s mladou ženou ešte žil a medzi dvorom a suterénom sa to hemžilo služobníctvom. Z pracovne vynášali koše čerstvo opratej bielizne, ktorú vešali na tehelnej terase. Naolejované cédrové od-

kvapy zvädzali dažďovú vodu cez bublajúce rúry až do funkčného podzemného drenážneho systému. Tento šťastný pán neskôr zomrel a dom zostal bez panovníka. Mladučká pani vdova obľubovala bostonskú smotánku oveľa viac ako samotú na kopci. Raz v zime deravá strecha zničila stenu v jedálni, ktorú zdobila ručne tlačená tapeta s francúzskym vzorom. Peknučké verandy tohto letného sídla a výklenky so zábradlím podopreté piliermi zas postupne podľahli vrtochom počasia, meteliciam a severovýchodným vetrom. Potom nasledovala epocha, keď už aj pani ležala pod zemou a dom zostal prázdny. Toto obdobie medzivládia, ktorému by sa dalo pripísať najviac škôd, a keď dom pravdepodobne najrýchlejšie chátral, skončilo tesne pred druhou svetovou vojnou. Nasťahovala sa sem mladá rozrastajúca sa rodina. Bývali tu po celý rok, zaviedli ústredné kúrenie, obrovskú vstupnú halu zmenšili a vmestili do nej borovicovými doskami obloženú pracovňu, vyčistili murované komíny a vymenili deravé šindle. Renováciu zastavila vojna. Domáci pán narukoval na šírý oceán, ktorý bolo z domu vidno, až kým na okná nenasadili zatemňovacie žalúzie.

Náš hrdina sa vrátil ako kontraadmirál. V dome býval do svojej osemdesiatky, keď už sa mu všetky deti roztratil do sveta a zakladali si vlastné rodiny. Do tejto dlhej a rušnej epochy Craig dával väčšinu harabúrd, ktoré v lese našiel. Zaváraninové poháre, črepníky, nábojnice z brokovnice, pneumatiky trčiace z plesnivého lístia plné zažltnutej žaburiny, kusy zakopaného železného potrubia a zhrdzavené pletivo, ktoré svedčilo o dávno zabudnutom pokuse o oplotenie. V lesoch sa postavilo nespočetne domčekov na stromoch, na ktoré sa potom aj tak zabudlo. Elektrické vedenie pripomínali už len porcelánové izolátory a medené káble. Rozbitý motor z motocykla zafúľaný vrstvou čiernej masti si pamätal doby, keď sa ešte po strmých serpentínach pretekali mládenci. Dať pozemok do poriadku stálo veľa námahy. Medzi ešte živými stromami stáli naukladané hromady z prehnitých plesnivých polien, ktoré boli napílene akurát do krbu. Craigove suchtavé kroky odkryli spod lístia ligotavú vrstvu uhlíka, pozostatky z dávnej vetry. Kde-tu našiel jamy, ktoré asi niekto vykopal, alebo kopčeky, ktoré nemohli byť prirodzené, na to boli až príliš úhľadné. Nad koľajnicami sa na svojom oslabenom vale nebezpečne vykláňal kedysi nepreniknuteľný hranatý múr. Popri ňom rôzni ľudia, ktorí tam nemali čo hľadať, vybehali cestičku, z ktorej teraz Craig zbieral pivné fľaše, plastové držiaky na plechovky, rozbité sklo a nezničiteľné plastové fľaše. Ihličím sa do nížiny vlnila cestička. Viedla až k chodníku, po ktorom sa vedel každý dostať na pláž, ale musel pri tom prekenuť ešte zopár súkromných pozemkov. Bolo to tam doslova zasnežené odpadom – vrchnáky z téglíkov, slamky, škatule na mlieko. Craig sa tam občas vydal na zber s odpadkovým vrecom v ruke. Za odmenu niekedy z malinčia a trstia vytiahol fľašu s nostalgicky hrubým sklom. Presne z takých ako malý píjaval koreňové pivo a sarsaparillu.

Po pozemku, hoci nebol úplne rovinatý, chodili jeho vlastníci, ich hostia, ale aj votrelci. Každý ho nejakou značkou. Raz mu jeden starý pán, kamarát predoš-

lého majiteľa, rozprával príhodu o nejakom labilnom hostovi. Ten vraj jedného chladného večera vliezol do auta, na asfaltovej príjazdovej ceste nevybral zákrutu a opitý na mol to vrazil rovno do kamenného múra. Nárazník z neho, ako zub, vyrazil obrovský balvan. Dodnes ten kameň leží medzi stromami a ustavične upozorňuje na chvílkovú nepozornosť. V modernej dobe slabochovo už niet toho, kto by ho vrátil späť tam, kam patrí. Keď sa o to Craig pokúsil, dozvedel sa, že bager na to potrebný by pravdepodobne svojou váhou úplne zničil príjazdovú cestu.

Na svah za touto veľkou žulovou kockou Craig zablúdil iba zriedkavo. Keď tam jedného dňa zbieral raždie, narazil na ohorenú pracovnú rukavicu, tuhú ako mŕtva veverička. Bolo na nej fixkou napísané: SARGE. Takéto fixky sa začali predávať až v šesťdesiatych rokoch. Kto bol Sarge? Craig by povedal, že robotník, ktorému z nedbanlivosti spadla rukavica blízko horiacej trávy. Možno drevorubač, ktorý akurát prikladal suché krovie do ohňa. Chytila sa mu rukavica a on ju od bolesti odhodil. Bližšie k domu, keď práve počas jarného upratovania zhrabával organický odpad, si Crag všimol, že pod prerasteným zlatým dažďom svieti niečo biele a keramické. Prstami vyhrabal ucho šálky. Hrabal ďalej a našiel ešte päť-šesť kusov peknej pozlátenej šálky na čaj. Nieкто ju stratil alebo rozbil. Možno sa ju pod krížek rozhodlo zahrabať vystrašené dieťa, aby tak skrylo dôkazy a zbavilo sa viny. Podľa kvality mohla šálka pochádzať zo staršej doby, možno aj z takmer mýtickej prvej epochy pozemku. Keramika času a vlhku nepodlieha, nie ako kov alebo drevo. Lenže ako zem každoročne mrzne a rozmŕza, ľahko nakoniec vytlačí na povrch aj to, čo by vinník najradšej pochoval a naveky ukryl.

Craiga po nociach trápili sny. Tie nepríjemnejšie, na ktoré si ráno aj pamätal, sa často vracali ku krátkemu obdobiu v jeho živote, tak, ako sa pes často vracia k zahrabanej mŕtvoľe. K obdobiu, keď sa ocitol v spleti domácich lží a emočnej bigamie. Vídaval v nich svoju exmanželku, hladkú ako keramická šálka, a svoju nadchádzajúcu manželku. Jej nepokoj mu zalieval oči, márne sa snažil do tejto ľudskej skladačky zapadnúť. Zvláštne, že vo svojich snoch vždy tú druhú ženu stratil, sledoval, ako sa vzdáva a stráca. Keď sa potom zobudil a videl vedľa seba Grace, a nie Gloriu, svoju exmanželku, neobišlo sa to bez mierneho preľaknutia. Gloria sa však pri ňom už vyše dvadsať rokov nezobúdza. Uľavilo sa mu, zmätok pomaly opadol a Craig znova zaspal, ako keď sa okolo rany ovinie obväz. Aj jeho dospelé deti sa občas objavili v týchto dramatických snoch, i keď len nejasne, ako nestáli účastníci podivného mnohočlenného večierka na schodoch. Hlavnú prísadu tohto večierka však netvorila veselosť, ale trápny zlepenec bolesti, nerozhodnosti, komunikačného šumu, nevyslovených „prepáč“ a neznesiteľného napätia. Sen sa skončil a Craig si znova trpkou uvedomil, že ten večierok je dávno preč a on len ako starý chlap neškodne dožíva svoje dni na štyroch hektároch posypaných pazderím predošlých generácií. Veľa pozvánok už dnes nedostával.

Večierky slúžili ako nástroj na flirt a prieskum. Všetci sa v nich viezli ako v hrkotajúcom vlaku prepojených víkendov, veselom a nedbanlivom. Celý život mali vtedy pred sebou, on aj jeho priatelia. Všetko bolo zábavné a skvelé a oni boli presvedčení, že to najlepšie ich ešte len čaká. V podstate sa konali vždy dva večierky naraz, každý večierok mal dve vrstvy. Hornú vrstvu, kde sa preberali dospelácke záležitosti ako miestna politika, štátne problémy (väčšinou niečo s Richardom Nixonom), autá, do akej školy treba dať deti, pozemkové úrady a bytové renovácie, a spodnú vrstvu, kde si obe pohlavia vymieňali pohľady, komunikovali šeptom, stisnutím rúk a prehnaným smiechom. Tá druhá vrstva občas podkopávala prvú a spolu s ňou rozbíjala aj naoko pevné rodinné putá.

Koktailové večierky predstavovali smrtiace súboje. Milenci si tu zamrmlaním rušili schôdzky alebo dohadovali potraty. Craig v mysli videl pred kúpeľňou na poschodí ženu mladšiu ako on. Blížila sa k nemu, tvár a ruky mala hladké a hebké, pery našpúlené, pripravené mu vraziť bozk. Craig cúvol a ona ho potichu obvinila: „Zbabelec.“ Na niektoré okamihy si z tých dávnych čias vedome spomínal, lenže za každým z nich sa skrývali stovky ďalších, zabudnutých. Tie sa teraz v spleti týchto opakovaných snov drali na povrch. Jednu vec však mali spoločnú – trému. V každom sne sa cítil ako chlapec v školskom divadle, ochromený niečím významným a večným, niečím oveľa väčším ako on sám.

Zobudil sa a odľahlo mu, nepokoj sa vyparil. Jeho terajšia žena už v posteli nebola, pobehovala niekde o poschodie nižšie. Stávalo sa, že musel spať v samostatnej posteli, odkázaný stráviť noc sám v hostovskej izbe. Vo svojom pokročilom veku totiž odporne chrápal, nič sa s tým nedalo robiť. Len čo otvoril oči, zablúdili mu na obraz visiaci na stene oproti. Ten istý obraz si pamätal ešte z detstva. Visel v rôznych bydliskách v Pensylvánii, ktoré jeho rodičia vystriedali. Úbohý symbol kultúry s citovým významom. Craigova matka ho kúpila v sklenárstve za (ak si správne spomína) tridsaťpäť dolárov. Vyobrazoval masachusettskú scenériu, vysoké duny v Provincetowne s plytkým trojuholníkovým jazierkom, náznakom mora a dvoma vzdialenými pieskovými úbočiami na oboch stranách. Žeby ho práve tento obraz kedysi vyviedol z tamtoho spoločenstva do tohto? Do tohto domu na kopci so skromným výhľadom na more pol kilometra odtiaľ?

Dom postupne vyplavoval rôzne iné pozostatky jeho chlapčenského sveta: misku na holenie od starého otca s ozdobným fraktúrovým nápisom, obitý medený popolník, malý Craig často sledoval svojho otca, ako v ňom hasí ohorky z cigariet Old Gold, či dva mosadzné svietniky, pripomínajúce napnuté lano, ktoré Craigova matka kládla na stôl, keď na návštevu prišli svokrovci z New Jersey. Tieto predmety s ním pretrvali v temnote strateného času a prežili to menej poznačené ako on sám. Čo vôbec znamenali? Obťažné tajomstvom jeho vlastnej prechodnej existencie niečo predsa znamenať museli.

„Kiežby som sa za teba nikdy nevydala,“ utrúsila občas Grace, keď mala slabú chvíľku alebo keď sa hnevala. Asi mu ešte aj cez deň zazlievala, že v noci chrápe. On to však zmeniť nevedel, rovnako ako nevedel zmeniť ani svoje sny. „Keby som len poslúchla svoje svedomie.“

„Svedomie?“ odpovedal. Zbabelec, spomenul si. „Neviem, ako ty, ale ja som veľmi šťastný. Si skvelá manželka. Vždy si bola.“

„Ďakujem, drahý. Ja len, že to vôbec nebolo správne. Vtedy u Rossovcov na poschodí, ako si sa na mňa na chodbe vrhol, bála som sa ťa. Ako taký veľký vlk s vycerenými zubami, až sa ti leskli.“

„Leskli?“ Nevedel si to predstaviť. Zuby mal matné, zakalené od čaju. Uvedomil si však, že tento lesk predstavoval niečo z jej najhlbšieho vnútra, čo práve vyplávalo na povrch. Polárka z minulosti, výplod fantázie, ktorý jej udával smer.

Sklopila zrak, líca sa jej červenali. „Nemala by som ti to hovoriť, ale niekedy mám pocit, že ťa nenávidím.“

Nenávidím ťa: z času na čas takéto niečo prehlásila a potom to hneď ďalším dychom odvolala. Craig však vedel, že je úprimná, takéto výroky prijímal s rešpektom. Musela ho vydlabať z nakopenej každodennej pretváranky a prispôsobovania sa. Milujeme sa a nenávidíme. Jeden druhého, sami seba.

Raz poobede za ním prišiel mladší syn. Gracein syn, o ročník nižšie, sa vraj v škole priznal, že sa mu rodičia rozvádajú. Craiga táto ležérne podaná novinka vyviedla z miery. Vedel, že chlapec oznamuje správu, ktorá ho onedlho pohltí. Jeho vlastné dôverčivé dieťa práve stálo na pokraji roztvárajúcej sa priepasti, na pokraji katastrofy... A strojom je jeho vlastný otec.

V dobách zo svojich snov trému nikdy nemával. Zvláštne, keď si na to teraz spomína. Situáciu mával pod palcom, pokojný aj zoči-voči škandálu, odporu a smútku. Mal vtedy oporu u osobnej psychiatričky. Jeho matku to spočiatku celé rozhorčovalo, no neskôr presedlala na filozofickú nôtu, využívajúc postmodernú iróniu a cit pre toleranciu, ktorý si osvojila po hodinách sledovania rôznych talkshow. Deti sa utiekali k predstave, že jedného dňa vyrastú a také bezmocné už nikdy nebudú. Keď chlap raz opustí rodinu, uvoľní si obrovské množstvo času. Craig sa cítil ako v románe. Za svitania vstával z neznámej postele, chodil od právnika k právnikovi, večer zaspával stovky kilometrov od domova v takom či onakom hoteli. Správal sa ako herec, čo sa na svoju rolu dlho a zanietene pripravoval, scenár poznal odpredu aj odzadu. Nehral síce veľmi sympatickú postavu, no hral ju chvályhodne, čo tam po negatívnych recenziách. Tak prečo teraz také tréma po nociach? Vždy tam niekde bola, pomaly, ale isto ho dobiehala – ako smrť.

Prednedávnom sa bol pozrieť na starého kamaráta v nemocnici. Zavalitý golfista, na lôžko ho priviazal infarkt. Ala našiel ležať s hadičkami v nose a v ústach, dýchal za neho stroj. Hrudný kôš sa mu s mechanickou pravidelnosťou dvíhal

a znova klesal. Všetko to zaznamenávali poskakujúce zelené čiary na nástennom monitore: televízny seriál Alove posledné chvíle. Dej bol pohlcujúci, ale zápletká slabá, iba čiary, čo poskakujú na žiarivom podklade, zelenom ako šumienka. Al zatrepotal chľapatými bledastými mihalnicami, keď Craig prehovoril. Hovoril nahlas, akoby volal z útesu. „Vďaka za toľké veselé roky, Al. Budeš v poriadku, hlavne poslúchaj sestričky a doktorov.“ Alove spuchnutá ruka sa na svetlobielej prikrývke zachvela. Vyzerala ako nafúknutá gumená rukavica. Craig mu ju opatrne chytil, aby nevytiahol infúzne hadičky, ktoré mal Al vrazené do zápästia. Ruka bola teplá, hebká, akoby patrila žene. Golfovú palicu už pár rokov nedržala. Síce na Craigovo zovretie reagovala, no vyzerala bezducho. Duša sa vytratí, telo je len taký zvyšok. Zvláštno, pomyslel si Craig.

Keď bol malý, bývali svojho času okrem iného aj na dedine, s pár hektármi k dobru. Raz poobede, keď sa sám ako prst po tomto lesíku túlal, naďabil na starú rodinnú skládku. Hromada sklenených fliaš, už takmer zarastená. Každú fľašu pyšne zdobil vystupujúci nápis, neochvejný ako epitaf na hrobe. Flaše boli porozbíjané, ale sklo mali z moderného pohľadu až neuveriteľne hrubé. Nepravidelný okraj vytváral medzi vnútornou a vonkajšou stenou fľaše nový povrch, pripomínalo to kandizovaný cukor. Tmavohnedé, tyrkysovomodré, svetlozelené, žltohnedé a sivobiele, rozbité sklo rôznych farieb nieslo názvy už neexistujúcich značiek. Črepiny už žiadnu tekutinu neudržali, všetku dávno niekto vypil, alebo sa vyparila. Pre všetko dobré či zlé, čo tieto nápoje a lieky spôsobili sa z nich nezachovala ani len zažltnutá žaburina v starej pneumatike. Malého Craiga táto hromada vydesila. Svedčila o hĺbinách času, ako taká hromada kostí. Na druhej strane, vďaka nej nevedomky našiel tu, v humne kam nikto nechodí, jagavú, veselú spoločnosť, liek proti samote.

S odpadkovým vrecom v ruke sa teraz túlal po vlastnom pozemku. V nížine za odrazeným balvanom a spálenou rukavicou našiel množstvo golfových loptičiek, čiastočne zapustených do kyslej zeme. Každá bola spolovice ufúľaná, odolný plášť už kde-tu nahníval. Keď sa sem prvýkrát nasťahoval, občas sa postavil na okraj trávnik a dolu do lesa odpálil zopár starých loptičiek. Šetrne, nikdy nie viac ako tri. Vtedy ho golf ešte bavil. Vždy presvišťali vzduchom niekam medzi stromy, nečakal, že ich jedného dňa nájde. Keď sa nad tým zamyslel, loptičky značili začiatok jeho epochy.

◆◆◆

Bc. Michal Šimurka
Družstevná 568/8
972 41 Koš
michal.simurka@gmail.com

2. CENA SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PREKLADATEĽOV UMELECKEJ LITERATÚRY

Volám sa **Kristína Sýkorová** a študovala som na FiF UK odbor prekladateľstvo a tlmočníctvo, študijný program anglický jazyk a kultúra – taliansky jazyk a kultúra. Tento odbor som si vybrala preto, lebo už odmalička som veľmi rada čítala a vždy som obdivovala prácu ľudí, vďaka ktorým som si mohla prečítať aj zahraničnú literatúru. V poslednom ročníku štúdia som sa odhodlala vyskúšať šťastie v Prekladateľskej univerziáde a podarilo sa mi umiestniť sa na druhom mieste v kategórii umelecký preklad. Dúfam, že v budúcnosti ešte budem mať možnosť pracovať s literárnymi textami, a snáď sa mi raz podarí aj nejakú knihu preložiť.

Poviedku som objavila náhodou a hneď ma upútala, pretože ma veľmi zaujíma Japonsko a jeho kultúra. **Peter John Leonard** v krajine už niekoľko rokov žije a má ju veľmi rád, takže sa mu podarilo do príbehu odohrávajúceho sa vo svete jedného z jeho románov vložiť kus svojho nadšenia touto zemou. Problematickými pri preklade boli hlavne japonské slová a veci súvisiace s japonskou kultúrou, napríklad hneď na úvod sa spomína návšteva svätyne a príslušné rituály. Slová z japončiny som sa nakoniec rozhodla v texte ponechať a tým ho exotizovať, ale zároveň ich aj preložiť, aby čitateľ vedel, čo si pod nimi predstaví. Mnohé by sa dali jednoducho preložiť, ibaže niekedy by to bolo na škodu. Napríklad slovo kami znamená v preklade boh, ibaže jeho význam je oveľa rozsiahlejší a len sčasti totožný s našou predstavou boha. Kombinuje v sebe totiž význam božstva, prírodnej sily a čohokoľvek s mocou prebudiť v nás silné emócie.

MODLITBA PETER JOHN LEONARD

Preklad: *Kristína Sýkorová*

Vždy, keď Heikiči prechádzal bránou torii, uklonil sa.
Jeho stará mama mu kedysi povedala: „Toto je príbytok božstva kami. Musíš mu prejaviť rovnakú úctu, ako keď vchádzaš do iných domovov.“

Heikiči zodvihol hlavu a prižmúril oči, keď mu do nich dopadli lúče ranného slnka. Držal sa ľavej strany širokého chodníka vedúceho hore k hlavnej svätyni. Stred cesty patril božstvu kami. Stúpiť naň by bola veľká bezočivosť. Napriek tomu si Heikiči nevedel pomôcť a musel zvrátiť tvár, keď pod nohami zacítil pichľavé kamene.

Nádrž na vodu stála trochu bokom od vnútornej brány torii. Aj napriek tomu, že do nej kvapkala čerstvá voda z úst kamenného draka umiestneného nad ňou, bola hladina vody hladká ako zrkadlo. Utriel si pot z obočia a oblizol suché pery. Bojujúc s nutkaním napiť sa vzal do ruky naberačku, umyl si ruky a pretrel si pery vodou. Naberačku následne opláchol pre ďalšieho prichádzajúceho. Keď mu studená voda vyšplechla na boľavé chodidlá, zalapal po dychu.

Pri druhej bráne torii sa znova uklonil a poobzeral sa po svätyni. Až na vtáky a stromy tu bol úplne sám. Podišiel k hlavnej budove a vyšiel hore schodmi, aby si prezrel hlavnú sieň. Tvorilo ju jednoduché nádvorie vysypané štrkom a obkolesené dreveným chodníkom. Nik tam nesmel vstúpiť. Jediné keby...

Heikiči vsunul ruku do vrecka a vytiahol dve jenové mince. Viac peňazí nemal, veď aj jednu z týchto mincí našiel v jarku. Síce ich poriadne vyutieral, ale ani to nezmenilo nič na skutočnosti, že to boli dokopy stále iba dva jeny.

Vhodil mince do pokladnice, hlboko sa uklonil, dva razy zatlieskal a so zatvorenými očami sa pomodlil.

„Iba chcem mať dobrý deň,“ potichu si zamrmal.

Opäť sa uklonil, ustúpil, a len čo znovu prešiel bránou torii, rozbehol sa. Už zase príde neskoro do školy.

Heikičimu bolo také teplo ako na pravé poludnie, lenže slnko už zapadalo za vzdialené hory. Vtlačil sadenice ryže do pôdy, vstal a ponáľahoval si chrbát. Poobzeral sa okolo seba a obdivoval svoju prácu. Tento večer sa mu podarilo vysadiť ryžu na plochu veľkosti matraca futon. To nebolo zlé. Ale potom sa pozrel na svoje chodidlá. Na rozdiel od minulého roka, keď stál až po členky hlboko v rozmočenej pôde, teraz ich mal takmer úplne suché. Zahľadel sa na bezoblačnú oblohu, ktorá sa pri západe slnka sfarbovala doružova. Už si takmer ani nevedel spomenúť, ako vyzerá oblak. Ak čoskoro nezaprší, rastliny uschnú a odumrú. Pozrel na drevený dom, v ktorom býval aj so svojou rodinou. Vyzeral taký krehký, že by ho pokojne zvalil silnejší závan vetra. Nemohli si dovoliť mať znova malú úrodu.

„Vždy to tak chodí,“ povedal mu pred niekoľkými hodinami otec, keď mu podával sadenice ryže na dnešok. „Je to päťročný cyklus. Jeden rok je zlý a ďalšie štyri sa to postupne zlepšuje. Tento rok je ten zlý.“

Heikiči vzdychol a znovu sa zohol, aby do hliny vtlačil ďalšie sadenice. Nedá sa nič robiť. Ale predsa...

„Heikiči!“ začul volanie matky. „Večera je hotová!“

Zazrel ju, ako sa vracia dovnútra. Vzal zvyšné sadenice, posledný raz sa pozrel na dokončené ryžové poličko a odkrival domov.

Matka nadvihla pokrievku kotlíka zaveseného nad ohňom. Von sa vyvalila para. Heikičimu zaškvrkalo v bruchu, keď cez ňu zazrel dnu v nádobe plávať bielu ryžu.

„Urobila si jej priveľa,“ ozval sa spoza neho chrapľavý hlas starej mamy. „V takýchto časoch by sme mali šetriť.“

„Pán Saito mi dal zadarmo nejakú navyše,“ povedala matka a nabrala ryžu do otlčených misiek. „Snažila som sa mu to vyhovoriť, ale nechcel ma počúvať.“

„Raz ale od nás bude chcieť, aby sme sa mu odvdáčili,“ odvetila stará mama. Vstala z podložky tatami a prišuchtala sa k nízkemu stolíku.

„To on sa tým odvdáčil nám,“ matka potľapkala chlapca po pleci. „Heikiči predsa pomohol jeho dcére, však, synček? Roztrhali sa jej sandále a on jej daroval svoje.“

„Áno, už si spomínam!“ stará mama ho obdarila svojím vráskavým úsmevom. „Si dobrý chlapec, Heikiči. Pripomeň mi, aby som ti uplietla nové.“

Heikiči si ponáňoval nohy. Ak bude ešte nejaký čas chodiť bosý, už sandále ani nebude potrebovať. Začínal mať drsné a hrubé chodidlá. Napriek tomu ale stále cítil, ako mu cez ne do tela pulzuje ohromné teplo. V dome ho cítil najsilnejšie, akoby vychádzalo odniekiaľ spod podlahy.

Matka, stará mama a Heikiči sa zhromaždili pri nízkom stolíku. Každý z nich dostal misku ryže.

„Kde je otec?“

Vchodové dvere sa odsunuli a otec vošiel dnu. Dokonca aj v tme panujúcej v dome, ktorú presvetľovalo iba svetlo ohňa, bol vidieť jeho žiarivý úsmev. V ruke mal šnúрку, na ktorej niečo viselo, no Heikiči nevedel rozoznať, čo to je.

„Prišiel si práve včas,“ povedala matka a znova sa načiahla po hrnci.

„Zase iba ryža?“ spýtal sa otec, vyzývajúci si sandále.

Matka na neho zagánila. „Dobre vieš, že nič iné nemáme. Jedine že by si mal niečo iné, čo by sme si mohli...“

Stíchla. Otcov úsmev sa ešte viac rozšíril, keď zodvihol do výšky vec na šnúrke. Heikičimu hlasno zaškvrkalo v bruchu, keď zacítil vôňu ryby.

„Len chlapcovi poriadne nalož,“ prízvukoval otec. Paličkami uchoпил veľký kus uvarenej ryby a položil ho navrch Heikičiho ryže. „Je chudý ako trieska. Potrebuje pribrať.“

Heikiči vďačne sklonil hlavu. Drsná ruka mu rozstrapatila vlasy. „Ako sa nám len podarilo vychovať takého slušného mládenca?“

„Po tebe to nemá!“ stará mama obviňujúco pozrela na otca, ale oči jej šibalsky svietili. Otec sa schuti zasmial s otvorenými ústami. „Na to nemôžem nič povedať!“

Dom bol celý ponorený do tmy a jediná spomienku na svetlo tvoril uzučký pásik dymu stúpajúci zo zahasného ohniska. Heikiči sa cez otvorené okno pozeral na ryžové pole. Mesiac bol takmer v splne. Spomenul si na minulý rok, kedy sa jeho svetlo odrážalo na hladine vody medzi úhľadnými riadkami sadeníc. Tento rok to tak nebolo. Heikiči sa pomrvil na svojom matraci futon. Ako prikrývky im slúžili iba tenučké plachty, čo vôbec nevadilo, pretože noc bola veľmi horúca. Zimy také príjemné zďaleka nebývali, aj keď Heikičimu sa zdalo, že podlaha je teplá aj vtedy, keď je vonku poriadne mrazivo.

Hľadel na postavy rodičov a starej mamy, ktorých hrude sa dvíhali a znova klekali s každým nádychom a výdychom. Pousmial sa. Už ani nebol hladný. Keď zasával, potichu sa poďakoval božstvu kami zo svätyne za to, že mu splnilo želanie.

Vyjdí von. Okamžite.

Heikiči sa vznášal pod bránou torii. Nad hlavou mu vírili ťažké tmavé oblaky. Snažil sa nájsť zdroj hlasu, ale nedokázal pohnúť hlavou.

Musíš odísť. Rýchlo.

Kto to povedal? Heikiči síce otázku nepoložil nahlas a ani si nemyslel, že by to bolo možné, ale zdalo sa, že hlas ju napriek tomu začul. Akási neviditeľná sila ho začala ťahať hore schodmi.

Vieš, kto som. Dobre ma počúvaj, Heikiči. Musíš odísť. Všetci musíte odísť.

„Prečo?“ konečne sa odvážil spýtať.

Nedostal žiadnu odpoveď. Otočil sa, no vtom mu do tváre vrazila spaľujúca horúčava a oslepilo ho žiarivé biele svetlo –

Heikiči vyskočil zo svojho matraca futon. Celého ho oblieval pot. Poobzeral sa dookola. Svetlo prichádzajúce zvonku malo tmavosivú farbu. Blížilo sa ráno. Popadajúc dych pozrel na svoju rodinu. Ešte stále spali, aj keď jeho dychčanie ich začínalo prebúdzajúť. Pocit hrôzy, ktorý cítil vo sne, však nezmizol, naopak, začínal byť čoraz silnejší. Mal dojem, že sa mu podlamujú kolená. Ale akosi vedel, čo musí spraviť..

Matka sa k nemu obrátila a pozrela naňho ospalými očami. „Heikiči? Deje sa niečo?“

„Musíme odísť,“ povedal hlasom, ktorý mu ani nepripadal ako jeho vlastný. „Okamžite.“

„O čom to hovoríš?“

Heikiči sa vrhol k otcovi a zatriasol ním. „Zobuď sa!“

Otec len niečo zamrmlal, ale stará mama už vstávala. „Heikiči, čo to má znamenať? Veď ešte ani vtáky nezačali spievať!“

„Musíme vyjsť von!“ Heikiči pocítil, ako mu po líci steká zatúlaná slza a zotrel si ju. „Prosím!“

Otec zazíval ako medveď prebúdžajúci sa zo zimného spánku. „Iba sa ti niečo snívalo, Heikiči,“ unavene povedal. „To bude tým teplom. Choď sa napiť a potom si znova ľahni.“

Záblesk svetla vonku ich všetkých okamžite prebral. Heikiči preliezol k oknu. Obloha bola naozaj sivá, ale nebolo to len tým, že prichádzalo ráno – vzdúvali sa na nej búrkové mračná. Heikiči sa strhol keď domom otriaslo silou menšieho zemetrasenia dunenie hromu.

Obrátil sa späť k rodičom a k starej mame, ktorí už boli všetci na nohách.

„Vyzerá to, že prichádza búrka,“ povedal otec s úsmevom. „Konečne sa skončí to sucho.“

Ale stará mama ďalej uprene sledovala okno. Opierajúc sa o matku sa súchavým krokom vybrala k nemu a postavila sa vedľa Heikičiho. Pozrela sa na oblohu a následne sa znova pozrela na Heikičiho.

„Poslúchnite ho,“ zachripela. „Musíme odísť.“

„Čože? Ale prečo?“

Znova sa zablysko a hneď po záblesku nasledovala taká obrovská rana, až všetci nadskočili.

„VON! OKAMŽITE!“ Heikiči nikdy nepočul starú mamu kričať tak nahlas. Rodičom to nemusela hovoriť dvakrát. Rozbehli sa ku dverám, prudko ich otvorili a vybehli von na pole, bez sandálov, len v oblečení na noc.

Blesk a hrom udreli spolu. Heikiči sa zatackal a spadol na tvrdú zem. Začul matkin výkrik, otcovo zahrešenie a do nosa mu udrel pach dymu. Silnela v ňom hrôza a bál sa, čo uvidí, ak sa otočí...

„Nepozeraj sa tam, dieťa,“ potichu mu do ucha zašepkala stará mama.

Ale ja musím. Zodvihol sa zo zeme a pomaly sa obrátil.

Strecha ich domu bola plná žltých plameňov. Všade okolo nich sa ozýval zvuk praskajúceho dreva a vtom sa strecha s hlasným vržďaním zrútila smerom dovnútra. Otec pevne držal matku v náručí a stará mama stála ako skamenená. Heikičimu sa podlomili kolená. Mračná nad nimi sa pretrhli a ľahké mrholenie sa rýchlo zmenilo na lejak, ktorý mu stekal po tvári a skryl jeho slzy. Odtrhol oči od horiaceho domu a zahľadel sa do dialky na stromy, za ktorými ležala ukrytá svätyňa.

Heikiči už nemal čo dať. Jediné, čo mohol spraviť, bolo sa na znak ospravedlnenia hlboko ukloniť pred hlavnou sieňou. Dvakrát tleskol a pomodlil sa. Alebo sa o to aspoň snažil – odkedy prišiel o domov, nevedel sa na modlitbu sústrediť. Vždy, keď zatvoril oči, videl iba oheň a plačúcu matku.

O svojom sne nikomu nepovedal. Celá dedina si myslela, že je hrdina, pretože sa mu podarilo dostať svoju rodinu preč z domu skôr, ako doň udrel blesk, a tým im zachránil životy. Všetci jej obyvatelia sa dali dokopy a pomáhali im, ako sa len dalo, odpratávali trosky a zachraňovali spod nich všetko, čo sa ešte stále dalo

použiť. Pán Saito sa ponúkol, že im poskytne prístrešok, kým si znova nepostavia dom a miestni sa vydali do neďalekého lesa, aby zořali stromy a pripravili im drevo na stavbu. Búrke sa ale podarilo vzkriesiť ryžové pole, sadenice boli zelené a silné. Heikiči dokonca včera prvýkrát od požiaru videl matku usmievať sa.

Napriek tomu sa ale cítil vinným. Čo ak za to môžem ja? Čo ak som to na nás privolať? Bolo mu jasné, že vo sne ho varovalo božstvo kami a to im zachránilo životy. Ale tá búrka bola zvláštna... od toho rána už ani raz nezapršalo a navyše sa objavila len u nich, nad svätýňou vôbec nepršalo. Mohla to byť iba náhoda? Alebo aj búrku poslalo božstvo kami?

Heikiči silnejšie zovrel ruky. Prečo by si zachránilo naše životy, ale zničilo to málo, čo sme mali? Urobil som niečo zle? Chcel som toho priveľa? Nahnevalo ťa, že sa k tebe neustále modlím? Prosím, povedz mi to...

Heikiči stále každé ráno navštevoval svätýňu. Dedinčania ho považovali sa veľmi zbožného, ibaže nevedeli, že to nie je pravda. Jediné, o čo mu išlo, bolo dozvedieť sa pravdu.

Prosím...

„Heikiči!“

Heikiči rozpojil ruky a obrátil sa. Bežal k nemu otec. Chlapec zvrátil tvár keď videl, ako beží stredom cesty a nezastavil, ba ani nespomalil, keď prešiel popod bránu torii „Heikiči, rýchlo pod' so mnou!“ povedal mu otec, z tváre mu stekal pot.

Chlapca sa zmocnila hrôza. „Prečo? Stalo sa niečo?“

Otec ho chytil za ruku. Mal ju horúcu a klzkú. „Niet času na vysvetľovanie, pod' so mnou.“

Otec ho napoly vyvliekol zo svätýne. Heikiči si zahryzol do pery, keď sa mu do chodidiel zaryli ostré kamienky. Napriek tomu sa mu však podarilo aspoň kývnuť hlavou, keď prechádzal pod bránami torii.

Dorazili k troskám svojho bývalého domu. Heikiči sa vyhýbal tomu, aby tam musel chodiť, aj keď naďalej každý deň pracoval na ryžovom poli. Vedľa trosiek ich bývalého domu ležala úhľadne naukladaná hromada dreva. Heikiči pocítil hrču v hrdle keď uvidel, že z príbytku nezostalo nič okrem stôp po požiaru v hline.

Otec ho pustil a chlapec okamžite zastal. Neodvážil sa pristúpiť ani o krok bližšie.

„Prečo sme tu?“ spýtal sa a pozrel na otca. S prekvapením si uvedomil, že ten sa usmieva.

„Pod' sa na niečo pozrieť.“

Vykročil vpred a vstúpil do starých základov domu. Zrazu sa chlapcovi stratil z očí, akoby ho zhltna zem.

Heikiči zalapal po dychu a s búšiacim srdcom sa rozbehol za ním. Nie... prosím, nie...

Nad základmi zostal stáť. Otec nikam nezmizol. Bola tam vyhrabaná hlboká diera na základy ich nového domu. Spolu s jeho otcom tam stáli aj ostatní muži z dediny. Boli celí zablatení, ale ich oči žiarili a všetci sa pozerali do jedného z rohov. Heikiči sa tam pozrel tiež a okamžite pochopil, čo ich tak zaujalo.

Z diery tam vytekala voda a vytvárala malú kaluž. Ale nebola to obyčajná voda. Mala žltkastú, nepriehľadnú farbu a stúpala z nej para.

„Vieš, čo to je?“ otec sa pozrel na Heikičiho.

„Termálny prameň...“ šepol chlapec.

„Termálny prameň!“ zasmial sa otec a od radosti zdvihol ruky do vzduchu..

„A celý ten čas nám tiekol priamo pod domom! Niet divu, že podlaha bola taká horúca.“

„Máš ohromné šťastie, chlapče,“ uškrnul sa na neho jeden z mužov.

„Šťastie?“ Heikiči sa tiež takmer zasmial. „Ako to?“

„Vieš, akou vzácnosťou sú tu v okolí termálne pramene?“ povedal iný muž, poukazujúc na ich okolie a nedostatok sopiek vo vzdialených horách. „Najbližší hostinec s kúpeľom onsen je odtiaľto vzdialený tri dni chôdze.“

„A cez našu dedinu prechádza veľa cestovateľov,“ pridal sa ďalší. „Presúvajú sa z jedného obchodného mesta do druhého. Vyčerpaní pocestní, bohatí kupci... Všetko ľudia, čo by boli ochotní zaplatiť veľa peňazí za to, aby si mali kde oddýchnuť...“

Heikičimu sa triasli ruky. Skočil do jamy a muži sa rozostúpili, aby sa mohol dostať k vode. Kaluž už bola väčšia – objavili naozaj výdatný prameň. Opatrne poklepal po hladine vody prstom a následne do nej ponoril celú ruku. Zaplavilo ho dokonalé šťastie. Priam cítil, ako mu horúčava a prírodné minerály z vody vsakujú do pokožky, masírujúc jeho boľavé svaly.

Okolo pása ho chytili silné ruky, zodvihli ho a ponorili do kaluže. Voda mu siahala po členky a Heikiči si radostne povzdychol, keď pocítil, ako mu voda tíši bolesť v unavených chodidlách.

Muži sa zasmiali. Otec položil ruky Heikičimu na plecia.

„Otvoríme si vlastné kúpele onsen,“ povedal. „Dá to síce veľa práce, ale na tú sme predsa zvyknutí, synak. A čoskoro ti budeme môcť kúpiť naozajstné sandále. Možno dokonca kožené!“

Všetci sa rozosmiali. Otec zodvihol Heikičiho do náručia a silno ho objal.

Áno. Aj dnešok je dobrý deň.

◆◆◆

Mgr. Kristína Sýkorová

Rovniankova 14

851 02 Bratislava

kristinasykor@protonmail.com

3. CENA

SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PREKLADATEĽOV UMELECKEJ LITERATÚRY

*Volám sa **Lenka Vatrťová**, pochádzam z Topolčian a som čerstvá absolventka študijného programu prekladateľstvo a tlmočníctvo v kombinácii anglický jazyk a taliansky jazyk na Univerzite Komenského v Bratislave. Zaujímam sa najmä o umelecký preklad, právny preklad a kultúru anglofónnych krajín. Som veľmi rada, že sa mi na záver magisterského štúdia podarilo umiestniť na Prekladateľskej univerziáde. V budúcnosti by som sa rada venovala prekladu umeleckej literatúry, úradným prekladom a žurnalistike.*

*Ako súťažný príspevok som si vybrala poviedku Ako Martin založil nové náboženstvo od súčasnej britskej spisovateľky, scenáristky a novinárky **Clare Reddawayovej**. Autorka prezentuje svoju tvorbu najmä na miestnych literárnych a divadelných festivaloch, kde predčíta svoje diela. Poviedka, ktorú som sa rozhodla zaradiť do súťaže, je zasadená do moderného prostredia dnešnej doby. Zaujala ma najmä neformálnosťou a ľahkosťou, akou plynie, no zároveň aj krátkymi, úsečnými vetami, ktoré jej dodávajú dynamiku. Tieto atribúty som sa snažila pretaviť aj do prekladu.*

AKO MARTIN ZALOŽIL NOVÉ NÁBOŽENSTVO CLARE REDDAWAYOVÁ

Preklad: *Lenka Vatrťová*

Všetko sa to začalo v deň, keď sa Martin Jenkins rozhodol založiť nové vierovyznanie. Býval na ulici Richmond Crescent číslo 52 v meste Bath. Mal 53 rokov, plešateľ a pre chronický astigmatizmus musel v okuliaroch nosiť hrozne hrubé sklá. Pracoval mimo mesta ako zástupca vedúceho predaja v dcérskej pobočke telekomunikácií.

„Každú chvíľu ma povýšia na riaditeľa,“ stále zdôrazňoval svojej manželke, kým neutiekla s dajakým predavačom novín pestovať jahody do Kentu.

Jednoducho povedané, Martin bol veľmi kontroverznou voľbou na post nového mesiáša.

Zo všetkého najviac túžil pracovať v hlavnom sídle spoločnosti na ulici High Street, mať vlastný pracovný stôl a na ňom menovku, chcel, aby ho podriadení volali „pane“... To sa však nikdy nestalo. Jedného dňa, bol práve sychravý utorok v polovici mája, sa Martin dozvedel, že namiesto neho povýšili akéhosi mladého chalana s nagélovanými kučerami a kontaktnými šošovkami.

„Bude to určite pre to,“ pomyslel si Martin.

Nebol nejako extra pobožný človek. Nepohodol sa s miestnou farárkou, pretože tá sa odmietla zaručiť za večné zatratenie Martinovej bývalej ženy. Martin bol však vždy tak trochu spirituálne šmrncnutý. Ak vezmeme do úvahy túto tendenciu v kombinácii s jeho frustráciou a ohnivou vierou v myšlienku „ak chceš niečo spraviť naozaj poriadne, sprav si to sám“, vieme, že neskoršie udalosti boli nezvratné.

Jedného večera len tak surfoval po internete a hľadal nejaké dobré gumáky. Zrazu mu pred očami vyskočila reklama na „zľavnené obradné rúcha“. Nikdy predtým reklamu na obradné rúcha nevidel, tak sa na tom najskôr schuti zasmial. Potom sa zamyslel. A začal si niečo čmárať na papier.

O niekoľko týždňov sa v schránkach obyvateľov Crescentu ocitol istý leták. Písalo sa v ňom:

*Žiješ v duchovnej prázdnote?
Hľadáš morálnu inšpiráciu?
Hnevajú ťa farské výdavky za recyklovanie?
Pridaj sa k bratovi Martinovi
už tento piatok o 20:00 hod.
Všetci sú srdečne vítaní!*

Martin neskôr oľutoval poznámku o recyklovaní, ale farská rada ho naozaj poriadne štvala. Cítil, akoby sám spôsoboval globálne otepľovanie, keď podával smetiarovi svoj výtláčok novín Daily Mail.

Martin rozmýšľal, aké meno si vyberie. Svätý Martin? Láma Martin? Koniec koncov, ako zakladateľ nového vierovyznania má právo prevziať to najlepšie z ostatných náboženstiev. Napokon si skromne prisvojil titul brat Martin. Koniec koncov, neskôr si ho aj tak môže zmeniť.

Rozhodol sa začať v malom. Vycibří svoje myšlienky na jadre kongregácie – čiže na miestnych obyvateľoch. Samozrejme, nie na všetkých. V schránke Luciena Marksburyho z čísla 38 sa leták neocitol. Chlapíka, ktorý vždy zaparkoval svoj športiak na Martinovo miesto. Alebo aspoň Martin ho považoval za svoje. Jeho syn Max bol taký bledý a vychudnutý, že určite musel byť závislý od heroínu alebo organizovať školský masaker ako na strednej škole v Spojených štátoch amerických. Luciena, ktorý sa nikdy neobťažoval pozdraviť. Lucien rozhodne vítaný nebol.

V ten piatok prišiel Martin z práce domov o čosi skôr. Dal do rúry malé syrové veterničky a pikantné jarné závitky z potravín Waitrose a nachystal sklenené poháre na konferenčný stolík. Potom nastala veľká premena.

Svoju novučičku sutanu si vyžehlil už predchádzajúci večer. Natiahol si ju na tričko a nohavice. Dlhý biely odev mu dodával nezvyčajný pocit. Láskyplne vytiahol z papierovej škatule ornát z červeného hodvábu a pretiahol si ho cez hlavu. Siahal mu asi do polovice stehien, krátke rukávy mal približne po lakte. Bol veľmi ťažký, s bohatou zlatou výšivkou. Narovnal si chrbát, vystrel plecía a pozrel sa na svoj odraz do zrkadla. Zrazu tam stál cudzinec, no nie taký obyčajný, ale cudzinec s aurou autority a múdrosti. Stále mu však niečo chýbalo. Pokrývka hlavy! Martin sa zamračil. Predsa len si mal kúpiť mitru, ktorú ponúkali na webstránke.

Presne o ôsmej zazvonil zvonček pri dverách. Martin sa tak ponáhlal k dverám, až sa skoro potkýnal. Zistil, že problém je v dlhej sutane, tak jej spodnú časť jemne prichytil prstami a dvere otvoril druhou rukou. Stála tam Jessie Hicksová z horného bytu číslo 2. Vlasy mala presne také strapaté a zachlpené ako vždy, pohľad jej skákal z miesta na miesto.

„Priniesla som aj violu. Myslela som, veď viete, na hudobný sprievod. Nevadí vám to? Môžem ju odnieť naspäť k sebe, ale napadlo mi, že by ste to možno mohli... oceniť... nejakú jemnú hudbu medzi, no, medzi tým, nech to už je čokoľvek. Doniesla som výber...“

Martin ju zastavil zdvihnutím ruky.

„Ďakujem, Jessie.“ Najprv chvíľku uvažoval o oslovení „sestra Jessie“, no napokon si to rozmyslel. „Hudba nám pohladí dušu. Len vstúpte.“

Jessie vbehla dnu. Martina zaujímalo, ako znie jeho kňazský hlas. Zvláda to? Znovu sa ozval zvonček. Tentokrát zvonila pani Frobisherová z pätnástky. Bola to postaršia pani, aktívna členka Susedských hliadok, Spolku nájomníkov, miestneho Výboru konzervatívcov, Inštitútu pre ženy a vlastne všetkých národných a miestnych organizácií, ktoré Martin poznal a boli ochotné prijať ju do svojich radov.

„Dobrý, Martin,“ pozdravila. „Myslela som, že bude lepšie, ak sa tu ukážem. Je také krásne byť pri zrode niečoho nového! Toto je prvé stretnutie tvojho cirkevného spoločenstva, nemám pravdu? Je tak?“ Poza Martinov chrbát vpochodovala priamo do predizby, kde už sedela Jessie a zbierala rozhádzané papiere s notami. A zvonček zazvonil tretíkrát.

Martin otvoril dvere Radživovi z čísla 28 a Jonathonovi s Emmou z dvadsaťsedmičky.

„Ako to, že si prišiel?“ prekvapene sa spýtal Radžíva.

„Urobím čokoľvek, aby som utiekol od ženy,“ zaškeril sa Radživ a v ústach sa mu zaligotal zlatý zub. „Super štýl!“

„Je to obradné rúcho,“ začal vysvetľovať Martin, no Radživ prešiel dnu, kde si Jessie práve začala ladiť violu. Jonathon s Emmou sa váhavo pousmiali. Tento milý párik sa do Crescentu presťahoval len nedávno.

„Mysleli sme...“ začal Jonathon.

„...že by sme radi stretli...“ pokračovala Emma.

„... ostatných ľudí zo susedstva,“ dokončil Jonathon.

„Vitajte,“ odvetil Martin vážnym tónom. „Prosím, podte ďalej.“

Už-už sa chcel pobrať za nimi, keď sa zrazu opäť rozozvučal zvonček.

„Zahral som na správnu strunu,“ pomyslel si Martin. „Miestni prahnú po novom spôsobe života. A ja uhasím ich smäd.“

Otvoril dvere a za nimi stál Lucien.

„Radživ mi povedal, že tu máš nejaký čurbes, to som si predsa nemohol nechať ujsť. Dobré handry, človeče,“ vyhlásil a vpadol dnu.

Martin ho nevrlo nasledoval do predizby, kde našiel všetkých v družnom rozhovore a Radživa, ako vylizuje posledné zvyšky syrových veterníčkov.

Martin zdvihol ruku, aby sa ostatní utíšili.

„Možno by sme mohli zatvoriť oči a skloniť hlavy na úvodnú modlitbu,“ predniesol. Všetci ho poslúchli. Martin pocítil, ako mu po chrbte prebehli zimoriavky. Takto sa musí cítiť pápež, keď stojí na balkóne nad Námestím svätého Petra, pomyslel si.

Po modlitbe Martin v krátkosti predstavil základné piliere svojho nového náboženstva. Povinné bohoslužby každý piatok, samozrejme žiadne vraždenie, krádeže, závisť, žiadne nemorálne správanie, čím Martin myslel zákaz cudzoložstva (cirkevné zhromaždenie vyzeralo byť spokojné), ďalej žiadne omamné látky (Jessie znepokojene flochla na svoje víno), žiadne odhalené brucho (Radživ zísal do povaly – brucho jeho manželky sa totiž nádherne vlnilo pod vrstvami sári), žiadne bezohľadné nesusedské správanie (Lucien zdvihol obočie) a zákaz recyklovať.

Na Martinove prekvapenie všetci vyzerali byť novým pravidlám naklonení, hoci Lucien povedal, že by chcel ešte raz zdôrazniť neobmedzené parkovanie na ulici v Crescente. Potom začali všetci prispievať vlastnými návrhmi.

„Žiadna hudba po desiatej večer.“

„Žiadne vracanie na ulici, ak bude niekto opitý.“

„Povinné pletie predzáhradiek.“

„A čo tak povinné piatkové karí namiesto ryby?“ navrhol Radživ. Jeho švagor totiž vlastnil blízke bistro.

„A nijaké psie výkaly, kto to poruší, bude potrestaný – čím bude potrestaný, Martin?“ spýtala sa pani Frobisherová.

„Pekelným ohňom,“ improvizoval Martin z hĺbky svojho náboženského presvedčenia. Demokracia v jeho pláne rozhodne nebola.

„Úžasné! Pekelný oheň za znečisťovanie verejného priestranstva. Zapisuje to niekto? Môžem byť oficiálna zapisovateľka?“

O niekoľko hodín neskôr už mali spísané stanovy – teda rôznorodú zbierku pravidiel nového náboženstva. Martin bol trochu smutný, lebo nestihli bohoslužbu, na ktorú si pripravil trefnú kázeň o nebezpečenstvách recyklovania. No dohodli sa, že sa opäť zídu budúci piatok a medzičasom vymyslia, akú uniformu budú nosiť počas sobotňajších nočných misijných výprav do centra mesta. Ich cieľom bolo obnoviť čisté, tiché a príjemné prostredie pre obyvateľov s použitím minimálneho násilia, ak si to bude vyžadovať situácia. Emma prisľúbila, že vytvorí emblém z pierok vtákov, ktorých zabila jej mačka Micka. Ako sa rozchádzali, každý cítil, že to bol naozaj zaujímavý večer.

Týžde ubiehali a spoločenstvo sa zväčšovalo. Raz sa dokonca u Martina zišlo až pätnásť ľudí. Veľmi ho to tešilo, no najmä fakt, že Lucien sa viac neukázal. Stretnutia prebiehali podľa zaužívaného systému – najprv bohoslužba, kázeň od brata Martina a potom, ak to dovoľovalo počasie, nasledovala grilovačka na terase. Jessie sa starala o hudbu, ktorú obohatilo aj bendžo z bytu číslo 9 a pikolo zo sedemnástky.

Prvú dvojicu pouličnej hliadky tvorili Martin oblečený v bežných veciach, hrdo vystavujúc na obdiv odznak vytvorený zo strakatých pierok a Jessie, ktorá sa posilnila zopár pohárkami dvojitej vodky. Hliadka nemala veľký úspech. Zistili, že väčšina hýrivcov opustila krčmy a bary v slušnom stave. O niekoľko hodín narazili na potýčku v zadnej uličke. Jessino zdvorilé poklopanie na plece nemalo na dvoch zainteresovaných mladíkov žiadny účinok, tak sa medzi nich postavil Martin. Krátko nato prifrčal policajt na bicykli, ktorý však pre Martinov monokel nemal pochopenie, iba mrmlal niečo o členoch výboru bdelosti, ktorí mu iba strpčovali život.

V svetle tejto udalosti sa Martin rozhodol, že jeho cirkevné spoločenstvo dočasne ustúpi od misijných výprav.

„Stiahnime sa a sústreďme sa radšej na komunitu okolo nás,“ povedal na konci kázne, ktorá sa ten týždeň niesla v duchu „pomáhaj susedovi svojmu tak, že ho budeš zblízka špehovať“.

„Vyberme si brvno z vlastného oka,“ súhlasila pani Frobisherová. „Zajtra budem mať hliadku ja, správu podám budúci piatok.“

No piatok nepriniesol dobré správy. Väčšina miestnych spolupracovala, ochotne súhlasili s pletím, odstraňovaním psích výkalov aj s parkovacími návrhmi. Martina však neprekvapilo, keď sa dopyčul, že Lucien je vzdorovitý. Dokonca misionárov preklínal! Martin skamenel a narovnal si mitru.

„Budeme to akceptovať?“ spýtal sa.

„Nie!“ zvolalo zhromaždenie.

„Privedte ho sem,“ prikázal Martin.

Radživ sa rozosmial, no bol jediný. Pani Frobisherová vystúpila dopredu.

„Ja pôjdem,“ povedala. Pripojili sa k nej Jessie, Jonathon a Alfréd odvedľa, ktorý pôvodne prišiel žiadať sponzorský príspevok na školské bicyklové preteky, no prilákali ho syrové veterničky. Pani Frobisherová viedla celú skupinu smerom na Crescent. Ostatní členovia zhromaždenia sa zoskupili okolo grilu a čakali. Iba Radživ sa vytratil.

O desať minút neskôr privliekli Luciena na terasu. Mal neupravené vlasy a červenú tvár. Martin bol nadšený. Mocný Lucien, pohrdavý Lucien, salámista Lucien – a privečený na Martinovu terasu, na Martinovu žiadosť, aby splnil Martinove príkazy! Predstavujúc si ohnivý meč, zdvihol najbližšiu vec v dosahu...

„Prestaň na mňa mávať tými poondiaticmi grilovacími kliešťami, ty idiot!“ zaškriekal Lucien. „A nech ma okamžite tie tvoje ovce pustia!“

„Lucien Marksburly, súhlasíš, že sa podriadiš príkaziam Richmondského cirkevného rádu?“

„Nie, doriti, ani náhodou! Čo spraviš, donútiš ma?“ posmieval sa Lucien. Martin sa otočil. Kliešťami vybral z grilu jeden žeravý uhlík. Cirkevné zhromaždenie zalapalo po dychu. Martin spravil krok smerom k Lucienovi.

„Si si istý?“ spýtal sa.

Lucien ustúpil o krok späť, no držali ho prisilno na to, aby sa odsunul ďalej.

„Rameno, brat Martin?“ spýtala sa pani Frobisherová a začala Lucienovi rozopínať manžetové gombíky. Ako sa Martin pohlol smerom k Lucienovi, v rohu terasy sa strhla potýčka. Zableskol sa fotoaparát. Vylakaný Martin sa obrátil.

„Zavolať som políciu,“ vyhlásil Lucienov syn Max s fotoaparátom natočeným na Martina. „Budú tu každú chvíľu. Ak sa čo len o krok priblížite k môjmu otcovi, bude to klasifikované ako útok smrtiacou zbraňou.“ Fotoaparát sa opäť zableskol. Martin zažmurkal a to ho vrátilo späť do reality.

„Pusťte ho,“ prikázal pani Frobisherovej, no tá už predtým Lucienovu ruku pustila.

„Nemyslite si, že z toho nevyvodím dôsledky,“ povedal Lucien, keď sa otáčal a tackavo vychádzal z domu.

Keď na miesto dorazili policajti, nebolo čo riešiť. Lucien sa rozhodol, že žalobu nepodá. Denník The Chronicle však uverejnil veľkú farebnú fotografiu istého obyvateľa Bathu oblečeného v biskupskom ornáte, ako sa oháňa žeravým uhlíkom. Miluj blížneho svojho, vysmievali sa predtým, ako varovali čitateľov, že grilovacie uhlíky môžu byť naozaj horúce. Martinove cirkevné spoločenstvo sa po tomto incidente zmenšilo. Miestni sa cítili trochu zarazene. Dokonca aj pani Frobisherovú videli, ako sa ide Lucienovi ospravedlniť. Martin bol však pokojný. Možno bol populárny kvôli možnostiam kultúrneho vyžitia v Bathu počas piatkovej noci. Pridal sa k miestnemu amatérskemu divadlu a v ďalšej hre by mal hrať kňaza.

Ak sa Martina niekto spýta na to, čo sa stalo, vždy tvrdí, že sa poučil. No niekedy si na to opäť spomenie a usmeje sa pri myšlienke na okamih, keď Lucien Marksbury, ten populárny a úspešný Lucien Marksbury, pozrel naňho a bol veľmi, veľmi vystrašený.

◆◆◆

Mgr. Lenka Vátrtová
Palkovičova 4087/6
955 01 Topoľčany
vatrtovaleni@gmail.com

ZOZNAM VŠETKÝCH SÚŤAŽIACICH

Do 25. ročníka Prekladateľskej univerziády sa do kategórie umelecký preklad zapojili ešte títo študenti:

- 1) **Dorota Balúchová** z Univerzity Komenského s prekladom z finskeho jazyka – Veikko Huovinen: Škrečok.
- 2) **Monika Berešíková** z Univerzity Komenského s prekladom z anglického jazyka – Jennifer L. Armentroutová: Slovník nás dvoch.
- 3) **Nikola Betková** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – Flannery O'Connorová: Vlak.
- 4) **Dominika Csányiová** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z ruského jazyka – Alla Dubrovskaja: Album pamätí.
- 5) **Klaudia Feketeová** z Univerzity Komenského s prekladom z ruského jazyka – Leonid Juzefovič: Neskorý telefonát.
- 6) **Dominika Horná** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – Helen Phillipsová: Tí, ktorí vedia kedy.
- 7) **Veronika Cholevová** z Univerzity Komenského s prekladom z anglického jazyka – Helen Phillipsová: Tí, ktorí to vedia.
- 8) **Veronika Kašáková** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – Edith Nesbitová: Kakatukan alebo prateta Willoughby.
- 9) **Zuzana Kováčová** z Univerzity Komenského s prekladom z anglického jazyka – Saki: Varovanie.
- 10) **Zuzana Kunecová** z Prešovskej univerzity s prekladom z anglického jazyka – Nikita Gillová: Divoké rozprávky.
- 11) **Ivan Laluška** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – Richmal Cromptonová: Ach, tá gramatika!
- 12) **Martina Macejková** z Univerzity Komenského s prekladom z anglického jazyka – Grace Tumerová: Smäd.
- 13) **Júlia Mackovová** z Univerzity Komenského s prekladom z anglického jazyka – Endora Weltyová: Kvety pre Marjorie.
- 14) **Natália Mlynarčíková** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – Chimamanda Ngozi Adichieová: Prípravy.
- 15) **Simona Petková** z Univerzity Komenského s prekladom z anglického jazyka – Stephen Leacock: Veselé Vianoce.
- 16) **Mária Porubanová** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – Tobias Wolf: Fajčiari.

- 17) **Mária Rafajdušová** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – James Speyer: Prízrak.
- 18) **Ľuba Šajgalová** z Prešovskej univerzity s prekladom z anglického jazyka – Jerome David Salinger: O mladých.
- 19) **Lucia Tonková** z Univerzity Komenského s prekladom z anglického jazyka – Edgar Allan Poe: Berenika.
- 20) **Zuzana Vrábová** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – Grace Olysejiová: Moderná svadba.
- 21) **Zuzana Záthurecká** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – Alice Munrová: Ako prichádza v rodinách odpustenie.

**CENY
ANTONA POPOVIČA
ZA ODBORNÝ PREKLAD**

**XXV. ROČNÍK
PREKLADATELSKEJ UNIVERZIÁDY**

1. CENA VÝBORU SEKcie PRE VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

*Volám sa **Ivan Lалуška** a som absolventom Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo, študijný program anglický jazyk a kultúra. Na Prekladateľskej univerziáde sa mi podarilo získať druhé a tretie miesto v kategórii umeleckého prekladu a tento rok som sa rozhodol skúsiť šťastie aj v kategórii odborného prekladu. Prvá cena je pre mňa veľkým úspechom a povzbudením do ďalšej práce.*

V praxi by som sa okrem umeleckého prekladu chcel venovať aj športovej tematike so zameraním na futbal. To bol hlavný dôvod prečo som si vybral práve tento príspevok, v ktorom sa autori zamýšľajú nad pravdepodobným dopadom brexitu na športový priemysel vo Veľkej Británii.

VPLYV BREXITU NA ŠPORTOVÝ PRIEMYSEL PENNINGTONS MANCHES

Preklad: *Ivan Lалуška*

Pozadie:

29. marca 2017 aktivovala Theresa May článok 50 Lisabonskej zmluvy. Nešlo však o bezproblémový krok. Ešte 24. januára totiž Najvyšší súd rozhodol, že aktiváciu uvedeného článku musí najprv schváliť parlament. Najvyšší orgán zákonodarnej moci Spojeného kráľovstva tak urobil 13. marca 2017 a ministri mohli následne spustiť dva roky trvajúci formálny proces odchodu Veľkej Británie a Severného Írska z Európskej únie, ktorý mal byť ukončený – ak by predtým obe zúčastnené strany neodsúhlasili predĺženie termínu – do 29. marca 2019.

Aký vplyv bude mať brexit na športový priemysel, ktorý je vo veľkej miere ovplyvnený členstvom Spojeného kráľovstva v EÚ, nie je ešte jasné. Všetko bude závisieť od výsledku rokovaní medzi oboma subjektmi. Vláda však dala jasne najavo, že sloboda pohybu medzi Spojeným kráľovstvom a EÚ v podobe, v akej funguje dnes, je minulosťou. V tomto článku sa budeme venovať trom témam:

- situácia pred brexitom
- situácia po brexite
- situácia v medziobdobí.

Situácia pred brexitom

Právo na slobodný pohyb osôb v súčasnosti

Zmluva o fungovaní Európskej únie zaručuje v súčasnosti športovcom, ktorí pochádzajú z krajín EÚ alebo sú rodinnými príslušníkmi občanov EÚ, slobodný pohyb zahŕňajúci možnosť voľne cestovať, bývať a pracovať v každej z členských krajín bez toho, aby boli akokoľvek znevýhodňovaní v porovnaní s občanmi príslušnej krajiny. Toto právo platí tiež v Nórsku, Lichtenštajnsku a na Islande (signatári a členské štáty Európskeho hospodárskeho priestoru – EHP), ako aj vo Švajčiarsku. Na základe Kolpakovho pravidla¹ majú v Spojenom kráľovstve v tomto smere rovnaké možnosti aj občania pridružených krajín EÚ.

Je dôležité spomenúť, že až do odchodu Spojeného kráľovstva z EÚ zostanú uvedené práva v platnosti.

V príhovore k poslancom Dolnej snemovne pri príležitosti aktivácie článku 50 sa britská premiérka snažila občanov EÚ žijúcich v Spojenom kráľovstve uistiť: „Budeme sa snažiť garantovať tieto práva občanom EÚ, ktorí žijú v Spojenom kráľovstve, a občanom Spojeného kráľovstva žijúcim v ostatných členských krajinách čo najskôr, ako to bude možné“, pričom posledné slová zdôraznila.

Medzi zainteresovanými podnikateľskými subjektmi a občanmi EÚ však napriek tomu vládne neistota. Dôvodom je najmä fakt, že britská vláda v roku 2017 v Bielej knihe² uviedla, že *sloboda pohybu a pobytu osôb* v EÚ stratí po brexite platnosť a migrácia občanov EÚ bude podliehať platným zákonom Spojeného kráľovstva.

V priebehu tohto obdobia neistoty bol zaznamenaný výrazný nárast žiadostí občanov EÚ žijúcich v Spojenom kráľovstve o potvrdenie ich trvalého pobytu (až o 64 %), ako aj počet žiadostí občanov EÚ o britské občianstvo (až o 150 %). Miera čistej migrácie občanov EÚ do Spojeného kráľovstva klesla o 75 000.

Neistota priniesla aj veľa otázok týkajúcich sa budúcnosti športu: Budú mať športovci naďalej možnosť voľného pohybu alebo budú spadať pod smernice týkajúce sa občanov nečlenských krajín EHP? Stratia Kolpakovo a Bosmanovo pravidlo³ platnosť? Odpovede na tieto otázky zatiaľ nepoznáme, no to neznamená, že zainteresovaní nevyvíjajú snahy o ich zodpovedanie.

Čo sa zmenilo po roku?

Dohoda o právach občanov EÚ, ktorí prídu do Spojeného kráľovstva do 31. 12. 2020⁴

8. decembra 2017, deväť mesiacov po aktivovaní článku 50, zavřšili EÚ a Spojené kráľovstvo prvú fázu rokovaní dohodou, ktorá ujasňuje niektoré práva občanov EÚ v Spojenom kráľovstve.

Dohoda stanovila 29. marec 2019 ako dátum odchodu Spojeného kráľovstva z EÚ a zaručuje tým občanom EÚ a ich rodinným príslušníkom, ktorí pracovali a žili v Spojenom kráľovstve pred uvedeným dátumom, možnosť zostať aj po brexite v Spojenom kráľovstve za rovnakých podmienok, aké platia v súčasnosti.

19. marca 2018 bola dohoda revidovaná a zdôraznila pokrok dosiahnutý v rokovaníach. Priniesla veľmi potrebnú garanciu zabezpečujúcu všetkým, ktorí prídu do Spojeného kráľovstva do 31. 12. 2020, slobodu pohybu osôb v takej podobe, v akej funguje momentálne.

Pre športovcov z EÚ to znamená, že do uvedeného dátumu budú môcť slobodne cestovať, bývať a pracovať v Spojenom kráľovstve. Ak predložia dôkaz, že do Spojeného kráľovstva presídlili pred 31. decembrom 2020, budú môcť po dovršení piatich rokov pobytu využívať tieto práva aj naďalej a zároveň požiadať o takzvaný „status usadenej osoby.“⁵

Spojené kráľovstvo už naznačilo, že občania EÚ a ich rodinní príslušníci budú musieť požiadať o dokument potvrdzujúci ich právo na trvalý pobyt. V čase písania tohto článku ešte nie je známy dátum, do ktorého bude potrebné podať žiadosť. V dohode je však uvedené, že uzávierka žiadostí nebude skôr ako šesť mesiacov po prechodnom období a dotedy bude na báze dobrovoľnosti.

Vláda prisľúbila, že proces bude efektívny, rýchly a prehľadný. Posunutie vydania Bielej knihy detailne spresňujúcej proces imigrácie však viedlo k obavám, či bude vláda schopná uviesť tento systém do prevádzky do 29. marca 2019 a zároveň vybaviť v priebehu dvoch rokov viac ako tri milióny žiadostí občanov EÚ a ich rodinných príslušníkov.

Parlamentný výbor pre vnútorné záležitosti vo svojej správe týkajúcej sa imigrácie konštatuje: „Situácia zainteresovaných občanov z krajín EHP, len niekoľko mesiacov pred začiatkom procesu, ktorý má potvrdiť ich status a rok pred brexitom, je zložitá. Dôvodom je nedostatok presných informácií a neistota. Zároveň vyvoláva otázky týkajúce sa pripravenosti *Parlamentného výboru pre vnútorné záležitosti* a jeho schopnosti zaviesť nový systém. Ak sa čo najskôr nevyriešia kľúčové úlohy a nevypracujú plány na zavedenie nového systému, domnievame sa, že Parlamentný výbor pre vnútorné záležitosti nedokáže do marca 2019 zaviesť potrebné zmeny v systéme tak na hraniciach, ako aj v oblasti registrácií.“

Po predĺžení práv občanov EÚ až do konca prechodného obdobia získala vláda čas na zavedenie nového imigračného systému platného po 31. decembri 2020.

Situácia po brexite

Ako vyzerá budúcnosť rok pred

Keďže nový imigračný systém je neoddeliteľne spojený s rokovami o odchode Spojeného kráľovstva z EÚ, odpoveď zatiaľ nepoznáme. Dohoda z 19. marca 2018 však znamená, že tento systém vstúpi do platnosti skôr po 31. 12. 2020 ako po 29. 3. 2019, čo umožní podnikateľským subjektom aj jednotlivcom lepšie sa pripraviť na situáciu po brexite.

Situácia po prechodnom období – budúci imigračný systém

Rokuje sa o dvoch výrazne odlišných systémoch:

- zachovať slobodu pohybu pre tých, ktorí majú pracovnú ponuku/zmluvu
- aplikovať systém, ktorý v súčasnosti platí pre občanov mimo krajín EHP

Výsledok zatiaľ nie je známy. V júli 2017 vymenovala vláda *Poradný výbor pre migráciu*⁶, ktorý poverila úlohou zistiť predpokladaný ekonomický a sociálny vplyv odchodu Spojeného kráľovstva z EÚ. Po ukončení konzultácií (v októbri 2017) by mal výbor koncom marca 2018 vydať priebežnú správu a v septembri toho istého roku, teda len šesť mesiacov pred odchodom Spojeného kráľovstva z EÚ, aj záverečnú správu.

Bolo tiež uvedené, že vláda oslovila anglickú futbalovú asociáciu⁷ a Premier League⁸. Požiadala ich o komplexnú analýzu vplyvu prípadného ukončenia slobodného pohybu osôb na anglický futbal. Podrobnejšie informácie však zatiaľ neboli zverejnené.

V januári 2018 začal *EU Home Affairs Sub-Committee (Podvýbor EÚ pre vnútorné veci)* svoj vlastný prieskum vplyvu brexitu na šport. Zástupcovia *Sport and Recreation Alliance*⁹, *Professional Players Association*¹⁰ a *Rugby Football Union*¹¹ poskytli *Podvýboru* svoje zistenia 21. februára 2019, v rámci ktorých zdôraznili, že:

- vláda by sa nemala sústrediť len na profesionálnych športovcov a ľudí pracujúcich v športovom priemysle na profesionálnej báze, ale aj na pracovníkov, ktorí sú zamestnaní v oblasti organizácie športových podujatí, keďže táto oblasť je do značnej miery závislá od pracovníkov z krajín EÚ
- systém slobodného pohybu osôb, ktoré dostanú pracovnú ponuku/zmluvu, prípadne súčasne pravidlá imigrácie by mali platiť pre špičkových hráčov

a trénerov, nie však nevyhnutne pre tých, ktorí športový priemysel podporujú, aby jeho vplyv pocítili najmä športové mužstvá, národné riadiace orgány, medzinárodné federácie, dôležité športové podujatia a ich fungovanie

- vláda by mala zabezpečiť, aby pri účasti na športových podujatiach, ktoré vyžadujú prechod cez hranice, neexistovali žiadne prekážky (či už administratívne, alebo nákladové výdavky) týkajúce sa samotného podujatia, ale aj toho, čo mu predchádza a vzťahuje sa na:
 - hráčov a trénerov
 - zainteresovanú pracovnú silu
 - fanúšikov
 - potrebné vybavenie

Hoci Spojené kráľovstvo už nebude súčasťou EÚ, nemalo by to mať v tomto prípade vplyv na účasť tímov zo Spojeného kráľovstva na najvýznamnejších športových udalostiach, akými sú napríklad majstrovstvá Európy, Liga majstrov a podobne, keďže na týchto podujatiach sa zúčastňujú aj mužstvá z nečlenských krajín EÚ. Iná situácia by však nastala pri prípadnom európskom turné športových mužstiev.

- Ak by bol systém príliš zložitý a nepružný, stalo by sa Spojené kráľovstvo menej atraktívnou destináciou na usporiadanie významných podujatí, čo bude viesť k zníženiu ziskov z predaja vstupeniek a vysielacích práv.
- Nemali by sa klásť prekážky slobodnému pohybu špičkových hráčov, keďže ich pôsobenie v Spojenom kráľovstve nemá negatívny vplyv na výchovu mladých hráčov.
- Výnimka pre článok 19 FIFA RSTP¹² už nebude v Spojenom kráľovstve platiť a táto skutočnosť môže mať negatívny vplyv na menšie kluby, ktoré stratia možnosť angažovať hráčov do osemnásť rokov z krajín EÚ. Na druhej strane sa tým vytvorí väčší priestor pre domáce talenty.
- Vyjadrujeme obavu, že ak po brexite stratí v Spojenom kráľovstve platnosť Kolpakovo pravidlo a zachová sa kvóta dvoch zahraničných hráčov v mužstve, bude to mať vplyv na ragby a kriket, keďže za zahraničných hráčov budú takto považovaní aj hráči z EÚ.
- Vplyv na dostihový šport. Z hľadiska výnosov a návštevnosti ide o druhé najúspešnejšie športové odvetvie s hodnotou 3,5 miliardy (libier), ktoré už v súčasnosti pociťuje nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily (1 000 voľných miest) a je vo veľkej miere závislé od pracovníkov z EÚ (tvoria 11 % personálu).
- Je potrebné právne upraviť status pracovnej sily v sezónnych športových odvetviach, medzi ktoré patria napríklad zimné športy či plachtárstvo a kde slobodný pohyb osôb zohrá dôležitú úlohu v rámci reciprocity s EÚ.

- Obávame sa, že nedostatok relevantných údajov o aktuálnej miere závislosti Spojeného kráľovstva od občanov EÚ môže mať – za predpokladu ukončenia slobodného pohybu osôb po Brexite – oveľa väčší vplyv, ako sa očakáva.
- Tiež sa obávame, že nedostatok presných informácií a neistota týkajúca sa toho, čo príde, spôsobuje problémy v plánovaní budúcnosti a vedie k tvorbe alternatívnych plánov.

Aký vplyv by malo prijatie súčasného imigračného systému vládou Spojeného kráľovstva?

Súčasný imigračný systém pre športovcov a trénerov z nečlenských krajín EHP

Súčasný imigračný systém platný pre športovcov a trénerov z nečlenských krajín EHP vyžaduje pri žiadosti o víza sponzorskú podporu od príslušného športového orgánu (športový klub, organizátor športového podujatia alebo subjekt podnikajúci v športovom sektore) spadajúcu pod *Tier 2 Sportperson* alebo *Tier 5 Creative and Sporting*¹³, ako aj súhlas kompetentného riadiaceho orgánu. Žiadatelia musia mať podľa platných kritérií na konte určitý počet reprezentačných štartov na najvyššej medzinárodnej úrovni a spĺňať špecifické kritériá pre konkrétny šport.

Anglické kluby nebudú môcť navyše naďalej profitovať z výnimky medzinárodnej futbalovej federácie FIFA pre športovcov z EÚ/EHP, ktorá povoľuje prestupy hráčov do osemnásť rokov. Čo sa týka kvantity potenciálnych posíl v tejto vekovej kategórii, získajú tak kluby z krajín EÚ oproti klubom z najvyššej anglickej súťaže výhodu.

Najnovšie údaje ONS¹⁴ z februára 2018 týkajúce sa migrácie v roku 2017 uvádzajú, že v uvedenom roku bolo v rámci všetkých športových odvetví udelených len 130 víz spadajúcich pod kategóriu *Tier 2 Sportsperson*. Ak budú musieť podstúpiť tento schvaľovací proces aj občania EÚ, môže to viesť k významnému zvýšeniu žiadostí, keďže len v najvyššej anglickej futbalovej súťaži pôsobí 208 hráčov z krajín EÚ, čo je viac ako polovica z celkového počtu hráčov z krajín mimo Spojeného kráľovstva.

V prípade povinnosti nabehnúť na tento systém prídu podľa prieskumu BBC futbalové súťaže o 332 hráčov. Významný odliv hráčov z krajín, ktorých sa týka Kolpakovo pravidlo, zaznamenajú aj ragby a kriket. Vlni takto pôsobilo v najvyšších súťažiach uvedených športov 72 hráčov. Niektorí pozorovatelia to však považujú za možnú výhodu, keďže sa vytvorí väčší priestor pre amatérsky šport a domáce talenty, čo sa môže následne pozitívne odzrkadliť na výkonoch národných tímov.

Záver – situácia v medziobdobí

Podľa prieskumu *Sport England*¹⁵ sú šport a športové aktivity hlavnými prispievateľmi do ekonomiky Spojeného kráľovstva. Len v samotnom Anglicku ročne vyprodukurujú hrubú pridanú hodnotu v hodnote 20,3 miliardy libier (1,9 % z celkovej hodnoty v Anglicku) a poskytnú vyše 400 000 pracovných miest na plný úväzok (2,3 % zo všetkých v Anglicku).

Vzhľadom na uvedené údaje je nevyhnutné, aby športový priemysel predstrel svoje obavy týkajúce sa prípadného zrušenia slobodného pohybu osôb v Spojenom kráľovstve a navrhol imigračný systém, ktorý by zabezpečil pokračovanie úspešného pôsobenia športového sektora. Prospešné by bolo aj stretnutie s najvyššími riadiacimi orgánmi športového sektora, na ktorom by sa prerokovalo odsúhlasenie kritérií a úprav potrebných v prípade, ak pre občanov EÚ začnú platiť rovnaké pravidlá, aké platia momentálne pre občanov z krajín mimo EHP.

Zainteresovaným športovcom a pracovníkom v oblasti športového priemyslu radíme, aby si preverili svoju aktuálnu situáciu a v prípade potreby uvažovali o podaní žiadosti o trvalý pobyt/občianstvo v Spojenom kráľovstve. Tí, ktorí plánujú presídlenie do Spojeného kráľovstva po 31. 12. 2020, by mali sledovať vývoj rokovaní, aby boli informovaní o potenciálnom vplyve brexitu v ich konkrétnom prípade.¹⁶

POZNÁMKY

- 1 Rozhodnutie Európskeho súdneho dvora v prípade slovenského hádzanára Maroša Kolpaka, ktoré tvrdí, že akékoľvek obmedzenie práva na prácu vrátane počtu zahraničných hráčov v športových tímoch je nezákonné a odporuje zákonom EÚ. Hráči z krajín EÚ tak majú v členských krajinách EÚ rovnaké podmienky ako domáci hráči a nie sú považovaní za cudzincov (pozn. prekladateľa)
- 2 Oficiálna vládna správa týkajúca sa v tomto prípade vzťahu a partnerstva Spojeného kráľovstva s EÚ po brexite (pozn. prekladateľa)
- 3 Rozhodnutie Európskeho súdneho dvora v prípade futbalistu Jeana-Marca Bosmana, ktorým sa futbalista stáva po ukončení kontraktu s klubom voľným hráčom a zároveň môže rokovať o prestupe do iného klubu už 6 mesiacov pred ukončením aktuálneho kontraktu (pozn. prekladateľa)
- 4 V origináli: *Agreement on EU citizens' rights – arrival pre-31 December 2020*
- 5 Niektoré zdroje preferujú termín „status usadlíka“ (pozn. prekladateľa)
- 6 V origináli Migration Advisory Committee (pozn. prekladateľa)
- 7 Najvyšší riadiaci orgán anglického futbalu (pozn. prekladateľa)
- 8 Najvyššia anglická futbalová súťaž (pozn. prekladateľa)
- 9 Združenie pre oddych a šport (pozn. prekladateľa)

- 10 Federácia profesionálnych hráčov, ktorá združuje profesionálnych hráčov rôznych športových odvetví v Spojenom kráľovstve (pozn. prekladateľa)
- 11 Anglická ragbyová únia (pozn. prekladateľa)
- 12 *RSTP = Regulations on the Status and Transfer of Players*, v preklade: Regulácie, týkajúce sa statusu a prestupov hráčov (pozn. prekladateľa)
- 13 Modely/kategórie, pod ktoré spadajú žiadosti o víza v Spojenom kráľovstve od športovcov/trénerov, ktorí nie sú z členských štátov EHP a Švajčiarska a spĺňajú určené kritériá vrátane počtu reprezentačných štartov (*Tier 2*), prípadne dostali pracovnú ponuku/zmluvu (*Tier 5*) (pozn. prekladateľa)
- 14 Národný štatistický úrad (pozn. prekladateľa)
- 15 Nezávislý orgán patriaci pod britské Ministerstvo kultúry, médií a športu (pozn. prekladateľa)
- 16 Spojené kráľovstvo formálne vystúpilo z EÚ 31. januára 2020. Od 1. februára 2020 začína plynúť prechodné obdobie, počas ktorého by sa nemali aplikovať žiadne zásadné zmeny. Podľa deníka Pravda uvažuje vláda premiéra Borisa Johnsona zaviesť (po schválení príslušnými orgánmi) nový imigračný systém od januára 2021. Na úkor lacnej zahraničnej pracovnej sily by mal preferovať domácich pracovníkov. Záujemcovia zo zahraničia sa budú musieť (okrem iného) preukázať znalosťou angličtiny, pracovnou ponukou 25 600 libier ročne (v prípade, že pôjde o sektor s nedostatkom pracovnej sily, to bude 20 480 libier ročne), zatiaľ čo umelci a športovci budú môcť cestovať na jednotlivé vystúpenia/zápasy v Spojenom kráľovstve podľa súčasných pravidiel. Návrh nového imigračného systému vyvolal v Spojenom kráľovstve nevôľu najmä v tých podnikateľských združeniach, ktoré zamestnávajú relatívne veľký počet pracovníkov z EÚ (napr. farmy, potravinársky priemysel, reštaurácie a bary, opatrovateľské služby). Zdroj: (<https://www.mzv.sk/brexit-vseobecne-info1>) a (<https://europa.pravda.sk/aktuality/clanok/543060-britania-chce-zatvorit-dvere-lacnej-pracovnej-sile/>) (pozn. prekladateľa)

◆◆◆

Mgr. Ivan Laluška
Kolkáreň 27/33
976 81 Podbrezová
laluskaivan@gmail.com

2. CENA VÝBORU SEKCIE PRE VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

Volám sa **Lívia Lukšicová** a pochádzam z Hlohovca. Štúdium som ukončila v roku 2020 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v odbore prekladateľstvo – tlmočníctvo, študijný program anglický jazyk a kultúra – nemecký jazyk a kultúra. Ako milovníčka jazykov a písanej tvorby som uverejnila niekoľko povestí o Bratislave v nemeckom jazyku a so svojimi kolegami som vydala článok v Rakúskych novinách *Augustin*. Počas štúdia som sa zapojila do prekladateľskej súťaže *Prekladateľská univerziáda*, v ktorej som sa so svojim odborným prekladom z nemeckého jazyka umiestnila na druhom mieste. Chcela by som sa venovať prevažne prekladu medicínskych textov, nakoľko je táto téma veľmi aktuálna a potrebná.

Preklad **Trichinelóza** (*Trichinellose*) tvorí kapitolu nemeckej knihy o zoonózach (infekčných ochoreniach prenosných zo zvierat na človeka). K prekladu ma podnietila skutočnosť, že na Slovensku sa nachádza málo literatúry, ktorá by sa zaoberala touto problematikou. Originálny text predstavuje odbornú kapitolu určenú lekárom s množstvom medicínskych výrazov. Kapitola je členená na 8 podkapitol, ktoré čitateľa oboznamujú s ochorením ako takým, jeho výskytom, prenosom, klinickým obrazom, liečbou... Pri prekladaní som využívala medicínske slovníky, naštuďovala si danú problematiku a neodmysliteľnou súčasťou bola predovšetkým konzultácia s odborníkom. Keďže má cieľový text slúžiť ako vedecký článok, v preklade som zvolila stratégiu exotizácie, nakoľko sa predpokladá, že cieľoví prijímatelia budú rozumieť výrazom typickým pre medicínsky text.

INFEKČNÉ OCHORENIA PRENOSNÉ ZO ZVIERAŤA NA ČLOVEKA: TRICHINELÓZA ROLF BAUERFEIND

Preklad: Lívia Lukšicová

Trichinelóza je ochorenie spôsobené nematódami, ktoré sa usídli v čreve. Ich larvy následne napádajú priečne pruhované svalstvo svojho hostiteľa. Toto ochorenie má buď mierny priebeh, alebo v niektorých prípadoch môže skončiť až smrťou.

Etológia

Pôvodcovia trichinelózy patria ku komplexu, ktorý pozostáva z 8 druhov (*T. spiralis*, *T. nativa*, *T. britovi*, *T. nelsoni*, *T. murrelli*, *T. pseudospiralis*, *T. papuae* a *T. zimbabwenis*) a z genotypov T6, T8, T9 a T12. Ich larvy, s výnimkou lariev *T. pseudospiralis*, *T. papuae* a *T. zimbabwenis*, obklopuje intramuskulárne kolagénová kapsula. Druhy (genotypy) sa odlišujú z tak ekologického a zoogeografického hľadiska, ako aj na základe svojej virulencie voči ľuďom a rôznym zvieratám (viď tab. 4.9).

Výskyt a rozšírenie

Rod *Trichinella* je rozšírený na celom svete. Častejšie sa však vyskytuje v miernych a chladných klimatických pásmach ako v trópoch. *T. spiralis* a *T. pseudospiralis* sú kozmopolity. *T. nativa* a genotyp T6 nájdeme v arktických a subarktických pásmach holarktíckej oblasti, *T. britovi* v miernom pásme palearktíckej oblasti, *T. nelsoni* a genotyp T8 sa vyskytujú v tropickej Afrike. *T. murrelli* sa objavuje v miernom pásme severnej Ameriky vrátane USA. Genotypy T9 a T12 sa našli v Japonsku, príp. v južnej Amerike, *T. papuae* v Papue-Novej Guinei a *T. zimbabwenis* vo východnej Afrike.

Jednotlivé druhy sú prispôsobené na podmienky v oblasti, kde sa vyskytujú, napr. vyššou odolnosťou voči chladu: *T. nativa*, *T. britovi* a trichinella T6 prežijú v zamrznutých zvieratách 1 rok aj dlhšie (viď tab. 4.9).

U cicavcov sa vyskytujú všetky druhy. Druhy, ktoré neobklopuje kapsula, nájdeme u vtákov (*T. pseudospiralis*), plazov vrátane korytnačiek (*T. papuae*) alebo predovšetkým u plazov (*T. zimbabwenis*). Špecifita hostiteľov jednotlivých druhov trichinel je vo všeobecnosti malá, no podľa biológie parazitov sa nainfikuujú prevažne mäsožravce a všežravce. Vo vzájomných vzťahoch medzi hostiteľom a parazitom môžeme pozorovať značné rozdiely. K nim patria napríklad reprodukcia a perzistencia, ktoré sú napr. u ošípaných pri nákaze s *T. spiralis* vysoké, pri *T. britovi*, *T. nelsoni* a *T. papuae* priemerné až nízke a pri ostatných druhoch nepatrné. V Európe sa vyskytujú druhy *T. britovi*, *T. spiralis*, *T. nativa*. Rastie aj počet prípadov nákazy s *T. pseudospiralis*.

K nákazám u ľudí dochádza najčastejšie vo východnej Európe, v bývalom Sovietskom zväze, vo východnej Afrike (Keňa), na Aljaške a v južnej Amerike, ako aj v kontinentálnej Ázii. V USA bolo v polovici minulého storočia zaznamenaných zhruba 400 prípadov ročne, z toho 10 – 15 smrteľných. V rokoch 1991 – 1996 bolo v USA hlásených spolu 230 prípadov, 3 z nich sa skončili smrťou, v období medzi 2002 – 2007 bolo zistených 66 prípadov. V Poľsku bolo ročne

v rokoch 1989 – 1993 nahlásených 3 – 15 prípadov na 1 milión obyvateľov. Prevalencia ochorenia bola v Čile v roku 1992 na základe nálezov z autopsie 2 %. V Číne zaznamenali v rokoch 1964 – 1997 viac ako 20 000 prípadov, z ktorých bolo 213 smrteľných, v období medzi 2000 – 2003 hlásili ešte 828 prípadov, 11 z nich skončilo smrťou. Počet prípadov nákazy týmto ochorením viditeľne klesol na tých miestach, kde sa začali pri spracovaní mäsa dodržiavať dôsledné hygienické opatrenia. V roku 2008 bolo v EÚ nahlásených pri incidencii 0,1/100 000 obyvateľov spolu 670 prípadov. Nadpriemerný výskyt je v krajinách ako Lotyšsko (0,2), Slovensko (0,3), Litva (0,9), Bulharsko (0,9) a predovšetkým v Rumunsku (2,3; regionálne viac ako 80). V Nemecku sa v rokoch 1996 – 2006 laboratórne potvrdilo 95 prípadov, najmä u prístahovalcoch z juhovýchodnej Európy. Každoročne sa vo svete počíta s viac ako 10 000 novými prípadmi.

Vo **veterinárnej medicíne** nezohrávajú svalovce, odhliadnuc od zoonotického významu, dôležitú úlohu. U zvierat nedochádza zväčša k žiadnym klinickým príznakom ochorenia, no aj tak sa musí pri infikovaných ošípaných počítať so zlými kŕmnymi výsledkami.

Prenos

K nákaze svalovcom dochádza skonzumovaním surovej alebo nedostatočne tepelne spracovanej svaloviny. Larvy napádajú výhradne priečne pruhovanú svalovinu vrátane svaloviny srdca (viď obr. 4.47). Dôležitým zdrojom nákazy sú vo všeobecnosti ošípané. V strednej Európe zapríčinili od roku 1970 viac ako 2000 prípadov nákazy. Medzičasom sa v tejto oblasti zmenili podmienky chovu a kontroly u ošípaných, čo viedlo k veľkej eliminácii parazitov. Dôležitým prenášačom v Európe sú aj diviaky. Prevalencia nákazy z diviacieho mäsa je v Nemecku asi 0,01 %. V strednej Európe bolo od roku 1970 zaznamenaných viac ako 1200 ľudí nakazených konzumáciou tohto mäsa. V Rumunsku, čo je oblasť s vysokou endemicitou, sa do roku 2004 pri kontrole potvrdilo 0,1 % ošípaných a 0,9 % diviakov nakazených trichinellou. V Poľsku je infikovaných 0,15 – 0,5 % diviakov.

V jednotlivých krajinách môžu byť dôležitejšími zdrojmi tohto ochorenia aj iné druhy mäsa. Vo Francúzsku a Taliansku sa od roku 1975 vyskytli sčasti závažné epidémie po skonzumovaní nakazeného konského mäsa, ktoré pochádzalo z východnej Európy, severnej a južnej Ameriky (takmer 3000 prípadov od roku 1975). V severnej Afrike sa vyskytli nákazy po skonzumovaní taviacieho mäsa. V iných zemepisných šírkach sú významnými prenášačmi medvede alebo morské cicavce (tuleň, mrož). Zaznamenané boli aj prípady epidémií po konzumácii mäsa z púm alebo psov, v Číne aj z ovčieho a kozieho mäsa (nakazené boli v dôsledku nezvyčajných spôsobov ich kŕmenia).

Rozlišujeme dva cykly šírenia ochorenia: sylvatický (lesný) cyklus, pri ktorom zohráva dôležitú epidemiologickú úlohu líška a v strednej Európe sa takto prenáša najmä svalovec *T. britovi*, a synantropný (domový) cyklus, pri ktorom sa prenáša svalovec *T. spiralis*. Spojivovým článkom oboch cyklov sú v prvom rade infikované hlodavce. V domovom cykle, predovšetkým u drobnochovateľov, predstavujú hlodavce konkurentov ošípaným pri kŕmnych žlaboch. K infikovaniu ošípaných dochádza skonzumovaním nakazených hlodavcov. Ako dochádza k infikovaniu konského mäsa nie je zatiaľ známe.

Po skonzumovaní mäsa, v ktorom sa nachádza svalovec, sa z neho pri trávení uvoľnia larvy. Tie následne preniknú do sliznice hornej časti tenkého čreva. V priebehu niekoľkých dní sa larvy v časti medzi väzivom (lamina propria) a epitelom sliznice tenkého čreva intracelulárne vyvinú na dospelého červa a začnú uvoľňovať larvy. Dospelé parazity žijú asi 4 – 6 týždňov. Vo vhodnom hostiteľovi dokáže jedna samička svalovca *T. spiralis* vyprodukovať 1000 až 1500 lariev. Larvy vo veľkosti asi 80 µm potom preniknú do lymfatických a krvných ciev, rozpýtia sa a napadnú bunky priečne pruhovanej svaloviny. V hostiteľských bunkách transformovaných po strate kontraktálnych vlákien na epitelové bunky narastú larvy do veľkosti 1 mm, stočia sa do špirály a, okrem *T. pseudospiralis*, *T. papuae* a *T. zimbabwenis*, sa počas 5 – 6 týždňov obklopa kapsulou. V prípade, ak takéto larvy alebo larvy staré aspoň 17 dní prijme nový hostiteľ, uzavrie sa vývojový obeh bez fázy, ktorá by prebiehala vo vonkajšom prostredí (viď obr. 4.48).

Larvy obalené kapsulou zostávajú životaschopné a infekčné celé roky, aj keď kapsula zväpne. Predpokladá sa, že svalovec *T. spiralis* prežije v človeku aj viac ako 30 rokov. Larvy *T. britovi* hynú skôr.

Klinický obraz

Výskyt a závažnosť príznakov ochorenia závisia od množstva prijatých lariev a druhu svalovca. Pri svalovcovi *T. spiralis* sa za patogénnu dávku považuje najmenej 70 lariev. Inkubačná doba môže variovať (6 – 40 dní). V počiatočnej, intestinálnej fáze sa zvyčajne pri nízkej horúčke objavujú gastrointestinálne príznaky (slabosť, nevoľnosť, vracanie, epigastrické bolesti, diareja/obstipácia). Vo viscerálnej fáze, počas 2. – 8. týždňa, sa pridružujú ďalšie symptómy ako bolesti hlavy, kĺbov, vyššia horúčka, kašeľ, myalgie, konjunktivitída, hemorágie, makulopapulózne exantémy. Vyskytnúť sa môžu aj neurologické komplikácie (hluchota, encefalitída, krče). Dôležitým príznakom sú tvárové edémy, predovšetkým v oblasti očí. Napadnutie priečne pruhovanej svaloviny larvami zapríčiňuje polymyozitídu s myalgiami, ktorá môže byť taká silná, že dôjde k zhoršeniu prehltnutia, rozprávania, dýchania a prežúvania. Príznaky môžu odznieť v priebehu

niekoľkých dní alebo môžu pretrvávať aj 5 – 6 týždňov. U pacientov, ktorí sa neliečia a odzneli u nich akútne príznaky, sa nemusia objavovať ďalšie symptómy aj napriek perzistujúcej prítomnosti parazitických lariev v svalovine. Vyskytnúť sa môžu neskoršie následky s dlhoročnými reumatologickými symptómami, myalgiami a kardiálnymi ťažkosťami (chronická trichinelóza).

Predtým časté závažné priebehy (letalita 0,2 %) sa prejavujú ako myokarditída spôsobená napadnutím svaloviny srdca s poruchami rytmu a srdcovou insuficienciou alebo (zriedka) ako encefalitída a pneumónia. Vďaka zlepšenej včasnej diagnostike a liečbe sú tieto príznaky v dnešnej dobe ojedinelé.

Diagnóza

Predpokladaná diagnóza akútnej trichinelózy vychádza z klinického obrazu v spojitosti s častým skupinovým výskytom ochorenia. Prihliadať by sa malo aj na to, že inkubačná doba sa môže meniť v závislosti od množstva prijatých lariev. Pri anamnéze konzumácie surového alebo nedopečeného mäsa z ošúpaných alebo diviakov, prípadne tiež pri domácej zabíjačke, treba myslieť na možnú nákazu svalovcami a vykonať náležité vyšetrenia. Na prítomnosť lariev trichinelly by sa malo skontrolovať aj nespotrebované mäso.

Diagnostiku ochorenia podporuje krvná eozinofília (až viac ako 50 %), ktorá sa objavuje týždeň od nákazy a trvá 2 – 3 mesiace, ako aj zvýšená sérová koncentrácia svalovošpecifických enzýmov (kreatinfosfokináza, laktátdehydrogenáza). Na závažnú infekciu poukazuje napadnutie svaloviny srdca.

Veľkú hodnotu pri diagnostike majú sérologické vyšetrenia. V 2. – 5. týždni od nákazy sa používa metóda IFAT, založená na použití encystovaných lariev ako antigénov, ako aj metóda ELISA, kde sa využívajú exkretoricko-sekretorické produkty alebo extrakty z lariev svalovcov. Exkretoricko-sekretorické antigény skupiny TSL-1 vykazujú skrížené reakcie. Pri nákaze svalovcom *T. britovi* treba počítať s oneskoreným vzostupom titra protilátok oproti infekciám s *T. spiralis*. Vo všeobecnosti však okamih objavenia sa protilátok a výška titra korelujú s infekčnou dávkou. Hladina protilátok dosahuje svoje maximálne hodnoty v 2. alebo 3. mesiaci od nákazy.

Priamy dôkaz prítomnosti pôvodcu ochorenia je možný prostredníctvom svalovej biopsie. Koncentrácia lariev v svalovine závisí od trvania infekcie a infekčnej dávky, takže dôkaz prítomnosti svalovcov môže byť v počiatkovej fáze infekcie negatívny. Chronické formy trichinelózy sa diagnostikujú ťažko. Sérologické metódy, ktoré sú spoľahlivé v akútnej fáze ochorenia, môžu neskôr u prenášačov živých lariev zlyhať. Diagnosticky použiteľné sú iba pozitívne sérologické nálezy. Rozlíšenie jednotlivých druhov trichinell na základe ich morfológických

kritérií nie je možné ani u dospelých parazitov ani u ich lariev. Ich spoľahlivú diferenciáciu umožňujú molekulárnobiologické metódy. Pomoc pri diagnostických otázkach poskytuje Medzinárodné referenčné centrum pre trichinelózu (z angl. International Trichinella Reference Centre – <https://trichinella.iss.it/>).

Diferenciálna diagnóza

Z diferenciálne diagnostického hľadiska musíme vylúčiť chrípku, ako aj myalgie, enteritídy a kardiálne ochorenia iných genéz. Pri intestinálnych príznakoch by sa malo myslieť aj na infekciu sarkosporidiózou, ktorá sa tiež prenáša konzumáciou nedopečenej svaloviny z ošípaných.

Liečba

Pri liečbe sa odporúča nasadiť albendazol 2 x 400 mg/deň perorálne počas 8 – 14 dní alebo mebendazol 3 x 200 – 400 mg/deň perorálne počas 3 dní, potom zvýšiť dávku na 3 x 400 – 500 mg/deň počas 10 dní. Pri ťažšom priebehu ochorenia sa predpisuje na supresiu hyperergických reakcií aj prednizolón v dávke 40 – 60 mg/deň.

S liečbou by sme mali začať čo najskôr, aby sa elimináciou dospelých svalovcov z čreva predišlo usadeniu ich lariev v svaloch.

Prevencia

Nemali by sme konzumovať surové alebo nedopečené mäso, predovšetkým z mäsožravcov a všežravcov. Nezávisle od toho by mali byť v EÚ ošípané, nepárnokopytníky ako aj diviaky, medvede, jazvece a nutrie podrobené úradným kontrolám na prítomnosť svalovcov ešte pred tým, ako sa dostanú do obchodov. Súčasnú platnú nariadenia a procesné ustanovenia sú stanovené v Nariadení komisie (ES) č. 2075/2005 z 5. decembra 2005. Určité spracovania mäsa mrazom môžu podľa nariadenia nahradiť jeho kontrolu, ale aspoň v prípade svalovcov *T. britovi*, *T. nativa* a *Trichinella* T6 je to otázne. Účinnosť spracovania mäsa pod vysokým tlakom, ako možná alternatíva na elimináciu trichinell, sa nedá presvedčivo posúdiť. Konzervácia soľou a údenie vždy larvy neusmrtia. Pamätať by sa na to malo predovšetkým pri surových salámach, kam sa pri výrobe pridáva príležitostne aj mäso z diviakov.

V neposlednom rade sa vzhľadom na vysoké náklady spojené s úradnou kontrolou mäsa usiluje o vytvorenie úradom schválených stád ošípaných, u ktorých

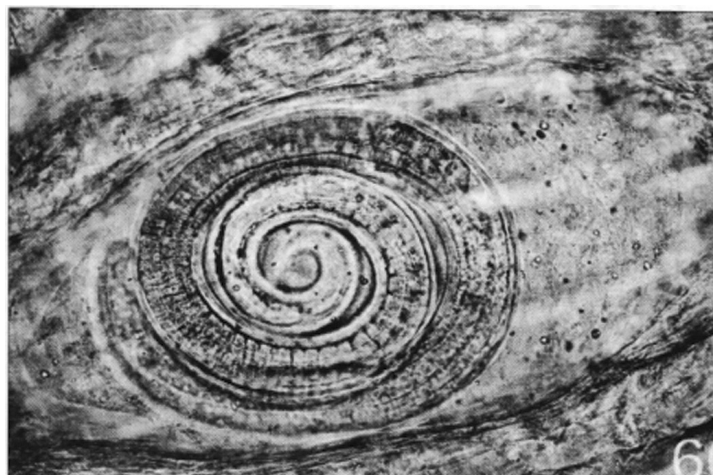
nebola nájdená infekcia *Trichinellou*. Tieto zvieratá sa už potom nemusia podrobiť kontrole. Nariadenia, ktoré sa majú pritom dodržiavať, sú obsiahnuté v Nariadení komisie (ES) č. 2075/2005.

Tab. 4.9: Druhy a Genotypy *trichinelly* – geografické rozšírenie, preferované spektrum hostiteľov a tenacita* lariev

genotyp	druh	rozsírenie	spektrum hostiteľov (preferovaní hostitelia)	častosť výskytu (infekcii u človeka)	infekčnosť/perzistencia u ošpaných a diviakov	zvláštnosť
1	<i>T. spiralis</i>	kozmpolitný	diviak, ošpané, potkan, kôň, ovca, koza a i.	++++	+++	malá odolnosť voči chladu
2	<i>T. nativa</i>	Arktída, subarktida, severná, východná Európa	polárny medveď, iné suchozemské a morské mäsožravce	++	(+)	vysoká odolnosť voči chladu
3	<i>T. britovi</i>	mierne klimatické pásma Európy a Ázie, veľké rozšírenie	mäsožravce žijúce vo voľnej prírode, ošpané, (kôň)	+++	++	mierna odolnosť voči chladu
4	<i>T. murrelli</i>	mierne klimatické pásma neoarktídy, USA	mäsožravce žijúce vo voľnej prírode	+	(+)	prežije aj v prostredí s vyššími teplotami
5	<i>T. nelsoni</i>	Afrika, južne od Sahary	mäsožravce žijúce vo voľnej prírode, sviňa bradavičnatá	(+)	++	vysoká odolnosť voči chladu
6	<i>Trichinella T6</i>	subarktida	suchozemské a morské mäsožravce	(+)	+	neprežije v mraze
8	<i>Trichinella T8</i>	južná Afrika	mäsožravce žijúce vo voľnej prírode	n.l.	?	
9	<i>Trichinella T9</i>	Japonsko	mäsožravce žijúce vo voľnej prírode	n.l.	?	
12	<i>Trichinella T12</i>	južná Amerika	mäsožravce žijúce vo voľnej prírode	n.l.	?	neprežije v mraze.

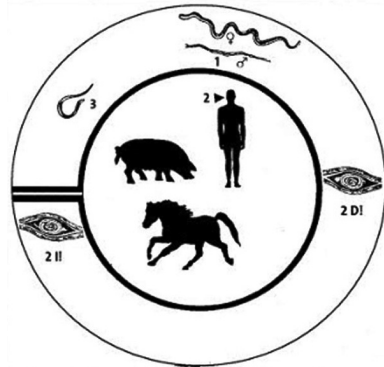
n. l.: nezistené u ľudí

* tenacitas – schopnosť mikroorganizmov odolávať vonkajším vplyvom

Obr. 4.47

Trichinella spiralis – larva v preparáte priečne pruhovanej svaloviny (archívna snímka, Parazitologický ústav, Univerzita v Gießene)

Obr. 4.48

Vývojový cyklus *Trichinella spiralis*. 1 dospelé samčie a samičie *T. spiralis* (♂ 1 – 1,6 mm, ♀ 3 – 4 mm) v sliznici tenkého čreva, napr. ošípanej alebo človeka, 2 larva *T. spiralis* obalená kapsulou (kapsula: 400 – 500 µm) v priečne pruhovanej svalovine („svalová trichinelóza“, D! = diagnostické štádium a I! = infekčné štádium), 3 larva (0,8 – 1 mm) uvoľnená z kapsuly v tenkom čreve

◆◆◆

Mgr. Lívia Lukšicová
 Koperníková 47
 920 01 Hlohovec
 l.luksicova@gmail.com

3. CENA VÝBORU SEKcie PRE VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

Volám sa **Lenka Kleimanová** a som absolventkou Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v študijnom odbore filológia zameranom na prípravu prekladateľov a tlmočníkov. Medzi moje záujmy patria najmä anglický a ruský jazyk, politika a získavanie nových vedomostí. Za svoje najväčšie úspechy považujem úspešné ukončenie štúdia na vysokej škole, absolvovanie jazykovej stáže v Moskve, účasť na projekte, v rámci ktorého sa krajiny V4 podieľali na popularizácii ruského jazyka a tiež získanie prvého a tretieho miesta v Prekladateľskej univerziáde. V budúcnosti by som sa rada venovala profesii, v ktorej využijem nadobudnuté vedomosti z oblasti prekladateľstva a tlmočníctva.

Pavel Miloslavovič Balaban sa narodil 4. júla 1951 v Nižnom Novgorode, vyštudoval fakultu biológie Moskovskej štátnej univerzity a v súčasnosti pôsobí ako ruský biológ, ktorý sa špecializuje na oblasť bunkových mechanizmov pamäti a učenia sa. Od roku 2005 je riaditeľom ústavu pre vnútorné záležitosti Ruskej akadémie vied. Od roku 2011 pôsobí ako profesor na fakulte biológie Moskovskej štátnej univerzity. V súčasnosti je šéfredaktorom časopisu, ktorý sa zameriava na nervovú sústavu a pamäť. Počas svojej vedeckej kariéry skúmal mechanizmy bunkovej a synaptickej plasticity v nervovom systéme stavovcov aj bezstavovcov, taktiež popísal mechanizmy, ktoré sa podieľajú na zmene fungovania neurónov a neurónových sietí počas procesu učenia sa. Okrem toho je tiež autorom mnohých článkov v rôznych vedeckých časopisoch.

AKO FUNGUJE ĽUDSKÁ PAMÄŤ? PAVEL BALABAN

Preklad: *Lenka Kleimanová*

Ľudská pamäť je jednou z najväčších záhad vedy 21. storočia. Chemici, fyzici, biológovia, fyziológovia, matematici a predstavitelia rôznych iných vedeckých disciplín sa spoločným úsilím snažia rozlúsknuť toto tajomstvo. Hoci od úplného pochopenia toho, čo sa s nami deje, keď si zapamätávame, zabúdame a znovu sa

rozpamätávame, máme ešte ďaleko, dôležité objavy posledných rokov nám ukazujú správny smer.

Jedným z najväčších problémov neurofyziológov je to, že nemôžu vykonávať pokusy na ľuďoch. Našťastie základné mechanizmy pamäti primitívnych živočíchov sa podobajú na tie naše.

V súčasnosti dokonca aj odpoveď na jednoduchú otázku – „čo je to pamäť z hľadiska priestoru a času?“ – pozostáva iba z hypotéz a predpokladov. Čo sa týka priestoru, stále nie je celkom jasné, ako je pamäť organizovaná a kde presne sa v mozgu nachádza. Vo vedeckých poznatkoch sa naznačuje, že jej prvky sú prítomné všade, v každej oblasti našej sivej mozgovej hmoty. Navyše jedna informácia sa môže do pamäti zaznamenávať na rôznych miestach.

Vedci napríklad zistili, že priestorová pamäť (t. j. ukladanie obrazu dovedy neznámej miestnosti, ulice či neznámeho prostredia) je spojená s časťou mozgu nazývanou hipokampus. Keď sa po desiatich rokoch pokúsime vydolovať tento obraz z pamäti, bude daná spomienka extrahovaná už z úplne inej časti mozgu. Presne tak, pamäť sa môže v mozgu premiestňovať a dokazuje to aj experiment, ktorý kedysi vedci uskutočnili na kurčatách. V živote čerstvo vyliahnutých kurčiat hrá dôležitú úlohu imprinting, čiže okamžitý výcvik (ukladanie do pamäti). Keď napríklad kuriatko uvidí veľký pohybujúci sa objekt, okamžite si do mozgu vtisne informáciu: „toto je mama sliepka a musím ju nasledovať.“ Ak aj kuraťu po piatich dňoch odstránime časť mozgu zodpovednú za imprinting, ukáže sa, že tento návyk uňho pretrváva. Presunul sa do inej časti mozgu, čo dokazuje, že existujú dve rôzne úložiská informácií: jedno pre krátkodobú a druhé pre dlhodobú pamäť.

Zapamätávame si s radosťou

Ešte prekvapivejší je fakt, že na rozdiel od počítača náš mozog nemá zaužívaný postup presunu informácie z operačnej do trvalej pamäte. Krátkodobá pamäť, ktorá zaznamenáva okamžité pocity, súčasne spúšťa ďalšie pamäťové strednodobé a dlhodobé mechanizmy. Ibaže prevádzka mozgu je energeticky náročná, preto sa mozog snaží optimalizovať využívanie svojich zdrojov vrátane pamäti, a tak príroda vytvorila viacstupňový systém. Krátkodobá pamäť sa síce rýchlo formuje, no rovnako rýchlo sa aj maže a existuje na to špeciálny mechanizmus. Skutočne dôležité udalosti sa však ukladajú do dlhodobej pamäti, pretože ich relevantnosť podčiarkujú emócie, resp. náš postoj k informácii. Emócie na fyziologickej úrovni aktivujú najsilnejšie biochemické modulačné systémy. Tieto systémy produkujú neuroprenášače, t. j. hormóny, ktorých názvy neevokujú ani tak neurofyziológiu, ako skôr drogovú kriminalitu. Ide o morfíny, opioidy, kanabinoidy, čiže

omamné látky, ktoré produkuje náš organizmus. Konkrétne endokanabinoidy sa generujú priamo v synapsiách, teda v mieste spojenia nervových buniek. Tieto látky ovplyvňujú efektívnosť synaptického prenosu medzi neurónmi, a tak stimulujú ukladanie tej-ktorej informácie do pamäti. Iné neuroprenášače sú naopak schopné potlačiť proces presunu údajov z krátkodobej do dlhodobej pamäti.

V súčasnosti vedci aktívne skúmajú fungovanie emocionálnej, t. j. biochemickej podpory pamäti. Jediným problémom je, že laboratórne pokusy tohto druhu sa môžu vykonávať iba na zvieratách, ale čo nám také laboratórne myši povedia o svojich emóciách?

Ak sme si niečo uložili do pamäti, skôr či neskôr si na túto informáciu budeme potrebovať spomenúť, čiže extrahovať ju z pamäti. Je však slovo „extrahovať“ správne? Zdá sa, že nie. Všetko nasvedčuje tomu, že pamäťové mechanizmy neextrahujú informácie, ale znovu ich generujú. V týchto mechanizmoch nie sú žiadne informácie, rovnako ako v samotnom rozhlasovom prijímači nie je žiaden hlas ani hudba. Čo sa však prijímača týka, všetko je jasné. Elektromagnetický signál, ktorý sa do prijímača dostáva cez anténu, sa v ňom najskôr spracováva a potom pretvára. Na to, aký druh signálu sa spracúva pri extrahovaní informácie z pamäti, či kde a ako sa informácie ukladajú, je stále veľmi ťažké odpovedať. S istotou však vieme, že v procese rozepamätávania sa sa pamäť nanovo prepisuje, modifikuje. Minimálne pri niektorých typoch pamäti sa to deje.

Nie elektrina, ale chémia

Pri hľadaní odpovede na otázku, ako možno pamäť modifikovať alebo dokonca vymazať, vedci v posledných rokoch urobili viaceré dôležité objavy a vzniklo množstvo prác venovaných molekulárnej podstate pamäti.

Pamäťovú molekulu, resp. akýkoľvek iný hmotný nosič myslenia a pamäti sa vlastne pokúšali nájsť už dvesto rokov, avšak bezúspešne. Nakoniec neurofyziológovia dospeli k záveru, že pamäť v rámci mozgu nie je špecificky vymedzená. Ľudský mozog tvorí 100 miliárd neurónov, medzi ktorými je 10 kvadriliónov prepojení a v tejto sieti vesmírnych rozmerov sa myšlienky, pamäť aj správanie kódujú rovnako. Sú známe pokusy, pri ktorých sa vedci snažili zablokovať niektoré chemické zlúčeniny v mozgu, čo nevedlo iba k zmenám v pamäti, ale aj vo fungovaní celého organizmu. Až v roku 2006 vedci objavili prvé štúdium o biochemickom systéme, od ktorého očividne pamäť priamo závisí. Blokovanie tohto systému nespôsobilo žiadne zmeny v správaní ani v schopnosti učiť sa, došlo iba k čiastočnej strate pamäti. Ak sa blokátor zaviedol napríklad do hipokampu, zmizla spomienka na priestorové usporiadanie. Ak bol blokátor zavedený

do amygdaly, považovanej za centrum emócií, vymazal spomienku na duševný otras. Tento biochemický systém obsahuje enzymatickú bielkovinu nazývanú proteínkáza Mzeta (PKMzeta), ktorá kontroluje ďalšie proteíny.

Pamäťová molekula sa vyskytuje v mieste synaptického spojenia medzi mozgovými neurónmi. Tu je potrebné odbočiť a vysvetliť špecifiká týchto spojení. Mozog sa často prirovnáva k počítaču, a preto si mnohí ľudia myslia, že spojenia medzi neurónmi, ktoré vytvárajú všetko to, čo nazývame myslením a pamäťou, majú čisto elektrický charakter. Ale nie je to tak. Jazykom synapsíí je chémia. V synapsiách sa produkuje istý druh molekúl, ktoré sú ako kľúč, čo odomyká zámku tvorenú inými molekulami (receptormi) a až potom sa spúšťajú elektrické procesy. Efektívnosť synaptického prenosu, t. j. priepustnosť synapsie závisí od toho, koľko konkrétnych receptorov nervová bunka dodá na miesto spojenia.

Jedinečná bielkovina

PKMzeta riadi dodávky receptorov do synapsie, a teda zvyšuje jej efektívnosť. Keď jej molekuly začnú súčasne pôsobiť v desiatkach tisíc synapsií, dôjde k presmerovaniu signálu a zmení sa celkové fungovanie určitej siete neurónov. Toto síce nevysvetľuje, ako sú v presmerovaní kódované zmeny, ale jedno je isté: ak zablokujeme PKMzetu, pamäť sa vymaže, pretože chemické väzby, ktoré ju sprostredkujú, nebudú fungovať.

Novoobjavená pamäťová molekula je zaujímavá po viacerých stránkach. Tak napríklad je schopná rozmnožovať sa. Ak sa následkom učenia, t. j. získavania nových informácií v synapsii nakumuluje určité množstvo PKMzety, môže tam zotrvať veľmi dlhú dobu, a to aj napriek tomu, že proteínová molekula sa rozpadá do troch až štyroch dní. PKMzeta dokáže zmobilizovať zdroje bunky a zabezpečiť syntézu a dodávku nových molekúl na miesto synaptického spojenia s cieľom nahradiť tie, ktoré sa už rozložili.

Spôsob blokovania PKMzety nie je o nič menej pozoruhodný. Na to, aby mohli vedci pri pokusoch zablokovať pamäťovú molekulu, potrebovali látku, ktorá im to umožní. A získali ju priamo z molekuly. Dešifrovali segment jej génu, v ktorom bol zakódovaný jej vlastný peptidový blokátor a následne ho vyrobili synteticky. Samotná bunka však tento blokátor nikdy neprodukuje a nevedno, za akým účelom evolúcia zachovala jeho kód v genóme.

A do tretice výnimočnosť tejto molekuly spočíva v tom, že ona sama aj jej blokátor sú v podstate rovnaké vo všetkých živých organizmoch s nervovým systémom. Svedčí to o tom, že PKMzeta predstavuje najstarší adaptačný mechanizmus, ktorý zodpovedá okrem iného aj za ľudskú pamäť. PKMzeta samozrejme nie je pamäťovou molekulou v tom zmysle, v akom si ju vedci kedysi predstavo-

vali. Nie je to hmotný nosič uložených informácií, ale pôsobí ako kľúčový regulátor efektívneho spojenia v mozgu a iniciuje vznik nových konfigurácií v dôsledku učenia sa.

Snaha zasiahnuť cieľ

V súčasnosti sú pokusy s blokátorom PKMzety do istej miery strelbou naslepo. Blokovacia látka sa pomocou tenučkej ihly zavádza do určitých častí mozgu pokusných zvierat, a tak okamžite deaktivuje pamäť vo veľkých funkčných celkoch. Nie je vždy možné určiť, kam až blokátor prenikol, ani to, aká je jeho koncentrácia v cieľovej časti. Celkovo teda nie všetky pokusy v tejto oblasti prinášajú jednoznačné výsledky.

Jasnú odpoveď na otázku, ako funguje pamäť, môže priniesť výskum na úrovni jednotlivých synapsí. To si však vyžaduje aplikáciu blokátora priamo do miesta neurónového spojenia. Zatiaľ to síce nie je možné, ale keďže vedci už dlhšiu dobu čelia tejto úlohe, skôr či neskôr určite nájdu vhodné riešenie.

Nádeje vkladajú predovšetkým do optogenetiky, t. j. riadenia buniek v tkanivách pomocou svetla. Zistilo sa, že bunka, ktorá je vďaka metódam genetického inžinierstva schopná syntetizovať bielkovinu citlivú na svetlo, sa dá riadiť pomocou laserového lúča. A hoci s bunkami živých organizmov sa takto zatiaľ nemaniпуluje, niečo podobné sa už testuje v tkanivových kultúrach, pričom výsledky týchto pokusov sú veľmi pôsobivé.

◆◆◆

Mgr. Lenka Kleimanová
R. Dilonga 126/9B
920 01Hlohovec
kleimanovalenka1@gmail.com

1. CENA SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PREKLADATEĽOV ODBORNEJ LITERATÚRY

Volám sa Xénia Kilianová a vyštudovala som prekladateľstvo a tlmočníctvo na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre v študijnom programe anglický jazyk a kultúra – ruský jazyk a kultúra. Zaujímajú ma nielen cudzie jazyky, ale aj kultúry, o čom svedčí aj to, že som počas štúdia dvakrát absolvovala jazykovú stáž v Moskve a zúčastnila som sa medziregionálneho zhromaždenia dobrovoľníkov, ktorého cieľom bolo popularizovať ruský jazyk. V budúcnosti by som sa rada venovala profesii, pri ktorej by som využívala cudzie jazyky a spolupracovala s ľuďmi z cudzích krajín.

Sergej Riazanskij, autor preloženého textu, je ruský kozmonaut, ktorý bol dvakrát vo vesmíre, a to konkrétne na Medzinárodnej vesmírnej stanici. Kozmonautiku sa snaží popularizovať medzi širokou verejnosťou formou rôznych prednášok, príspevkov na sociálnych sieťach, ako aj napísaním knihy, z ktorej úryvok som preložila. Pre tento text som sa rozhodla, pretože vesmírnu tematiku osobne považujem za veľmi zaujímavú. Autor text napísal v populárno-náučnom štýle, vďaka čomu sa jednoducho číta aj bežnému čitateľovi. Text je nasýtený terminológiou z oblasti fyziky.

DÁ SA ZATŤIČ KLINEC VO VESMÍRE? SERGEJ RIAZANSKIJ

Preklad: Xénia Kilianová

4. časť

ŽIVOT NA MEDZINÁRODNEJ VESMÍRNEJ STANICI

V akej výške sa pohybuje Medzinárodná vesmírna stanica?

Štandardná vzdialenosť Medzinárodnej vesmírnej stanice (ISS) od Zeme sa pohybuje v rozpätí od 330 do 440 kilometrov. V skutočnosti Zem už dlhé roky obieha vo výške 405 –410 km. Výhodnejšie by, samozrejme, bolo držať ju vyššie, keďže v tejto výške je ešte v dosahu atmosféry, ktorá sa pod vplyvom slnečnej

aktivity a slnečných erupcií rozpína. Stanicu to neustále spomaľuje a bez úpravy trajektórie by sa mohla neriadene zrútiť. Vyššie sa, žiaľ, nachádzajú radiačné pásy, ktoré predstavujú nebezpečenstvo pre živé organizmy. Navyše platí, že čím vyššie musí transportná vesmírna loď vzlietnuť, tým nižšia je jej nosnosť.

Obežná dráha ISS sa upravuje buď pomocou motorov služobného modulu Zvezda, alebo nákladnými loďami Progress. Stanicu zvyčajne zdvihnú len o niekoľko stoviek metrov, no robia to dosť často.

K čomu sa dá prirovnať vzdialenosť ISS od Zeme?

Napríklad taký Petrohrad je od Moskvy vzdialený vzdušnou čiarou 635 km, zatiaľ čo vzdialenosť ISS od Zeme predstavuje 410 km. V takej vzdialenosti od Moskvy ležia mestá ako Nižný Novgorod, Vologda či Tambov. Ktosi raz povedal: „Do vesmíru sa dostanete aj vlastným autom, ak, pravda, dokáže jazdiť vertikálne.“

Akou rýchlosťou letí ISS?

Prvou kozmickou rýchlosťou, ktorá závisí od výšky obežnej dráhy. Na zemskom povrchu sa prvá kozmická rýchlosť rovná 7,91 km/s, ale vo výške 400 km je to 7,67 km/s. Dá sa jednoducho vypočítať, že pri takejto rýchlosti jej jeden obchod okolo Zeme trvá 92,5 minúty, čiže približne hodinu a pol. Za jeden deň tak môžeme z ISS pozorovať šesťnásť východov slnka.

Prečo ISS nepadá?

V skutočnosti ISS padá neustále. Rovnako ako aj družice a vesmírne lode. Spadnúť však nemôže pre vysokú obežnú rýchlosť. Povrch planéty akoby sa stále spod ISS vyšmykoval. Ak sa rýchlosť stanice z nejakých dôvodov zníži pod hranicu prvej kozmickej rýchlosti – napríklad z dôvodu prirodzeného spomaľovania – tak začne padať naozaj, nebude možné ju ovládať a zrúti sa na Zem.

Ako riešite problém s odpadom na obežnej dráhe? Veď je tam toho veľa – oddelené stupne rakiet, družice, meteority atď.

Vesmírny odpad sa zväčša nachádza v iných výškach, vzdialených tisíce kilometrov. Vo výške ISS odpadu nie je až tak veľa, pretože pomerne rýchlo zabrzdí a zhorí v atmosfére. Veľké objekty sú monitorované špeciálnymi pozemnými stanicami. V nevyhnutnom prípade riadiace stredisko upozorní posádku a ISS vykoná úhybný manéver. Mierne zvýši svoju obežnú dráhu, čím sa zároveň rieši problém spomaľovania samotnej stanice.

Podieľate sa nejakým úhybným manévrom?

Kozmonauti síce majú možnosť upravovať obežnú dráhu stanice, ale je to iba záložný variant. Povedzme, že riadiace stredisko z nejakých dôvodov nestihlo

do systému zadať údaje manévru a nariadi ho vykonať posádke. No nakoľko si pamätám, k tomu ešte nedošlo.

Vplyva na kozmonautov žiarenie?

Samozrejme. Vo vesmíre pôsobí množstvo rôznych druhov žiarenia, najmä slnečné lúče. Sú zložené hlavne z protónov rôznej energie a istého množstva alfa častíc (jadier atómov hélia), ktoré sú obzvlášť nebezpečné počas intenzívnych slnečných erupcií. Našťastie pre nás, k veľkým erupciám dochádza veľmi zriedkavo.

Úplne odlišným druhom žiarenia je galaktické kozmické žiarenie. Okrem protónov a alfa častíc sa skladá z atómových jadier takmer celej periodickej sústavy prvkov, pričom prevládajú jadrá 8. a 14. skupiny. Všetky tieto častice, ktoré prileteli nevedno odkiaľ, majú veľmi veľké množstvo energie. Slnečné žiarenie sa dá prirovnať k dažďu, ktorý pokvapkáva, a môžeme sa pred ním chrániť dáždnikom z tkanín a kovov. No galaktické žiarenie je ako strely, ktoré sa dostanú cez hociký dáždnik a môžu viesť k poškodeniu organizmu.

Galaktické žiarenie sa dá vidieť voľným okom. Lahneš si spať, zavrieš oči. Zrazu sa ti pod viečkami zjaví jasný žltý záblesk. O pätnásť sekúnd príde jasný zelený záblesk, o ďalších tridsať sekúnd jasný červený záblesk. Ide o galaktické žiarenie – ťažké častice narážajú do očnej sietnice a spôsobujú svetielenie. Pri slnečných erupciách ich sprevádzajú aj vysokoenergetické protóny. Potom ráno vždy posádka žartuje: „Čo povieť na včerajšiu diskotéku?“ Žiarenie vám naozaj nedá spať. Vyriešiť sa to nedá nijak, treba si len zvyknúť.

Zem pred kozmickým žiarením chráni magnetické pole, ktoré zachytáva protóny v tzv. Van Allenových radiačných pásoch. Tie sa rozprestierajú vo vzdialenosti od 500 do 60 000 km. Pochopiteľne, intenzita žiarenia je tam obrovská, a preto sa stanica a vesmírne lode nachádzajú na nižších obežných dráhach, pod hranicou vnútorného Van Allenovho pásu. Cez radiačné pásy leteli iba Američania na svojich lunárnych moduloch programu Apollo, avšak využívali pri tom polárne dráhy, kde je intenzita žiarenia minimálna, pričom aj samotné lety boli krátke.

Silné slnečné erupcie, ku ktorým, ako som už hovoril, dochádza veľmi zriedkavo, vplyvajú na radiačné pásy, čím spôsobujú protónové búrky. Počas nich sa posádke odporúča pracovať a oddychovať v častiach stanice, ktoré sú najviac chránené. K takejto erupcii došlo počas môjho druhého letu, v septembri 2017. Špeciálne protiradiačné úkryty na ISS nie sú, ale mohli sme sa ukryť v module Zvezda alebo v návratovom module vesmírnej lode Sojuz. No nič hrozné sa nestalo. Boli sme vystavení jednej dennej dávke navyše, akoby náš let trval o deň dlhšie, ako mal.

Teraz niečo o dávkach. Počítajú a merajú sa rôznymi spôsobmi. Zrejme ste už počuli o tom, že merať sa dá efektívna a absorbovaná dávka, jej aktivita a inten-

zita. Dávky sa udávajú v röntgenoch, radoch, grayoch a sievertoch. Je to mätúce. Preto sa v praxi absorbovaná dávka ionizujúceho žiarenia udáva zvyčajne v radoch, z angl. radiaton absorbed dose. Minimálna dávka, ktorá môže mať vplyv na organizmus je 25 radov, choroba z ožiarenia sa začína prejavovať pri dávke nad 100 radov a za smrteľnú sa považuje dávka 285 radov, ktorá v 50 % prípadov končí smrťou. Pravdaže, všetko závisí od toho, za aký čas človek dávku dostane. Negatívne následky sa najviac prejavujú pri vystavení celej dávke súčasne. Ak napríklad absorbujete dávku 100 radov za polroka, nijaké vážne následky vám nehrozia. Môže sa jedine zvýšiť riziko vzniku nejakého onkologického ochorenia. Za normálnych okolností, t. j. keď nie sú protónové búrky, sme na stanici vystavení žiareniu 0,1 radu za deň. Približne takú dávku dostane človek na Zemi z prírodných zdrojov za rok.

Žiaľ, žiaden odborník zatiaľ s presnosťou nevie povedať, aké dlhodobé následky bude mať ožarovanie na stanici. Vplyv malých dávok žiarenia je totižto individuálny. Stále nie je jasné, akú dávku môžeme považovať za prípustnú, na čo žiarenie vplýva a na čo nie. Podľa normy NASA sa za prípustnú považuje dávka, pri ktorej riziko vzniku rakoviny neprevyšuje 15 %. Ako však toto riziko určíme? Čítal som štúdie, v ktorých sa tvrdí, že u posádky ISS sa riziko zvyšuje o 5 %, zatiaľ čo v iných štúdiách sa zas uvádza hodnota 20 %. Kto má pravdu?

Niektorí kozmonauti leteli do vesmíru aj päťkrát a žiadne vážne následky z ožiarenia sa u nich neprejavili. Z druhej strany, podľa ešte sovietskych výskumov majú kozmické častice silný vplyv na embryá a rozvíjajúce sa bunky. Bežný človek sa skladá z miliárd buniek. Povedzme, že nejaká častica preletela cez bunku a zničila v nej DNA. Nič strašné sa nedeje, sú aj ďalšie. No v embryu je každý úsek DNA dôležitý, pretože novovzniknutý organizmus je závislý od jej celistvosti. Predpokladajme, že častica prederavila úsek DNA, ktorý je zodpovedný za vývin ľavej nohy. Následne sa narodila bytosť bez ľavej nohy. Vo všeobecnosti je lepšie stať sa kozmonautom, ak deti už máte. Po návrate z vesmíru už radšej netreba zvažovať ďalšie.

Odkiaľ získava stanica energiu?

Jediným zdrojom energie ISS sú solárne panely, ktoré premieňajú slnečné žiarenie na elektrinu. Americký a ruský segment majú vlastné zásobovanie energiou, hoci je možná aj jej vzájomná výmena prostredníctvom meničov napätia a prúdu.

Na americkom segmente sú skladacie solárne panely rozložené do tvaru krídel. Na priehradovej konštrukcii ISS je vo dvojiciach symetricky umiestnených osem takýchto krídel. Celková plocha každého krídla je 406 m², úžitková plocha 298 m², s výkonom do 33 kilowattov. Prvý pár krídel na ISS doručili americké raketoplány v decembri 2000, druhý pár v septembri 2006, tretí v júni 2007 a štvrtý v marci 2009. To znamená, že dohromady by krídla mohli vyrábať do 264 kilo-

wattov, ale fotočlánky sa postupne pod vplyvom nabitých častíc opotrebovávajú a výkon časom slabne. Preto sa vždy ráta s rezervou. V skutočnosti systémy ISS a vedecké vybavenie spotrebujú maximálne 120 kilowattov.

Krídla amerického segmentu generujú konštantné napätie v rozmedzí od 115 do 173 voltov, ktoré sa následne transformuje na 124 voltov. Riadiaci systém monitoruje polohu Slnka a natáča krídla pre získanie maximálneho množstva energie. Približne polovicu z celkovej doby obehu sa stanica nachádza v zemskom tieni. Preto, keď je na slnečnej strane, krídla nielen zásobujú vybavenie elektrickou energiou, ale aj nabíjajú niklovo-vodíkové akumulátory, ktoré začínajú pracovať, hneď ako Slnko zájde za horizont. Životnosť akumulátorov je okolo šesť rokov, ale prvá súprava vydržala takmer deväť rokov.

Na ruskom segmente ISS sa používa konštantné napätie 28 voltov, tak ako aj na vesmírnych lodiach Sojuz. Energiu vyrábajú solárne panely, ktoré sú umiestnené na moduloch Zaria a Zvezda. Dva panely modulu Zaria dokážu dodávať 3 kilowatty, ale v súčasnosti sú stiahnuté, aby nezavadzali termoregulátorom vyžarujúcim teplo na nosníku amerického segmentu. Panely modulu Zvezda sú roztiahnuté, pričom ich maximálny výkon je 9,8 kilowattov. Takýto výkon je však problém dosiahnuť, keďže panely sa často nachádzajú v tieni amerického segmentu.

V počiatočných etapách výstavby ISS ruský segment zásoboval elektrickou energiou americké moduly, zato teraz je situácia opačná. Americkí kolegovia zásobujú nás.

◆◆◆

Mgr. Xénia Kilianová
Kremnická 5
949 01 Nitra
xenia.kilianova@gmail.com

2. CENA SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PREKLADATEĽOV ODBORNEJ LITERATÚRY

Volám sa *Ivana Staviarska* a na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici som vyštudovala slovenský a anglický jazyk. Počas štúdia som viac inklinovala k umeleckému prekladu, ktorému by som sa rada venovala v budúcnosti. Do Prekladateľskej univerziády som sa však prihlásila s prekladom odborného textu od Timothyho Snydera, pretože jeho knihy vo mne dlho rezonovali, a tak som chcela skúsiť preložiť niečo práve od tohto historika. Zároveň bolo výzvou vystúpiť z komfortnej zóny umeleckého prekladu. A zdá sa, že úspech sa začína mimo komfortnej zóny. Som za druhé miesto veľmi vďačná.

Timothy Snyder je americký historik a profesor na Yalovej univerzite. Vo svojom výskume sa venuje téme holokaustu a histórii strednej a východnej Európy. Okrem histórie komentuje aj aktuálne politické dianie a poukazuje na reálne hrozby, ktoré môžu v budúcnosti ohroziť liberálnu demokraciu. Autor ma zaujal najmä miestami mrazivou knihou *Cesta do neslobody: Rusko, Európa, Amerika*; v ktorej odhaľuje, čo sa deje „za oponou“ a ako si autoritárstvo razí cestu okrem Ruska aj v Európe či Amerike. Rozhodla som sa preložiť Snyderov článok uverejnený v novinách *The Washington Post*, v ktorom píše o tom, ako internet obmedzuje našu slobodu a zároveň hrá do karát autoritatívnym režimom. V texte sa vyskytlo viacero filozofických výpovedí a zároveň ide o akúsi psychologickú sondu, ktorá pri preklade vyžadovala okrem kritického myslenia aj dostatok predstavivosti.

FAŠIZMUS JE SPÄŤ: MÔŽE ZA TO INTERNET TIMOTHY SNYDER

Preklad: *Ivana Staviarska*

Fašizmus polarizuje politiku, núti nás ignorovať nepohodlné fakty a hatí cestu skutočnému aktivizmu.

Timothy Snyder

Autor je profesorom histórie na Yalovej univerzite a jeho poslednou knihou je *Cesta do neslobody: Rusko, Európa, Amerika* (2018).

Američania sa často pýtajú: *Čo sa deje s internetom?* Iní sa zas pýtajú: *Vráti sa fašizmus?* Osobne si myslím, že ide o tú istú otázku.

Napriek všetkým dišputám o spájani ľudí nemá internet so šírením slobody vo svete nič spoločné. Práve naopak. Svet je menej slobodný a sčasti za to môže práve internet. Keď v roku 2005 už asi štvrtina svetovej populácie fungovala online, logicky sa predpokladalo, že čím viac bude pripojených, tým väčšia bude sloboda. Avšak v čase, keď Mark Zuckerberg tvrdil, že internetové pripojenie je jedným zo základných ľudských práv, tie tradičné boli práve kvôli internetu na ústupe. Podľa americkej mimovládnej organizácie Freedom House je demokracia od roku 2005 čoraz viac na ústupe, čo hrá do karát autoritatívnym režimom. Rok 2017 dokonca považujú za obzvlášť katastrofálny, keďže počet ľudí na internete presiahol polovicu svetovej populácie. A navyše mladí, ktorí v súčasnosti vyrastajú s internetom, sa menej zaujímajú o demokraciu a väčšmi než ktorákoľvek predošlá generácia sympatizujú s autoritatívnymi režimami.

Mladí sú živým dôkazom, že internet sa pre šíriteľov autoritarizmu stal najlepšou zbraňou. Ruský prezident a jeho hlavný propagandista svorne cítujú fašistického filozofa, ktorý mal cynický postoj k faktom a tvrdil, že sú nepodstatné. V roku 2016 šírili ruské boty na sociálnej sieti Twitter kontroverzné správy, ktoré istú časť Američanov odradili od hlasovania v prezidentských voľbách a iných zas podnietili voliť ruského favorita Donalda Trumpa. Hlasovanie o brexite v tom istom roku tiež výrazne ovplyvnili boty spoza britských hraníc. Nemecké demokratické strany sa naopak dohodli nepoužívať boty počas politickej kampane. Túto dohodu odmietla iba krajne pravicová strana Alternative für Deutschland (Alternatíva pre Nemecko), ktorej ruské boty pomáhali v posledných parlamentných voľbách v roku 2017.

Demokracia vznikla ako forma vlády vo fyzickom svete, kde rozoznávame účastníkov dialógu, ktorí o svete diskutujú a snažia sa ho overiť. Dnes je prakticky nemožné, aby sme sa všetci stretávali a spolu overovali fakty, a preto sa moderná demokracia spolieha na tzv. verejný priestor, v ktorom veda a žurnalistika spoločne vnášajú podnety do diskusie a politiky. Internet stiera hranice medzi verejným a súkromným, čo spôsobuje, že si neustále zamieňame naše osobné túžby so skutočným stavom vecí. Za predpokladu, že vďaka internetu sme rozumnejší, uniká nám zjavné nebezpečenstvo: internet nás môže viesť do sveta, v ktorom je pravdivé všetko, čomu veriť chceme.

Počítače často vnímame ako „jedných z nás“, no v podstate my sme tí rozumní a počítače používame len ako nástroje. Táto lichotivá predstava môže byť vcelku nebezpečná, pretože pri vyhľadávaní a čítaní rôznych informačných kanálov pracujeme so strojom, ktorého algoritmy mapujú naše preferencie a prezentuje nám akceptovateľnú verziu reality. Aj ľudia nám svojou verziou reality dokážu „vyhovieť“, ale nedeje sa to s takým necitlivým odhodlaním a dokonalým hromadným

poukazovaním na našu slabosť. Paralelne sa vyvíjajúcu umelú inteligenciu sme vždy považovali za súpera vlastnej inteligencie. V skutočnosti však nejde o paralelný vývoj, ale interakciu, v ktorej z nás stroje bez akejkoľvek inteligencie dokážu urobiť hlupákov.

Cieľom Turingovho testu je vyhodnotiť, či počítačový program dokáže napodobniť ľudské správanie a presvedčiť iného človeka, že nekomunikuje s počítačom. Skeptici kladú programu pomerne náročné otázky a následne analyzujú výstup. Tento ukážkový postup akéhosi „moderného osvietenca“ však v dnešnom kontexte výpočtovej techniky zlyháva. Ak sa totiž počítačom podarí vyvolať v nás emócie, zahadzujeme zdravý rozum a prestávame výstup analyzovať. Napokon, prvý počítačový program, ktorý prešiel Turingovým testom, napodobňoval psychoanalytika. Spôsobil to nasledovné: 1. Program nami začal manipulovať a už sme ho netestovali. 2. Keď počítač zaujímajú naše pocity, stáva sa pre nás dôveryhodným. Na internete zväčša sledujeme stránky, ktoré nás buď bavia, alebo rozčuľujú, teda vo všeobecnosti vzbudzujú emócie. Nikdy nás však nezaujímajú, či ich vyvolávajú zámerné, aby nás udržali online a sprostredkovali nám ciele reklamy alebo fungujú ako zbrane niekoho „zvonku“, kto nám chce uškodiť.

Demokracia sa nezakladá na spleti našich impulzov, ale na nezávislej realite viditeľnej pre všetkých občanov. Ide o cieľ demokracie, hoci ho nikdy celkom nedosiahneme. Autoritatívny režim sa objaví vtedy, keď od nášho demokratického cieľa upustíme a ľudia si spoja pravdu s tým, čo chcú počuť. Takto sa rodí populizmus, v ktorom aj tí najväčší klamárski kriklúni vyhrávajú. Tomuto štýlu politiky veľmi dobre rozumie Trump. Ako podnikateľ zlyhal, no ako politik uspel, lebo pochopil, ako uspokojiť túžby národa. Vedomým šírením klamstiev na Twitteri mnohých poburuje, iných zas uspokojuje a takto sa mu darí narúšať svet faktov.

Hra na city je pre fašizmus alfou a omegou. V 20. a 30. rokoch minulého storočia chceli fašisti zastaviť pokrok a osloviť ľudí na základe svojej príslušnosti k istej rase. Dôležitý bol vyfabulovaný príbeh, od ktorého sa odvíjala fašistická politika konfliktu a boja. Išlo o myšlienku, že svet riadia konšpirátori a my sa pomocou násilia musíme vymaniť z ich zovretia. Dosiahnuť to mohol jedine vodca, ktorý hovoril priamo k ľuďom a „pre ľudí“ a nepotreboval na to zákony či inštitúcie. Totalita znamená celkovú nadvládu nad jednotlivcom a nerozlišuje medzi súkromným a verejným.

Spomienky na 20. storočie však vybledli, hneď ako sme sa vrhli do kyberpriestoru, kvôli ktorému sme si nevšimli alarmujúce skutočnosti vyplývajúce práve z 20. storočia. Internet v našej mysli oživil fašistické zvyky. Smartfóny a rôzne informačné kanály štiepia našu pozornosť, a preto nedokážeme jasne uvažovať. Ich vývojári zámerné využívajú rôzne psychologické taktiky, aby nás dlhšie udržali online a opäť hatili cestu mysleniu. Myslíte si, že vytiahnuť telefón z vrečka stokrát denne je naša slobodná voľba? Technologické spoločnosti si veľmi dobre

uvedomujú, že ľudia aj pri sústrednej práci veľmi často reagujú na rôzne podnety a práve preto nás smartfóny a sociálne siete v jednom kuse vyrušujú a bombardujú najrôznejšími upozoreniami. Hneď ako si získajú našu pozornosť, ďalej ju zámerne udržiavajú nevyčerpatelným obsahom, ktorý posilní čo sa nám páči a čo si myslíme. Ako používatelia internetu máme pocit, že toho vieme omnoho viac. Vedci však prišli na to, že z tých kvázi vedomostí si často nevieme vybaviť takmer nič.

Fašistická propaganda na internete mala zjavné politické možnosti a niektoré z nich sa vedome využívajú aj dnes. Napríklad Facebook pred poslednými americkými voľbami väčšmi šíril hoaxy než konkrétne fakty. Sociálne siete prísne sledujú našu aktivitu. Práve cez obsahy, ktoré zvyčajne sledujeme, sa im podarí docieľiť, že svet vnímame v binárnej opozícii my-oni. Zväčša ruské boty, ktoré na sociálnych sieťach šíрили pokrivený obraz o politike, využili našu naivitu, aby medzi nami prehĺbili rozdiely a mohli tak šíriť konšpiračné teórie. Zdá sa nám normálne čítať maily druhých a stierať tak hranice medzi súkromným a verejným. A ten, čo v Amerike vyhral prezidentské voľby, stále používa Twitter a aj bez hovorca si vylieva srdce.

Fašizmus 2.0 sa od toho prvého nepochybne líši. Fašisti si chcú podmaniť krajiny s ich ľuďmi. Dnes to isté dokáže aj internet. Rasistickým oligarchom, ktorí sú šedou eminenciou internetu nezáleží na tom, či sedíte pred televízorom rozhorčený alebo veselý, ide im hlavne o to, aby vami zmietali emócie. Chcú polarizovanú spoločnosť, pre ktorú je virtuálny nepriateľ omnoho skutočnejší než ten, čo sa v reálnom svete búri a koná v prospech svojej vízie. Polarizácia upriamuje pozornosť Američanov na iných Američanov alebo skôr na ich internetové karikatúry než na zásadné problémy ako majetková nerovnosť či zásahy zahraničia do demokratických volieb. Internet nás v krajine stavia do lottmanovskej opozície my-oni, a aj keď sa môže zdať, že ide o politický konštrukt, v skutočnosti to nemá nič dočinenia s politikou.

Internet sa však môže naozaj využívať progresívne, napríklad keď aktivisti využívajú k demonštráciám na Ukrajine alebo v Egypte, alebo keď učitelia prostredníctvom sociálnych sietí zorganizujú štrajk v štáte, v ktorom sa financovanie školského sektora za posledných desať rokov znížilo o 28 %. V takýchto prípadoch ide internet viac-menej proti sebe, pretože ľudia ho používajú, aby sa zviditeľnili, aby ich bolo počuť. Reakcia Trumpa či Putina na takéto „výstreľky“ hovorí za všetko – demonštrantov okamžite označia za platených hercov alebo za agentov zahraničných mocností, ktorí sa vraj snažia svet zaobaliť do klamstva. Bohužiaľ, v ére počítačov a internetu ani len nevyjdete na ulicu bez toho, aby vás ktosi podozrieval z politického či protištátneho sprisahania.

Najznepokojujúcejšou podobnosťou medzi fašizmom 1.0 a fašizmom 2.0 je nefalšovaná popularita. Niektorí Američania chcú potrestať Rusko, iní zas Silicon

Valley. Obidva impulzy sú opodstatnené, obidva sa však vyhýbajú jadrú problému. To my sami sme sa podobne ako Európania v 30. rokoch nechali oklamať. Prečo by si nás mali vážiť trolovia, boty a algoritmy, pokiaľ si my nevážime sami seba? Fašizmus vsadil všetko na osamelosť a naivitu. Z týchto chýb si môžeme vziať ponaučenie, ale nemôžeme sa spoliehať na stroje. Iba dôsledná sebareflexia je kľúčom k minimalizovaniu hrozieb, ktoré internet prináša.

◆◆◆

Mgr. Ivana Staviarska
Višňová 132/14
083 01 Sabinov
ivana.staviarska@gmail.com

3. CENA

SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PREKLADATEĽOV ODBORNEJ LITERATÚRY

Volám sa **Jakub Lukáč**, študujem na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v študijnom programe prekladateľstvo a tlmočníctvo v kombinácii španielsky jazyk a literatúra – taliansky jazyk a literatúra. Tento rok som sa zapojil do Prekladateľskej univerziády po druhýkrát, pričom minulý rok sa mi podarilo získať prvú cenu. Vo všeobecnosti ma viac láka oblasť odborného prekladu, od elektrotechniky po medicínu. V budúcnosti si viem okrem prekladania predstaviť aj učenie cudzích jazykov.

Výber textu bol podmienený v prvom rade mojím záujmom o svet technológie a jeho fungovanie. Autor **Guillermo Peris Ripollé** je vyštudovaný chemik, hoci sa venuje najmä informačným systémom. Jedným z hlavných problémov, na ktoré som pri preklade narazil, bolo časté opakovanie sa slov, ktoré som musel adekvátne nahradiť synonymami alebo upraviť slovosled viet. Rovnako bolo v niektorých prípadoch ťažké rozhodnúť o správnom tvare cudzích vlastných mien pri skloňovaní. Podstatným aspektom bol preklad odborných termínov, keďže bolo potrebné im najprv správne porozumieť, predovšetkým v oblasti ako je medicína.

MALI BY SME ČÍTAŤ GENÓM NAŠICH DETÍ? GUILLERMO PERIS RIPOLLÉ

Preklad: *Jakub Lukáč*

Sebastiana sa narodila začiatkom decembra roku 2016 v nemocnici v mestečku Fallbrook v Kalifornii rodičom Dolores a Pascualovi. Ich radosť z príchodu nového člena rodiny na svet sa však niekoľko hodín po pôrode vytratila. Sebastiana mala silné svalové kŕče. Pri každom z nich sa jej vytáčal krk, tvár sa jej farbila do modra a jedna strana jej telíčka sa napínala. A kričala. Veľmi.

Počas prvej noci svojho života mala Sebastiana vyše tucet takýchto záchvatov. Lekári sa ju preto rozhodli previezť do špecializovanej detskej nemocnice. Ani tam si však špecialisti nevedeli poradiť. Po celom rade vyšetrení nedokázali zis-

tiť konkrétnu príčinu svalových kŕčov. Našli však niekoľko mozgových anomálií, ktorých pôvod neboli schopní odhaliť. Vyskúšali až tri typy liekov odporúčaných na tento typ záchvatov, avšak žiadne nezabrali. Lekársky tím nakoniec oznámil Dolores a Pascualovi existenciu možnosti, že Sebastianu neprežije. Takéto záchvaty majú u bábätiiek zvyčajne vplyv na vývoj mozgu a spôsobujú závažné vývinové poruchy. Lekári rodičov upozornili, že v istom momente sa budú musieť rozhodnúť, či Sebastianu intubovať a začať s umelou pľúcnou ventiláciou, alebo nechajú veciam voľný priebeh.

Dolores a Pascual sa za uzdravenie svojej dcéry modlili a dokonca zavolali kňaza, aby nezomrela nepokrstená. Nakoniec sa však „zázrak“ udial vďaka vedeckému výdobytku poslednej generácie, ktorým bolo kompletne sekvenovanie Sebastianinho genómu.

Úplné čítanie genómu

Ludský genóm sa skladá z 3 miliárd párov nukleotidov, ktoré na zjednodušenie môžeme označiť písmenami A, T, C a G (adenín, tymín, cytozín a guanín). Prakticky prvé úplné čítanie nášho DNA sa uskutočnilo v rámci Projektu sekvenovania ľudského genómu. Tento projekt bol uverejnený naraz v dvoch časopisoch, *Science* a *Nature*, vo februári 2001, hoci v skutočnosti bol úplne dokončený až o niekoľko rokov neskôr – to je však iný príbeh. Jeho cena bola 2,7 miliardy dolárov, čo je takmer dolár za nukleotid, a pracovali na ňom trinásť rokov laboratória z celého sveta.

Odvtedy cena kompletneho sekvenovania klesla a v dnešnej dobe stojí približne 1000 eur. Niektoré poisťovne dokonca kompletne sekvenovanie genómu ponúkajú svojim klientom. Rovnako sa znížil aj čas sekvenovania. V čase písania tohto článku sa zápisom do *Guinnessovej knihy rekordov* za najrýchlejšie celogenómové sekvenovanie (WGS, *Whole Genome Sequencing*) pýši detská nemocnica Rady v San Diegu, ktorá dokázala zanalyzovať Sebastianin genóm za menej než 20 hodín. Je potrebné rozlišovať WGS od Exómového sekvenovania, známeho ako WXS (*Whole eXome Sequencing*), pri ktorom sa sekvenujú len 2 % genómu, ako aj od genetických testov priamo pre klientov ako napríklad *23andme*, pri ktorých sa číta len malá skupina nukleotidov (menej ako milión písmen z 3 miliárd tvoriacich celý genóm) zvaná polymorfizmy (SNP, *single nucleotide polymorphism*).

Výsledky kompletneho sekvenovania Sebastianinho genómu dorazili, keď mala šesť dní. Bioinformatická analýza, ktorá porovnávala sekvenciu jej DNA s referenčným genómom, zistila istú mutáciu v géne spôsobujúcu takzvaný Ohtaharov syndróm, zriedkavé ochorenie, ktoré vysvetľovalo záchvaty. Riešením na

Sebastianinu chorobu bol liek, ktorý sa zvyčajne bábätkám nepodáva. Celý jej príbeh si môžete prečítať vo februárovom vydaní časopisu *Time* z roku 2017.

Na základe tohto a podobných prípadov by sme mohli dôjsť k záveru, že by bolo užitočné sekvenovať genóm novorodencov hneď, ako cena tejto technológie klesne dostatočne na to, aby si ju mohli dovoliť verejné financie. Britské zdravotníctvo dokonca plánuje začať s čítaním genómu bábätiok v blízkej budúcnosti, hoci zatiaľ ide o celoexomové sekvenovanie pre novorodencov s komplikovanou diagnózou. Prípad chlapca Henryho Dunna, ktorému použitím WXS zistili Costellov syndróm (ochorenie spôsobujúce vznik rôznych nádorov u malých detí), bol jedným z prvých vyriešených s použitím tejto technológie. Henrymu sa počas prvých rokov života objavili dva nádory, ktoré mohli lekári vďaka zistenej diagnóze efektívne liečiť. Čítať DNA našich detí hneď po narodení by prinieslo množstvo výhod.

Tu je len zopár príkladov:

- Rovnako ako v prípadoch Sebastiany a Henryho, mohlo by nám pomôcť včas odhaliť zriedkavé ochorenia. Dokonca ešte pred tým, než sa prejavia príznaky.
- Mohol by sa potvrdiť výskyt možných dedičných ochorení, napríklad kardiovaskulárnych chorôb, ako sú hypertrofická kardiomyopatia alebo hypercholesterolémia, a diagnostikovať dostatočne skoro choroby ako cystická fibróza a niektoré druhy nádorov.
- Mohlo by nám pomôcť vybrať najlepší spôsob liečby daného ochorenia, keďže deň čo deň lepšie spoznávame účinnosť niektorých liekov v závislosti od genetických variantov každej osoby.

Zdá sa teda, že všetko sú výhody. Alebo nie?

Etické problémy

S možnosťou čítať a analyzovať genóm novorodencov sa vynára aj mnoho etických otázok. Ako by napríklad rodičia naložili s enormným a ťažko zrozumiteľným objemom informácií poskytnutých kompletným čítaním genómu? V prípade zdravých detí a detí, ktorých choroby už boli diagnostikované, je množstvo údajov získaných kompletným sekvenovaním ohromné, a stále mu nerozumieme v celom rozsahu. Veľká časť týchto informácií je pravdepodobnostná, čo znamená, že je možné zistiť predispozíciu na danú chorobu. Mať predispozíciu však ešte neznamená, že sa choroba nevyhnutne vyvinie. Poznať toto riziko môže vyvolať znepokojenie rodičov, ktorí dostanú informácie o analýze genómu svojho dieťaťa. Ak má čitateľ tohto článku dieťa alebo ho čoskoro bude mať, nech si položí otázku, či by nezmenil svoj prístup k nemu vediac, že jedného dňa môže trpieť

vážnou chorobou. A ako by raz musel svojmu dieťaťu o tejto (teoretickej) možnosti povedať.

Predstavme si dievča, ktoré je nosičom zhubného variantu génu BRCA, ktorý predisponuje k vzniku nádorov prsníka a vaječníka, ale ktoré by nikdy nevyústili do rakoviny. Len samotná možnosť, že sa to stane, by mohla rodičom spôsobiť obavy. Čakanie na moment, kedy sa choroba objaví, by zmenilo ich správanie k dieťaťu počas celého života. Poskytovať informácie o predispozícii na chorobu, ktorá sa vyskytne v dospelosti, tak neznie ako najlepší nápad.

Dokonca ani v prípade istoty objavenia sa choroby by nebolo najvhodnejšie disponovať touto informáciou príliš skoro. Príkladom je napríklad Huntingtonova choroba, degeneratívne ochorenie, pri ktorom dokážeme s určitosťou predpovedať, v akom veku sa prejaví, ale na ktoré neexistuje liek. Veľa ľudí, u ktorých existuje možnosť, že zdedili genetický variant choroby jedného zo svojich rodičov, radšej nechce vedieť, či sú nosičmi. V súčasnosti panuje v lekárskej komunite všeobecná zhoda, že informácie o novorodencoch naznačujúce, že by v dospelosti mohli mať zdravotné problémy, by sa rodičom nemali poskytovať. Netýkajú sa totiž súkromia dojčťa, ale dospelého človeka, ktorý sa jedného dňa rozhodne, či ich chce poznať. Informácie o tom, že novorodenec je nosičom zhubného genetického variantu, sa navyše týkajú aj jeho blízkych príbuzných. Vzniká tak dilema, či by aj oni nemali túto skutočnosť poznať. Ak sa napríklad u novorodenca zistí nebezpečný genetický variant, mohli by byť nosičmi aj jeho súrodenci, rodičia, strýko alebo teta... Mali by o tom byť oboznámení? Musíme pamätať na to, že náš genóm nehovorí len o nás, ale o všetkých našich pokrvných príbuzných. Istým spôsobom súkromie našich genómov zasahuje aj za hranice nášho vlastníctva.

Ďalšou chúlостivou etickou otázkou je, ako by sa tieto informácie uchovávali, kto by k nim mal prístup a ako by sa predišlo tomu, aby sa dostali do nesprávnych rúk. Mohlo by sa zdať, že mať k dispozícii prečítaný genóm novorodenca by bolo užitočné na diagnostikovanie možných chorôb, keď dospeje. Pravda je však taká, že keď toto bábätko dosiahne plnoletosť, budú existovať oveľa presnejšie a pokročilejšie technológie sekvenovania, čím sa tieto informácie stanú zbytočnými.

Každopádne...

Existencia týchto etických problémov neznamená, že by sa technológie WGS a WXS v novorodeneckom veku nemali využívať. Ich použitie by však vždy malo mať na zreteli konkrétny účel, buď ako nástroj na stanovenie diagnózy alebo ako skrining na konkrétne detské choroby. Nikdy nie ako prognóza budúcich ochorení, ktoré sa objavia v dospelosti.

V dnešnej dobe sa už uskutočňujú skrínigové vyšetrenia ako odber suchej kvapky krvi, ktoré nie je založené na genetických testoch, a vďaka ktorému je možné zistiť výskyt rôznych chorôb. Stanovenie diagnózy umožňuje začať s liečbou dostatočne včas. Podľa niektorých ľudí by sa tento skrínig mohol zakladať na WXS, a hoci tento typ sekvenovania číta len 2 % genómu, pokrýva 80 % genetických ochorení. Niektoré choroby sa však stále diagnostikujú lepšie analýzou krvi ako genetickým vyšetrením. Medzi takéto choroby patrí napríklad fenylketonúria, ktorá je zahrnutá v odbere suchej kvapky krvi.

Napriek radám lekárskej komunity, ktorá varuje pred používaním WGS/WXS za každých okolností na predpovedanie zdravotných problémov novorodencov sa objavili spoločnosti, ktoré poskytujú genetické testy priamo klientom. Analýzou konkrétnych mutácií alebo prečítaním celého genómu tieto spoločnosti ponúkajú rodičom spôsob získať informácie **na vlastnú päsť** vrátane už spomínaných rizík, ktoré sekvenovanie zahŕňa. Je nevyhnutné odporučiť rodičom, aby bez prítomnosti lekára **nepodrobovali svoje deti genetickým testom**. Vieme však, že sa tak už deje, a niektorí rodičia sa dokonca snažia zistiť, či ich deti nemajú genetické varianty s predispozíciou na Alzheimerovu chorobu. Jednoducho hrozné.

Záver

Žijeme v dobe nových technologických pokrokov, ktoré sa vyvíjajú míľovými krokmi a deň čo deň nás prekvapujú. Existuje množstvo združení zameraných na problémy, aké by tieto technológie mohli mať za následok v našej spoločnosti a v našom bežnom živote. Ide napríklad o ľudí, ktorí nás upozorňujú na nebezpečenstvá pokrokov v oblasti umelej inteligencie. Podľa mňa je správne, aby sa technológie podrobovali kontrolám, nemôžeme však zabúdať na výhody, ktoré nám prinášajú. A napriek všetkým etickým dilemám súvisiacim s technológiami rýchleho genómového sekvenovania si myslím, že musíme brať do úvahy nádej na záchranu životov. Preto by som chcel na záver dopovedať koniec príbehu Sebastiany.

Kompletné sekvenovanie Sebastianinho genómu odhalilo patogénnu mutáciu v géne KCNQ2, ktorý sa spája s epileptickou encefalopatiou. Na túto chorobu zvykne účinkovať karbamazepín, cenovo dostupný liek, ktorý znižuje počet epileptických záchvatov. Hneď po podaní tohto lieku záchvaty prestali a Sebastianina mohla bez problémov jesť a spať. Karbamazepín bohužiaľ účinkuje len na záchvaty, ale nie na ďalšie príznaky spájajúce sa s touto chorobou. Sebastianina trpí kognitívnymi poruchami a poruchami motoriky, následkom čoho začala rozprávať a chodiť neskôr, ako je bežné. Dnes má tri roky a vďaka liekom už netrpí záchvatmi.

Prípád Sebastiany nám pripomína, že môžeme a mali by sme využívať nové vedecké pokroky na zlepšenie života ľudí. Musíme však dávať pozor, aby sa nezneužívali. Pretože rovnako, ako je to aj v iných oblastiach, problémom nie sú technológie, ale to, ako ich použijeme.

◆◆◆

Jakub Lukáč
Štúrova 18
900 31 Stupava
thejyklub@gmail.com

ZOZNAM VŠETKÝCH SÚŤAŽIACICH

Do 25. ročníka Prekladateľskej univerziády sa do kategórie odborný preklad zapojili ešte títo študenti:

- 1) **Jana Barátová** z Univerzity Komenského s prekladom z ruského jazyka – N. L. Iljinová: Psychológia trénerov.
- 2) **Monika Blažičková** z Univerzity Komenského s prekladom z nemeckého jazyka – Hans E. Gerr: Úvod do skautskej pedagogiky.
- 3) **Viktória Drotarovská** z Univerzity Komenského s prekladom zo španielskeho jazyka – D. Olmo: Najhoršie nešťastie novodobej histórie Venezuely: Tragedia vo Vargas.
- 4) **Zuzana Kováčová** z Univerzity Komenského s prekladom z talianskeho jazyka – Nicoleta Comberiati: Teoretická koncepcia výchovy a vzdelávania podľa Montessori.
- 5) **Martina Macejková** z Univerzity Komenského s prekladom z anglického jazyka – Elbe Textiles: Maxi šaty so širokými ramienkami.
- 6) **Martin Makara** z Prešovskej univerzity s prekladom z anglického jazyka – Barbara Foley: Marxistická literárna veda dnes.
- 7) **Petra Žatkovičová** z Univerzity Komenského s prekladom z nemeckého jazyka – Jedlo, serotín, psychika.

ZBORNÍK
FILOZOFICKEJ FAKULTY
UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

PREKLADATEĽSKÉ LISTY 10

Vydala Univerzita Komenského v Bratislave
ako účelovú publikáciu pre Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave

Redaktori: Marián Kabát, Lucia Podlucká
Technická redaktorka a obálka: Kristína Vozáková

Vytlačilo Polygrafické stredisko Univerzity Komenského v Bratislave

ISBN 978-80-223-5096-9